

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**ALİ AHMED BÂKESİR VE
ROMANCILIĞI**

(DOKTORA TEZİ)

Ethem DEMİR

BURSA - 2018

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**ALİ AHMED BÂKESİR VE
ROMANCILIĞI**

(DOKTORA TEZİ)

Ethem DEMİR

Danışman

Prof. Dr. Mehmet YALAR

BURSA – 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 711423004 numaralı Ethem Demir'in hazırladığı "ALİ AHMED BÂKESİR VE ROMANCILIĞI" konulu Doktora Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, ~~28.12.2018~~ günü (S.aa. 18.00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin.....(başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Mehmet YALAR
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Muhammet TASA
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abdurrezzak TEK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Sedat ŞENSOY
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Tarih
28.12.2018.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 09/11/2018

Tez Başlığı / Konusu: ALİ AHMED BÂKESİR VE ROMANCILIĞI

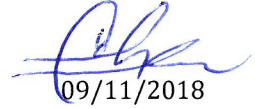
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 08/11/2018 tarihinde şahsım tarafından adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09/11/2018

Adı Soyadı:	ETHEM DEMİR
Öğrenci No:	711423004
Anabilim Dalı:	TEMEL İSLM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Programı:	DOKTORA
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Mehmet YALAR

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “ALİ AHMED BÂKESİR VE ROMANCILIğI” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

12/11/2018

Adı Soyadı: ETHEM DEMİR
Öğrenci No: 711423004
Anabilim Dalı: TEMEL İSLM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Programı: DOKTORA
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Ethem DEMİR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belâgatı
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xii +191
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Mehmet YALAR

ALİ AHMED BÂKESİR VE ROMANCILIĞI

Yaşadığı dönemde Arap toplumunun, içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve kültürel problemlerini gayet iyi bir şekilde tespit etmiş olan Ali Ahmed BâkesİR, bu problemlerin çözümü için romanlarını aktif bir platform olarak kullanmıştır. Bu bağlamda adalet, ahlak, cihad ve İslam kardeşliği gibi değişik birçok temaya yer veren BâkesİR, tarihsel örneklerle açıklamaya çalıştığı bu temaları sahip olduğu güçlü İslamî düşünce yapısının etkisiyle daha çok İslami bir perspektif ile yorumlamıştır.

Söz konusu tematik zenginliğin yanı sıra teknik açıdan da romanlarını güçlendirdiği görülen BâkesİR'in, bu anlamda dil, üslûp ve anlatım teknikleri bakımından zengin bir çeşitlilik sağladığı görülmektedir.

Romanın temel unsurları olan mekan, zaman, karakter ve olay örgüsünün her birine farklı yoğunlukta yer veren BâkesİR, bu unsurları gayet başarılı bir şekilde kurgulamış olmakla dikkat çekmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Ali Ahmed BâkesİR, Roman, Tarihi Roman, Modern Arap Roman, Arap Dili ve Edebiyatı.

ABSTRACT

Writer's Name	: Ethem DEMİR
University	: Bursa Uludağ University
Institue	: Social Sciences Institue
Anabilim Dalı	: Basic Islamic Sciences
Bilim Dalı	: Language of Arabic and Literature
Tezin Niteliği	: Thesis of Doctora
Sayfa Sayısı	: xii +191
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Mehmet YALAR

ALÎ AHMED BÂKESÎR AND HIS NOVELISM

Ali Ahmed Bâkesîr, who had well established the social, political and cultural problems of the Arab society in his time, used his novels as an active platform to solve these problems. In this context, Bâkesîr who has discussed many different themes such as justice, morality, jihad and Islamic brotherhood has interpreted these themes, which he tried to explain with historical examples, with an Islamic perspective with the effect of his strong Islamic thought backround.

In addition to the thematic substantiality, Bâkesîr is seen to strengthen his novels in terms of technique and in this sense, it is observed that he provides a rich variety in terms of language, style and expression techniques.

Bâkesîr who has emphasized with different intensity.the elements of space, time, character and plot, which are the main elements of the novel, has attracted attention with the fact that he has contextualise these elements are very successful.

Key words:

Ali Ahmed Bâkesîr, Novel, Historical Novel, Modern Arab Novel,
Arabic Language and Literature

ÖNSÖZ

Edebiyatçılar, öteden beri yaşadıkları toplumların sözcülüğünü yapmışlardır. Bu anlamda içinde buldukları toplumun ağır aksak yürüyen yönlerine ışık tutma noktasında kendilerini sorumlu addetmişlerdir. Söz konusu toplumsal sorunlara bazı edebiyatçılar yazdıkları romanlarla değinirken, bazıları da şiir, tiyatro ve diğer edebi türlerle temas etmişlerdir. Ancak çok yönlü kimi edebiyatçıların ise, bu türlerin tamamını aynı anda kullandıkları görülmüştür.

Muhtelif konulara dair birçok edebî türde eser yazan Ali Ahmed Bâkesîr'in de, değinilen son grup içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Her çalışmasıyla Müslümanların önemli bir sorununa işarette bulunan Bâkesîr'in kaleme aldığı romanları edebî birer eser olmanın ötesinde İslam tarihi kapsamında değindiği birçok konu itibarıyla tarihî vesika, Müslüman toplumunu bilinçlendirme ve yönlendirme açısından da rehber mesabesinde dir.

Zengin bir muhtevaya sahip bu romanları tematik ve teknik açıdan detaylı bir analize tabi tutan bu çalışmanın, Arap edebiyatının roman yazarlarından olan Ali Ahmed Bâkesîr'i ve romanlarını akademi dünyasına ve edebiyata ilgi duyan herkese tanıtmayı bakımından, kendi alanında önemli bir rol ifa edeceği düşünülmektedir.

Çalışmanın başından sonuna kadar her aşamasında derin ilmî birikiminden istifade ettiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet YALAR'a, Arap romanı ve akademik yazım tekniği noktasında kendisinden oldukça yararlandığım Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN hocama ve tezin yazımı sırasında birikimleriyle bana birçok katkıda bulunan tüm mesai arkadaşlarıma en derin saygılarımı sunuyorum.

2018- BURSA

Ethem DEMİR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	III
YEMİN METNİ	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAPSAMI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN ARAP ROMANI VE TARİHSEL ROMANCILIK

1.1. ROMAN	3
1.2. ARAP ROMANI	6
1.2.1. Arap Romanına Zemin Oluşturan Unsurlar.....	7
1.2.2. Arap Romanının doğuşu ve gelişimi	13
1.2.2. Arap Romanının İlham Aldığı Temel Konular.....	16
1.3. TARİHSEL ROMANCILIK	19
1.3.1. Tarih.....	19
1.3.2. Tarihi Roman	20
1.3.3. Batı Edebiyatında Tarihi Roman	21
1.3.4. Arap Edebiyatında Tarihi Roman	23
1.3.5. Arap Tarihi Romanının Doğuşunda Milliyetçiliğin Etkisi	24
1.3.6. Arap Tarihi Roman Yazarları	27

İKİNCİ BÖLÜM

BÂKESİR'İN HAYATI, FAALİYETLERİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI.....	30
2.2. TOPLUMSAL, SİYASAL VE EDEBÎ FAALİYETLERİ	36
2.2.1. Islahat.....	36
2.2.2. Filistin Sorunu	40
2.2.3. Kadın Hakları.....	41

2.2.4. Arap Milliyetçiliği	41
2.2.5. Edebiyat	43
2.3. ESERLERİ	44
2.3.1. Romanları	45
2.3.1.1. Sellâmetü'l-Kass	47
2.3.1.2. Vâ İslâmâ	49
2.3.1.3. Leyletü'n-Nehr	52
2.3.1.4. es-Sâiru'l-Ahmer	54
2.3.1.5. Sîretü'ş-Şucâ'	57
2.3.1.6. el-Fârisü'l-Cemîl	58
2.3.2. Şiirleri	61
2.3.3. Tiyatroları	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÂKESİR ROMANLARININ DİL, ÜSLÛP, KURGU VE ANLATIM TEKNİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ	65
3.1.1. Ammîcenin Kullanımı	66
3.1.2. Metinlerarası İlişkiler	68
3.1.3. Samimi Hitap İfadeleri	72
3.1.4. Teşbîh (Benzetme) Sanatı	74
3.1.5. Atasözleri ve Deyimler	76
3.1.6. Mizâh Üslûbu	79
3.1.7. Hiciv Üslûbu	80
3.1.8. Kinâyeli Üslûp	82
3.1.9. Mecâz Üslûbu	83
3.2. BÂKESİR'İN ROMANLARINDA KURGU ÖGELERİ	85
3.2.1. Romanların İsimlendirilmesi	85
3.2.2. Tema	88
3.2.3. Olay Örgüsü	93
3.2.4. Mekân	97
3.2.4.1. Tarihi Mekân	99
3.2.4.2. Hayali Mekân	100
3.2.4.3. Açık Mekân	101
3.2.4.4. Kapalı Mekân	101
3.2.5. Zaman	102
3.2.5.1. Zamanı Hızlandırma	105
3.2.5.2. Zamanı Yavaşlatma	106
3.2.5.3. Geriye Dönüş Tekniği	107
3.2.5.4. Zamanda İleriye Gidiş	109
3.2.6. Kişiler Kadrosu	110
3.2.6.1. Başkarakterler	113
3.2.6.2. Yardımcı karakterler	122
3.2.7. Bölümlendirme	123
3.2.8. Epigraf	124
3.2.9. Son	126

3.3. BÂKESİR'İN ROMANLARINDA ANLATIM TEKNİKLERİ	128
3.3.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı	128
3.3.1.1. Anlatıcı	128
3.3.1.2. Bakış Açısı	129
3.3.2. Tasvir Tekniği	132
3.3.2.1. Kişi Tasviri	133
3.3.2.2. Mekân Tasviri	135
3.3.2.3. Olay Tasviri	136
3.3.3. İç Çözümleme	137
3.3.4. Diyalog	138
3.3.4.1. Dış Diyalog	139
3.3.4.2. İç Diyalog	141
3.3.5. Şuur Akışı	142
3.3.6. Özetleme	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÂKESİR'İN ROMANLARININ TEMATİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. YÖNETİCİLER	146
4.2. MİSİR'İN İSLÂM ÜLKELERİNE ÖNDER OLARAK ÖNE ÇIKARILMASI	149
4.3. MOĞOLLAR	150
4.4. FRENKLER	152
4.5. FEODALİZM	153
4.6. SOSYALİZM	154
4.7. KÖLELİK	156
4.8. KADIN	159
4.9. İSLÂM AHLAKI	162
4.10. CİHÂD	165
4.11. ÜMMET BİRLİĞİ	167
4.12. İSLÂM ÂLİMLERİ	169
4.13. AŞK	170
SONUÇ	174
KAYNAKÇA	177
ÖZGEÇMİŞ	189

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ö.	Ölüm
s.	Sayfa
Bkz.	Bakınız
b.	Baskı
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
c.	Cilt
y.y.	Yayın Yeri Yok
y.y.	Yayın Evi Yok
ty.	Basım Tarihi Yok
ed.	Editör
Yay.	Yayımları
Çev.	Çevirmen

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Tarih, yeryüzündeki toplumların hafızasıdır. Mazisi ile bağlarını koparmış bir toplum, şüphesiz hafızasız kalmıştır. İdeal toplumların, geleceklerini geçmiş tecrübeler ışığında inşa ettikleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda mazilerini bilmeyenlerin sağlıklı bir toplum olamayacakları aşikârdır. Tarihin yüklendiği bu önemli görevin farkında olan pek çok edebiyatçı, kaleme aldıkları çalışmalarda tarih pınarından beslenmişlerdir.

Yazdığı altı adet romanın beşinde tarihsel konulara değinen Ali Ahmed Bâkesîr'in, tarihi roman alanında eser veren edebiyatçıların başında geldiği görülmüştür.

Romanlarında Hârizmşahlar'dan Memluklar'a, Mervânoğulları'ndan Eyyûbîler'e kadar birçok tarihi döneme değinen Bâkesîr, her biri birer tarihî vesika mesabesinde olan romanlarıyla zengin bir edebi birikimi ardında bırakmıştır. İslam tarihinin önemli bir bölümüne zengin içeriğiyle ışık tutan söz konusu romanların, edebî açıdan da oldukça iddialı olduğu görülmüştür.

Teknik ve tematik açıdan donanımlı romanlar kaleme alan Bâkesîr'i ve romanlarını Türk edebiyat çevrelerine tanıtmının ve Türk okuyucuyu söz konusu çalışmalardan haberdar kılmanın önemli bir husus olacağı muhakkaktır. Bilim ve teknoloji alanında meydana gelen büyük gelişmelerle insanlığın ortak kültüre doğru hızla ilerlediği bir çağda Arap edebiyatında kendisine büyük önem atfedilen bu çalışmaların Türk edebiyat çevrelerine tanıtılmasının önemi daha da belirginleşmektedir.

Öte yandan Ortadoğu'nun son yıllarda çok büyük sosyal ve siyasal gelişmelere sahne olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da bu coğrafyaya yeniden projeksiyonlar çevrilmiş, yaşanan gelişmelerin neye evrileceğine dikkat edilmiştir. Arap sokağındaki gelişmeleri yakından takip edenler arasında Türk akademisyenlerin de olduğu

görülmektedir. Arap edebiyatına yönelik akademik çalışmaların artışı da bunun en bariz göstergesidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAPSAMI

Yapılan bu çalışma, Ali Ahmed Bâkesîr'in hayatı ve romanlarıyla sınırlı tutulmuştur. Romanları dışındaki tiyatro, şiir ve opera gibi diğer kültürel çalışmaları ve farklı zamanlarda muhtelif gazete ve dergilerde yayımlanan edebiyat ve edebiyat dışı yazıları ise bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Ancak Bâkesîr'in hayatı ve romancılığının ele alındığı bu çalışmada bazen diğer çalışmalarına da çeşitli münasebetlerle atıfta bulunulmuştur. Söz konusu atıflar, daha çok düşünce yapısı tahlil edilirken yapılmıştır.

Bâkesîr'in romanlarının çoğu, tarihi roman nitelikli olmasından dolayı birinci bölümde tarihe, tarihin tarihsel romanla ilişkisine, Batı edebiyatının bir ürünü olan roman türünün Batı edebiyatındaki doğuş ve gelişim sürecine, Arap edebiyatına geçişine ve daha sonra bu edebiyat çerçevesinde kaydettiği gelişim sürecine değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde de yazarın hayatı detaylı bir şekilde incelenmiş, yaptığı faaliyetlere değinilmiş ve sahip olduğu dünya görüşü sosyal, siyasal, kültürel ve edebi açıdan irdelenmiştir.

Romanlarının teknik açıdan incelendiği üçüncü bölümde de söz konusu çalışmalar dil, üslup, kurgu ve anlatım teknikleri noktasında detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırmanın son bölümünde ise işlenen temalara değinilmiştir.

Güçlü İslâmî bir düşünceye sahip olan yazarın söz konusu düşünceyle kaleme aldığı romanlarına bu bakış açısıyla da bakılmış ve ilgili açının tezahürlerine özellikle dikkat çekilmiştir.

Araştırmanın yazımı sırasında öncelikle konunun tanımı yapılmış sonra konuyla ilgili olarak genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra da Bâkesîr'in bu konuyu işleyiş tarzına ve verdiği örneklere değinilmiştir. Araştırma aşamasında kaynak birçok kitaba müracaat edildiği gibi konuyla ilgili pek çok dergi ve internet sitesinden de yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN ARAP ROMANI VE TARİHSEL ROMANCILIK

1.1. ROMAN

“Roman” kelimesi, - aristokrat tabakanın konuştuğu Latin dilinde değil de halkın konuştuğu – Latin dilinde “Romalıların tarzı, Latinceye göre” gibi anlamlara gelen “romanice” kelimesine dayanmakta olup, halkın konuştuğu Latince'den türeyen Roman dili ve bu dilde yazılmış hikâye nitelikli çalışmalar anlamında ilk olarak kullanılmıştır. Ancak XII. yüzyıla gelindiğinde Latince'den Roman diline tercüme edilen eserler karşılığında kullanılmıştır. Zaman içerisinde günümüzdeki anlamına daha da yaklaşan bu kelime, XIV. yüzyılda saray edebiyatının manzum aksiyon hikâyelerine, XV. yüzyılda serüven ve tutku gibi, duyguların hâkim olduğu efsanevi şövalye hikâyelerine ve nihayet XVII. yüzyıla gelindiğinde günümüzdeki anlamında kullanılır hale gelmiştir.¹

Yukarıda etimolojik anlamına değinilen romanın terim anlamına bakıldığında, roman sanatının gün geçtikçe sürekli olarak gelişmesi, geliştikçe değişmesi, zaman içerisinde yeni şekiller alması ve bibliyografi, deneme, tarih ve benzeri birçok farklı konuyu dramatize etmesi nedeniyle edebiyat eleştirmenlerinin, efrâdını câmi ve ağyârını mâni bir tanımda ittifak edemedikleri görülmektedir. Romanla ilgili yapılan önemli bazı tanımlar şu şekildedir:

“Belli bir başlangıçtan belli bir sona kadar, muayyen bir zaman içerisinde art arda sıralanan olayların anlatıma bağlı olarak yazılmış formu.”²

“İnsanın veya çevrenin karakterini ve göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür.”³

¹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 10.b., Ankara, Öncü Kitap Yayınları, 2009, ss. 64-65.

² Roland Bourneur, Real Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev. Hüseyin Gümüş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. b., 1989, s. 21.

³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b4f6eaea8b377.46028878

Yapılan bu tanımların her birinin romanın temel unsurlarından bazılarını ihmal ettiği dolayısıyla bu sanatı tam anlamıyla tanımlayamadığı görülmektedir. İlk tanıma bu çerçeveden bakıldığında romanın temel unsurlarından karakter ve mekâna değinilmediği, bunun yanında roman için şart olmayan “yazılmış olmak” kaydının ifade edildiği, ikinci tanımda ise romanın zaman ve mekân unsurlarının eksik bırakıldığı görülmektedir. Ancak romanın diğer tanımlarına nispeten Namık Kemal’in (ö.1888) epey eski olan

“Güzeran (meydana gelme) etmemişse de güzeranı mümkün olan olayların şahıs, zaman ve yer göstererek anlatımı”⁴

şeklindeki tanımı arada geçen onca süreye rağmen geçerliliğini hala muhafaza etmektedir. Namık Kemal, yaptığı bu tanımla aslında romanın temel unsurları olan şahıs, zaman ve mekânın korunması ve romana konu olan olayın da gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün olan olaylardan olması gerektiğini ifade etmektedir.

Romanın tarihteki ilk örneklerine değinmeden önce, romanın doğuşunu hazırlayan koşulların neler olduğuna bakmak, bunun için de öncelikle romanın asli vatanı olan Batı’da din toplum ilişkisi ile inanç ve düşünce değişimini incelemek yerinde olacaktır.

Batı toplumu; tahrif edilmiş İncil, gerçek hüviyetinden uzaklaştırılmış Hristiyanlık ve kilise kaynaklı baskılar karşısında yıllarca ezilmiştir. Skolastik⁵ din anlayışının hâkim olduğu batı toplumunda insan ürünü tüm bilimsel ve sanatsal çalışmalar yasaklanmış, bilim İncil’in tefsirleri, sanat da Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın resimlerinden ibaret görülmüştür. Bu baskılar altında ciddi manada ezilen Batı toplumu, Aydınlanma devrimiyle birlikte bir patlama yaşamış ve düşünce yolculuğunda kiliseden öç alırcasına belirtilen yolun aksi istikametinde yürümüştür. Beşeri olanı ilahlaştırıp duyularla algılanamayan ve deneye tabi tutulamayan her şeyi reddeden Batı, dinlerin savunduğu manevi âlemi reddedip materyalist felsefeye dayanan laik bir hayat biçimini

⁴ Mustafa Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, 1.b., Ankara, Akçağ yayınları, 2011, s. 15.

⁵ Skolastik kelimesi, Latince kökenli olup, aslı schole kelimesi olan scholasticus ıstılahına dayanmaktadır. Sözlük anlamı okul felsefesi olan skolastik felsefe, teoloji düşüncesine dayanmakta ve onu desteklemektedir. Hristiyan dini inancını, felsefi temellere oturtmaya dönük çabaların bir ürünü olarak ortaya çıkan bu anlayış, Hristiyan inancını felsefi ve metodolojik açıdan tutarlı ve rasyonel bir şekilde ortaya koymayı hedeflemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa, Asa Kitapevi, 2001, s. 197; Önder Bilgin, “Petrus Apaelardus Skolastiği: Sic et Non”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), s. 114.

benimsemiştir. Bu anlamda roman; din ve din ile ilgili her unsurun reddedildiği ve duyularla hissedilip deneyle kanıtlanabilen bilgilerin yegâne gerçek görüldüğü bir ortamda doğmuştur.⁶

Roman, uzun bir süre genel olarak somut maddi konuları işlemiştir. Materyalist dünya görüşünde karşılığı olmayan ütöpik ve metafizik nitelikli konulara ise değinmemiştir. Ancak bu anlayış, Post modern romanla beraber yerini artık maddi ve manevi, gerçek ve ütöpik tüm konuları kapsayan bir anlayışa bırakmıştır.⁷

Batı dünyasının bir ürünü olan romanın Batı edebiyatındaki ilk örneklerinden bazıları şunlardır:⁸

- *Decameron:*

İlk hikâye yazarı olma özelliğine sahip meşhur İtalyan yazar ve şair Giovanni Boccaccio (ö.1375) tarafından kaleme alınmıştır.

- *Arthur'un Ölümü:*

Hayatı hakkında detaylı bir bilgi bulunmayan hikâye yazarı İngiliz Sir Thomas Malory (ö.1471) tarafından derlenmiştir.

- *Gargantua ve Pantagruel:*

Rönesans düşünürü, doktor, keşiş, modern Avrupa edebiyatının kurucusu ve antik Grekçe bilgini olan Fransız yazar François Rabelais (ö.1553) tarafından edebiyat dünyasına kazandırılmıştır.

- *Diana:*

İspanya'da yayınlanan ilk pastoral roman niteliğindeki bu eser, Portekizli romancı ve yazar Jorge de Montemayor (ö.1561) tarafından kaleme alınmıştır.

- *Galetea:*

İspanyol şair, romancı, oyun yazarı ve İspanyol edebiyatındaki roman geleneğinin kurucusu olan Miguel de Cervantes (ö.1616) tarafından yazılmıştır.

- *Astre:*

Başta roman olmak üzere muhtelif alanlarda eserler kaleme alan Honoré d'Urfé (ö.1625) tarafından edebiyat dünyasına kazandırılmıştır.

⁶ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, ss. 66-67.

⁷ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, ss. 66-67.

⁸ Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, s. 52.

- *The Unfortunate Traveller:*

Meşhur İngiliz roman ve tiyatro yazarı Thomas Nashe (ö.1601) tarafından kaleme alınmıştır.

- *Euphues:*

İngiliz yazar, şair ve tiyatro yazarı olan John Lyly (ö.1606) tarafından yazılmıştır.

- *Princesse de Cleves:*

Klasisizm roman alanındaki başarılı çalışmalarıyla bilinen Fransız kadın roman yazarı Madam dö La-Fayette (ö.1693) tarafından yazılmıştır.

1.2. ARAP ROMANI

Roman kelimesinin tarihi sürecine, sözlük ve terim anlamına, edebi bir tür olarak Batı dünyasındaki doğuşuna zemin hazırlayan koşullara ve Batı edebiyatındaki ilk örneklerine değindikten sonra meseleye daha çok esas konumuz olan Arap edebiyatı çerçevesinden bakılacaktır.

Roman kelimesine işaret edilen zaviyeden yaklaşıldığında bu kavramın, Arapçada bir sözü aktarmak, nakletmek anlamındaki “رؤى – يروي” fiilinin mastarı olan “rivâyet” kelimesiyle ifade edildiği görülmektedir.⁹

Roman, Batı edebiyatına nispetle Arap edebiyatında çok yeni bir edebi tür olsa da Arapçada onun karşılığında kullanılan “rivâyet” kelimesi oldukça eskidir. Çünkü bu kelime, bazı yönleriyle romanı andıran “Makâmât”¹⁰ türü eserlere asırlar önce isim olarak

⁹ Cemâleddin Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1. b. , Beyrut, Müessesetü'l-‘Âlemî li'l-Matbû‘ât, 2005, C. II, s. 1628.

¹⁰ Kelime anlamı olarak, meclis ve insan topluluğu olan makâmât, kâfiyeli kısa hikâye içeriği ve formatında olup, Arap edebiyatının bir türüdür. İlk başlarda edebi yeteneklerini yarıştırmak adına makâmât tarzı eserleri kaleme alan edebiyatçılar, daha sonra edebi konuların yanında edebi bir dille ifade edilmiş hikmet, cömertlik, iyilik, dürüstlük, yardım severlik, ustalık, alçak gönüllülük ve yiğitlik gibi muhtelif konulara da değinmişlerdir. Râvî, olay ve belli bir kahramanı bulunan makâmât eserleri, değinilen bu üç temel unsurdan meydana gelmektedir. Tarihsel anlamda ‘Abbâsî döneminde ortaya çıkan söz konusu edebî tür, daha sonra İran, İspanya, Fransa ve daha birçok ülkeye yayılmıştır. Bu edebi türün ilk örneği, Bedüzzamân el-Hemedânî'nin (ö.395/1007) kaleme aldığı “Makâmât” adlı eseridir. Çalışmasında konuları mizahi ve alaycı bir şekilde ele alan Hemedânî; üslup noktasında edebî kelime ve terkipleri tercih etmiştir. Olayların anlatıcısı olarak İsâ b. Hişâm'ı kullanan Hemedânî, kahraman olarak da Ebu'l-Feth el-İskenderî'ye rol vermiştir. Hemedânî'den sonra bu alanda eser yazan ve bu anlamda adından oldukça söz ettiren diğer bir edebiyatçı da Ebû Muhammed Kâsım el-Harîrî (ö.516/1112)'dir. Hemedânî gibi edebi bir dil kullanan Harîrî, sağlam bir ibare, şiirsel bir üslup, kısa ifadeler ve aşına olunmayan kelimeler kullanmıştır. Anlatıcı olarak Hâris b. Hemmâm'ı seçen Harîrî, kahraman olarak Ebû Zeyd es-Serûcî'ye rol vermiştir. Anlatıcı ve kahramanın eserdeki konumlarına bakıldığında anlatıcının, değişik yerleri dolaşan bir bilge, kahramanın ise dilenci kılığında düzenbaz ve kurnaz biri olduğu görülmektedir. Sosyal, siyasi ve fikri birçok konuya güzel bir şekilde temasta

verilmiştir. Ancak çağdaş edebiyatın bir parçası olan roman için ilk kullanımı XIX. asrın sonlarına doğru Batı'dan yapılan roman tercümelerine isim olarak verilmesi şeklinde olmuştur. Bu anlamda Necîb el-Haddâd'ın (ö.1317/1899) Elaxandire Dumas'tan (ö.1870) tercüme ettiği *Rivâyetü'l-Fürsâni's-Selâse* ve Batı'dan tercüme edilen romanların yayımlandığı *Mecelletu'r-Râvî* adlı dergi rivâyet kelimesinin roman karşılığında kullanıldığı ilk önemli çalışmalardır.¹¹

Her ne kadar Abbâsîler döneminde bazı unsurlarıyla romanı andıran *Kelîle ve Dimne*, *Kitabu'l-Buhalâ*, *Elfu Leyletin ve Leyle*, *Makâmât* ve benzeri bazı eserler ortaya çıkmışsa da bunlar romanın birçok niteliklerini içermediğinden edebi anlamda roman olmaktan uzaktırlar.¹² Romanın Batı menşeli olduğunu ve Arapların bu türü batılılardan aldığını tarihi roman yazarı Corcî Zeydân (ö.1914) şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bu roman sanatı, yabancılardan alınıp geliştirildi. Araplar, bu sanatı onlardan kuralları, metodu ve konularıyla beraber aldılar.”¹³

1.2.1. Arap Romanına Zemin Oluşturan Unsurlar

Arap romanından bahsederken şüphesiz Arap coğrafyasında kendisine ortam hazırlayan ve bu coğrafyaya kolay bir şekilde uyum sağlamasına katkı sağlayan faktörlere değinmek gerekir. Çünkü her toplumsal, siyasal ve edebi gelişmenin mutlaka bir arka planı, onu hazırlayan ve olgunlaştıran bazı unsurları vardır.

Romanın Arap edebiyatına yerleşmesini ve Arap okuru tarafından benimsenmesini kolaylaştıran söz konusu faktörler şunlardır:

- Arap nesir edebiyatı

Arapların tarihin derinliklerine uzanan her yönüyle zengin bir edebi geçmişi vardır. Bu anlamda edebiyatın muhtelif alanlarında değerli birçok eser kaleme alan Arap

bulunan eser, bu özelliğine binaen haklı bir şöhrete sahip olmuştur. XIX. ve XX. yüzyıla gelindiğinde Hemedânî ve Harîrî'nin başlattıkları makâmât geleneğinin tekrar canlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Detay için bkz: Hulusi Kılıç, “Makâmât” DİA, XXIV, s. 414; Vehbe, Mecdî – Mühendis Kâmil, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-'Arabîyye fi'l-Luga ve'l-Edeb*, 2. b. Beyrut, Mektebetu'l-Lübnan, 1984, s. 379; Mehîn Hâcî Zâdeh, “el-Makâme fi'l-Edebi'l-'Arabî ve'l-Âdâbi'l-'Âlemîyye”, *Mecelletü'l-Lugati'l-'Arabîyyeti ve Âdâbuhâ*, 2002, Sayı: 4; Meryem Sâ'id Vâkifi Efûşte, *el-Makâmât el-Fennü'l-'Arabîyyü'l-Asîl*, (27,02,2009)

<http://www.diwanalArab.com/spip.php?article17352>, 21,02,2018.

¹¹ Rahmi Er, “Roman” DİA, XXXV, s. 165.

¹² Er, “Roman” DİA, XXXV, s. 164

¹³ Müstegânimî, Ehlam, *Şi'riyetü'l-Luga fi Rivâyeti Fevdâ'l-Havâs*, Mentûrî Konstantin Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mayî, 2011, s. 23.

edebiyatçıları, bazı yönleriyle romana da benzeyen ve Arap okuyucuyu roman üslûbuna aşına kılıp Arap toplumun romanı kolay benimsemesini sağlayan nesir türü eserler telif etmişlerdir. Bu nitelikteki eserlerden bazıları şunlardır:

- *Kelîle ve Dimne*: Abdullah b. el-Mukaffâ (ö.142/759)
- *Kitabu'l-Buhalâ*: Câhiz (ö. 255/868)
- *el-'Ikdu'l-Ferîd*: İbnu 'Abdi Rabbih (ö. 328/940)
- *el-Makâmât*: Bedî'uzzamân el-Hemedânî (ö. 398/1008)
- *el-İmt'a ve'l-Muânese*: Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö.414/1023)
- *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâfi ve'l-Mensub*: Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Mansûr es-Sa'âlibî (ö. 429/1038)
- *Risâletü'l-Gufrân*: Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî (ö. 441/1059)
- *Teskînu'l-Eşvâk bi Ahbâri'l-Uşşâk*: Mer'î b. Yusuf el-Kermî (ö.1033/1624)

Romanı andıran nesir nitelikli bu ve benzeri minvalde kaleme alınmış diğer başka eserler, Arap okurunda romana karşı önceden bir aşinalık oluşturmuştur.¹⁴

- Batı romanının Arapçaya tercüme edilmesi

Modern Arap edebiyatını ve Arapların Batıyla kültürel iletişim tarihini, Napolyon Bonaparte'nın (ö.1821) 1798 yılında Mısır'ı işgaliyle başlatmak mümkündür. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti, Mısır'ı kurtarmak için Mehmet Ali Paşa (ö.1849) komutasında bir ordu gönderir ve Mısır'ı Napolyon'un işgalinden kurtarır. Mehmet Ali Paşa'nın bu başarısından dolayı kendisi Osmanlı yönetimi tarafından Mısır'a vali olarak atanır. Ancak valilikle yetinmeyen Mehmet Ali Paşa, bir süre sonra Osmanlı Devleti'nden bağımsız büyük bir devlet kurma hayalinin peşine düşer. Söz konusu hayalinin önünde engel olarak gördüğü Memlûk beylerinin önde gelenlerini asan Mehmet Ali Paşa, daha sonra bu hayalinin ikinci aşaması olan güçlü bir ordu kurma çabası içerisine girer. Bunun içinde fen, teknik ve askeri okullar kurar ve buralarda ders vermek üzere Avrupa'dan hoca getirtir. Ayrıca bu okullarda hocalık yapacak, Mısır'ın bilim ve teknoloji açısından yaşadığı açığı kapatacak ve Batı'daki bilimsel çalışmaları tercüme edecek kişileri yetiştirmek için Avrupa'nın çeşitli ülkelerine

¹⁴ Mes'ûd b. 'Îd el-'Atvî, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Hadîs*, y.y., y.y., 2009, 1. B, s. 142; Sûsin Bâkirî, *er-Rivâyetü'l-'Arabîyyeti'l-Hadîse*, (12.12.2018), <http://www.diwanalarab.com/spip.php?article25310>, 21.04.2018.

öğrenci gönderir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, teknik ve bilimsel konuların yanında Batı edebiyatıyla da ilgilenirler. Batı edebiyatıyla ilk defa bu şekilde iletişim sağlayan bu öğrenciler, Batı'nın bilim ve tekniğinin yanı sıra edebiyatıyla da geri dönerler.¹⁵

Avrupa'ya gönderilenlerin arasında kendilerine imamlık etmek üzere görevlendirilen Rifâ'â Râfi et-Tahtâvî (ö.1873) de vardır. Avrupa'da kaldığı süre zarfında sosyoloji, felsefe ve Batı edebiyatıyla ilgili ciddi okumalar yapan Tahtâvî; sosyal, siyasal ve edebi açıdan Batı'dan ciddi manada etkilenir. Mısır'a döndükten sonra Avrupa'da edindiği olumlu izlenimlerini *Tebîsu'l-İbrîz fî Telbîsi Barîz* adlı eserinde satırlara döken Tahtâvî, bunun yanında Batı romanından Arapçaya ilk tercüme edilen Fransız yazar Fenelon'un *Les Avanture de Telemaque* adlı romanını *Mevâki'u'l-eflâk fî Vekâ'i Telîmâk* adıyla Arapçaya çevirir.¹⁶

Avrupa'ya gönderilen bu öğrenciler, daha sonra Batı ve Arap toplumları arasında birer kültür elçileri olmuşlardır.

- Matbaanın kurulması:

Matbaa, Arap coğrafyasına Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle gelmiştir. Arapça harflerinin yanı sıra Grek ve Latin harfleri de olan bu matbaa, Mısırlılara Fransız dil ve kültürünü öğretmek amacıyla getirildiğinden burada Arapça eserler basılmamıştır. Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı Napolyon işgalinden kurtardıktan sonra Bulak Matbaasını kurar ve burada birçok önemli eserler bastırır. Rafael Zokho tarafından kaleme alınan İtalyanca-Arapça sözlüğün ilk olarak basıldığı bu matbaada Arapça sözlükler, gramer kitapları, tarih kitapları, klasik Arap şiiri dîvânları, temel dini kaynaklar, ders kitapları, matematik, coğrafya, botanik, mühendislik ve edebiyat alanlarına dair pek çok eser basılmıştır. Bu anlamda basılan temel çalışmaların bir bölümü şunlardır:¹⁷

Edebiyata yönelik eserler

- *el-'Ikdu'l-Ferîd*: Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih

¹⁵ Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır fî Mısır*, 3. B, y.y., Dâru'l-Ma'ârif, 1992, ss. 169-171; Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı* 1.b., Ankara, Hece Yayınları, 2015, ss.13-20.

¹⁶ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır fî Mısır*, ss. 169-171; Er, *Modern Mısır Romanı*, ss.13-20.

¹⁷ Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Bursa, Emin Yayınları, 2009, s. 153-154; Muceb el-'Udvânî, *el-Mevrûs ve Sinâ'ati'r-Rivâye*, 1.b., Cezâir, Dâru'l-Emân, 2013, s. 9; Ümeyme Seyyid Ahmed, *Matba'atu Bûlâk min Zamani't-Tenvîr ile 'Asri'l-Ma'rife*, 02.05.2017, <http://sis.gov.eg/Story/137050?lang=ar>, 21,04,2018.

- *el-Kâmil*: Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber el-Müberred (ö. 286/898)
- *el-Agânî*: Ebu'l-Farac el-Isfehânî (ö. 356/967)
- *Kelîle ve Dimne*: Abdullah b. el-Mukaffâ
- *el-Emâlî*: Ebû Alî İsmâil b. el-Kâsım el-Kâlî (ö. 356/967)
- *Makâmât*: Bedî'uzzamân el-Hemedânî
- *Makamât*: Muhammed el-Harîrî (ö. 446/1054)
- *Mukaddime*: Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn (ö. 808/1406)
- *Subhu'l-a'sâ*: Ebu'l-'Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Kalkaşandî (ö. 820/1418)
- *Hizânetü'l-Edebi'l-Kubrâ*: Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî (ö. 1093/1682)

Sözlük ve gramere yönelik eserler

- *eş-Şâfiye*: Ebû 'Amr Osman b. Ömer b. Hâcib (ö. 647/1249)
- *el-Meselu's-Sâir*: Ziyâeddin İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239)
- *el-Âcurrûmiyye*: Ebû Abdillâh Muhammed b. Acurrûm (ö.723/1323)
- *Fıkhü'l-Luga*: Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Mansûr es-Sa'âlibî
- *et-Tasrîf*: 'İzzuddin ez-Zencânî (ö. 655/1257)
- *Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabîyye*: İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 393/1005)
- *el-Kâmûsu'l-Muhît*: Ebû Tâhir Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)
- *Lisânu'l-'Arab*: Muhammed b. Mukarrem b. Manzûr (ö. 711/1311)

Tarihe yönelik eserler

- *Târîhu't-Taberî*: Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923)
- *el-Kâmil fî't-Târih*: 'İzzuddin İbnu'l-Esîr el-Cezerî (ö. 630/1234)
- *Nefhu'l-Tib*: Ahmed b. Muhammed el-Makkarî (ö. 1041/1631)
- *Vefeyâtu'l-A'yan*: Ebu'l-'Abbâs Şemseddin b. Hallikân (ö. 681/1282)
- *Fevâtu'l-Vefeyât*: Muhammed b. Şâkir el-Kutubî (ö. 764/1363)

- Misyonerlik faaliyetleri:

Batı edebiyatına ait bazı edebi türlerin Arap coğrafyasına getirilmesine katkı sağlayan misyonerlik faaliyetlerinin ilk hareket noktası, Hristiyanların daha yoğun olarak

yaşadığı Lübnan ve Suriye olmuştur. Bu bölgelerde yaşayan Hristiyan aydınlar, Batı dünyasıyla her alanda yakın ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bu ilişki, XIX. yüzyılda Amerikalı Protestan misyonerlerin gelişiyle daha üst bir aşamaya çıkmıştır. 1860 yılında Lübnan'da yaşanan iç savaştan¹⁸ sonra meydana gelen gelişmeler, misyonerlik ve misyonerlik tabanlı kültürel faaliyetlere ivme kazandırmıştır. Hristiyanlar ve Dürziler arasında yaşanan savaşa askeri anlamda müdahil olan Batı, bu askeri şemsiye altında söz konusu misyonerlik faaliyetlere daha da hız vermiştir. Bu anlamda Amerikalı Protestanlar 1866 yılında Beyrut'ta Suriye Protestan Kolejini, Katolik Fransızlar da Jesuits Okulunu kurmuşlardır. Arap dünyasında kültürel anlamda büyük roller oynayan bu okullar,¹⁹ Batı menşeli birçok edebi çalışmanın Arap coğrafyasına getirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

- Basının gelişmesi:

Basın, kültürel hayatı canlandırmada ve edebi tercihleri geliştirmede şüphesiz çok önemli bir rol oynamaktadır. Arap toplumunda edebiyatın gelişmesi ve edebi ürünlerin kitlelere ulaştırılması noktasında basının ilk günden itibaren oldukça faal olduğu görülmektedir. Modern Arap edebiyatının geliştiği ve Batı edebiyatından birçok ürünün Arap toplumuyla buluştuğu XIX. yüzyılda Arap basını, söz konusu ilerlemede aktif rol oynamıştır. Bu anlamda Arap gazete ve dergileri, değinilen tarihte siyaset, dini ve toplumsal konuların yanı sıra edebi nitelikli çalışmalara da geniş bir şekilde yer vermiş ve genç kalemleri edebiyata teşvik etmiştir.²⁰ Bu yayın organlarından bazıları şunlardır:

- *Jurnâlu'l-Hidîv gazetesi*

Jurnâlu'l-Hidîv gazetesi, Muhammed Ali Paşa tarafından 1827 yılında Kahire'de kurulmuştur. Aylık yayımlanan gazete 1928 yılında *el-Vekâi 'u'l-Mısriyye* adıyla yayım hayatına devam etmiştir. İlk olarak Türkçe yayımlanan gazete, daha sonra Arapça-Türkçe en sonunda da Arapça olarak neşredilmiştir. Resmi hüviyete sahip söz konusu gazete, haberlerin yanı sıra edebiyat, sosyoloji ve daha başka konulara da yer vermiştir.²¹

¹⁸ Bu iç savaşın detaylarına konunun bağlamı gereği daha sonra değinilecektir.

¹⁹ Er, *Modern Mısır Romanı*, s. 24.

²⁰ el-Udvânî, *el-Mevrûs ve Sinââtü'r-Rivâyeti*, s. 10; Er, *Modern Mısır Romanı*, s. 26.

²¹ Edîb Mürüvvet, *es-Sahâfetü'l-'Arabiyye Neş'etühâ ve Tetavvuruhâ*, Beyrut, Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1960, s. 149.

- *el-Ehrâm* gazetesi

el-Ehrâm gazetesi, 27 aralık 1875 yılında Selîm Taklâ (ö.1892) ve Beşâra Taklâ (ö.1901) adında Lübnanlı iki kardeş tarafından İskenderiye’de kurulmuş İlk sayısı da 5 Ağustos 1976 yılında yayımlanmıştır. 1898 yılında Merkezi İskenderiye’den Kahire’ye taşınan gazete, kurulduktan kısa bir süre sonra önemli bir etkinliğe ulaşmıştır. İlk başta haftalık olarak yayımlanan gazete, 1881 yılından itibaren günlük yayımlanmaya başlamıştır. Resmi statüdeki gazete, günümüzde de yayım hayatına devam etmektedir.²²

- *Ravdatu’l-Medâris* dergisi

Ravdatu’l-Medâris dergisi, 1870 yılında bakanlık görevinde de bulunmuş olan Edebiyatçı yazar Ali Paşa Mübarek tarafından Kahire’de kurulmuştur. 15 günde bir yayımlanan dergi, çoğunlukla dil ve edebiyat konularına yer vermiş ve hitap ettiği kitle öğrencilerden oluşmuştur. Başarılı öğrencilerin, düşüncelerini cesur bir şekilde dile getirdiği bir platform olan bu dergi, 1877 yılında kapanmıştır.²³

- *Vâdi’n-Nîl* gazetesi

Vâdi’n-Nîl gazetesi, 1866 yılında meşhur edebiyatçı Abdullah Ebu’s-Su’ûd (ö.1878) tarafından Kahire’de kurulmuştur. Haftada iki defa yayınlanan gazete, yüksek edebi bir dilin ve derin düşüncelerin ürünü olan yazılara yer vermiştir. Kurucusu Abdullah Ebu’s-Su’ûd’un vefat etmesiyle 1878 yılında kapanmıştır.²⁴

- *Cenân* dergisi

Dergi, 1870 yılında Butrus el-Bustânî (ö.1883) tarafından Beyrut’ta kurulmuştur. Milli değerleri şiar edinen gazete, kurulduktan sonra büyük bir ses getirmiştir. 15 günde bir yayımlanan gazete; siyaset, edebiyat ve tarih konularına özellikle yer vermiştir. Dönemin Suriye Valisi Ahmed Mithat Paşa’nın reformist görüşlerini halka ulaştırmada önemli rol oynayan gazete, 1886 yılında yayım hayatına son vermiştir.²⁵

²² Muruvveh, *es-Sahâfeti’l-‘Arabiyye Neş’etühâ ve Tetavvuruhâ*, s. 193; Ramadân Ramadân Mütevellî, *Safahâtün Müdîe min Târîhi’l-Ehrâm*, <http://www.ahram.org.eg/News/131765>, 05.05.2018.

²³ Mecdî Ebû Zeyd, *Ravdatü’l-Medârisi’l-Mısriyye...Meşru’u Sekâfi li-Fetâhi’l-Ma’rifê*, (10.10.2005), <https://www.albayan.ae/sports/2005-10-10-1.106275>, 06.05.2018.

²⁴ Fîlîb Terrâzî, *Târîhu’s-Sahâfeti’l-‘Arabiyye*, (I-II), Beyrut, y.y., 1913, c. I, s. 69.

²⁵ Ebû Zeyd, *el-Cinân... Evvelü Mecelle Tede’u Şi’âran mektûben*, (24.10.2005), <https://www.albayan.ae/sports/2005-10-24-1.985093>, 07.05.2018.

- *el-Hilâl* dergisi

Dergi, Corcî Zeydân tarafından 1892 yılında Kahire’de kurulmuştur. Kısa süre içerisinde yüksek tirajlı dergiler arasında yerini alan *el-Hilâl*; Mısır ve diğer ülkelerdeki modern Arap edebiyatının gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Yayın hayatına hala devam etmekte olan dergi, daha çok edebiyat, tarih ve sosyoloji konularına yer vermektedir.²⁶

Arap romanının doğuşu ve gelişimine uygun zemin hazırlayan hususları ifade ettikten sonra, söz konusu romanın bu uygun zeminde nasıl bir başlangıç ve gelişim süreci izlediğine değinmek, konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

1.2.2. Arap Romanının doğuşu ve gelişimi

Roman, Arap coğrafyasına ilk olarak Rifâ’a Râf’i et-Tahtâvî’nin 1867 yılında Fransız yazar François Fenelon’un (ö.1715) *Les Avanture de Telemaque* adlı romanını *Mevâkı ‘u’l-Eflâk fî Vekâ ‘i Telîmâk* tercümesiyle giriş yapmıştır. Arap romanının önemli kilometre taşlarından biri olan bu eser, edebiyat çevrelerine büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Nitekim bu çerçevede hareketli bir telif sürecine girilmiştir. Bu dönemde yazılan romanların, teknik açıdan klasik Arap edebiyatının makâmât türü çalışmalarını bazı noktalardan örnek aldığı görülmektedir. Makâmât tarzı kaleme alınan ilk roman örneklerinden bazıları şunlardır:²⁷

- *Cem ‘u’l-Behrayn*, Nâsîf el-Yâzicî (ö.1871)
- *es-Sâk ‘ala’s-Sâk fîmâ Hüve ‘l-Fariyâk*, Ahmed Fâris eş-Şîdyâk (ö.1887)
- *Hadîsu Îsâ b. Hişâm*, Muhammed el-Mûveylihî (ö.1930)
- *Teblîsu ‘l-İbrîz fî Telbîsi Barîz*, Rifâ’a Râf’i et-Tahtâvî
- *‘Alamuddîn*, Alî Paşa Mubârek (ö.1893)

Roman, Arap coğrafyasına ilk geldiği zamanlarda entelektüel kesimin ilgisine fazla muhatap olamamıştır. Bu ilgisizliğin romanın Batı kaynaklı oluşu ve klasik Arap edebiyatındaki diğer türlerin daha popüler olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

²⁶ Muruvveh, *es-Sahâfetü ‘l-‘Arabiyye Neş’etühâ ve Tetavvuruhâ*, s. 197.

²⁷ Muhammed ‘Ubeydullah, *er-Rivâye ve ‘l-Kıssatu ‘l-Kasîre ‘İnde ‘l-Arab*, http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (08.09.2016), s. 4; Rahmi Er, (Roman) TDV İslam Ansiklopedisi (dia), XXXV, S. 164.

Bustânî ve Corcî Zeydân'ın tarihsel nitelikli romanları, aydın kesim nezdinde romana karşı bir ilgi uyandırmışsa da²⁸ asıl gelişimi ve zirveye çıkışı modern Arap romanı döneminde gerçekleşmiştir.

Modern Arap romanının ilk örneği hakkında da farklı görüşler ifade edilmiştir. Kimileri Fevvâz Zeyneb'in (ö.1914) 1899 yılında kaleme aldığı *Husnu'l-'Avâkıb* romanına işaret ederken, kimileri de Muhammed Ahmed et-Temîmî'nin (ö.1924) 1905 yılında telif ettiği *Ümmü Hakîm* çalışmasına işaret etmiştir. Ancak bu iki görüşün dışında edebiyatçıların kahir ekseriyetine göre Modern Arap romanının ilk örneği, Muhammed Hüseyin el-Heykel'in (ö.1956) *Zeynep* adındaki romanı olmuştur.²⁹

Modern Arap romanında çok önemli bir yere sahip olan Heykel'in söz konusu romanı hakkında biraz bilgi vermek faydalı olacaktır. Heykel, *Zeynep* adındaki bu romanı 1915 yılında kaleme aldığı sırada, romantizm içeriği sebebiyle toplumdaki tepki çekeceğini düşündüğünden muhtemel tepkileri hafifletmek adına ilk olarak kendi ismiyle değil de "Fellâh Mısrî" (Mısırlı Çiftçi) şeklindeki müstear bir isim ve romanı da *Menâzir ve Ahlâkü'r-Rîfiyye* (Köy Ahlakı ve Görünümleri) başlığıyla yayımlamıştır. Ancak Romanın, olumsuz tepkilerin aksine hüsnü kabul ile karşılanması üzerine 1929 yılındaki ikinci baskısında bu sefer gerçek adı olan *Zeynep* ile basılmıştır. Romantizmin hâkim olduğu bu roman, trajik bir şekilde biter.

Hikâye Mısır'ın kırsal bir bölgesinde geçer. Romanın kahramanı Zeynep, fakir bir ailenin kızı olup köy zengini Seyyid Mahmûd'un tarlalarında çalışmaktadır. Aynı tarlalarda amele başı olarak çalışan İbrahim'e âşık olan Zeynep, gelenek olarak kızın babasına verilen başlık parasını ödeyemeyen İbrahim'le değil de maddi durumu daha iyi olan Hasan ile evlendirilir. Zeynep, kendisine oldukça iyi davranan eşi Hasan'a iyi bir eş olmaya gayret etse de sevgisini bir türlü kalbinden silemediği İbrahim ve kendisine oldukça kibar davranan eşi Hasan arasında bir süre sonra duygusal savrulmalar yaşar. İbrahim'e karşı olan duygularını ilk başlarda kalbinde yaşayan Zeynep, daha sonra bu duyguların baskısına daha fazla dayanamayıp onunla gizli gizli buluşmaya başlar. Bu

²⁸ Rahmi Er, "Roman" DİA, XXXV, S. 164.

²⁹ 'Ubeydullah, *er-Rivâyetü ve 'l-Kıssatu 'l-Kasîre 'Inde 'l-Arab*; http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (08.09.2016), s. 5.

arada askerlik vakti gelen İbrahim, askerlik görevini yapmak üzere Sudan'a gönderilir. Bu ayrılığa dayanamayan Zeynep ise verem hastalığına yakalanır ve ölür.³⁰

Heykel'in bu çalışması, romanı entelektüel kesime benimsetme noktasında önemli bir işleve sahip olsa da aslında daha sonraki yıllarda meydana gelen gelişmeler, bu anlamda daha büyük öneme sahiptir. Söz konusu gelişmelerden kasıt, çağdaş bir grup edebiyatçının *el-Fecr* adında edebi bir dergi kurup hikâye ve roman çalışmalarını yayımlamaları ve Tevfik Yûsuf Avvâd (ö.1988), Şekîb el-Câbirî (ö.1996), Abbâs Mahmûd el-Akkâd (ö.1964), İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî (ö.1949), Tevfik el-Hakîm (ö.1987), Mahmûd Teymur (ö.1974) ve Tâhâ Hüseyin (ö.1973) gibi edebiyatçıların roman çalışmalarına yönelmeleridir. Bu tür gelişmeler, romanı entelektüeller nezdinde ve edebi türler arasında hak ettiği değere ulaştırmıştır.³¹

XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren diğer edebi türler arasındaki saygın konumuna yükselen roman, asıl sıçramayı II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapmış ve köklü geçmişe sahip birçok edebî türü geride bırakmıştır. Arap romanının II. Dünya Savaşı'ndan sonra kaydettiği bu ciddi ilerlemede Arap toplumunda meydana gelen toplumsal ve siyasal gelişmeler etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde birçok siyasi bağımsızlığın elde edildiği, İsrail Devleti'nin kurulduğu, İsrail ile yaşanan savaşta yenilen Arapların farklı bir psikoloji içerisine girdiği ve sonu gelmeyen İsrail-Filistin mücadelesinin yaşandığı görülmektedir.³²

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap toplumunda meydana gelen yeni gelişmeler, siyasi konularla sınırlı kalmayıp sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta da ciddi değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda okullaşma oranı ve eğitime olan talep artmış ve iletişim araçları eskiye oranla çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Öte yandan kırsalda geçimini sağlayamayan birçok kişinin şehirlere göç etmesiyle şehirde farklı sosyal bir ortam meydana gelmiştir. Romanın II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok edebî türden daha

³⁰ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1988, s. 160.

³¹ Sitârki Bûl, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Hadis*, (Çev. Hind Türkî es-Sedîri), b. 1, Mektebetu'l-'Abikân, Riyâd, 2012, s. 185; Rahmi Er, "Roman" DİA, XXXV, s. 165.

³² Rahmi Er, "Roman" DİA, XXXV, s. 165.

fazla yaygınlık kazanmasının bir diğer nedeni de dilinin kolay, anlaşılır ve meramları dile getirmeye daha elverişli olmasıdır.³³

II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok edebiyat dalını geride bırakıp geniş bir okur ve yazar kitlesiyle buluşan roman, sadece erkek yazarların ilgilendikleri bir alan olmaktan çıkmış, kadın yazarların da ilgilendikleri bir alana dönüşmüştür. Bu anlamda bakıldığında Leyla Baalbekkî, Nevâl es-Sa' dâvî, Gâde es-Semmân ve daha birçok kadın yazarın roman alanında ciddi çalışmalar yaptıkları görülmektedir.³⁴

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap romanını etkileyen faktörlerden birisi de, Sosyalizm düşüncesidir. Özellikle 1960'tan sonra Arap âleminde yaygınlık kazanan bu düşünce; Sovyetler Birliği ve Mısır arasında siyasi yakın işbirliğiyle daha da güçlenmiştir. Sosyalizm düşüncesinden etkilenen Gassân Kenefânî (ö.1972), Yahya Tâhir (ö.1981), Abdurrahman eş-Şerkâvî (ö.1987), Gâib Tu'me Fermân (ö.1990), Yusûf İdrîs (ö.1991), Latîfe ez-Zeyyât (ö.1996), Edîb Nahvî (ö.1998), Fâris Zerzûr (ö.2003), Abdüsselâm el-Uceylî (ö.2006), Tâhir Vattâr (ö. 2010), Cemâl el-Gîtânî (ö.2015) ve Hannâ Mîne (ö.2018) gibi birçok Arap romancının roman eserlerinde bunun etkisi açıkça görülmektedir. Bu romancılar, roman nitelikli çalışmalarında daha çok sosyal konulara ve toplumsal gerçeklere temasta bulunmuşlardır.³⁵

1.2.2. Arap Romanının İlham Aldığı Temel Konular

Geniş bir coğrafya ve büyük bir nüfusa sahip Araplar; birçok farklı yerlere, enteresan tarihi mekânlara, değişik kültürlere, inançlara ve yaşam tarzlarına sahip geniş bir toplumdur. Tarihsel, kültürel, sosyal, siyasal ve daha birçok zenginliğe sahip bir toplumda edebiyatçılar için şüphesiz zengin edebi malzeme vardır. Farklı edebiyat dallarına yönelen edebiyatçılar, bu zengin edebi malzemeyi çalışmalarında kullandıkları gibi romancılar da bundan oldukça istifade etmişlerdir. Bu hususa değindikten sonra, önemine binaen Arap roman yazarlarının ilgi duyduğu konuların neler olduğuna ve hangi romancının ne tür alanlarda çalışmalar yaptığına değinmek gerekir. Bu açıdan

³³ Er, "Roman" DİA, XXXV, s. 165.

³⁴ İlknur Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekat ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013, s.13

³⁵ Nurullah İrven, *Necîb Mahfûz'un 'Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015, s. 40.

bakıldığında Arap romanında değinilen temel bazı konuların şunlar olduğu görülmektedir:

Batı ile İlişkiler

Çağdaş Batı toplumu, XIX. yüzyılda bütün Arap toplumunun ilgisini çektiği gibi Arap edebiyatçıların da ilgisini çekmiştir. Bu ilgi, edebiyatın diğer alanlarında olduğu gibi roman çalışmalarında da kendisini göstermiştir. Bu bağlamda bazı romancılar, romanlarında Batı'yla olan ilişkileri ve Batı'da müşahede edip özlemini duydukları sosyal ve siyasal konuları ele almışlardır. Bu tür çalışmalarda Avrupaî yaşam felsefesi, kendilerinde de hâkim olma özlemiyle anılmıştır. Böyle bir bakış açısı, Tefik el-Hakîm, Cum'a Hammâd (ö.1995), Mu'nis er-Rezzâs (ö.2002), et-Tayyip Sâlih (ö.2009), Rifâ'a Râf'i et-Tahtâvî ve diğer bazı edebiyatçıların romanlarında görülmektedir.³⁶

Tarih

Her toplum, tarihten ders çıkarmak ve daha parlak bir geleceğe sahip olmak adına fertlerine tarihindeki hezimet ve zaferleri öğretmeye çalışmaktadır. Fertlerine tarih bilinci kazandırmak isteyen toplumlar, tarihteki zaferlerine değinerek fertlerinde bir yandan gurur ve daha iyi bir geleceğe dair umut aşılama isterken diğer yandan tarihsel hezimetlerine değinerek tekrarını engellemeyi hedeflerler. Bu tür tarihsel farkındalık oluşturma görevi hem yönetim ve bireylerin hem de o toplumu yönlendiren edebiyatçıların görevidir.

Bu açıdan bakıldığında birçok Arap romancının, eserleriyle İslâm ve Arap tarihine güçlü bir ışık tuttıkları görülmektedir. Romanlarında daha çok tarihsel konulardan ilham alan Arap romancıların önde gelenleri; Corcî Zeydân, Selîm el-Bustânî, Alî Ahmed Bâkesîr, Alî el-Cârim (ö.1949), Âdil Kâmil, Muhammed Ferîd Ebû Hâdîd (ö.1967), Muhammed Ebû Saîd el-'Uryân (ö.1964), Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr (ö.1974) ve Necîb Mahfûz'dur (ö.2006).³⁷

Filistin Problemi

³⁶ 'Ubeydullah, *er-Rivâyetü ve'l-Kıssatu'l-Kasîre 'İnde'l-Arab*, http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (13.09.2016), s. 6.

³⁷ Er, "Roman" DİA., XXXV, s. 166.

Filistin, İsrail'in kuruluşundan itibaren Arap toplumunun önemli bir sorunu haline gelmiştir. Öyle ki Arapların sadece siyasal ve toplumsal hayatını etkilemekle kalmamış, edebi hayatlarını da bir şekilde etkilemiştir. Nitekim tiyatro, şiir, roman, hikâye ve diğer birçok edebî türde Filistinlilerin yaşadığı dramın yansımaları görülmektedir.

Bu doğrultuda kaleme alınan romanlar; İsrail'in kuruluşu, Arapların İsrail karşısındaki askeri mağlubiyeti, Filistinlilerin gerek vatanlarında gerekse de göç ettikleri ülkelerde yaşadıkları sıkıntıları ele almıştır. Bu konularda kalem oynatan romancıların başında Gassân Kenefânî, İmîl Habîbî (ö.1996), Reşâd Ebû Şâver, İlyâs Hûrî ve İbrahim Nasrullah gibi yazarlar gelmektedir.³⁸

Kadın

Eğitimin gelişmediği ve hukukun egemen olmadığı toplumlarda güçlünün zayıfı kimi haklarından mahrum bıraktığı gibi fiziksel olarak erkekte daha güçsüz konumda olan kadın da, kimi zaman bu hak mahrumiyetine maruz kalmıştır. İslâmîyet, kadına hak ettiği değerin verilmesini ısrarla öğütlemesine rağmen bazı toplumlar, kadına gereken değeri vermemişlerdir.

Kadın aleyhine şekillenen bu olumsuz tabloya dikkat çekmek; kadının, sosyal, siyasal ve ekonomik alanda çektiği sıkıntılar hakkında toplumu bilinçlendirmek, kadını hayatın farklı alanlarında görünür kılmak ve zengin kadın karakteriyle edebi çalışmalara geniş bir alan açmak isteyen birçok Arap roman yazarı, bu minvalde romanlar yazmışlardır. Bu tür konular, Kûlît Hûrî, Latîfe ez-Zeyyât, Nevvâl es-Sa'dâvî, Cibrân Halîl Cibrân (ö.1931), Mahmûd Tâhir Hakkî, Seher Halîfe ve daha birçok edebiyatçının romanlarında görülmektedir.³⁹

Siyasi Problem ve Baskılar

Arap toplumunun önemli bir bölümü demokratik ve şeffaf yönetimlerden ziyade uzun yıllar boyunca anti demokratik yönetimler tarafından yönetilmiştir. Bundan dolayı uzun süreli siyasi istikrarsızlıklar yaşayan Arap toplumu, pek çok askeri darbe ve siyasi problemle karşı karşıya kalmıştır. Çeşitli baskılara rağmen söz konusu anti demokratik

³⁸ 'Ubeydullah, *er-Rivâyetü ve 'l-Kıssatu 'l-Kasîre 'İnde 'l-Arab*, http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (13.09.2016), s. 6.

³⁹ 'Ubeydullah, *er-Rivâyetü ve 'l-Kıssatu 'l-Kasîre 'İnde 'l-Arab*; http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (14.09.2016), s. 7.;

uygulamalara karşı çıkma, her açıdan istikrarlı, özgür, müreffeh bir ülke isteme ve yaşanan sıkıntılara dikkat çekme adına birçok kişi protestolarda bulunmuşlardır. Güçlü sivil toplum kuruluşlarına sahip olamayan Arap edebiyatçıları; sesini duyuracak ve hükümetlerinin yanlış politikalarını dile getirecek özgür entelektüel platform ve medya organlarını bulamayınca romana yönelmişlerdir.⁴⁰

Arap toplumunun bu problemlerini genelde edebiyatçılar özelde de romancılar ele almışlardır. Bu romancıların başında Sun‘ullah İbrahim, Abdurrahman Munîf (ö.2004), Nebîl Süleyman, Mu’nis er-Rezzâs, Hannâ Mîna, Mutî‘ Demmâc (ö.2000) ve et-Tâhir Vettâr gibi yazarlar gelmektedir.⁴¹

Arap romancılar, yukarıda değinilen konular dışında Arap coğrafyasındaki tarihi şehirler, güzel mekânlar, Araplar için çok önem arz eden sahra, sahradaki yaşam, Araplara kültür ve dil açısından zenginlik katan kabileler, felsefe, iç savaşlar, petrol ve petrolden kaynaklı yeni durumlara da romanlarında yer vermişlerdir.⁴²

1.3. TARİHSEL ROMANCILIK

Ali Ahmed Bâkesîr, diğer edebi çalışmalarında olduğu gibi romanlarında da tarihsel konulara daha çok yoğunlaşmıştır. Tarihsel romancı kimliğine sahip Bâkesîr’in, çoğunluğu tarihsel konulardan beslenen romanlarını tahlil etmeden önce tarih ve tarihsel romancılığın ne olduğuna, tarihsel romancılığın Batı’da ve Arap coğrafyasında nasıl bir süreçten geçtiğine, tarihsel bir romancı olan Bâkesîr’in, bu alana yönelmesine hangi sebeplerin etkili olduğuna değinmek faydalı olacaktır.

1.3.1. Tarih

Sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi, tarih kavramı hakkında da pek çok farklı tanım yapılmıştır. Batılı düşünür Edward Hallet Carr’ın bu manada yaptığı tanım şu şekildedir:

⁴⁰ Adnan Arslan, “Modern Arap Edebiyatı’nda Cezaevi Romanı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2016/2), s. 35.

⁴¹ ‘Ubeydullah, *er-Rivâyetü ve ‘l-Kıssatu ‘l-Kasîra ‘İnde ‘l-Arab*; http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (14.09.2016), s. 8.

⁴² ‘Ubeydullah, *er-Rivâyetü ve ‘l-Kıssatu ‘l-Kasîra ‘İnde ‘l-Arab*; http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (14.09.2016), s. 7.

“Tarih, tarihçi ile olgular arasında kesintisiz bir etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur.”⁴³

Müslüman düşünür İbn Haldûn’un bu noktadaki yaklaşımı ise şu şekilde tezahür etmiştir:

“Görünürde eski dönemlere ait bilgileri aktarma sanatı olan tarih, gerçekte kâinat ve hassas ilkelerinin anlamlandırılması, olayların keyfiyet ve sebeplerini bilme ilmidir.”⁴⁴

Tarih kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı Yunanca’daki “İstorya” kelimesine dayanıp araştırılmış haber anlamına gelmektedir.⁴⁵

1.3.2. Tarihi Roman

Tarihsel olgulardan hareketle yükselen tarihi roman, tarihsel ve kurgusal kişiler, zaman, mekân ve olay örgüsünün uyumlu bir şekilde bir araya geldiği bir roman türü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeklerden hareketle tarihi romanın şu şekilde tanımlanması mümkündür:

“İnsan veya insan toplulukları tarafından önceden yaşanmış, hatta etkileri günümüzde yaşayan insanlar tarafından da hissedilen olguların, yazar tarafından edebî ölçüler içerisinde tekrar kurgulamaya tâbi tutularak yeni bir âlem oluşturulmasıdır.”⁴⁶

Tarihi roman yazarı, bir tarihçi gibi yazdıklarını belgelere dayandırmak ve tarihi anlatmak zorunda değildir. Aksine sahip olduğu kültür, aldığı eğitim ve edindiği bakış açısından hareketle elindeki tarihsel malzemeyle tarihi yorumlamada, eksik gördüğü noktaları tamamlamada ve kapalı kalan hususları açığa çıkarmada özgürdür. Tarihi roman, bilimin katı kurallarına tabi olan tarih biliminin aksine olaya insanı da dâhil etmesiyle bilimsel katılıktan uzaklaşmış, sevimli, anlaşılır bir nitelik kazanmış ve geniş kitlelerin teveccühüne mazhar olmuştur.⁴⁷

⁴³ Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996’dan Naklen Aysun Aynur Yılmaz, *Tarih Öğretmenlerinin Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Önerileri (Ankara İli Ortaöğretim Kurumlarında)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 5.

⁴⁴ Abdurrahman b. Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 2001, c. 1, s. 6

⁴⁵ Jale Gülgen, *Reşat Ekrem Koç’unun Tarihi Romanları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyon, 2006, s. 1.

⁴⁶ Gülgen, *Reşat Ekrem Koç’un Tarihi Romanları*, s. 2.

⁴⁷ Ayşegül Gülşen, *Tarihî Gerçek ve Roman Gerçeği Açısından Kemal Tahir’in Romanları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2012, s. 7.

Tarihi romanın tarihsel gerçeklerden uzaklaşmaması gerektiği noktasından hareketle romanın, tarihsel olaylardan ne kadar ve ne şekilde besleneceği konusunda edebiyatçılar arasında farklı görüşler söz konusu olmuştur. Bu görüş farklılıkları tarihi romanın ideolojik ve farklı yorumlara açık olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü tarihi roman, gerçeğe bağlı kalmak şartıyla da olsa yazarına tarihsel malzemeyi kendi bakış açısıyla yorumlama imkânı tanımaktadır.

Tarihsel bilgileri ve toplumsal değerleri nesillere aktarma, bilimin soğukluğuna sahip tarihsel konuları bireylere sevdirmeye, dağınık halde bulunan tarihsel malzemeyi anlamlı bir şekilde bir araya getirme ve tarihteki olumsuz şeyleri yerme imkânı sağlayan tarihi roman; tarihten çıkarılan derslerle yaşanan mevcut sorunları çözüme kavuşturma imkânı tanımaktadır.⁴⁸

Gerek Batı dünyasında gerekse de Arap toplumunda tarihi romana edebiyatçılar arasında her zaman büyük bir teveccüh söz konusu olmuştur. Tarihi romanın senaryo ve şahıs kadrosunun belli, içeriğinin de toplum nezdinde bir karşılığa sahip olması, profesyonel ve amatör birçok yazarı bu alanda ürün vermeye yönlendirmiştir.

1.3.3. Batı Edebiyatında Tarihi Roman

Bazı edebiyatçılar, tarihi romancılığı XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki tarih konulu çalışmalara dayandırırken, bazıları da ilkçağ efsanelerinin ortaçağ uyarlamalarını bile tarihi romanın ilk nüveleri olarak görmüşlerdir. Ancak bu tür çalışmalar, şekil dışında tarihi roman olmaktan uzaktırlar. Çünkü bu eserlerdeki karakterlerin psikolojik ve ahlaki değerleri olayın meydana geldiği dönemlere ait değildir. Oysaki tarihi roman yazarı, tarihsel konuları ele alırken olayın meydana geldiği zamanı hissetmeli ve kullanacağı kavramlar, karakterler, ahlaki değerler, psikolojik saptamalar, nesnelere ve ifadeler söz konusu döneme ait olmalıdır. Tarihi romanın özelliklerine sahip çalışmalar, Fransız Devrimi ve sonrasında meydana gelen olaylarla ortaya çıkmıştır. Nitekim Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da meydana gelen savaşlar, ekonomik ve sosyolojik değişimler ve Napolyon'un yenilgisi insanlarda milliyetçilik fikrini canlandırmıştır. Bu

⁴⁸ Gülşen, *Tarihi Gerçek ve Roman Gerçeği Açısından Kemal Tahir'in Romanları*, s. 6.

akıma kapılmış olan Batılı toplumlar da, tarihsel geçmişleriyle daha fazla ilgilenmişlerdir. Onların bu konudaki öncüleri de edebiyatçıları olmuştur.⁴⁹

Romantizmin⁵⁰ temsilcileri tarafından kurulan tarihi romanın Batı dünyasındaki ilk önemli yazarı, tarihi romanı sağlam bir temele oturtmuş, bu alanda daha sonra çalışma yapmak isteyen yazarlara rehberlik etmiş, tabiri caizse tarihi roman alanına *Waverley* romanıyla damga vurmuş İngiliz asıllı Walter Scott'ur (ö.1832). Roman çalışmalarında edebi ve sağlam bir hikâye tekniğini takip eden Scott, Batı insanına tarih sevgisini kazandıran önemli bir edebiyatçıdır. Romanlarında bilimle çatışmayan görüşlere yer veren Scott, tarihsel konulara tarafsızca yaklaşmış, yaşadığı dönemin sorunları için çözümler aramış, tarihte çok fazla tanınmayan karakterleri tercih etmiş ve olay örgüsündeki bağlantıyı sağlam kurup okuyucunun dikkatini canlı tutan aşk temasına özellikle yer vermiştir.⁵¹

Pek çok tarihi romancı gibi tarihsel olaylara sıkı sıkıya bağlı kalmayıp tarihsel olayları tarihi roman formatında ele alan Scott, tarihsel gerçeklerle oynadığı gerekçesiyle birçok tarih araştırmacısı tarafından eleştirilmiştir.⁵²

⁴⁹ György Lukacs, *Tarihsel Roman*, Ankara, Epos Yayınları, 1.b., 2010, ss. 21,35.

⁵⁰ Romantizm sanat akımı, XIX. yüzyılın başlarında klasisizme bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Doğuşundan hemen sonra sanat çevrelerinde önemli bir şöhrete ulaşan söz konusu akım, kısa bir süre içerisinde ciddi bir taraftar kitlesine ulaşmıştır. Klasisizme oranla hayal ve duyguya daha fazla önem atfeden romantizme; akıl, mantık, düzen ve ölçünün yerine savrukluk, coşku ve mübalağa hâkimdir. Dünyaya daha zengin bir bakış açısıyla yönelmek isteyen ruhların sahip olduğu coşkunun bir yansıması olan romantizm akımı, klasisizmin getirdiği katı kurallara adeta başkaldırmıştır. Dil ve ifade özgürlüğün temel kabul edildiği bu akımda sanatçı; düş, duygu, arzu ve iç âlemine daha çok yönelmekte, diğer bir ifadeyle kişiliğini samimi bir şekilde eserine yansıtmaktadır. Romantizm akımının sahip olduğu temel özellikler şunlardır: Tiyatroda trajedi yerine dramayı ön plana çıkarmak, Roma ve Yunan sanatlarından vazgeçmek, mitolojiden uzak durmak, panteizm ve dinden ilham almak, aklın sanattaki etkinliğine son vermek, sanat çalışmalarında tabiat ve hayattaki zıtlıkları bir araya getirmek, güzel bir biçimi hedeflemek, fantezi ve hayale ağırlık vermek, tasvirde çeşitliliğe gitmek, halktan ziyede orta ve üst tabakadaki insanlara hitap etmek, melankolik konulara daha fazla yer vermek. Romantizmin önemli yazarları şunlardır: Lord Byron (ö.1824), Madam de Steal (ö.1817), Jean-Jacques Rausseau (ö.1712), Friedrich Schiller (ö.1805), Goethe (ö.1832), Alexandre Dumas Pere, Victor Hugo, Alfred de Musset. (Duran Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Perşembe Kitapları Yayınları, 2001, s. 351-352; Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994, s. 151.

⁵¹ Şener Şahin, *Corcî Zeydân'ın Tarihi Romancılığı ve "Osmanlı İnkılâbı" Adlı Romanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 1999, s. 31.

⁵² Şahin, *Corcî Zeyda'nın Tarihi Romancılığı ve "Osmanlı İnkılâbı" adlı romanı*, s. 33.

Batı edebiyatında Scott dışında tarihi roman türüne öncülük eden ilk tarihi roman örnekleri ve yazarları⁵³ şunlardır:

- *Les Chouans*, Honoré de Balzac (ö.1850)
- *Cinq-Mars*, Alfred de Vigny (ö. 1863)
- *La Chronique du Regne de Charles*, Prosper Mérimée (ö.1870)
- *Notre Dame de Paris*, Victor Hugo (ö.1885)

Değınilen bu yazarların dışında erken dönemde bu alanda çeşitli çalışmalara imza atan daha birçok önemli yazar olmuştur. Bu yazarlardan bazıları şunlardır: Alexandre Dumas, Nikolay Vasilyeviç Gogol (1852), Willibald Alexiz (ö.1871), Alessandro Mazoni (ö.1873), Henri Conscience (ö.1883), Gustav Freytag (ö.1895) ve Theodor Fontane (ö.1898).⁵⁴

1.3.4. Arap Edebiyatında Tarihi Roman

Arap edebiyatındaki tarihi romanın ilk örnekleri, Batı edebiyatındaki tarihi romanların Arapçaya tercüme edilmesi şeklinde olmuştur. Daha önce de ifade edildiğı gibi Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan Arapların Batı kùltürü ve tekniğinden etkilenme durumu, Napolyon'u Mısır'dan kovup orada önce valiliğini daha sonra da bağımsızlığını ilan eden Mehmet Ali Paşa'nın modernleşme çabalarıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Mısır'da hükümdarlığını ilan eden Mehmet Ali Paşa; Mısır, Suriye ve Irak'ı da kapsayacak büyük bir devlet kurma çabası içerisine girmiştir. Söz konusu gaye için o dönemlerde teknik alanda daha ileri bir seviyede olan Avrupa'dan yararlanmak isteyen Mehmet Ali Paşa, Avrupa'ya birçok öğrenci yollamıştır. Ancak Avrupa'nın tekniğinin yanı sıra edebiyatıyla da dönen öğrenciler, bazı edebi eserlerini Arapçaya tercüme ettikleri gibi Batı romanının bir parçası olan tarihi roman alanında da bazı tercümelerde bulunmuşlardır.⁵⁵

Batı'ya gönderilen öğrencilerin başlattığı söz konusu tercüme çalışmaları, zaman içerisinde artarak devam etmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı

⁵³ İrfan Atalay, "Tarihsel Roman ve Emin Maalouf'un Semerkant'ı", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Sayı: 2, s. 36.

⁵⁴ Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, s. 34.

⁵⁵ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı I*, ss.13-17.

edebiyatından birçok tarihi romanın tercüme edildiği görülmektedir. Arapçaya ilk tercüme edilen çalışmaların bazıları şunlardır:

- *el-Fursânü's-Selâse*

Alexandre Dumas'ın yazdığı bu roman, Necîb Hadâd tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir.

- *Salâhaddîn*

Walter Scott'un kaleme aldığı bu roman, aynı şekilde Necîb Hadâd tarafından üzerinde bazı değişiklikler yapılarak Arapçaya çevrilmiştir. Necîb Hadâd, bu romanı teatral metin formatına dönüştürmüştür.

- *Monte Cristo Kontu*

Alexandre Dumas'ın yazdığı bu eser, Kayser Zeyniyye tarafından Arapçaya çevrilmiştir.⁵⁶

Tarihi roman alanındaki çeviri faaliyetleri, bunlarla sınırla kalmayıp daha sonraki birçok çalışmayla daha da artmıştır. Şöyle ki sadece Alexsandre Dumas'ın 1842-1914 yılları arasında 16 romanı Arapçaya tercüme edilmiştir. Yapılan tercüme faaliyetlerini değerlendiren Corcî Zeydân, Arap okuyucunun tarihi romanı olumlu karşıladığını çünkü *Ali Zeybak*, *Melik Zâhir Baybars*, *Benû Hilâl*, *'Antere ve Elfu Leyletin ve Leyle* gibi hurafelerden bıkan Arap okuyucunun akla ve çağdaş değerlere daha uygun buldukları tarihi romana yöneldiklerini ifade etmiştir.⁵⁷

1.3.5. Arap Tarihi Romanının Doğuşunda Milliyetçiliğin Etkisi

Batı edebiyatında olduğu gibi Arap edebiyatında da tarihi roman yazarlığının başlamasında milliyetçi saiklerin önemi büyüktür.⁵⁸ Arap edebiyatçılarındaki bulunan bu milliyetçilik düşüncesinin aşağıda değinilen sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir:

- Yönetimlerinde kaldıkları farklı milletlere tepki

Arap toplumu, farklı dönemlerde değişik ülkelerin yönetiminde kalmıştır. Bu durum, yönetiminde kaldıkları toplumlara karşı kendilerinde olumsuz bir duygu meydana getirmiştir. Arap edebiyatçıları da, romanlarında Arapların tarihte gösterdikleri

⁵⁶ Muhammed b. Mustafa, *et-Târîhiyyü ve'l-Mütehayyilu fi Sulâsiyyeti'l-Cezâir*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Sanyâ Üniversitesi Dil, Edebiyat ve Sanat Fakültesi, Vehran, 2015, s. 25.

⁵⁷ Corcî Zeydân, *Târîhü Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, y.y., ty, C. IV, s. 208.

⁵⁸ Muhammed Hâdî Murâdî, Âzâd Mûnsî, Kâdir Kâdirî, Râhim Hâkbûr, "Lamha 'an Zuhûri'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye ve Tetavvurihâ", *Dirâsâtü'l-Edebi'l-Mu'âsıra Dergisi*, Sayı: 16, 1971, s. 105.

kahramanlıklarına değinerek kendi kendilerini yönetebilecek kabiliyette olduklarını ve yönetimi altında buldukları toplumların kendilerinden üstün olmadıklarını ifade etmeye çalışmışlardır.⁵⁹

- Farklı dinlere mensup Arapları Araplık ortak paydasında buluşturma düşüncesi

Lübnan Hristiyanları ve Müslümanları arasında yaşanan çatışmalar⁶⁰ sonucunda birçok Hristiyan ve Hristiyan edebiyatçı; Mısır, Suriye ve daha başka ülkelere gitmek üzere Lübnan'ı terk etmişlerdir. Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki dini çatışmaları ortadan kaldırmak için Hristiyan Arap edebiyatçılarından Butrus el-Bustânî, Selîm Bustânî, Corcî Zeydân, Nâsif el-Yâzicî ve Ferah Antûn gibi bazı romancılar; Müslümanları ve Hristiyanları Arap milliyetçiliği ortak paydasında buluşturmaya gayret etmişlerdir. İnanç alanındaki radikalizmi törpülemek Müslüman ve Hristiyan bütün Arapları aynı ulus ve dil şemsiyesi altında toplamak isteyen söz konusu yazarlar, bu bağlamda bir dizi faaliyette bulunmuşlardır. Bu faaliyetler kapsamında gayri resmi ilk Arap gazetesi kabul edilen *Nefîru Suriye* adındaki gazeteyi çıkaran Corci Zeydân, “Herkes Tanrının vatani ve dininde ortaktır.” sloganıyla Müslüman ve Hristiyan Arapların ortak noktalarda buluşmaları gerektiğine işaretle bulunmuştur.⁶¹

Müslümanları ve Hristiyanları kaynaştırma amacıyla basın-yayın alanındaki adımlardan birini de el-Bustânî ailesinin attığı görülmektedir. Bu anlamda el-Bustânî ailesinden baba Butrus el-Bustânî ve oğul Selim el-Bustânî'nin 1870 ve 1871 yıllarında

⁵⁹ Abdülmelik Murtâd, *fi Nazariyyeti 'r-Rivâye*, Kuveyt, y.y., 1998, ss. 43-44.

⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin yayımladığı Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla birçok yeni hakka sahip olan Marunîler, Dürzilere oranla daha avantajlı bir konuma yükselmiş ve Avrupalı ticari şirketlerle kurdukları bağlantılarla ekonomik anlamda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Daha çok tarımla uğraşan Dürzi kesim ise aynı oranda zenginleşmemiştir. Söz konusu ekonomik çekişmenin yanında bölgenin hâkimi olan Marunîlerden Emir Kasım'ın Marunîleri himayeye yönelik faaliyetleri Dürzilerde isyana yol açmıştır. Dürzi ve Marunîler arasında başlayan çatışmayı durdurmak üzere Osmanlı Devleti, olağanüstü yetkililerle görevlendirdiği Sekip Efendi'yi Lübnan'a göndermiştir. Halkta bulunan silahların toplanması, vergilerin belli bir düzene bağlanması ve mağdurların zararlarının tazmin edilmesini ön gören bir dizi hükümler yayımlayan Sekip Efendi'nin bu uygulamaları toprakla uğraşmakta olan Dürzilerin ileri gelenlerini çok olumsuz etkilemiştir. Yayımlanan fermanlarla toprak mülkiyeti hakkı kazanan Marunî köylülerin toprak edinme girişimleri, Dürzi emirlerin büyük tepkisine yol açmış ve bazı Dürzi kabile reislerin kıskırtmasıyla Marunîlere saldırıların fitilini ateşlemiştir. Gerek Lübnan'da gerekse de daha sonra Suriye'de meydana gelen söz konusu çatışmalar sonucunda yüzlerce Hristiyan köyü yakılmış, onbinlere Hristiyan öldürülmüş ve ondan daha fazlası da göç etmek zorunda bırakılmıştır. (Olçay Özkaya Duman, “Bir Orta - Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, Sayı: 5, s. 5-8.

⁶¹ Yazar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 92; Nevin Karabela - Feyzettin Ekşi, “Arap edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, Yıl 2015/2, s. 190,199.

yayımladıkları *el-Cinân*, *el-Cenne* ve *el-Cuneyne* adlı gazete ve dergilerde ilmî ve siyasî konuların yanı sıra Arap milliyetçiliğini aşıl原因an edebî ve tarihsel konulara da özellikle yer vermişlerdir.⁶²

Butrus el-Bustânî, toplumsal çatışmalara yol açan din ve mezhep temelli yanlış anlayışlarla kurduğu basın-yayın organlarıyla mücadele ettiği gibi, açtığı eğitim kurumlarıyla da mücadele etmiştir. Bu kapsamda *el-Medresetü'l-Vataniyye* adında Beyrut'ta açtığı okulda din ve mezhep ayrımı gözetmeden birçok öğrenciye eğitim veren el-Bustânî, bu okuldaki öğrencilere bilim ve edebiyatın yanında ulusal bilinç, vatanseverlik ve ötekine karşı hoşgörölü olma düşüncelerini de telkin etmiştir.⁶³

- Arap toplumunu Osmanlı Devleti'nden koparmak

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, 1831 yılında Lübnan'ın da dâhil olduğu Suriye vilayetini kontrolü altına alınca her alanda gerileme yaşayan Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyeti daha da zayıflamıştır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu olumsuz durumun etkisiyle Avrupa ülkeleri, Osmanlı'dan çeşitli alanlarda reformlar yapmasını talep etmiştir. Yapılan reformlar sonucunda ticaret ve eğitim alanında pek çok hakka kavuşan gayri müslimler, misyonerlerin yardımıyla birçok okul açmışlardır. Bu okullardan biri olan Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden Osmanlı karşıtı birçok kişinin de mezun olduğu görülmektedir. Söz konusu misyoner okulları için çeşitli ders kitaplarını yazan Nâsif el-Yâzicî, Arapların Osmanlı'dan ayrılması gerektiğini bunun da ancak klasik Arap dili ve edebiyatının yeniden canlandırılarak Suriyelilerde oluşacak bir Araplık ruhuyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁴

Butrus el-Bustânî ve Nâsif el-Yâzicî gibi Hristiyan Arap yazarlarının Arap birliğinin sağlanmasını hedefleyen ortak dil, kültür ve tarihe yönelik düşünceleri özellikle Hristiyan Araplar arasında güçlü bir milliyetçilik düşüncesini doğurmuştur. Daha sonra bu menfi milliyetçilik düşüncesiyle hareket eden söz konusu okullardan mezun olan İbrahim el-Yâzicî, Şahin Makaryus, Yakup Sarrûf ve Fâris Nemr gibi bir grup genç,

⁶² Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 92; Karabela - Ekşi, "Arap edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi", s. 190,199.

⁶³ Karabela - Ekşi, *Arap edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi*, s. 190.

⁶⁴ Karabela - Ekşi, *Arap edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi*, s. 188,189.

Suriye vilayetini Osmanlı idaresinden koparmak için gizli bir teşkilat kurmuşlardır. Arapların vatanseverliğine, şanlı mazilerine ve Osmanlı'dan vazgeçmelerine dönük isimsiz çeşitli afişler asan bu grup, Hristiyan ve Müslüman Arapları Osmanlı'ya karşı ortak bir paydada buluşmaya çağırıştır. Bu ortak payda da “urûbe” yani Araplık olmuştur.⁶⁵

1.3.6. Arap Tarihi Roman Yazarları

Arap tarihi roman yazarlarını, iki ayrı nesle ayırmak mümkündür. Birinci nesil Selîm el-Bustânî, Corcî Zeydân, Ferah Antûn (ö.1922), Yakup Sarrûf (ö.1927) ve Emîn Nâsır gibi edebiyatçılardır. Romanlarında kullandıkları biçim ve işledikleri kültürel, milli, sosyolojik ve duygusal konularla birinci nesli takip eden ikinci nesil ise; Âdil Kâmil, Necîb Mahfûz, Ali Cârîm, Ali Ahmed Bâkesîr, Muhammed Ferîd Ebû Hadîd ve Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr gibi yazarlardır.⁶⁶

Arap tarihi roman türünün daha iyi anlaşılması için bu alanın önemli yazarlarına ve roman çalışmalarına kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Bu roman türünün gelişmesine katkıda bulunanların başında Selîm el-Bustânî gelmektedir. *Homeros'un İlyada'sı*⁶⁷ tercüme eden Selîm el-Bustânî *Zenubiyye*, *Bedûr*, *el-Hiyâm fî Futûh'ş-Şâm* gibi tarihsel nitelikli pek çok eser kaleme almıştır. Çıkarmış olduğu *el-Cinân* dergisinde çeviri romanları ve tarihsel hikâyelerin yayımına önem veren el-Bustânî, Arap tarihi roman alanında öncü bir rol üstlenmiştir. Eserlerinde topluma tarihi öğretme ve toplumu yönlendirme hedefini güden el-Bustânî, eserlerini modern roman üslûbuyla kaleme almamıştır.⁶⁸

Arap tarihi romanına 22 eserle ciddi bir katkıda bulunanlardan biri de Corcî Zeydân'dır. Arap edebiyatında tarihi romanı sağlam temellere oturtan ve çalışmalarlarıyla Arap İslâm tarihine büyük hizmetlerde bulunan Zeydân, bazı edebiyat eleştirmenleri

⁶⁵ Karabela - Ekşi, *Arap edebiyatında Tarihi Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi*, s. 188,189.

⁶⁶ Abdullah el-Hatîb, Medhal ilâ'r-Rivâyeti't-Târîhiyye, 30.10.2004, <http://www.odabasham.net/%D9%86%D9%82%D8%AF->, (02,06,2016) s. 1.

⁶⁷ Homeros İlyada destanı, Antik Yunan medeniyetinin en önemli şairlerinden Homeros tarafından kaleme alınmıştır. Yazarın şiirsel bir dil ile kaleme aldığı bu eserde Akhalar ve Turuvalılar arasında yaşanan ve 10 yıl süren turuva savaşı konu alınmıştır. (Komisyon, *Mevsû'atü'l-'Arabîyetü'l-'Âlemîyye*, Riyâd, Müessesetü A'mâl'l-Mevsû'a, 1999, 2.b., C. II, s. 640.

⁶⁸ Muhammed b. Mustafa, *et-Târîhiyyü ve'l-Mütehâyîlû fî Sulâsiyyati'l-Cezâir*, s. 25.

tarafından bu roman türünün asıl öncüsü kabul edilmektedir.⁶⁹ Akranı olan el-Bustânî gibi roman sanatını tarihe yardımcı kılmaya çalışan Zeydân, tarihi romanın işlevi hakkında şunu söylemektedir:

“Bizler bazı Avrupalı yazarların yaptığı gibi romanı, tarihe hâkim kılmıyoruz. Aksine tarihi, romana hâkim kılıyoruz. Asıl amacı roman olanlar, tarihi olayları sadece romana gerçeklik sağlamak için kullanırlar. Bizim temel gayemiz ise tarihî vak‘ayı anlatmaktır. Romanı okuyucunun tarihî olayı okurken ilgisini diri tutmak için sadece bir enstrüman olarak kullanırız. Böyle bir hedefle hazırlanan romanlarımız, tarihî olayları yansıtmaya noktasında tarih kitapları gibi güvenilirdir.”⁷⁰

Ancak Corcî Zeydân’ın romanları; gerek roman tekniği gerekse de muhteva açısından muhtelif eleştirilere hedef olmuştur. Söz konusu eleştiriler⁷¹ şu şekilde ifade edilebilir:

- Romanları, çağdaş roman tekniği kapsamında kurgulanmamıştır.
- Romanlarında İslam’ın doğuş süreci ve İslâmî fetihler dönemi gibi İslam tarihinin parlak sayfalarından ziyade daha çok Hz. Osman ve Emevîler dönemindeki siyasi çekişmelere ve İslam tarihindeki macera nitelikli bazı sahnelere değinmiştir. ‘*Azrâu Kureyş*, ‘*Ebû Müslim el-Horasânî*, ‘*Haccâc b. Yusuf* ve ‘*Gâdetü Kerbelâ* romanları bu duruma birer örnektir.
- Romanlarında Arap ve İslam tarihiyle ilgili değindiği konuları, milli bir bakış açısıyla ele almamıştır.
- İslâm tarihindeki parlak tabloları görmezden gelmiş ve müsteşriklerden aşırı şekilde etkilenmiştir.

Corcî Zeydân’ın romanları kimi edebiyatçılar tarafında söz konusu açılardan tenkit edilse de, aslında bu edebi türün gelişmesinde ve Arap milli şuurunun uyanmasında, Farsça, Türkçe ve Azerice gibi birçok dile çevrilmiş olan romanlarının katkısı büyüktür.⁷²

⁶⁹ Abdurrahman el-‘Aşmâvî, *Vakfe ma‘a Corcî Zeydân*, Riyâd, Mektebetü'l-‘Abikân, 1993, ss. 5-7.

⁷⁰ Huveydâ Muhammed er-Rih’l-Melik, Corcî Zeydân ve Rivâyât Târîhi’l-İslâm, Hartûm Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), 2010, s. 118.

⁷¹ Ali Fehd Dehâ, *Ali Ahmed Bâkesîr Ve Edebuhu’n-Nesrî er-Rivâyetü’t-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, Irak Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bağdât, 2011, s. 12.

⁷² Uzra Pervîn, “Hayâtü Corcî Zeydân ve Mekânetühü fi’l-Edebi’l-Arabîyi’l-Hadîs”, *Pakistan Journal of Islamic Research* Vol 15, 2015, ss. 315-319; Muhammed b. Mustafa, *et-Târîhiyyü ve’l-Mütehâyîlü fi Sulâsiyyeti’l-Cezâir*, s. 25.

Yazdığı tarihsel romanlarıyla Arap tarihi romanına ciddi katkılarda bulunan yazarlardan biri de bu çalışmanın konusu olan Ali Ahmed Bâkesîr'dir. Romanlarında İslâm tarihindeki pek çok olaya değinen Bâkesîr, tarihi romana olan ilgisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Öyle zannediyorum ki Arap toplumunun sorunlarına verdiğim önem, tarihi sevmeme neden oldu.”⁷³

Arap tarihi roman alanına katkıda bulunanlardan Muhammed Sa'îd el-'Uryân ise daha çok Mısır İslâm tarihine özellikle de Memlûklular ve Eyyübîler döneminde meydana gelen olaylara değinmiştir. Âdil Kâmil ise eski Mısır tarihine ait konulara ağırlık vermiştir. Abdulhamîd Cûde Sehhâr ise Sehabe, Endülüs ve İslâm tarihinin muhtelif bazı konularına değinmiştir. Necîb Mahfûz'a gelince o, tarihi roman alanında kaleme almış olduğu *Abesu'l-Akdâr*, *Râdûbîs* ve *Kefâh Tîbeh* romanlarında eski Mısır tarihindeki konuları işlemiştir.⁷⁴

Necîb Mahfûz, Ali Cârîm, Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr ve daha birçok edebiyatçı, roman yazarlığına tarihi romanla giriş yaptıktan sonra başka roman dallarına yönelmişlerdir. Bâkesîr ise birkaç istisna dışında roman çalışmalarının tümünü tarihi roman olarak kaleme almıştır.

⁷³ İsmail b. İsfıyye, “Kınâ'ü't-Târîhi ve Kadâya's-Sevre fî Mesrahiyyeti Yûğurtata li Abdurrahman Mâdevî”, *Mecelletü'l-Eser*, Sayı 13, Yıl 2012, s. 242; Muhammed b. Mustafa, *et-Târîhiyyü ve'l-Müteheyylü fî Sulâsiyyeti'l-Cezâir*, s. 28.

⁷⁴ Muhammed b. Mustafa, *et-Târîhiyyü ve'l-Müteheyylü fî Sulâsiyyeti'l-Cezâir*, ss. 28-29.

İKİNCİ BÖLÜM

BÂKESİR'İN HAYATI, FAALİYETLERİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Ali Ahmed Bâkesîr, 1910 yılında Endonezya'nın Surabaya kentinde doğmuştur. Aslen Yemen'in Hadramevt şehrine bağlı Siyun kasabasından olan Bâkesîr, Kinde kabilesinin fesahatiyle bilinen yedinci asırdan günümüze kadar İslâmî ilimler, Arap edebiyatı ve tasavvuf gibi alanlarda değerli birçok şahsiyet yetiştiren ve Yemen ilim tarihine çok önemli katkılarda bulunan Bâkesîr koluna mensuptur.⁷⁵

Bâkesîr'in babası, Ahmed b. Muhammed Bâkesîr; cömert, salih, ilim ve ilim erbabını seven ve güzel ahlakından dolayı da çevresi tarafından sevilen biriydi. Tüccarlık mesleği nedeniyle sürekli olarak Yemen ve Endonezya arasında gidip gelen Ahmed Bâkesîr, biri Hadramevt'te diğeri Endonezya'da olmak üzere iki evlilik yapmıştır.⁷⁶

Ali Ahmed Bâkesîr, henüz çocuk sayılabilecek bir yaştaiken babası 1925 yılında Hadramevt'te vefat etmiştir. Babasının vefatından dolayı çok üzülen Bâkesîr, bu durum karşısında duygularını şöyle dile getirmiştir:

عَبْتًا تُحَاوِلُ أَنْ تَكْفِيَ الْأَدْمَعَا وَأَبُوكَ أَمْسَى رَاحِلًا مُسْتَوْدِعًا

كَيْفَ السُّلُوُ وَمَا مَرَّرْتَ بِمَوْضِعٍ إِلَّا وَسَادَ الْحُزْنَ ذَاكَ الْمَوْضِعَا⁷⁷

Boşuna gözyaşlarını engellemeye çalışıyorsun

Baban vedalaşarak göçüp gitti

Nasıl teselli bulabilirsin, nereye uğradıysan

Mutlaka hüznü kaplamıştı o yeri

⁷⁵ Abdulkavî Muhammed el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, San'â Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), San'â, 1999, s. 3; Muhammed Ebû Bekir Hamîd, "Edîb Ketebe Tahte Râyeti'l-Kur'ân", *Faysal Dergisi*, Riyâd, Sayı: 168, 1991, s.13.

⁷⁶ Dehâ, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 39.

⁷⁷ Ali Ahmed Bâkesîr, *Divân Ali Ahmed Bâkesîr Ezhâru'r-Rubâ fi Eş'ari's-Sabâ*, Beyrut, y.y., 1987, s. 251; Perisâ Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyyetü Sirri Şehrâzâd*, Hür İslâm Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaçi, 2013, s. 35.

Bâkesîr'in annesi Nur bint Abdurrahman ise, daha önce Hadramevt'ten Endonezya'ya gidip yerleşen Müslümanlardan Bâbâsit kabilesine mensuptur. Memleketi olan Hadramevt'e hiç gitmemiş olan annesi, oğlu Bâkesîr'in Mısır'a ikametinden sonra Endonezya'da vefat etmiştir.⁷⁸

Bâkesîr ailesinin Endonezya'ya göç etmesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Hadramevtli birçok Müslüman Arap tüccar, bir taraftan farklı coğrafyalara İslâm'ı yaymak, diğer taraftan geçimlerini temin etmek için değişik zamanlarda farklı bölgelere seyahatlerde bulunup işlerini bitirdikten sonra da memleketlerine geri dönmüşlerdir. Ancak bunların bir kısmı gittikleri yerlere yerleşmişlerdir. Bu anlamda memleketine dönmeyenlerden biri de, Endonezya'nın Surabaya kentine yerleşen Ali Ahmed Bâkesîr'in babasıdır.⁷⁹

Baba Bâkesîr, Surabaya kentine yerleştikten sonra Nur bint Abdurrahman ile evlenmiş ve bu evlilikten aralarında Ali Ahmed Bâkesîr'in de bulunduğu yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. Temiz bir ailede doğan Bâkesîr, nezih ve dindar bir ortamda büyümüş ve daha sonra Müslümanların kurdukları Hayriyye Medresesi'ne gitmiştir.⁸⁰

Bâkesîr sekiz yaşına geldiğinde babası tarafından -Surabaya kentinde yaşayan Müslüman çocukların fasih Arapça'yı ve Arap yaşam tarzını yerinde görüp öğrenmeleri için ana vatanları olan Yemen'e gönderilme geleneği üzere - Hadramevt'in Siyun kasabasında bulunan amcası Kâdı Muhammed b. Muhammed Bâkesîr'e gönderilmiştir. Hadramevt'e geldikten sonra orada bulunan Nahda Medresesi'nde dört yıl boyunca eğitim alan Bâkesîr, söz konusu süre zarfında diğer amcası olan büyük fakîh Muhammed b. Hâdî es-Sakafî ve daha birçok âlimden gramer ve İslâmî ilimler öğrenmiştir.⁸¹

On üç yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Bâkesîr'in sabırlı, gayretli, azimli ve medrese eğitimiyle yetinmeyip sürekli kütüphanelere gidip gelen biri olduğu görülmüştür.⁸²

⁷⁸ Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyyetü Sırri Şehrâzâd*, s. 35.

⁷⁹ Rahmet bint Ahmed el-Hac Osman Abdulgaffâr es-Sâmî, *Nâfize 'alâ Târîhi Endonezya min Hilâl Mesrahiyyeti 'Avdeti'l-Firdevs li Bâkesîr*, y.y., t.y., s. 4.

⁸⁰ el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, s. 5; Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyyetü Sırri Şehrâzâd*, s. 35.

⁸¹ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, ss. 40-41.

⁸² Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, ss. 40-41.

Bâkesîr, Hadramevt'te kaldığı süre zarfında orada yaygın bir şekilde bulunan hurafeler ve yanlış dini algılarla mücadele etmiş ve toplumu bu konuda aydınlatmak amacıyla bir ıslah faaliyetine girmiştir. Bu kapsamda bir ıslah grubu kuran Bâkesîr, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim (ö. 751/1350) ve Muhammed b. 'Abdolvahhâb (ö.1206/1792) gibi önde gelen selefi şahsiyetlerin kitaplarını okuyarak döneminde yaşayan Raşid Rıza (ö.1935) ve Muhibbuddin el-Hatîb (ö.1969) gibi seleflerle mektuplaşmıştır.⁸³

Verimli bir eğitim hayatını geride bıraktıktan sonra evlenmeye karar veren Bâkesîr, kabilesine mensup Nur adındaki bir kıza âşık olur; fakat kızın babası kızının yaşının küçük olduğu gerekçesiyle Bâkesîr'den evlilik için acele etmemesini ister. Bâkesîr de bu bekleme sürecinde Endonezya'ya ailesinin yanına döner, Endonezya'da yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra tekrar Hadramevt'e dönen Bâkesîr, sevdiği kızın babasından evlilik onayı aldıktan sonra kendisiyle evlenir. Bâkesîr'in yaptığı bu ilk evlilikten Hatice adında bir kızı olur. Söz konusu evliliğin kendisine verdiği büyük moral ve motivasyon ile kitap yazma, dergi yayımlama gibi birçok edebi faaliyet içerisine giren Bâkesîr, muhaliflerinin tepkileri üzerine, yayımladığı dergiyi on ay gibi kısa bir süre sonra kapatmak zorunda kalır ve bu arada çok sevdiği eşini de hastalıktan dolayı kaybeder. Kaybettiği eşine çok üzülen Bâkesîr, *el-Humâm ev fî Bilâdi'l-Ahkâf* adındaki ilk şiirsel tiyatro çalışmasını kendisine adar.⁸⁴

Bâkesîr, Hadramevt'teki sıkıntılı günlerini geride bırakmak için 1932 yılında Yemen'in 'Aden şehrine taşınır ve orada dokuz ay ikamet eder. Bu süre zarfında 'Adeniyât adındaki şiir dîvânını kaleme alan Bâkesîr, Şeyh Muhammed Bîcânî ve Şair Muhammed Ali Lokman (ö. 1966) gibi bazı ıslahatçılarla bir araya gelir, ayrıca Somali'ye de gezilerde bulunur.⁸⁵

Aradığını 'Aden'de de bulamayan Bâkesîr, hac farîzasını eda etmek için Hicâz'a gider. Orada kaldığı süre zarfında Mekke, Medine ve Tâif'i ziyaret eden Bâkesîr,

⁸³ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, ss. 43-44.

⁸⁴ es-Sûmehî Ahmed Abdullah, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü, Şi'ruhu'l-Vatanî ve'l-İslâmî*, Ezher Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi) Kahire, 1975, s. 25; *el-Huseynî, Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, s. 10; Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 45.

⁸⁵ Muhammed Ebu Bekir Hamîd, *Ali Ahmed Bâkesîr fî Mir'âti 'Asrihi*, Kahire, Dâru Mısır, t.y., s.11; es-Sûmehî, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi'ruhu'l-Vatanî ve'l-İslâmî*, s.34.

oralardaki ilim adamları ve Su'ûd ailesiyle sıkı ilişkiler kurar. Hicâz günleri verimli geçen Bâkesîr, burada yazdığı şiirlerini Hicâziyât adını verdiği bir dîvânda toplar.⁸⁶

Mısır'a gidip oradaki ilim erbabından istifade etmek, manevi havasını teneffüs etmek ve kurumlarında eğitim görmek, geçmişten beri Bâkesîr'in hayaliydi. Samimi arkadaşı Muhibbuddin el-Hatîb'in kendisini Hicâz'dan Kahire'ye davetini de bir fırsat olarak gören Bâkesîr, 1934 yılında Arap grameri ve usûlüddin alanında eğitim görmek amacıyla Kahire'ye gelir. Ancak edebiyat ve Şekspir'in (ö.1616) eserlerine olan hayranlığından dolayı Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin İngilizce bölümüne kayıt olur. Üniversite eğitimi sürecinde Batı edebiyatını yakından tanıyan Bâkesîr, Şekspir'in birçok eserini Arapçaya çevirir ve kendisinden oldukça etkilenir. Öyle ki büyük şair olma arzusundan vazgeçip artık tiyatro yazarı olmak ister.⁸⁷

Bâkesîr, Batı edebiyatını sevmesine rağmen hiçbir zaman onun kontrolüne girmemiş; aksine tüm eserlerini Arap kültürü, İslâm tarihi ve fasih Arapça ışığında yazmıştır. Bâkesîr; fasih Arapçanın Arap birliğinin temel taşı olduğuna, 'avâm Arapçasının da kalpleri ve beyinleri böldüğüne inanmaktaydı.⁸⁸

Kalkınma ve ilerlemenin ancak yeni nesilleri yetiştirmekle mümkün olabileceğini düşünen Bâkesîr, Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Öğretmen Eğitim Enstitüsü'ne kayıt olur. Söz konusu okuldan 1940 yılında mezun olan Bâkesîr, Mansûra ve Kahire'de on dört yıl sürecek öğretmenlik hayatına başlar. Bâkesîr, öğretmenlik için Mansura'da iken daha önce evlenip boşanan ve bir kızı olan Hâcer adındaki Mısırlı bir kadınla da evlenir.⁸⁹

Öğretmenlik görevinin yanında sosyal ve edebî çalışmalarını da sürdüren Bâkesîr, sosyal faaliyetleri kapsamında aralarında Necîb Mahfûz (ö. 2006), Abdülhamîd Cûde es-Sahhâr (ö. 1974) ve Seyyid Kutub'un da (ö. 1966) bulunduğu bir grup yazarla beraber ilerde Mısır Mektebi olarak adlandırılacak üniversite öğrencilerine dönük bir neşriyat komisyonu kurmuştur. Edebî faaliyetleri kapsamında ise 1944 yılında yayımlanan, daha

⁸⁶ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, ss. 45-48.

⁸⁷ Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyetü Sırru Şehrâzâd*, s. 39.

⁸⁸ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 51.

⁸⁹ Ferîd Am'adşû, "Ali Ahmed Bâkesîr Ve Mesrahehu'ş-Şi'rî", *Mecelletü Cîli' ed-Dirâseti'l-Edebiyye ve'l-Fikriyye*, Sayı: 3, 2014, s.136; Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 54.

sonra sinemaya da uyarlanacak olan ilk romanı *Sellâmetü'l-Kass*, 1945 yılında yayımlanıp daha sonra birçok Arap ülkesinde yıllarca ders kitabı olarak okutulacak olan *Vâ İslâmâ* ve 1948 yılında yayımlanan *Leyletü'n-Nehr* ve *es-Sâiru'l-Ahmer* adlı romanlarını yazmıştır.⁹⁰

1948-1958 yıllarını edebi açıdan çok verimli geçiren Bâkesîr; söz konusu yıllarda birçok tiyatro çalışmasını kaleme almış, Mısır dışında edebiyat konulu konferanslarda birçok defa Mısır'ı temsil etmiş, ilmi çalışmalar kapsamında birçok ülkeye seyahatlerde bulunmuş, Kültür Bakanlığı'nda kendisine tevdi edilen çeşitli görevleri ifa etmiş ve yaptığı çalışmalardan dolayı birçok ödül almıştır.⁹¹

Edebî çalışmalarından dolayı gerek hayatında gerekse de ölümünden sonra kendisine birçok ödül verilen Bâkesîr'in aldığı söz konusu ödül ve nişanlar özetle şunlardır:

- 1940 yılında *İhnâtûn* ve *Nefertîti* adlı tiyatro çalışmasından dolayı milli takım edebiyat yarışması ödülü
- 1940 yılında *Ebû Dilâme* adlı tiyatro çalışmasından dolayı Sosyal Politikalar Bakanlığı ödülü
- 1943 yılında *Sırru'l-Hâkim bi Emri'l-Lâh* adlı tiyatro çalışmasından ötürü Sosyal Politikalar Bakanlığı ödülü
- 1944 yılında *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanıyla Seyyide Kûtu'l-Kulûb Demirtaşıye ödülü
- 1944 yılında *es-Silsile* ve *'l-Gufrân* adlı tiyatro çalışmasından dolayı Milli Eğitim Bakanlığı ödülü
- 1945 yılında *Vâ İslâmâ* adlı romanıyla Milli Eğitim Bakanlığı ödülü
- 1960 yılında *Dâru b. Lokman* adlı tiyatro çalışmasından dolayı Sosyal Bilimler Edebiyat ve Güzel Sanatlar Yüksek Konseyi ödülü
- 1962 yılında *Hârût* ve *Mârût* adlı tiyatro çalışmasından dolayı devlet teşvik ödülü
- 1963 yılında Cemal Abdünnâsır'ın verdiği bilim ve Sanat madalyası

⁹⁰ el-Mekâlih, Abdulazîz, *Ali Ahmed Bâkesîr Râidu't-Tehtîs fî Şi'ri 'Arabiyyi'l-Mu'âsır*, San'â, Daru'l-Kelimât, t.y., s. 21; es-Sûmehî, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi'ruhu'l-Vatanî ve'l-İslâmî*, s.49; Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târihiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 55.

⁹¹ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr Ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târihiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 56; es-Sûmehî, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi'ruhu'l-Vatanî ve'l-İslâmî*, s.50.

- 1985 yılında Güney Yemen Halk Yüksek Konseyi Başkanlığı'nın verdiği Sanat ve Edebiyat madalyası
- 1998 yılında Yemen Cumhuriyeti Başkanı Ali Abdullah es-Salihî'nin verdiği edebiyat ve sanat üstün başarı madalyası⁹²

1958 yılına gelindiğinde sosyalist anlayışın, kültür-sanat ve medya araçlarına tam olarak hâkim olmasıyla beraber İslâmî düşünce ve fikirleri sebebiyle Bâkesîr'e ve tiyatro çalışmalarına büyük bir sansür uygulanmıştır. Sosyalist çevrelerin kara propagandası sebebiyle tiyatrolarının ulusal tiyatrolarda sahnelenmesi engellenmiş ve kendisinin üye olduğu komisyonlardan atılması için Enformasyon Bakanlığı'nda aleyhinde bazı çalışmalar yürütülmüştür. Bununla da yetinilmeyerek gerici ve yobaz olduğunu vurgulamak için kendisine “Ali İslâmîyât” ve benzeri lakaplar takılıp hapse atılmak istenmiştir.

Bu büyük baskıya maruz kalan Bâkesîr, her şeye rağmen eserlerinin bir gün insanlar arasında hak ettiği değere ulaşacağına inanıyor ve şöyle diyordu:

“Onlar, tiyatrolarımın insanlara ulaşmasını engellemek, kitaplarımla mücadele etmek ve beni medyanın gündeminden düşürmekle öldürebileceklerini düşündüler. Ancak inanıyorum ki onların çalışmaları ve isimleri unutkanlık denizinde yok olduğu bir zamanda benim eserlerim, ortaya çıkıp hak ettiği değere ulaşacaktır. Bundan dolayı yazmaktan geri durmayacağım. Çalışmalarına hak ettiği değeri verecek Müslüman bir neslin geldiğini görüyorum. Bu sebeple daha hayatta iken eserlerimin yayımlanıp yayımlanmaması o kadar da önemli değildir.”⁹³

Medya ve kültür-sanat çevrelerinden kendisine dönük sansür uygulamasından canı oldukça sıkılan Bâkesîr, Mısır'dan Yemen'e taşındıysa da Mısır'a olan derin sevgisinden dolayı kısa bir süre sonra tekrar geri dönmüştür.⁹⁴

Ardında yüzlerce eser bırakarak 1969 yılında Mısır'da kalp krizinden hayatını kaybeden Bâkesîr, İmam Şâfîî mezarlığında bulunan karısının yanına defnedilmiştir. Onun ardından söylenen şu mersiye oldukça manidardır:⁹⁵

⁹² Ahmed Sa'adinî, “Râidu'l-Edebi'l-İslâmî Ali Ahmed Bâkesîr”, *Mecelletü'l-Musâfi's-Sakâfiyyeti*, 19.09.2014, <https://almsbah77.wordpress.com/2014/09/19/رائد-الأدب-الإسلامي-علي-أحمد-باكثير/> (28.04.2016), s. 1

⁹³ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesri er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 59; el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, s. 5.

⁹⁴ es-Sûmehî, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi'ruhu'l-Vatanî ve'l-İslâmî*, s. 53.

⁹⁵ Am'adşü, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahuhu's-Şi'ri*, s. 136.

مَدَى الْأَيَّامِ نَارًا فِي ضُلُوعِي عَلِيٌّ بَاكَثِيرٍ عَلَيْكَ دَمْعِي

وَلَيْتَ الْيَوْمَ صُحُفَ النَّعْيِ ضَاعَتْ وَلَمْ أُفَجِّعْ بِذَا الْخَطْبِ الْمَرْبِيعِ⁹⁶

Gözyaşlarım sanadır ey Ali Bâkesîr!

Günler boyunca içimdeki bir ateş olarak

Ölüm ilanını veren gazeteler kaybolsaydı bugün

Ve ben bu korkunç haberle sarsılmasaydım

2.2. TOPLUMSAL, SİYASAL VE EDEBÎ FAALİYETLERİ

Ardında bıraktığı birçok eserle edebiyatın şiir, roman ve tiyatro alanlarında oldukça aktif olan Ali Ahmed Bâkesîr, sosyal alanda da çok aktif olmuştur. Gittiği yerlerde karşılaştığı sorunların çözümü için görüşlerini açıkça dile getiren Bâkesîr, Müslümanların dertleriyle dertlenmiş ve yaşadıkları sıkıntıları eserlerinde yoğun olarak dile getirmiştir.

Toplumsal ve siyasal konularda yoğun çalışmalar içerisinde bulunan Bâkesîr, özellikle Filistin sorunu, kadın hakları ve Arap milliyetçiliği konularında aktif olmuştur. Bâkesîr'in bu ve başka konularda yaptığı ıslahat nitelikli çalışmaların ve ifade ettiği görüşlerin biraz detaylandırılması yararlı olacaktır.

2.2.1. Islahat

Islahat nitelikli çalışmalarına, Hadramevt'te yaygın olarak bulunan cehalet, hurafeler, bid'atlar ve geri kalmışlıkla mücadele ederek ve halkı bu manada aydınlatarak başlayan Bâkesîr, toplumun içinde bulunduğu sosyal durumu şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Hadramevt'te ortadan kaldırılması gereken bid'atlar, cehalet, tabular, bazı kişilerin sahip olduğu imtiyazlar, kötü adetler, kabilelerin sebep olduğu cinayetler, yol kesmeler ve kargaşa gibi birçok sorun vardır. Herkes tarafından bilinip görülmekte olan bu sorunları, bütün Hadramevt halkı olarak dayanışma içerisinde çözmemiz gerekmektedir.”⁹⁷

Topluma yayılmış yanlış düşünceleri ortadan kaldırmanın en sağlıklı yolunun yeni nesli iyi bir şekilde yetiştirmekten geçtiğini düşünen Bâkesîr, Hadramevt'te bulunan ve kendisini de mezun eden en-Nahdatu'l-İlmiyye Medresesi'ne oldukça erken bir yaşta yönetici olup ıslahatçı düşüncesine uygun bir eğitim metodu uygulamaya karar verir ve

⁹⁶ Hamîd, *Ali Ahmed Bâkesîr fî Mirâti 'Asrihi*, s. 171.

⁹⁷ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesri er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâse Fenniyye*, s. 43

daha önce uygulanan ezber yöntemini kaldırıp yerine dersi anlama sistemini ikame eder. Uygulamaya koyduğu yeni eğitim metoduyla yetinmeyen Bâkesîr, daha önce okutulmayan coğrafya, tarih, edebiyat ve şiir gibi derslere yer vererek müfredat değişikliğine de gider.⁹⁸

Hadramevt'te toplumu aydınlatma adına ıslahat faaliyetlerini sürdüren Bâkesîr, o dönemde İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve Muhammed Abdulvahhâb'ın kitapları vasıtasıyla modern selef mektebiyle tanışır ve bu ekolden çağdaşı olan *Menâr Dergisi*⁹⁹ sahibi Muhammed Reşid Rıza ve *Fetih Dergisi*¹⁰⁰ sahibi Muhibbuddin el-Hatîb'le mektuplaşır.¹⁰¹ Bu çalışmalara ilaveten Bâkesîr, toplumu olumlu manada dönüştürmek için bir grup edebiyatçıyla beraber modern selef mektebinin önemli liderlerinden Cemâleddin Afgânî (ö.1897) ve Muhammed 'Abduh'un (ö.1905) kurdukları *el-'Urvetu'l-Vuskâ*¹⁰² Dergisinin yayım çizgisinde *Tehzîb* adında bir dergi de yayımlar.¹⁰³

Söz konusu ıslahat faaliyetleri neticesinde artık toplum tarafından daha fazla tanınan ve ıslahatçı mesajları daha geniş kesimlere ulaşan Bâkesîr, hurafelerin hâkim olduğu dini bir anlayışın ve bid'atlara bulanmış tasavvufî bir geleneğin yaygın olarak devam ettiği Hadramevt'te ciddi bir tepkiye hatta zındık, münkir ve benzeri ithamlara

⁹⁸ Hamîd, *Ali Ahmed Bâkesîr Râidü Tenvîri 'l-İslâmî fî Hadramevt*, 24.01.2010, <http://alsheher.ahlamontada.net/t1080-topic> ,(04.05.2016) s. 1.

⁹⁹ *Menâr Dergisi*, 1898 yılında Muhammed Raşîd Rızâ tarafından Mısır'da kurulmuştur. Sosyal, ekonomik ve dini alanlarda çeşitli ıslahât faaliyetlerinde bulunmak isteyen Raşîd Rızâ, görüşlerini topluma ulaştırmak için bu dergiyi bir platform olarak kullanmıştır. XIX. asrın sonlarında ve XX. asrın başlarında Arap İslâm düşünce tarihine kaynaklık eden Menâr dergisi, siyasal İslâm düşüncesinde de önemli roller oynamıştır. Kurucusu Raşîd Rızâ'nın 1935 yılında vefat etmesi üzerine söz konusu dergi yayım hayatını sürdüremeyip 1940 yılında kapanmak zorunda kalmıştır. (Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, Dâru'l-Melâyin, 2002, 15. b., C. VI, s. 126; Muhammed b. Abdullah es-Selmân, *Şeyh Ridâ ve D'âvetü Şeyh Muhammed b. Abdulvahhâb*, Kuveyt, Mektebü el-Mu'alâ, 1. b., 1988, s. 257-309.

¹⁰⁰ *Fetih Dergisi*, 1926 yılında Muhibbuddin el-Hatîb tarafından kurulmuştur. Sosyal, siyasal ve tarihi konuları işleyen dergi, yayımlandığı dönemde en güçlü İslâmî dergilerden biri olmuştur. Yayın hayatı 22 yıl süren söz konusu dergi, 1948 yılında oluşun siyasî baskılardan dolayı kurucusu Muhibbuddin el-Hatîb tarafından kapatılmıştır. (Muhammed Vefîk Zeynelâbidîn, *min Eimmeti 'l-İslâhi el-'Allâmetü 'l-Muhakkik Muhibbuddin el-Hatîb*, 20.08.2014, <https://ar.islamway.net/article/36357/>-من أئمة الإصلاح-العلامة-المحقق-محب-الدين-الخطيب-1305-1389, (05.05.2016).

¹⁰¹ Hamîd, *Ali Ahmed Bâkesîr Râidü Tenvîri 'l-İslâmî fî Hadramevt*, 24.01.2010, <http://alsheher.ahlamontada.net/t1080-topic> ,(04.05.2016) s. 1.

¹⁰² *el-'Urvetu'l-Vuskâ* Dergisi, 1887 yılında Cemaledin Afgânî ve Muhammed 'Abduh tarafından kurulmuştur. Cemaledin Afgânî'nin politik duruşunu belirlediği ve Muhammed 'Abduh'un editörlüğünü yaptığı bu dergi kurulduktan yedi ay sonra kapanır. ('Alevî b. Abdulkadir es-Sekkâf, *Cemâleddin Afgânî*, <https://dorar.net/firq/895>, (04.04.2016)).

¹⁰³ Ferîd, Samir, *Ali Ahmed Bâkesîr fî Zikrâ Mevlidihî Nezârât fî Hayâtihî ve Defnihi*, 01.08.2016, <http://www.dar.akhbaryom.com/issue/detailze.asp?mag=a&field=news&id=10200> , (04.05.2016) s.1.

maruz kalır. Bu aşırı tepkiler karşısında daha fazla dayanamayan Bâkesîr, ıslahata yönelik mesajları için bir platform olarak kullandığı *Tehzib* adındaki dergisini kapatır ve ‘Aden’e gitmek üzere Hadramevt’i terk eder.¹⁰⁴

Islahat çalışmalarından rahatsız olanların yaptıkları baskılardan dolayı Hadramevt’ten ayrılmak zorunda kalan Bakesîr, bu duruma sebep olanların içinde buldukları gaflet ve cehalet durumunu bir şiirinde şöyle açıklar:

شَهْرُ الْهُدَى أَشْكُو إِلَيْكَ تَأْخُرًا مِنْ أَهْلِ دِينِكَ فِي الزَّمَانِ الْمَعْلَمِ
فِيهِ الشُّعُوبُ اسْتَيْقَظَتْ مِنْ نَوْمِهَا فَمَتَى هُبُوبُ الْمُسْلِمِينَ النَّوْمِ¹⁰⁵

Şikâyet ediyorum sana ey hidayet ayı!

Müslümanların bu zamandaki geri kalmışlığını

Uyanmışken bu sürede diğer toplumlar

Ne zamandır acaba uykudaki Müslümanların uyanışı

Ali Ahmed Bâkesîr, toplumu aydınlatmak için genç yaştan itibaren Hadramevt’te başladığı ıslahat faaliyetlerine daha sonra gittiği ‘Aden, Somali, Hicâz ve diğer yerlerde de devam etmiş ve oralarda yaşayan ilim ehli insanlarla bir araya gelip toplumun sorunlarını müzakere etmiştir.¹⁰⁶

Bâkesîr, hayat yolculuğunun son durağı olan Mısır’a geldikten sonra toplumu bilinçlendirme ve Müslümanların çektiği sıkıntıları dile getirme hassasiyetini daha yoğun bir şekilde sürdürmüştür. Nitekim kendisi toplumun birçok kanaat önderiyle sık sık bir araya gelip Müslümanların sorunlarıyla ilgili görüş alış verişinde bulunmuştur.

Müslümanların ilerlemesi adına gençlere çok büyük önem atfeden Bâkesîr, daha önce de değinildiği gibi Necîb Mahfûz’un da dâhil olduğu bir grup yazarla beraber üniversitelilere dönük neşriyat komisyonu içerisinde yer almıştır.

Mısır’a geldikten sonra diyalog kurduğu gruplardan biri de Müslüman Kardeşler teşkilatıdır. Müslüman Kardeşler’in; Filistin de bulunan Müslümanların sıkıntılarıyla

¹⁰⁴ Fehd, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhi’n-Nesri er-Rivâyetü’t-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 45.

¹⁰⁵ Hamîd, *a.g.m.*, s. 15.

¹⁰⁶ Ebû Bekir el-Bâbekrî, *Rivâyâtü Ali Ahmed Bâkesîr et-Târîhiyye: Mesâdiruhâ, Nesicuha’l-Fenni ve İskâtatühâ*, San’â Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, s. 6.

ilgilenme, Arap âlemindeki baskıcı sistemlere karşı tavır takınma ve Yemen'deki devrimci¹⁰⁷ hareketi destekleme tavırlarından dolayı Bâkesîr nezdinde sempatiyle karşılandığı anlaşılmaktadır. Bâkesîr'in Müslüman Kardeşler teşkilatıyla olan organik bağı, bazı siyasi tiyatrolarının, bu teşkilatın yayın organları olan *ed-Da'vet* ve *İhvânü'l-Müslimîn* adlı dergilerde yayımlanmasıyla başlamıştır. Bu bağı ileriki aşamada daha da güçlendiren Bâkesîr, teşkilatın en büyük şahsiyetlerinden olan Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub ile sıcak bir dostluk kurmuştur. Bâkesîr'in Müslüman Kardeşler teşkilatının yirminci kuruluş yıl dönümünde kendilerine ithaf ettiği şiiri, onlara olan olumlu duygularını açıkça dile getirmektedir:

مَرَّتْ كَبِيرَ عَشِيَّةٍ وَضَحَاهَا

عِشْرُونَ عَامًا بِالْجِهَادِ حَوَافِلِ

تَفَوَّ الْمَوَانِعُ أَنْ تَعُوقَ حُطَايَا¹⁰⁸

هِيَ دَعْوَةُ الْحَقِّ الَّتِي أَنْطَلَقْتُ فَلَمْ

Cihâd ile dolu yirmi yıl

Kaşla göz arasında hızlıca gelip geçiverdi

Yola çıkan hak bir davadır o

Ve engelleyemedi ilerleyişini engeller

Müslüman Kardeşler teşkilatının faaliyetlerinin daha sonra yasaklanması ve bu teşkilatın önde gelenlerin tutuklanması üzerine yakalanması talep edilenler arasında bulunan Bâkesîr, Cemâl Abdünnâsır'ın müdahalesiyle tutuklanmaktan kurtulmuştur. Ancak bütün baskılara rağmen Müslüman Kardeşler'le bağıni sürdüren Bâkesîr, Seyyid Kutub'un serbest bırakılması ve bu teşkilata yapılan baskıların nihayete erdirilmesi için Cemâl Abdünnâsır nezdinde bazı girişimlerde bulunmuşsa da muvaffak olamamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Anayasal devrim diye de isimlendirilen bu devrim, 1948 yılında Abdullah el-Vezîr tarafından 1905 yılından beri iktidarda bulunan İmam Yahya'ya karşı yapılmıştır. İktidara geldikten sonra çeşitli ıslahat ve geniş mutabakatlı bir anayasa hazırlama faaliyetine girişen Abdullah el-Vezîr, bu çalışmalarında başarılı olamamıştır. Yönetime geçer geçmez eski yönetimin taraftarı olan kabilelerin isyanlarıyla karşılaşan Abdullah el-Vezîr, Arap ülkelerinin yöneticilerinden yardım talep etmişse de aradığı desteği bulamamıştır. Bir taraftan birçok Arap ülkesinin ambargosuyla bir taraftan da eski yönetim taraftarlarının isyanlarıyla boğuşan Abdullah el-Vezîr, hızlı bir şekilde yönetime geldiği gibi aynı hızla da yönetimi kaybetmiştir. Abdullah el-Vezîr'in yeni yönetim tarafından bazı önemli adamlarıyla beraber idam edilmesiyle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yemen'de yaşanan söz konusu büyük kalkışma hareketi de noktalanmıştır. (Komisyon, *Târîhu'l-Yemen el-Mu'âsır*, (Çev. Muhammed 'Ala'l-Bahr), Kahire, Mektebe Mebûlî, t.y., s. 82-86.)

¹⁰⁸ el-Bâbekrî, *Rivâyâtü Ali Ahmed Bâkesîr et-Târîhiyye*, s. 14.

¹⁰⁹ el-Bâbekrî, *Rivâyâtü Ali Ahmed Bâkesîr et-Târîhiyye*, s. 18.

2.2.2. Filistin Sorunu

Bütün Müslümanların sorunlarına duyarlı bir anlayışla yaklaşan Bâkesîr, Müslümanların kanayan yarası Filistin sorununa da büyük bir duyarlılık göstermiş ve bu sorunu dile getirmek adına birçok edebi çalışmasını bir platform olarak kullanmıştır. Nitekim *Şîlûku'l-Cedîd*, *Şa'bullâhi'l-Muhtâr*, *Îlâhu İsrâîl*, *et-Tevrâtu'd-Dâi'a*, *Libâsu'l-İffe* gibi tiyatro çalışmalarında ve bazı romanlarında Filistin konusunu ve Filistin halkının çektiği sıkıntıları bazen direkt bazen de dolaylı olarak ele almıştır. Filistin meselesini çok yakından takip eden Bâkesîr, *Şîlûku'l-Cedîd* adlı tiyatrosunda ilerde İsrail Devleti'nin kurulacağını, orada yaşayan Arap halkının göçe zorlanacağını ve bu sorunun tek çözüm yolunun kurulacak İsrail Devleti'ne Arap devletlerince ekonomik ambargo uygulamaktan geçtiğini ifade etmiştir. Bâkesîr, 1946 yılında kaleme aldığı *Şa'bullâhi'l-Muhtâr* adlı tiyatro eserinde Yahudilerin Filistin'e yaptıkları göç ve bu göçün Filistinliler için doğurduğu tehlikeye dikkat çekmiştir. *Îlâhu İsrâîl* adlı tiyatrosunda ise tarih boyunca Yahudilerin Arap coğrafyasında kalma isteklerini, onların birçok peygambere isyanını ve yaşadıkları toplumlarda yol açtıkları sorunlara değinmiştir. *et-Tevrâtu'd-Dâi'a* adlı tiyatro çalışmasında ise Siyonizm ve Siyonist işgale karşı Filistinliler'in gösterdikleri direnişi anlatmıştır.¹¹⁰

Bâkesîr, Filistin problemine tiyatro çalışmaları yoluyla değindiği gibi şiirlerinde de değinmiştir. Filistinlilerin trajedisini gözler önüne sermek ve çektikleri sıkıntıları dile getirmek suretiyle Araplarda hamiyet duygusunu uyandırmak isteyen Bâkesîr, bir şiirinde duygularını şöyle dile getirmiştir:

بني العربِ ماذا دهاكم أجيبوني

ألم تشهدوا أشلاءكم بفلسطين

ثراق على الأرض الحرام دماؤكم¹¹¹

Ey Araplar! Size ne oldu bana cevap verin

¹¹⁰ İdrîs Muste'îd, *Filistîn fi Mesrah Ali Ahmed Bâkesîr*, 21.01.2015, <http://www.hespress.com/opinions/281342.html>, (05.05.2016) s. 1.

¹¹¹ Abdulkakîm ez-Zebîdî, *Filistîn fi Şi'ri Bâkesîr*, 20.01.2006, http://www.thaqafa.org/site/pages/details.aspx?itemid=5953#.Wlui9q51_IU, (05.05.2016) s. 1.

Filistin'deki ceset parçalarını görmediniz mi?

O kutsal topraklara kanlarımız akıtılmakta

Sadece Arap coğrafyasının sorunlarına duyarlı kalmayan Bâkesîr, Arap coğrafyasının dışında kalan Müslümanların sorunlarına da edebî eserlerinde ışık tutmuştur. Bu anlamda *'Avdetu'l-Firdevs* adlı tiyatro eserinde Endonezya halkının Hollanda ve Japon sömürgeciliğine karşı verdikleri mücadeleyi işleyen Bâkesîr, söz konusu tiyatro çalışmasının sonunda Endonezya milli şairi Supratman'ın (ö. 1938) yazdığı Endonezya milli marşını Arapçaya tercüme etmiştir.¹¹²

2.2.3. Kadın Hakları

Bâkesîr, gerek Hadramevt'te gerekse de daha sonra gittiği diğer Arap ülkelerinde sürekli olarak toplumun tüm bireyleri için eşit bir yaşam anlayışını savunmuştur. Öte yandan kadınların birçok sosyal ve eğitsel aktiviteden dışlandığı bir zamanda haklarını ısrarla savunmuş, eğitimi sadece erkeklere hak olarak tanıyan anlayışın yanlış olduğunu, bu hakkın kadınları da kapsamaması gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü kendisi ümmetin sadece erkeklerle kalkınamayacağına kadını ve erkeğiyle beraber omuz omuza büyüyebileceğine inanıyordu. Ancak bunun yanında kadının toplumda ifa edeceği rolün erkeğin rolünün dışında kendi doğasına uygun bir rol olması gerektiğini belirten Bâkesîr, her cinsin fitri olarak sahip olduğu birçok özelliğinin varlığına ve bir cinsin karşı cins gibi hareket etmesi durumunda toplumda kargaşanın ortaya çıkacağına inanıyordu.¹¹³

2.2.4. Arap Milliyetçiliği

Üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biri de, şüphesiz Bâkesîr'in Arap milliyetçiliği hakkındaki görüşleridir. Arap birliğinin sıkı bir taraftarı olan Bâkesîr, bu birliğin bozulmasına ve aralarında tefrikaya yol açan durumlara karşı müspet Arap milliyetçiliği düşüncesiyle hareket etmiştir.¹¹⁴ Arap birliğini hararetle savunan Bâkesîr, edebî eserlerinin birçoğunda Araplar arasında birlik, beraberlik ve tesanüdün olduğu zamanlarda ne kadar güçlü ve izzet sahibi olduklarına, bu birlik ve beraberliğin olmadığı zamanlarda da ne denli zelil, güçsüz ve çaresiz kaldıklarına işaret etmiştir.

¹¹² Em'adşû, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahuhu 'ş-Şi'ri*, s. 144.

¹¹³ Em'adşû, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahuhu 'ş-Şi'ri*, s.135; Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyyetü Sirri Şehrâzâd*, s. 51.

¹¹⁴ Mahmûd Cevâd el-Meşhedânî, "el-İtticâhu'l-Kavmî fi Edebi Ali Ahmed Bâkesîr", *Mustenseriyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1976, sayı: 13, s. 257.

Ali Ahmed Bâkesîr, Arapların içinde bulunduğu sosyal durumu bir şiirinde şu şekilde dizelere dökmüştür:

أُرْتُوْ إِلَى "بِعْرَب" وَالذَّهْرُ يَعْرِفُهَا رَوَايَةَ الْبُؤْسِ بَعْدَ الْعِزِّ وَالنَّعْمِ

تَقَاسَمَتْهَا شُعُوبُ الْعَرَبِ، تَدْفَعُهَا إِلَى الْمَهَالِكِ سَوَقَ الشَّاءِ وَالنَّعْمِ¹¹⁵

Öylece bakakalıyorum Araplara ben, tarih tanıyorken onları

İtibar ve zenginlikten sonra sefaletin hikâyesi olarak

Paylaştı Batılılar onları sürükleyerek

Tehlikelere doğru, hayvan sürülerini sürükler gibi

Hiçbir Arap şairinde olmadığı kadar Arap birliği ve müspet Arap milliyetçiliği düşüncesine sahip olan Ali Ahmed Bâkesîr'in, sıralanan şu nedenlerden¹¹⁶ dolayı bu konuda hassaslaştığı düşünülmektedir:

- Araplar arasında görülen ayrışma, çatışma ve bunun neticesinde yaşanan geri kalmışlık
- Endonezya, Singapur ve Afrika'da yaşayan Arapların yaşadığı sıkıntılar ve onları savunan güçlü bir Arap devletinin olmayışı
- Ayrışmadan dolayı güçsüz kalan Arap devletlerinin, Batı tarafından sömürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalması ve İsrail ile yaşanan savaşta büyük bir hezimet yaşaması
- Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla beraber Arap ülkelerinin ümmet bilinciyle bir araya gelmek yerine her birinin farklı bir yol tutması

Bâkesîr'in savunduğu Arap milliyetçiliği düşüncesi, ırk temelli bir milliyetçilik düşüncesinden ziyade din temelli bir milliyetçilik düşüncesidir. Çünkü kendisi, Araplığı İslâm'ın kabı, İslâm'ı da Araplığın ruhu olarak görmüş diğer bir ifadeyle Araplığı ve İslâm'ı bir olarak değerlendirmiştir.¹¹⁷

¹¹⁵ Bâkesîr, *Nizâm 'l-Burde*, http://www.bakatheer.com/poems_details.php?id=5 ,(07.05.2016).

¹¹⁶ es-Sûmehî, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi 'ruhu 'l-Vatanî ve 'l-İslâmî*, s. 73.

¹¹⁷ es-Sûmehî, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi 'ruhu 'l-Vatanî ve 'l-İslâmî*, s. 71.

2.2.5. Edebiyat

Her insan gibi edebiyatçının da edebi görüşlerini, üslûbunu ve eğilimlerini belirlemede genetik yapısı, çevresi ve aldığı eğitimin etkisi büyüktür. Bu realiteden hareketle Bâkesîr'i etkilemesi muhtemel unsurlar üzerinde kısaca da olsa durmak şüphesiz önemlidir.

Dindar ve Arap örf ve adetlerine bağlı bir aile ve çevrede büyüyen Bâkesîr, küçüklüğünden beri dil, edebiyat, fıkıh, usûl, felsefe, mantık, belâgat ve daha birçok alanda ciddi bir eğitim almıştır. Fıkıh ilminde *Zübed*, nahivde *Elfiye*, Kur'ân'dan önemli bir bölüm ve daha birçok metin kitabını ezberleyen Bâkesîr, şiirde ise kendilerinden ciddi manada etkilendiği Mütenebbî ve İmru'l-Kays'ı takip etmiştir.¹¹⁸

Büyüdüğü muhafazakâr ortam ve aldığı klasik dini tedrisat Bâkesîr'in hayatını birçok açıdan etkilediği gibi edebiyat açısından da ciddi manada etkilemiştir. Nitekim şiir, roman ve tiyatrolarına bakıldığında bunların içerik, karakter, üslûp ve metot noktasında ilhamını İslâm, İslâm tarihi ve Arap kültüründen aldığı görülür.

Çocukluluk ve gençliğini verimli bir eğitim süreciyle geçiren Bâkesîr, hayatının daha sonraki dönemlerini de modern Arap edebiyatı ve Batı edebiyatını öğrenerek geçirmiştir. Söz konusu çalışmalarının kazandırdığı büyük birikimle edebiyatın birçok dalında ilklere imza atan Bâkesîr, şiir dalında serbest şiirin, tiyatro dalında siyasi konulu tiyatronun, roman dalında da tarihsel romanın öncüsü olmuştur.

Bâkesîr'in üzerinde dikkatle durulması gereken edebi konulardaki görüşlerinden biri de, İslâm öncesi antik Mısır kültürünün edebiyata yansıtılması noktasındaki düşünceleridir. Eski Mısır kültürünün edebiyata yansıtılması bağlamında Bâkesîr'in çağdaşı olan Mısırlı edebiyatçılar iki farklı gruba ayrılmaktadır. Klasik İslâmî eğitim göremeyen, Batı kültür ve düşüncesinden etkilenen ve Hristiyan dinine mensup bazı edebiyatçılardan oluşan bir grup; Mısırlıların firavunların torunları olduklarını dolayısıyla farklı bir tarih kültürüne sahip olduklarını, kendilerinin de bu kültürü yeniden canlandırıp edebi çalışmalarında ondan beslenmeleri, İslâm ve Araplarla olan edebi bağlarını koparmaları gerektiğini savunmuşlardır. Diğer bir grup ise, Mısırlıların firavunların torunları olma durumunu tarihsel bir gerçek olarak kabul etmekle beraber

¹¹⁸ el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, ss. 17-23

artık İslâm'la müşerref olduklarını, İslâm dışı söz konusu kültürle hiçbir bağlarının kalmadığını ve edebiyat çalışmalarının da bu doğrultuda şekillenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁹

İşaret edilen iki grubun görüşlerini de isabetli bulmayan Bâkesîr, Mısır eski kültürünün içinde birçok olumlu hususu da barındırdığını dolayısıyla olumlu şeylerin edebi eserlerde yansıtılabileceğini savunmuştur. Hatta kendisine milli edebiyat ödülünü de kazandıran *İhnâtün ve Nefertîti* adlı tiyatrosunda birçok ilâh fikrini reddeden İhnâtun adındaki firavunu ve güzelliğiyle dillere destan karısı Nefertîti'yi işlemiştir.¹²⁰

Ali Ahmed Bâkesîr, edebi kişiliğine katkıda bulunduğu düşünülen edebi nitelikli birçok gezi de bulunmuştur. Bu anlamda 1954 yılında bir heyetle beraber Fransa'ya ilmi bir gezi düzenlemiş ve Fransız edebiyatıyla ilgili çeşitli incelemelerde bulunmuştur. 1956 yılında ise eski Sovyetler Birliği ve Romanya yazarlar birliğinin daveti üzerine Mısırlı edebiyatçılardan oluşan bir heyetle beraber Sovyetler Birliği ve Romanya'ya ilmi bir seyahat yapmıştır. 1965 yılında da Birleşik Arap Cumhuriyetinin temsilcisi olarak Asya ve Afrika yazarlar birinci konferansı için Taşkent'e 1969 yılında da Arap edebiyatçılar konferansına katılmak üzere Irak'a gitmiştir. Bâkesîr, aynı zamanda İstanbul ve İstanbul surlarını yakından görüp haklarında bir tiyatro çalışmasını kaleme almak için İstanbul'a da gelmiştir. Ancak İstanbul'da kısa bir süre kalabildiğinden söz konusu tiyatrosunu yazma fırsatını bulamamıştır.¹²¹

2.3. ESERLERİ

Ardında seksen civarında tiyatro çalışması, birçok roman ve şiir dîvânı gibi devasa bir edebi miras bırakan Bâkesîr'in, kaleme aldığı eserlerinin tanıtımına geçmeden önce bunların telifi aşamasında riayet ettiği temel ilkelere değinmekte yarar görülmektedir. Bu ilkeler¹²² özetle şunlardır:

¹¹⁹ Am'adşû, "Ali Ahmed Bâkesîr 'Allâme Bârize fi'l-Mesrahi'ş-Şi'ri'l-'Arabî", *Mecelletü'-Ru'yâ*, 2015, Sayı: 15, s. 98.

¹²⁰ Am'adşû, "Ali Ahmed Bâkesîr 'Allâme Bârize fi'l-Mesrahi'ş-Şi'ri'l-'Arabî", s. 98.

¹²¹ Muhammed Zübeyr 'Abbâsî, *Bâkesîr el-Kâtibu'l-Mesrahî ve'r-Rivaî*, 01.03.2015, http://www.alukah.net/literature_language/0/83185/#_ftn2 , (08.05.2016); Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyyetü Sirri Şehrâzâd*, s. 43.

¹²² Muhammed Ali Gulâm Nebî Gûrî, *Ali Ahmed Bâkesîr Râidu'r-Rivâyeti't-Târihiyyeti'l-İslâmîyye fi'l-Edebi'l-'Arabî Dirâse min Hilâli Rivâyeti Vâ İslâmâ*, http://www.bakatheer.com/upload/wa-İslâmah_dr_M.A.ghuri.pdf , (08.05.2016), s.5.; ed-Dûmeyî, *Hâsaisu Edebi Bâkesîr*, 2008, <http://aljsad.org/showthread.php?t=148001> , (09.05.2016). s.1.

- Tarihsel realitesinden uzaklaşmamak adına değindiği konuları detaylı kavramadan hakkında yazmaya başlamamıştır.
- Çalışmalarının çoğu tarihsel nitelikli olmasına rağmen İsrail'in kuruluşu ile ilgili öngörülerde bulunduğu *Şilûku'l-Cedid* adlı tiyatro örneğinde olduğu gibi bazı eserlerinde geleceğe dair birçok öngörüde bulunmuştur.
- Olayları yorumlarken iyimser bir bakış açısına sahip olmuştur. Örneğin İsrail'in kurulmasına ve Arapların İsrail'e yenilmesine rağmen İsrail'in bir gün kurulacak Arap birliğine karşı yenileceği ümidini hep taşımıştır.
- Eserlerinde sadece sorunlara yoğunlaşan bir dilden imtina etmiş, sorunları çözümleriyle beraber yazıp insanlara yol göstermiştir.
- Çalışmalarında fasih edebi bir dil kullanmış, 'ammîceden oldukça uzak durmuştur.
- Tiyatrolarında siyasi konuları işlemesine rağmen esprili bir üslûp kullanmayı tercih etmiştir.

2.3.1. Romanları

Daha çok edebiyatın tiyatro ve şiir alanlarında adından söz ettiren Ali Ahmed Bâkesir, roman alanında da çok önemli izler bırakmıştır. İlk roman çalışmasını 34 yaşında kaleme alan Bâkesîr, en son romanını ise ölümünden dört yıl önce yazmıştır.

1944-1965 yılları arasında farklı alanlarda birçok eser kaleme alan Bâkesîr, söz konusu süre zarfında roman alanında altı adet eser¹²³ vermiştir. Muhteva ve üslûp noktasında yüksek edebî bir değere sahip bu eserler şunlardır:

- *Sellâmetu'l-Kass,*
- *Vâ İslâmâ*
- *Leyletü'n-Nehr*
- *es-Sâiru'l-Ahmer*
- *Sîretü'ş-Şucâ'*
- *el-Fârisu'l-Cemîl*

Tarihsel roman türünün önemli yazarlarından Bâkesîr'in, kaleme aldığı *Sellâmetü'l-Kass, Vâ İslâmâ, es-Sâiru'l-Ahmer, Sîretü'ş-Şucâ'* ve *el-Fârisü'l-Cemîl* adlı

¹²³ el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, s. 47.

romanlarının konularını tarihten aldığı görülmektedir. Söz konusu romanlarında ağırlıklı olarak tarihsel konuları işleyen Bâkesîr, romanlarında monotonluğu kırmak, ele alınan soğuk tarihsel konulardaki sıkıcılığı bir nebze izale etmek, anlatılan olayları çeşitlendirmek ve okuyucuyu daha fazla romana bağlamak için romantizme de yer vermiştir.

Romanlarının içeriklerini çoğunlukla gerçek tarihi olaylardan seçen Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr* romanında bu çizginin dışına çıkarak baştan sona romantizmin hâkim olduğu bir yol izlemiştir. Bâkesîr, bu romanında hayali karakterler arasında gerçekleşen bir aşkı konu edinmiştir.

Güçlü dini hassasiyete sahip olan Bâkesîr, bu hassasiyetini romanlarında kullandığı içerik ve üslûpta çok belirgin olarak hissettirmiştir. Yaşadığı dönemde Müslümanların içinde bulunduğu sorunların temelinde İslam dışı ahlakı gören Bâkesîr, İslam ahlak temasına gerek romanlarının içeriğinde gerekse de kullandığı kavram, üslûp, anlatım ve kurguda yoğun bir şekilde değinmiştir.

Yazarın romanları İslâmî ahlak teması çerçevesinde incelendiğinde bu temanın romanlarına özetle şu şekilde yansıdığı görülmektedir.

- Romanlarındaki tüm epigraflar, ayetlerden seçilmiştir.
- Romanların kahramanları arasında yaşanan platonik aşklar açıklanırken cinsellik ve kadın bedeni tasvirine girilmemiş, bu tür hususlara sadece işaretle bulunulmuştur.
- Romanların işleniş sırasında hakiki müessirin Allah olduğuna, problemler karşısında kendisine sığınılması gerektiğine ve karşılaşılan sorunların Allah'ın yarattığı kader ve kazanın bir sonucu olduğuna işaret edilmiştir.
- İslâm âlimleri, toplumu olumlu manada yönlendiren, ümmeti tehdit eden herhangi bir tehlike karşısında insanlara rehberlik eden ve onları aydınlatan olumlu bir konumda yansıtılmıştır.
- Feodal ve sosyalist yönetim anlayışlarına değinildikten sonra İslâm ahlakına uygun yönetimlerin bu yönetimlerden daha iyi olduğu belirtilmiştir.

- Roman olayları İslâm tarihi ışığında değerlendirilmiş ve Müslümanların da meseleleri söz konusu bakış açısıyla okumaları ve düşmanlarına karşı birlik içerisinde hareket etmeleri gerektiğine işarette bulunulmuştur.¹²⁴
- İktibas tekniği kapsamında doğrudan ve dolaylı olarak birçok ayet ve hadisten yararlanılmıştır.
- Romanların muhteva ve üslûbunda dini hassasiyetlere dikkat edilmiştir.

Bâkesîr'in romanlarına çok kısaca değindikten sonra onları tarihsel süreç ve muhteva bakımından tanıtmak konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2.3.1.1. *Sellâmetü'l-Kass*

1944 yılında yazılan *Sellâmetü'l-Kass* romanı, Bâkesîr'in roman alanındaki ilk çalışması olarak bilinmektedir. Sinemaya da uyarlanan¹²⁵ bu roman, hacim itibariyle orta uzunlukta bir eserdir.

Kahramanlarını tarihi karakterlerden seçen roman, Emevî döneminde yaşanmış bir aşk konusunu işlemektedir. Söz konusu aşk, güzel sesiyle Mekke'de ün salmış olan Sellâme (ö.130/748) ve zühdüyle tanınan büyük fakîh Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî 'Ammâr (ö. ?) arasında yaşanmaktadır.

Yazdığı tüm romanlarda tarihi verilerden hareketle topluma olumlu mesajlar vermek isteyen Bâkesîr, bu romanında da koşullar ne kadar zor olursa olsun Müslümanın hedefine meşru yollardan gitmesi gerektiğini anlatmak istemiştir. Kahramanların meşru yollarla birbirine kavuşmak için gösterdikleri büyük çabalara rağmen kavuşamadıkları bu romanda birçok fırsata rağmen onların gayri meşru yollara tevessül etmedikleri görülmektedir.

İki sevgili arasında yaşanan büyük aşktan dolayı hayır ve şerrin büyük bir mücadele içerisinde olduğu bu romanda romantizm ve aşkın hâkim iki duygu olduğu müşahede edilmiştir. Romantizmin yoğun olarak yaşandığı bu romanı kısaca özetlemede konunun daha iyi anlaşılması açısından yarar görülmektedir.

¹²⁴ Hasan Serbâz, *el-İtticâhu'l-İslâmî fî Rivâyâti Ali Ahmed Bâkesîr et-Târîhiyye*: min Ebhâsi Mü'temer Ali Ahmed Bâkesîr ve Mekânetühü'l-Edebiyye, 24.11.2011, http://www.alukah.net/literature_language/0/36231/, (03.05.2016) s. 1.

¹²⁵ Hamîd, *Nahve Menhecin İslâmiyyin li'r-Rivâye*, Mağrib Marâkiş'de düzenlenen Uluslararası İslâmî Edebiyat V. Sempozyumu, 2007, s.243, <https://books.google.com.tr/books?id=Ko57DQAAQBAJ&pg=PT239&lpg=B3&f=false>, (03.05.2016).

Romanın başkahramanı olan Abdurrahman b. ‘Ammâr, küçük yaşta babasını kaybettiği için annesi tarafından takva ve ibadet üzere büyütülmüş bir zahittir. Erken bir dönemde İslâmî ilimleri büyük bir gayretle öğrenmeye başlayan Abdurrahman, kısa bir süre içerisinde ilmî konularda kendisine danışılan, fetvalarına güvenilen ve değişik çevrelerden saygı gören bir şahsiyet olmuştur. İlmî alanda büyük bir yetkinliğe sahip olan Abdurrahman, takvasıyla de oldukça ünlenmiştir. Nitekim kendisi namazlarını sürekli Kâbe’de kılar ve çoğu günlerini orada itikâfta geçirirdi. Bundan dolayı da öz ismi olan Abdurrahman’dan ziyade Kass (rahip) ismiyle daha çok tanınırdı.¹²⁶ Mazbut bir hayat yaşayan Abdurrahman her zaman sabah erkenden kalkıp namaz için camiye gider namazını kıldıktan sonra Mescid-i Harâm’da ilim ve ibadetle uğraşır.

Abdurrahman’ın ilerde kendisine büyük bir aşkla bağlanacağı romanın diğer bir kahramanı da İbn Süheyl’in güzel sesli cariyesi Sellâme’dir. İbn Süheyl, evinde sürekli eğlence tertip eder Sellâme de burada şarkılar söylerdi. Bundan dolayı ikisi de muhafazakâr olan çevreleri tarafından sevilmezlerdi.

Sellâme ile henüz tanışmamış olan Abdurrahman, bir gün hasta bir arkadaşının ziyaretinden dönerken İbn Süheyl’in evinden büyüleyici bir şarkı sesi duyar. Abdurrahman bir taraftan duygularına uyarak kendisini büyüleyen sesin sahibine doğru gitmek isterken diğer taraftan Allah’ı hatırlar ve bu azminden vaz geçmeye çalışır. Ancak içinde fırtınalar kopan Abdurrahman, duygularına daha fazla karşı koyamayıp birkaç gün sonra şarkı söyleyen kişiyi görmek üzere İbn Süheyl’e gider. Orada Sellâme’yi gören Abdurrahman kendisine daha da bağlanır. Çevresinin tepkilerine rağmen artık Sellâme’nin şarkı söylediği eğlencelerin tiryakisi olan Abdurrahman, onun hakkında romantik birçok şiir yazmaya başlar. Sellâme’nin de kendisine büyük bir aşkla bağlandığı Abdurrahman, sık sık Sellâme ile görüşür ona şiirler söyler; Sellâme de ona şarkılarla mukabelede bulunur. İkisi bir araya geldiğinde Sellâme kendisini öpmek istediğini söylediğinde Abdurrahman bunun caiz olmadığını belirtip isteğini reddeder.

Sellâme’ye büyük bir aşk besleyen Abdurrahman evlilik amacıyla onu efendisinden satın alabilmek için geçimini sağlayan hurma bahçesini satar ve o parayla efendisine gider; ancak onun büyük bir miktar para karşılığında Medineli birine

¹²⁶ Muttakî, âlim, zahit bir Müslüman olan Abdurrahman b. ‘Ammâr’ın Hristiyan din adamlarına lakap olarak verilen “Kass” (rahip) kelimesiyle isimlendirilmesi ilginç karşılanmıştır.

satıldığını duyar. Bu durum karşısında dünyası başına yıkılan Abdurrahman onu özgürlüğüne kavuşturabilmek için ticarete başlar. İstırapla geçen uzun bir süre sonra Abdurrahman, gerekli parayı toplar ve Medine'ye, Sellâme'nin yeni efendisinin evine, gider. Hayatını Sellâme'nin aşkına adayan Abdurrahman onu orada ilk gördüğünde bayılıp yere düşer. Daha sonra kendine gelen Abdurrahman Medine'ye geliş nedenini Sellâme'nin efendisine söylediğinde tekrar hayatının şokunu yaşar; çünkü Sellâme'nin Şam'da bulunan Yezîd b. Abdülmelik'e (ö.105/724) daha yeni satıldığını duyar.

Abdurrahman'ın kendisi için ne büyük sıkıntılar yaşadığını gören Sellâme, duygularına hâkim olamayıp ağlar. Sellâme'yi Yezîd b. Abdülmelik'ten satın alamayacağını bilen Abdurrahman da, ona kendilerinin dünyada kavuşmayı başaramadıklarını artık ahirette birbirine kavuşmak için çalışmalarını gerektiğini ve Allah'ın şöyle buyurduğunu söyler:

“O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar birbirine düşman olurlar.”¹²⁷

Ahirette birbirine kavuşabilmeleri için Abdurrahman Sellâme'ye içkiden ve günahlardan uzak durup namaz ve oruçlarına dikkat etmesi ve takvadan şaşmaması gerektiğini ayrıca söyler.

2.3.1.2. *Vâ İslâmâ*

Vâ İslâmâ romanı, Ali Ahmed Bâkesîr'in 1945 yılında yayımlanan altı adet romanı arasında en popüler olanıdır. Mısır Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ödüllendirilen bu roman, Arapçadan İngilizceye çevrildiği gibi Arapça ve İngilizce olarak sinemaya da uyarlanmıştır. Bâkesîr'in bu romanı, yüksek edebi bir zevkle yazılmış olması ve sosyal, dini ve kültürel birçok güzel mesajlar içermesi sebebiyle başta Mısır olmak üzere birçok Arap ülkesinde ders kitabı olarak okutulmuştur.¹²⁸

Arap edebiyat çevrelerinde Bâkesîr'e haklı ve büyük bir şöhret kazandıran bu roman, zaman dilimi olarak miladi XIII. yüzyılın ilk yarısından bahsetmektedir.

Celâleddin Hârizmşah (ö. 629/1231) ve daha sonra yeğeni Kutuz'un (ö. 658/1260) Moğollarla olan büyük mücadelelerini anlatan romanın Müslüman halka ve yöneticilere

¹²⁷ Bâkesîr, *Selâmetü'l-Kass*, s. 175; Zuhuf, 67.

¹²⁸ Dehâ, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesri er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 55; el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, s. 54.

dönük mesaj yüklü olduğu görülmektedir. Nitekim roman incelendiğinde Celâleddin Hârizmşah'ın Moğollarla mücadele ederken muzaffer olduğu ancak Müslümanlarla savaşmaya ve onlara zulmetmeye yöneldiği sırada hezimete uğradığı görülür. Roman aynı zamanda ilim ve irfan sahibi âlimlere yakın duran Kutuz'un Moğol tehlikesi yaklaştığında onlara karşı koymak için âlimlerle beraber cihâd ilan edip nasıl muzaffer olduğuna da değinmektedir. Müslümanların birlik ruhu içerisinde harici düşmanlarıyla mücadele etmeleri gerektiğini vurgulayan söz konusu roman, onların harici düşman yerine birbirleriyle mücadeleye yönelmeleri durumunda ise yenilip dağılacaklarına net olarak işaret etmiştir.

Bâkesîr'in mesaj yüklü bu romanı, Celâleddin Hârizmşah ve yeğeni Kutuz'un şahsında yöneticinin adil ve ferasetli olması durumunda çok şeyler başaracağını, kötü karakterli olması durumunda ise her türlü tahribata sebebiyet vereceğini çok güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Sadakat, ihanet, ihtiras, cihâd, Haçlı seferleri, Moğol saldırıları, saltanat için girişilen mücadeleler, saray ve halkın yaşam tarzı, âlimlerin toplumdaki rolleri, toplumdaki farklı sınıflar gibi pek çok konuya değinen bu roman, oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir.

Söz konusu roman incelendiğinde yazarın, Kutuz'un hayatını kurgularken Hz. Yusuf'un hayatından oldukça esinlendiği görülmektedir. Çünkü birazdan romanın kısa bir özeti verildiğinde iki kıssa arasında şaşırtıcı derecede benzerlik olduğu görülecektir. Söz konusu roman, içerik itibariyle özetle şu şekildedir.

Moğollarla amansız bir mücadele içerisinde bulunan Celâleddin, devlet ricali ve ordu komutanları dâhil pek çok kişiyle onları nasıl yenebileceğini sık sık istişare eder. Bu istişarelerden biri de kâhinlerle yapılan istişaredir. Kâhinler, ailesinden Moğolları yenecek bir erkeğin doğacağını kendisine haber verirler. Daha sonra kız kardeşinin erkek bir çocuk doğurması üzerine kâhinlerin bahsettiği kişinin yeğeni olduğunu anlar ve onu özenle yetiştirir. Kendisine saldıran Moğolları ilk başlarda yenen Celâleddin, onların takviye kuvvetle tekrar saldırımları üzerine bu sefer yenilgiye uğrayıp Lahor'a geri çekilir. Moğollarla girdiği bu son savaşta kâhinlerin bahsettiği yeğeni Mahmûd ve kızı Cihâd dışında tüm ailesini kaybeden Celâleddin, onları tekrar yenmek için yeniden toparlanmaya çalışır ve bu kapsamda Müslüman sultanlardan yardım talep eder.

Müslüman sultanlardan aradığı desteği bulamayan Celâleddin, onları cezalandırmaya karar verir. Bu gayeyle bazı Müslüman ülkelerin üzerine yürüyen Celâleddin, arkasında Moğolları aratmayacak zülüm, katliam ve yağma bırakır. Ancak ülkesine dönüş yolunda yeğeni Mahmûd ve kızı Cihâd'ın eşkıyalar tarafından kaçırılması üzerine psikolojik bunalıma girer ve kendini içkiye verir. Adamları tarafından da terkedilen Celâleddin en sonunda bazı hasımları tarafından öldürülür.

Eşkıyalar tarafından kaçırılan Mahmûd ve Cihâd ise, Şamlı bir köle tüccarına satılırlar. O tüccar da gerçek kimlikleri anlaşılmasın diye Mahmûd'un ismini Kutuz, Cihâd'ın ismini de Gülnâr olarak değiştirip Şeyh Gânim denen iyi karakterli bir efendiye satar. Efendilerinin evinde güzel koşullar içerisinde uzun yıllar kaldıktan sonra efendilerinin ölümü üzerine Gülnâr Mısırlı birine satılırken Kutuz da Şeyh 'İzz b. 'Abdüsselâm'ın (ö.660/1262) müntesibi olan İbn Za'îm adında Şamlı birine satılır. Yeni efendisine ve 'İzz b. 'Abdüsselâm'a Celâleddin'in yeğeni olduğunu açıklayan Kutuz, güzel ahlakı ve dindarlığıyla ikisinin teveccühüne mazhar olur. Yeni efendisinde de güzel koşullarla karşılaşan Kutuz, rüyasında Peygamber efendimizin kendisine "Ey Kutuz! Kalk! Mısır'a git! Ve oraya sultan olup Moğolları yen!" dediğini görür.

Şam sultanının 'İzz b. 'Abdüsselâm'ı Mısır'a sürgün etmesi üzerine Şam'da yalnız kalan Kutuz, efendisine rüyasını anlatıp Mısır'a gitmek istediğini söyler. Bunun üzerine efendisi, kendisini azat edip Mısır'a göndermek ister; ancak Mısır saltanat çevresine yakın olmak isteyen Kutuz efendisinden kendisini Mısır sultanına köle olarak satmasını ister. Bunun üzerine Mısır'daki Memlûk emîrlerinden 'İzzeddin Aybek Salih'e (ö.655/1257) satılan Kutuz Mısır'a gider. Mısır'a geldikten sonra Mısır'a köle olarak daha önceden satılan dayısı Celâleddin'in kızı Gülnâr'ı aramaya başlayan Kutuz, önce kendisi gibi köle olan eski arkadaşı Baybars'ı (ö.676/1277) sonra da Sarayda köle olarak bulunan Gülnâr'ı bulur. Yeni efendisinin mektuplarını sultana götürüp getirmekle saraya yaklaşan Kutuz, sultanın ölmesi ve efendisi İzzeddin'in onun yerine sultan olmasıyla artık saray yönetimine girmeyi başarır. İzzeddin Aybek ise sultan olduktan sonra ölen Sultan Salih Eyyûb'ün (ö.1249) karısı Şeceretüddür (ö.655/1257) ile evlenir, ancak taht konusunda aralarında çıkan mücadele neticesinde kendisi Şeceretüddür tarafından öldürülür. Bunu öğrenen İzzeddin'in ailesi, Şeceretüddür'u öldürüp İzzeddin'in henüz küçük olan çocuğu Nûreddin Ali'yi (657/1259) başa geçirir.

Yeni sultanın veziri olan Kutuz, Moğol tehlikesi tekrar zuhur ettiğinde henüz çocuk yaşta bulunan sultanın ve perde gerisinde asıl karar mercî olan annesinin Moğol tehlikesine karşı koyamayacaklarını anlar. Bu durum karşısında Şeyh Abdüsselâm'a başvuran Kutuz, Müslümanların salâhı için sultanın azledilmesi gerektiğini beyan eden fetvayı aldıktan sonra sultanı devirip yerine geçer. Tahta geçen Kutuz, tahtta kaldığı süre içerisinde bir taraftan Mısır'ı en iyi şekilde yönetme diğer taraftan da yaklaşan Moğol tehlikesine karşı yoğun bir hazırlık faaliyeti içerisinde girer. Savaş hazırlıklarını kısa sürede tamamlayan Mısır ordusu, Kutuz'un arkadaşı Baybars komutasında yola çıkar ve ilk önce Gazze'de bulunan Moğol ordusunun öncü birliğini yener, ardından da büyük savaşın gerçekleşeceği Aynicâlût'a gelir. İki ordu arasında Aynicâlût'ta yaşanan çetin bir savaştan sonra Müslümanlar zafer elde eder. Ancak Kutuz'un daha önce evlenmiş olduğu Gülnâr, bu çetin savaş esnasında Kutuz'u korumak isterken şehit olur.

Değinen elim durum karşısında yıkılan Kutuz, bu üzüntüyle artık sultanlık yapamayacağını ve sultanlığı en ehliyetli olarak gördüğü komutan Baybars'a devretmeyi düşünür. Kutuz bu düşüncesini Baybars'a henüz açıklamamışken Baybars kendisinden Halep emîrliğini ister. Kutuz ise onu kendisine veliaht olarak düşündüğünden bu isteğini reddeder. Bunun üzerine Baybars kendisini bir suikastla öldürür. Ancak Kutuz onu sultanlığa en ehil kişi olarak gördüğünden ölmeden önce onun sultan olmasını vasiyet eder ve Baybars Mısır sultanı olur.

2.3.1.3. Leyletü'n-Nehr

Daha önce *Sellâmetü'l-Kass* ve *Vâ İslâmâ* adlı romanlarını yazmış olan Ali Ahmed Bâkesîr, çok kanlı bir şekilde geçen II. Dünya Savaşı'ndan sonra rahatlamak istercesine çoğunlukla savaşlardan bahseden tarihi romanlara ara verip romantizmin hâkim olduğu *Leyletü'n-Nehr* adlı romanını 1946 yılında kaleme alır.¹²⁹ Romantizm nitelikli bu roman baştan sona Fuâd ve İhsân arasında yaşanan bir aşk hikâyesini konu edinir. Birçok bölüme ayrılmış olan söz konusu roman, içerdiği romantik duyguya uygun pek çok şiir de ihtiva etmektedir.

Romana içerik açısından bakıldığında eserin başkahramanı Fuâd Hilmî'nin küçük yaşta babasını kaybetmiş, ailenin tek çocuğu olarak annesiyle beraber – her konuda kendilerine yardımcı olan - dayısı Abdullah el-Berkâvî'nin de bulunduğu Kâhire'nin

¹²⁹ Hamîd, *Nahve Menhecîn İslâmiyyin li'r-Rivâye*, s. 245

sakin bir mahallesinde yaşadığı görülür. Annesiyle beraber babasının geride bıraktığı az miktardaki miras ile yaşamını sürdüren Fuâd, bir taraftan okula gider bir taraftan da vakit bulduğunda - kendisi gibi babasını kaybetmiş ve annesiyle beraber dayısının himayesinde yaşayan – okul ve mahalle arkadaşı olan İhsân Diyâddin adındaki küçük bir kızla oyun oynar. Onların bu sevinçlerine şahit olan anneleri de, ilerde onları birbiriyle evlendireceklerini söylerler.

Fuâd ve İhsân - okul ve okul dışındaki zamanlarda – beraber mutlu bir şekilde yaşarken onların bu mutluluğunu ortadan kaldıran vahim bir gelişme yaşanır; Çünkü İhsân, dayısı Mahmûd'un tayini nedeniyle Asyût şehrine taşınır. İlk başlarda iki aile, sık sık mektuplaşırken ilerleyen yıllarda bu mektuplar, seyrekleşir ve daha sonra tamamen ortadan kalkar.

İhsân'ın başka şehre taşınmasından sonra Fuâd, kendini derslerine vermeye çalışsa da amatör bir şekilde müzikle uğraştığından dolayı yeterince başarılı olamaz. Fuâd Avrupa'da müzik ve felsefe eğitimini almış olan Murâd ile daha sonra tanışır. Fuâd'da büyük bir müzik yeteneğini keşfeden Murâd, söz konusu yeteneğin heba olmaması için kendisine müzik eğitimi vermeye başlar.

Fuâd, bir taraftan profesyonel bir şekilde müzikle uğraşırken diğer taraftan hala İhsân'ı düşünmekte ve nerede olduğunu çok merak etmektedir. Fuâd'ın tam da bu duygular içerisinde olduğu bir sırada İhsân, uzun yıllar sonra aniden onu ziyarete gelir. İhsân'ı aradan geçen uzun yıllarına rağmen hiç unutamayan Fuâd, bu durum karşısında büyük bir sevinç yaşar. Onun üniversite eğitimi için Kahire'ye geldiğini öğrenen Fuâd, ailesinin de kısa bir süre sonra geleceğini öğrendiğinde daha da sevinir.

Hasretle geçen uzun aradan sonra mutlu bir hayata kaldıkları yerden yeniden başlayan Fuâd ve İhsân artık birbirini hiç bırakmayacaklarını ve her daim beraber olacaklarını söylerler. Okuldan arta kalan zamanlarda sürekli beraber vakit geçiren bu ikili daha sonra bu mutlu yaşamlarını evlilikle taçlandırmak isterler. İhsân'ın okul eğitiminden çok müzikle uğraşan Fuâd'a belirli bir işte çalışması gerektiğini çünkü dayısının kendisini bir şarkıcıyla evlendirmeyeceğini söylemesi üzerine Fuâd, bir gazetede mütercim olarak işe başlar ve çok sevdiği müzik hocası Murâd ile beraber onu dayısı Mahmûd'dan istemeye giderler; ancak kendisi hiç beklemediği bir cevapla karşılaşır. Çünkü dayısı, İhsân'ı kendisine değil de o bölgede zenginliğiyle bilinen Akif

Paşa'nın oğlu Sabri'ye vereceğini söyler ve onları aşağılayıp evinden kovar. Bu kötü durum karşısında dünyası başına yıkılan Fuâd, kendisi gibi üzüntü içerisinde bulunan İhsân'ın evinin yakınlarına bazen gizlice gelir ve evlerinin duvarını öper.

İhsân, kısa bir süre sonra dayısının zoruyla Akif Paşa'nın içkici, zampara ve kaba olan oğluyla evlenmek zorunda kalır. Bu durum karşısında yaşadığı acıyı unutmak için kendini müzik, tiyatro ve şiir çalışmalarına veren Fuâd, yavaş yavaş şöhret basamaklarını tek tek çıkar artık radyolarda, teyplerde ve dillerde şarkıları söylenir ve sahnelerde tiyatro çalışmaları oynanır.

İşlediği bir cinayetten dolayı kocası hapse giren İhsân da, evlenip bir çocuk sahibi olmasına rağmen Fuâd'ı bir türlü unutamamıştır. Bilakis ona olan aşkı gün geçtikçe daha da büyümüş öyle ki aşkıdan hastalanıp yatağa düşmüştür. Onun bu durumuna çok üzülen kayınpederi Akif Paşa, kafasını dağıtması için İhsân'ı köye götürür; ancak her hangi bir faydasının olmadığını görünce onu tekrar eve geri getirir.

İhsân gibi Fuâd da onu bir türlü unutamaz ona olan aşkını her daim kalbinde hisseder. Aşkıdan dolayı gün be gün daha fazla eriyen Fuâd, bu acıya daha fazla dayanamayıp en sonunda yatağa düşer ve kısa bir süre sonra da ölür. Bu ölüm haberini radyodan duyan İhsân da üzüntüden aklına hâkim olamayıp delirir.

2.3.1.4. es-Sâiru'l-Ahmer

Ali Ahmed Bâkesîr'in 1948¹³⁰ yılında kaleme aldığı *es-Sâiru'l-Ahmer* romanı, ana başlık olarak dört, alt başlık olarak ise birçok bölüme ayrılmaktadır.

Roman tekniği açısından oldukça zengin bir niteliğe sahip olan bu eser, okura vermek istediği mesajlar ve değindiği değişik konularla içerik noktasında da oldukça iddialı olduğunu ortaya koymuştur.

Zaman olarak hicri III. yüzyıla giden roman, söz konusu dönemde hüküm süren Karmatîliği,¹³¹ bu düşünce mensupları tarafından kurulmuş olan Karmatî Devleti'ni ve bu devletin 'Abbâsîler'le olan mücadelelerini işlemiştir.

¹³⁰ Dehâ, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Edebuhu'n-Nesri er-Rivâyetü't-Târihiyye Dirâseten Fenniyye*, s. 62.

¹³¹ Karmatîlik, her ne kadar tarih içerisinde İsmâiliyye, Bâtıniyye, Harmiyye, Bâbekiyye, Muhammeriyye, Seb'iyye, Karâmite ve Ta'limiyye gibi farklı birçok isim ile anılmışsa da bu grubun ileri gelenlerinden Hamdân b. Karmât'a nisbetle Karâmite ismi ile daha çok anılmıştır. Hedefleri İslâm'ı içten yıkmak,

Yazdığı tarihi romanlarında İslâm ve Arap âleminin sorunlarına çözüm niteliğinde okuyucuya birçok mesaj veren yazar, bu romanında da aynı taktiği izlemiştir. Bâkesîr, romanında Karmatîliği işlerken eserin yazıldığı dönemde Arap âleminde yaygın olan feodalizm ve sosyalizm okumalarını yerden yere vurmuş ve bu anlayışların İslâm düşüncesine, Müslümanların örf ve adetlerine ve insan doğasına aykırı sistemler olduğunu okuyucuya detaylı bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Romandaki olaylar Kûfe'nin kırsalında bulunan bir köyde başlamaktadır. Söz konusu köyde romanın başkahramanı Hamdân Karmat (ö. ?) ve ailesi de yaşamaktadır. Eşi, çocukları, annesi; Âliye ve Râciye adındaki iki kız kardeşiyle bölgenin toprak ağalarından İbn Hatîm'in çiftliğinde düşük bir ücretle çalışıp geçimini sağlayan Hamdân, köyde mazbut bir şekilde hayatını sürdürmektedir; ancak kız kardeşi Âliye'nin bilinmeyen bir grup tarafından kaçırılmasıyla yaşadığı sakin hayat alt üst olur. Her yerde kardeşi Âliye'yi arayan Hamdân, bu arada bölgede hüküm süren bir eşkıya grubuyla tanışır. Onlardan kız kardeşinin İbn Hatîm tarafından kaçırıldığını duyunca onu kurtarmak için onlara katılmaya karar verir.

Hamdân'nın eşkıya grubunun yardımıyla kurtarıp eve getirdiği kardeşi Âliye, İbn Hatîm tarafından hamile bırakıldığı için utancından birkaç gün sonra tekrar evden kaçır. Hamdân, bu sefer hiçbir yerde bulamadığı kardeşini aramaktan vazgeçip eşkıya grubunun yaptığı gasp ve talan işlerine katılmaya başlar. Bir süre bu faaliyetleri sürdüren Hamdân,

insanların kafasını karıştırmak ve dinsizliği yaymak olan bu grup, her ne kadar İsmâiliye'ye mensup olduğunu iddia etmişse de savunduğu değerlere bakıldığında Zerdüştlük ve Mezdekiye'den de önemli oranda etkilendiği görülmektedir. Hicri III. yüzyılın ortalarında Hamdân b. Karmat tarafından Kûfe'nin yakınlarında bulunan Vâsit'te temeli atılan bu hareket, kullandığı sosyal adalet ve eşitlik söylemleriyle daha sonra birçok yere yayılmıştır. Hüküm sürdüğü dönemlerde birçok İslam halifesine de isyan eden bu hareket, İslam alemi için bazen çok tehlikeli bir hale gelmiş bazen de güçsüz ve marjinal bir düzeye inmiştir. İnanç anlamında Bâtınlık dâhil birçok sapık fırkadan etkilendiği görülen bu grubun; inanç ve ibadetle ilgili öne sürdüğü batıl görüşlerinden bazıları şu şekildedir: Namaz, iki rekât güneş doğmadan önce ve iki rekât akşam güneş battıktan sonra kılınır. Oruç; sadece nevruz ve mihrican günlerinde tutulur. - Bazen tüm ibadetlerin tamamen kaldırıldığı da olmuştur.- Akıl ve nefis diye iki kadim ilah vardır. Vahiy, peygamberlerden sudur eden feyizdir. Kur'an ise bu feyzin bir ürünüdür. Her asırda sorunları çözecek, zahiri şeyleri tevil edecek ve masumiyette peygambere denk bir imamın olması gerekir. Ahiret, kıyamet ve haşir yoktur. Kıyametin çıkmasından maksat masum imamın ortaya çıkmasıdır. Bu gruba dâhil olup onun sırlarına vakıf olanlar için haramlar mubahtır. Gusül yoktur; onun yerine abdest alınması gerekir. Karmatîliğe muhalif olanlar, cizye ödemek zorundadır. Kişiye ait bir eş ve mal olamaz herkes bu iki hususta ortaktır. (Abdurrahman b. el-Cevzî, *el-Karâmite*, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 5. b., 1981, ss. 14-62; Sabri Hizmetli, "Karmatîler" DİA, XXIV, ss. 510-513. Konu ile ilgili detay için ayrıca bkz: Mîkâl Yân Dî Huveyh, *el-Karâmite: Neş'etühüm Devletühüm ve Alakâtühüm bi'l-Fâtimiyyîn*, Beyrut, Dâru İbn Haldun, 1. b., 1978.

hasta olan karısının ölmesi üzerine onlardan ayrılıp yaptığı haksızlıklardan dolayı tövbe eder.

Eşkıya grubundan ayrılıp geçmişte olduğu gibi tekrar eski mazbut hayatına dönen Hamdân, artık tam da helal rızık peşinde koşan ve ibadetlerine önem veren biri olmuşken bu sefer de köylerine gelen Bâtînîler'e mensup Şeyh Hasan el-Ehvâzî adındaki sapık fikirli biriyle tanışır. Şeyh Ehvâzî'den fazlasıyla etkilenen Hamdân, onun sağ kolu olduğu için halk arasında önemli bir şöhrete kavuşur.

Şeyh Hasan el-Ehvâzî şehri terk edip başka bir yere gidince sağ kolu olarak kendisi bu sefer onun yerine geçer ve bölgede Bâtînîliğin en üst merciî konumuna yükselir. Ulaştığı bu makamı kullanan Hamdân, Bâtînîlik düşüncesinde Karmatîler diye anılan özerk bir yönetim kurar ve kurduğu bu idari yapıda sosyalizme benzer bir anlayışı uygular. Bu idari yapıda kişinin atı, kılıcı ve giysisi kişiye ait olup diğer tüm menkul ve gayrimenkul mallar devlete aittir. Herkes devletin verdiği görevleri yerine getirir, bunun karşısında devlet de halkın bütün ihtiyaçlarını karşılar.

Hamdân'ın kurduğu bu idari yapıda uygulanan ekonomik politikalar gibi izlenen sosyal politikaların da insan doğasına oldukça ters olduğu görülmektedir. Bunun en bariz örneği olarak evlilik gösterilebilir. Çünkü bu yapıda aslında evlilik diye bir şey yoktur, tüm insanlar mallarda eşit oldukları gibi kadınlarda da eşittirler. Kadının izni olmak kaydıyla isteyen istediğiyle yatıp kalkabilir ve isteyen istediğinden çocuk edinebilir.

Karmatî Devleti'nde dini uygulamalarda da oldukça esnek bir metot izlendiği görülmektedir. Günlük namazlar bazen elliye çıkarılır, ihtiyaç duyulduğunda da beşe indirilir bazen de tamamen ortadan kaldırılır. Namaz için izlenen bu esneklik diğer ibadetlerde de izlenmektedir. Hatta bazen kişiden dini mükellefiyetlerin tamamının kaldırıldığı bile görülebilmektedir.

Karmatî Devleti'ni kurduktan sonra sosyal, kültürel, ekonomik ve dini konularda batıl anlayışına özgü politikalar izleyen Hamdân, zamanla güçlenmesi üzerine Bâtînî otoritelerin kontrolünden çıkar ve 'Abbâsî yönetimine kafa tutmaya başlar. Kendilerine meydan okuyan Hamdân'a karşı sert tedbirler alma yoluna giden Bâtînî otoriteleri ve 'Abbâsî yönetimi, yavaş yavaş onu köşeye sıkıştırırlar. Çaresiz bir şekilde ilk başlarda

onlara karşı bazı hamlelerde bulunan Hamdân, devletini gün be gün zayıflamaktan ve en nihayetinde yıkılmaktan kurtaramaz.

2.3.1.5. *Sîretü'ş-Şucâ'*

Sîretü'ş-Şucâ' kitabı, Ali Ahmed Bâkesîr'in 1955¹³² yılında yayımlanan önemli roman çalışmalarından biridir. Üç ana bölümden oluşan bu eser, yazarın mevcut romanları arasında en hacimli olanıdır. Dar ve tarihi bir kadronun rol aldığı bu romanda zaman aralığı olarak Fâtimî Devleti'nin sonlarından Eyyübî Devleti'nin ilk dönemlerine kadarki sürede Mısır'da meydana gelen bazı siyasi olaylar ele alınmıştır.

Mısır'da hâkim olan Fâtimî Devleti'nin halifesi Âdîd-Lidînillâh (ö.567/1171) ve vezirlerinin tahtta kalmak için birbirleriyle olan mücadeleleri ve entrikalarının ele alındığı bu romanda aynı zamanda romanın kahramanı olan Şucâ' ve Sümeyye arasında yaşanan aşk, aşkları uğruna girdikleri mücadele ve birbirine kavuştuktan sonra aynı siyasi hedefler için omuz omuza olan çalışmaları işlenmiştir.

Roman, Mısır'da hâkim olan Fâtimî Devleti'nin iki veziri Şâver (ö.554/1169) ve Dirgâm (ö.559/1164) arasındaki büyük savaşla başlamaktadır. Şâver, halife tarafından da desteklenen Dirgâm karşısında daha fazla dayanamayıp Şâm sultanı Nûreddin'e (ö.569/1174) sığınır. Dirgâm da Kahire'de Şâver'in iki çocuğu dâhil birçok adamlarını idam eder ve vezirlik tahtına oturur. Bu yenilgi karşısında ümidini kaybetmeyen Şâver, Dirgâm'a karşı Sultan Nûreddin'den yardım ister, bunun üzerine Sultan Nûreddin içinde yeğeni Selahaddin'in (ö.589/1193) de bulunduğu bir orduyu Esedüddin Şirkûh (ö.554/1169) komutasında Dirgâm ile mücadele etmesi için Şam'dan Mısır'a gönderir.

Mısır'a gelen Esedüddin'in ordusu, Dirgâm'ın ordusuyla girdiği savaşı kazanıp Şâver'i tekrar vezirlik tahtına çıkarır. Mısır'ı ele geçirme planları yapan Haçlı ordusu, bu durumdan haberdar olur olmaz Mısır'a gelip Esedüddin'in ordusuyla savaşır. Ancak kimsenin üstünlük sağlayamadığı bu savaş, her iki ordunun aynı anda Mısır'ı terk etmesini ön gören bir antlaşmayla noktalanır.

Antlaşma gereği Mısır'ı terk edip Şam'a geri dönen Esedüddin, Haçlıların antlaşmaya uymayıp Mısır'ı terk etmediklerini duyunca ordusuyla tekrar Mısır'a geri döner ve onlarla savaşa girer. Savaşın uzaması üzerine daha önceki savaşta olduğu gibi

¹³² el-Huseynî, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, s. 38.

her iki ordu, kendilerinin aynı anda Mısır'ı terk etmesini hükme bağlayan yeni bir antlaşma imzalayıp aynı anda Mısır'ı terk ederler.

Mısır'ı işgal etme hayallerinden bir türlü vazgeçmeyen Haçlılar, kısa bir süre sonra tekrar geri dönüp orayı işgal ederler. Bu durumu haber alan Sultan Nûreddin tekrar Esedüddin komutasında Mısır'a bir ordu yollar. Haçlılar ise gerek halkın onlara olan tepkisi gerekse de kendileriyle savaşmak üzere gelmekte olan Esedüddin ile savaşmak istememelerinden Mısır'ı derhal terk ederler.

Mısır'a geldiğinde Haçlılar'ın burayı terk ettiklerini gören Esedüddin de, kısa bir süre sonra Şam'a geri döner.

Öte yandan Halife Âdîd-Lidînillâh ve veziri Şâver'in uygulamalarından rahatsız olan ve birçok konuda reform talep eden toplumun önde gelenleri, Şam'da bulunan Sultan Nûreddin'le de irtibatı olan gizli bir hareket kurarlar. Zaman içerisinde bu hareket, başta merkezi konumundaki Fustât olmak üzere, birçok yerde gelişir. Bu ıslah hareketinin ilerde kendilerine zarar vermesinden korkan Âdîd-Lidînillâh ve veziri Şâver, Haçlılar Fustât'ı işgal etmeye geliyorlar, bahanesiyle orayı boşaltıp ateşe verirler.

Halife Âdîd-Lidînillâh ve veziri Şâver'in Fustât'ı Haçlı işgal tehlikesinden değil de orada güçlenen ıslah hareketini bertaraf etmek için yaktıkları anlaşılınca Esedüddin bir orduyla Şam'dan tekrar Mısır'a gelir. Mısır'a gelen Esedüddin, Âdîd-Lidînillâh ve veziri Şâver'i yönetimden hemen uzaklaştırmak yerine siyasi dengeler gereği bunu tedricen yapma yolunu seçer ve en sonunda Âdîd-Lidînillâh'ın yetkilerini sembolik düzeye indirip kendisi vezir olur.

Vezirlikten alındığı için Esedüddin'e kızan Şâver, onu devirmek için Haçlılarla gizli ittifaklara girip karşı tuzaklar kurar. Şâver'in Esedüddin'e karşı kurduğu tuzaklardan biri de Esedüddin'i ziyafet bahanesiyle evine çağırıp orada işini bitirmektir. Ancak bu plan ıslah hareketinin de bir üyesi olan oğlu Şucâ' tarafından akamete uğratılır. Bu duruma sinirlenen babası ise onu öldürür ve şehirden kaçmaya çalışır. Ancak kaçamadan tutuklanıp hapse atılır.

2.3.1.6. *el-Fârisü'l-Cemîl*

Ali Ahmed Bâkesîr, 1955 yılında yazdığı beşinci romanı *Sîretü'ş-Şucâ'* kitabından sonra tiyatro yazarlığına döner. Romanlarında daha çok yaşadığı asırda İslâm

âleminin içinde bulunduğu sorunları dile getiren Bâkesîr, İslâm ve Arap âleminin siyasi çekişmeler, şahsi çıkarlar ve ihtilaflar içerisine girdiğini, Müslümanların bu iç çekişmelerden gelmekte olan dış tehlikeleri fark edemediklerini görünce söz konusu durumu yansıtan bir roman yazmaya karar verir. Böyle bir gaye için on yıl gibi uzun bir aradan sonra roman yazarlığına geri dönen Bâkesîr, 1965 yılında *el-Fârisü'l-Cemîl* çalışmasını kaleme alır. Mısır *el-Kıssa* dergisinde üç bölüm halinde yayımlanan bu eserde Bâkesîr yaşadığı dönemdeki Müslüman yöneticilerin saltanatlarını koruma, kişisel hedeflerini gerçekleştirme ve ümmetin sorunlarına bigâne kalma durumunu yansıtan VII. yüzyılda Abbâsî ve Emevî halifeleri arasında yaşanan bir hikâyeyi ele alıyor.¹³³

Roman, Halife Abdullah b. Zübeyr'in (ö.73/692) kardeşi olan Basra Valisi Mus'ab b. Zübeyr'in (ö.72/691), düşmanı Muhtâr b. Ebî Ubeyd (ö.67/686) ile savaşmak üzere gittiği Kûfe'den Basra'ya dönüşüyle başlıyor. Dört tane hanımı bulunan Mus'ab, diğer hanımlarına oranla daha çok sevdiği Sükeyne bint el-Hüseyin (ö.117/736) ve Âişe bint Talha'nın (ö.110/728) arasındaki rekabetten dolayı sürekli arada kalır ve nazlarına maruz olur. Bu ikisini küstürmemek için dikkatle hareket eden Mus'ab, Kûfe seferi dönüşünde önce çokça sevdiği hanımı Sükeyne'ye gider; ancak babasının intikamını Abdümelik b. Mervân'dan (ö.86/705) almak isteyen Sükeyne, Mus'ab'ın Abdümelik b. Mervân'ın adamı Muhtâr'ı öldürmeden döndüğünü öğrenince ona kızar ve evine almaz. Bunun üzerine Mus'ab, güzelliği dillere destan olan diğer hanımı Âişe bint Talha'ya gider, bu hanımı da Mus'ab'ın önce Sükeyne'ye sonra kendisine geldiğini öğrenince o da onu kabul etmez.

Çok sevdiği iki hanımından da kabul göremeyen Mus'ab, bu sefer başka bir hanımı olan Zeynep bint Reyyân'a gider ve onun evinde bir süre kalır. Mus'ab, dayısının kızı olan hanımı Zeynep'te kaldığı sırada hanımı Sükeyne'nin de ısrarla talep ettiği Muhtâr'ı gidip öldürme durumunu Samimi arkadaşı el-Ahnef b. Kays ile uzun uzadıya istişare eder. Ahnef de kendisinin Kûfe'ye dönüp düşmanı Muhtâr ile savaşması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Kûfe'ye giden Mus'ab, hanımları Âişe ve Sükeyne'ye de bir ders vermek maksadıyla onları değil de diğer iki hanımı olan Zeynep ve Emetü'l-Hamîd'i beraberinde götürür.

¹³³ Hamîd, *Bâkesîr Râid Tasavvuri'l-İslâmî fi'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti't-Târîhiyye*, 08.05.2010, http://www.bakatheer.com/news_details.php?id=153, (12.07.2016).

Mus‘ab Kûfe’ye vardığında düşmanı Muhtâr korunaklı bir kaleye sığınır. Kalede dört ay kuşatma altında kalan Muhtâr erzakı bitince Mus‘ab’tan kendisini affetmesini talep eder. Teklifi kabul görmeyen Muhtâr, son bir çare olarak askerlerinden bir grupla kaleden çıkıp Mus‘ab ve ordusuna saldırır. Mus‘ab da kendisini öldürüp başını Mekke’de bulunan abisi Halife Abdullah b. Zübeyr’e gönderir ve daha sonra Muhtâr’ın 3000 adamını kılıçtan geçirir. Muhtâr tehdidini ortadan kaldıran Mus‘ab, daha sonra Basra’ya geri dönüp uzun bir zamandır hasretini duyduğu hanımları Âişe ve Sükeyne’ye gider.

Hanımlarının yanında uzun bir süre dinlendikten sonra hanımı Sükeyne ve arkadaşı Ahnef bu sefer de ondan Şam’da bulunan Halife Abdülmelik’le savaşması gerektiğini aksi takdirde uygun bir fırsat bulduğunda kendisinin saldırıya geçeceğini söylerler. Çocukluk arkadaşı olan Abdülmelik’e saldırmak istemeyen Mus‘ab, ısrarlar karşısında Mekke’ye gidip söz konusu durumu Abdullah b. Zübeyr ile istişare edeceğini söyler. Irak’ın önde gelenleriyle Mekke’ye giden Mus‘ab, Muhtâr’ı öldürdüğünden kendisi ve beraberinde bulunanlar için abisinden iltifat ve değerli hediyeler beklerken tam tersi bir tavırla karşılaşır. Çünkü Abdullah b. Zübeyr, kendisini devletin malını israf etmekle beraberinde gelen Iraklıları da hainlikle suçlar ve teslim olan Muhtâr’ın 3000 adamını öldürdüğü için onu heyetin önünde azarlar.

Beraberinde bulunan heyetin huzurunda küçük düşürüldüğü için oldukça üzülen Mus‘ab, Kûfe’ye döndükten kısa bir süre sonra abisinin kendisini Basra valiliğinden aldığını ve yerine oğlu Hamza’yı atadığını öğrenir. Bu durum karşısında canı daha da sıkılan Mus‘ab, bu kötü gelişmeleri değerlendirmek için samimi arkadaşlarıyla istişarede bulunur. Arkadaşları da kendisine sabretmesi gerektiğini söylerler. Yeni vali Basra’yı kötü bir şekilde yönetince halkın talebi üzerine abisi kendisini tekrar Basra valiliğine atar.

Mus‘ab Basra valiliğine atandıktan sonra; abisi, hanımlarından Sükeyne ve bazı samimi dostları kendisinin en kısa zamanda Abdülmelik’e karşı savaşması gerektiğini söylerler. Mus‘ab ise, Abdülmelik’in kendisinin çocukluk arkadaşı olması, abisinin saltanatının zayıfladığını görmesi ve Abdülmelik ile yapacağı savaşta kendisine yardım edeceklerini söyleyen Iraklılara güvenmemesi gibi nedenlerle her hangi bir savaşa girmek istemez. Abdülmelik de Mus‘ab ile savaşmak istemez; ancak yakınında bulunanlar, Emevîler’in saltanatını büyütmeyi ve kişisel çıkarlarını genişletmeyi arzuladıklarından dolayı savaşması için kendisine ciddi baskılar yaparlar. Bu aşırı ısrarlara daha fazla

dayanamayan Abdülmelik, Mus‘ab’a karşı savaşmak üzere ordusuyla beraber Şam’dan Irak’a doğru hareket eder. Bu durumu öğrenen Mus‘ab, çıkması muhtemel bir savaşı engellemek için o sırada bulunduğu Kûfe’den tek başına gizlice çıkar ve beş gün sonra Abdülmelik ve ordusunun konaklandığı yere ulaşır. Abdülmelik’in çadırına giden Mus‘ab, kendisinden geri dönmesini rica eder. Abdülmelik konuyu düşüneneğini söyleyince de Mus‘ab Kûfe’ye geri döner.¹³⁴ Bâkesîr, romanı bu noktada sonlandırır.

2.3.2. Şiirleri

On üç yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Ali Ahmed Bâkesîr, zaman içerisinde şairlik yeteneğini geliştirmiş ve birçok özgün şiir kaleme almıştır. Öyle ki serbest şiir öncüsü olarak anılmıştır. Bâkesîr’in yazdığı şiirlerin ekseriyeti vefatından sonra sevenleri tarafından birçok dîvânda toplanmış, ancak bazıları sadece çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.¹³⁵ Söz konusu şiir dîvânları şunlardır:

- *Ezhâru’r-Rubâ fî Eş‘âri Sabâ*: Hadramevt’te yazılan şiirlerin toplandığı dîvândır.
- *Sihru’l-‘Aden Fahru’l-Yemen*: ‘Aden’de kaleme alınan şiirlerin toplandığı dîvândır.
- *Sabâ Necd ve Enfâsu’l-Hicâz*: Hicaz’da yazılan şiirlerin toplandığı dîvândır.
- *Nizâmu’l-Bürde*: Hicaz’da yazılan şiirlerin toplandığı diğer bir dîvândır.
- *Kasideler*: Bâkesîr’in Mısır yıllarına ait herhangi bir kitapta toplanmayıp farklı edebiyat dergilerinde yayınlanmış şiirleridir.

2.3.3. Tiyatroları

Edebî açıdan çok renkli bir kişiliğe sahip olan Ali Ahmed Bâkesîr, roman ve şiir alanlarında önemli eserler ortaya koymuşsa da esas çalışmalarını tiyatro alanında yapmıştır. Siyasi, sosyal, İslâmî, tarihi ve psikolojik birçok tiyatro çalışmasını telif eden Bâkesîr, söz konusu çalışmalarının bazılarını şiir, bazılarını da nesir üslûbuyla kaleme

¹³⁴ Bâkesîr, *el-Fârisü’l-Cemîl*, Mektebetu Mısır, Kahire, y.y., t.y., ss. 10-92.

¹³⁵ Hamîd, “Safahât Meçhûle min Hayâti Bâkesîr”, *Mecelletü’l-Edebi’l-İslâmî*, 19.03.2002, <http://articles.İslâmweb.net/media/index.php?page=article&lang=A&id=10342>, (02.05.2016), s.1;ez-Zebîdî, *Bâkesîr ve Riyâdetü’ş-Şe‘ri’l-Hurri*,16.09.2013, http://www.alukah.net/literature_language/0/60018/, (02.05.2016), s. 1.

almıştır. Az bir kısmı hariç tümü basılmış olan bu tiyatro çalışmaları, Arap âleminde büyük bir teveccühle karşılanmıştır.

Tez konusuna uygun olarak yazarın roman türü eserlerinin irdelendiği bu çalışmada yazara ait tiyatro çalışmalarının sadece isimlerine ve ait oldukları alanlara¹³⁶ değinilecektir.

Bâkesîr'in şiir formatında yazdığı tiyatro çalışmaları şunlardır:

- *Humâm ev fî Bilâdi 'l-Ahkâf*
- *Ahnâtün ve Nefertîti*
- *Kasru 'l-Hevdec*
- *el-Vatanu 'l-Ekber*
- *eş-Şeymâ Şâdiyeti 'l-İslâm*

Yazdığı tiyatro çalışmalarında daha çok siyasi konulara değinen Bâkesîr, bu tür çalışmalarında genel siyaseti ve İslâm âleminin kanayan yarası Filistin konusunu ele almıştır. Yazarın bu minvalde kaleme aldığı tiyatroları şunlardır:

- *Mismâru Cuhâ*
- *İmparatoriye fi 'l-Mezâd*
- *Mesrahu 's-Siyâse*
- *ez-Ze 'îmu 'l-Avhad*
- *Hablu 'l-Gasîl*
- *el-Fellâhu 'l-Fasîh*
- *Ehlâmu Napolyon*
- *Me 'sâtu Zeynep*
- *ed-Dûde ve 's-Su 'bân*
- *Şilûku 'l-Cedîd*
- *Şe 'bullâhi 'l-Muhtâr*
- *Îlâhu İsrâîl*
- *Râşîl ve 's-Selâsetu 'l-Kibâr*
- *Mu 'cizetu İsrâîl*
- *et-Tevrâtu 't-Dâi 'a*

¹³⁶ Bâkesîr'in tiyatroları hakkında Ayrıntılı bilgi için bkz: Süheyr el-Kalmâvî, *Mesrah Ali Ahmed Bâkesîr*, Kâhire Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Kâhire, 1980.

Tiyatro çalışmalarında değindiği konular ve kullandığı metot itibariyle İslâm ve İslâm tarihinden yoğun bir şekilde istifade eden Bâkesîr, bu minvalde birçok tiyatro çalışması kaleme almıştır. Bâkesîr'in söz konusu çalışmaları şu şekilde özetlenebilir:

- *Sirru'l-Hâkim bi Emrillâh*
- *İbrahim Paşa*
- *Fârisu'l-Belkân*
- *Ömer Muhtâr*
- *Dâr b. Lokmân*
- *Harbu'l-Besûs*
- *Min Favki Seb'i Semâvât*
- *Hâkezâ lekıya'llâhe Ömer*

Bâkesîr, gerek edebiyat hayatına ilk başladığı yer olan Hadramevt'te gerekse de daha sonra seyahat edip dolaştığı veya yerleştiği yerlerde toplumu aydınlatmak, geri kalmışlığı ilim ve irfanla izale etmek ve topluma doğru bir anlayışı hâkim kılmak için pek çok çalışmada bulunmuştur. Söz konusu gayelerle hareket eden Bâkesîr, sosyal içerikli birçok tiyatro çalışması ortaya koymuştur. Yazarın ifade edilen içeriğe sahip tiyatroları şunlardır:

- *ed-Duktûr Hâzim*
- *es-Silsile ve'l-Gufrân*
- *ed-Dunyâ Fevdâ*
- *Kıtat ve fîrân*
- *Celefdan Hânım*
- *Hablu'l-Gasîl*

Renkli bir edebi kişiliğe sahip olan Bâkesîr, psikolojik ve masalsı tiyatrolar da kaleme almıştır. Bâkesîr'in bu minvaldeki çalışmaları ise şunlardır:

- *el-Fir'avnu'l-Mev'ûd*
- *Sirru Şehrezâd*
- *Ûzûrîs*
- *Hârût ve Mârût*
- *Faustu'l-Cedîd*

Destansı birçok tiyatro eseri de yazan Bâkesîr, bu eserlerinde İslâm tarihinde önemli izler bırakmış birçok şahsiyete ve savaşa değinmiştir. Bu muhtevadaki tiyatroları da şunlardır:

- *'Alâ Esvâri Dimaşk*
- *Me'reketu Dimaşk*
- *Kisrâ ve Kayser*
- *Ebtâlû Yermûk*
- *Turâb min 'Ardi Fâris*
- *Rustem*
- *Ebtâlû Kâdisiyye*
- *Mekâlîdu Beyti 'l-Makdis*
- *Salâtun Fi 'l-Îvân*
- *Mekîde min Hirakl*
- *Ömer ve Hâlid*
- *Sirru 'l-Mukavkis*
- *'Âmu 'r-Rimâde*
- *Hadîs 'l-Hermezân*
- *Şetâ Vârmânûse*
- *El-Vulât ve 'r-Ra'îyye*
- *Fethu 'l-Futûh*
- *el-Kavîyu 'l-Emîn*
- *Gurûbu 'ş-Şems*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÂKESİR ROMANLARININ DİL, ÜSLÛP, KURGU VE ANLATIM TEKNİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Sözlükte yol anlamına gelen üslûp,¹³⁷ terim olarak farklı birçok şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlar içinde en kapsamlı tanımın sözlük anlamına paralel olan şu tanım olacağı kanaatindeyiz:

“Üslûp, lafızları seçme ve istenilen manaları ifade etmek için onları bir araya getirme yoludur.”¹³⁸

Üslûp, edebi ve ilmi olmak üzere iki farklı kısma ayrılmaktadır. Konumuzla ilgili olan edebi üslûbun sahip olduğu temel bazı özellikleri¹³⁹ şunlardır.

- Edebî üslûp, cümleye canlılık katan haberî ve inşâî ifadeleri mezc edebilir.
- Edebî üslûp, gerektiğinde resim ve hayallerden yararlanabilir.
- Yazarın kişiliği, duyguları ve görüşleri edebi üslûba yansiyabilir.
- Bilimsel ifadelere ve rakamlara çok yer verilmez.
- Edebî üslûpta kullanılan kelimelerin, fasih ve edebî olmasına dikkat edilir.

Ali Ahmed Bâkesîr'in roman çalışmalarına dil ve üslûp açısından bakıldığında dilin bütün özelliklerini gayet ustaca kullandığı, fasih, akıcı ve bazen de şiirsel bir dil tercih ettiği görülmektedir.

Romanlarıyla topluma çok önemli mesajlar vermeyi amaçlayan Bâkesîr, mesajlarının herkes tarafından anlaşılması için söz konusu çalışmalarında muğlak

¹³⁷ Meeddüddin Muhammed b. Yakup el-Fîyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut, Muessesetü'r-Risâle, 2005, 8. b., s. 98.

¹³⁸ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*, Riyâd, Dâru'l-Müslim, 1996, 2. b., s. 151.

¹³⁹ Kahtân Bayrakdâr, *el-Üslûbu'l-Edebî ve'l-Uslûbu'l-İlmî*, 24.06.2009, http://www.alukah.net/literature_language/0/6373/, 25.01.2017.

ifadeler, soyut kavramlar ve aşına olunmayan terkip ve kavramlardan imtina etmiş ve döneminde yaşayan dili tercih etmiştir.

Romanlarının dilini iktibas tekniğiyle güçlendiren Bâkesîr, daha sonra değinileceği gibi bu kapsamda birçok ayet, hadis ve şiire başvurmuştur.

Romanlarında kullandığı kavram ve terkiplerde çeşitliliğe giden Bâkesîr, aynı yöntemi üslûbunda da uygulamıştır. Bu anlamda mizâh, hiciv, kinâye, mecâz ve benzeri birçok üslûptan yararlanmışır.

3.1.1. Ammîcenin Kullanımı

el-Lugatü'l-‘Âmmîyye, el-Lehcetü'l-Şâi'â, el-Lugatü'l-Mehkiyye, el-Lehcetü'l-‘Ârabiyyetü'l-‘Âmmiyye, el-Lehcetü'd-Dârice ve daha bir çok farklı isimlerle ifade edilen ammîce, ses ve anlam gelişimin etkisiyle gramer özelliklerinden bazılarını kaybeden ve halk tarafından ihtiyaçları dile getirmek için kullanılan bir konuşma biçimidir.¹⁴⁰

Modern Arap edebiyatında kullanılacak dil ile ilgili olarak XIX. asrın ikinci yarısından itibaren edebiyatçılar arasında önemli bir tartışma süregelmiştir. Kimi edebiyatçılar, halkla güçlü bir iletişimi sağlamak için edebi eserlerde halkın büyük çoğunluğunun konuştuğu ‘ammîcenin kullanılmasını savunurken; Ömer Ferrûh (ö.1987), Abbâs Mahmûd ‘Akkâd (ö.1964) ve daha birçok edebiyatçı da ‘ammîcenin kullanılmasına karşı çıkıp bu dilin herhangi bir estetik değere, edebi zenginliğe ve anlam derinliğine sahip olmadığını savunmuşlardır.¹⁴¹ Bu iki grup dışında üçüncü bir grup ise, “el-Lugatü'l-Vustâ” diye isimlendirdikleri orta yolu öngören bir dil anlayışı önermişlerdir. Söz konusu görüş, Arap aydınları arasında konuşulan, fushâyı günümüz toplumuyla buluşturan ve ‘ammîcenin terkiplerinden yararlanan “el-Lugatü'l-Vustâ” denilen biçimine ağırlık verilmesini desteklemiştir.¹⁴²

¹⁴⁰ Mubâbek Bilgays, *Alâkatü'l-Lugati'l-'Ammîyye bi'l-Lugati'l-Fushâ*, Şehid Hama Lahdar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) el-Vâdî, 2015, s. 20.

¹⁴¹ Adli el-Hevârî, *el-'Arabiyye Beyne'l-'Ammîyye ve'l-Fushâ*, <https://www.oudnad.net/spip.php?article583>, 18.07.2017; Necvet Mater el-Zehrânî, *İsti'mâlü'l-Lugati'l-'Ammîyye fi'l-Kıssati ve'r-Rivâye*, (25.07.2012), <http://dr-aysha.com/inf/articles.php?action=show&id=2679>, 16. 06,2017,

¹⁴² Âmine Yûsuf, *Tikniyyâtü's-Serdi fi'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, Beyrut, el-Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2. b.,, 2015, ss. 179-180.

‘Ammîcenin kullanımına şiddetle karşı çıkan Bâkesîr, söz konusu lehçeyi Arapların başına gelen büyük bir musibet olarak değerlendirmiştir. Çünkü kendisi, ‘ammîceyi Arapları zihnen ve kalben birbirinden uzaklaştıran, aralarındaki iletişimde büyük bir sorun meydana getiren, zihinlerini, kalplerini ve duygularını öldürüp onları hissiyatsız bırakan ve özlemini duyduğu Arap birliğini engelleyen bir facia olarak görmüştür. Tepkisinin dozajını daha da artıran Bâkesîr, ‘ammîceyi kullanıp yaymak isteyenlerin aslında Arapların tarihsel geçmişini yok etmeyi ve aralarına nifak sokmak suretiyle geleceklerini de akamete uğratmayı hedeflediklerini ifade etmiştir.¹⁴³

‘Ammîceye bu denli karşı çıkan Bâkesîr, doğal olarak fasih Arapçanın kullanılmasını hararetle savunmuştur. Çünkü fasih Arapçayı Arapları mazileriyle buluşturan, aralarındaki iletişimi düzenleyen ve onları ortak bir paydada buluşturan önemli bir unsur olarak görmüştür. Kaleme aldığı eserlerinde fasih Arapçaya bağlı kalmaya özen gösteren Bâkesîr, bu özeni kullandığı tüm anlatım tekniklerinde göstermiştir.

Kur’ân ve sünneti anlamının vacip olduğunu ve bu vacibin ifasının da ancak fasih Arapçayı bilmekle mümkün olduğunu söyleyen Bâkesîr, bu önermeyle “vacibi tamamlayan şey de vaciptir” ilkesi gereği fasih Arapçanın da vacip olduğunu ifade etmiştir. Dile sosyal bir iletişim aracı olmanın çok ötesinde dini bir misyon yükleyen Bâkesîr, bir başka açıklamasında “Dili konuştuğumuz gibi dil de bizi konuşuyor.” diyerek aslında dil ile insan arasında fiziksel bağın ötesinde manevi bir bağın varlığına da işarette bulunmuştur.¹⁴⁴

Arapçaya ve Araplara aşırı sevgi besleyen Bâkesîr, bazen bu sevgisinde milliyetçilik düşüncesine kapıldığı da görülüyor. Bâkesîr’in, söz konusu düşüncenin etkisiyle dile getirdiği duyguları, aşağıdaki dizelerine şöyle yansıtmıştır:

ثَمَانُونَ مِليونًا يُبَاهُونَ كُلَّهُمْ بِحَيْرِ لُغَاتِ الْأَرْضِ وَالذِّكْرِ شَاهِدٌ
أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا الْعَرَبَ بَائِدٌ¹⁴⁵

¹⁴³ Abdullah el-Hatîb, *Rivâyâtü ‘Ali Ahmed Bâkesîr*, ‘Ammân, Dâru’l-Me’mun, 2003, s. 144; Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Sirru Şehrâzâd*, s. 47.

¹⁴⁴ Necâtî, *Ali Ahmed Bâkesîr ve Sirru Şehrâzâd*, s. 47.

¹⁴⁵ İmân et-Tahâvî, *Mievîyetü Bâkesîr*, 20.06.2010, http://www.bakatheer.com/news_details.php?id=170, 24.04.2017,

Seksen milyonun tamamı övünüyor

Yeryüzündeki en hayırlı dille ve Kur'ân, buna şahittir.

Bilinsin ki Allah dışında her şey batıldır.

Bilinsin ki Araplar dışında her şey yok olacaktır.

3.1.2. Metinlerarası İlişkiler

Disiplinler arası kavramlardan birisi olan “metinlerarası” kavramı, terim olarak bir metnin başka bir metinle ilişkili olması ve unsurlarını alıntılanmasıdır. Bu kavramı ilk defa 1967 yılında yazdığı bir makalede kullanan Bulgar edebiyat teorisyeni, psikanalist ve filozof Julia Kristeva, metinlerarası kavramını açıklama bağlamında her metnin alıntılardan meydana gelen bir mozaik olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁶

Metinlerarası ilişki, en çok alıntı ve gönderme olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Alıntı, her hangi bir metnin kendisinden önce var olan başka bir metnin unsurlarının üzerinde bir işlem yapmadan bilinçli bir şekilde içine almasıdır.¹⁴⁷ Bu anlamda alıntı tekniğini, bir metnin içerisinde başka bir metne ait epigraf, şiir, mektup, tarihi vesikalar, resim ve benzeri şeylerin kullanılması şeklinde tanımlamak mümkündür.

Metin dönüştürme diye de ifade edilen metinlerarası ilişkinin gönderme biçimi ise, başka metinleri olduğu gibi değil de onları dönüştürerek almaktır. Metin dönüştürme tekniğinde ya dönüştürülen metne saygı duyularak ve sahip olduğu önem ifade edilerek alınır ya da söz konusu metin hafife alınarak ve gülünç bir yapıya sokularak alınır.¹⁴⁸

Birçok edebiyatçı, eserlerini içerik anlamında zenginleştirmek, değindikleri mesajları daha açık bir şekilde sunmak ve okurların ilgisini diri tutmak için söz konusu çalışmalarında toplumun kültür, sanat, edebiyat ve daha başka alanlardaki birikimlerine alıntı ve göndermede bulunurlar.

Bu anlamda bakıldığında diğer yazarlar gibi Bâkesîr'in de, eserlerinde pek çok alıntıya başvurduğu görülmektedir. Bâkesîr'in, şiirlerden alıntı yaptığı gibi, aşağıdaki

¹⁴⁶ Tevfik Ekiz, “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2007, s. 124; Salih Özer, “Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi ya da Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 1, 2008, s. 308.

¹⁴⁷ Ayşe Eda Gündoğdu, “Metinlerarasılık bağlamında Tahsin Yücel'in “Yalan” adındaki romanı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4*, Fall 2012, Ankara, s.1897.

¹⁴⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 215.

örneklerde görüldüğü üzere ayet ve hadislerden de alıntı yapması - özellikle romanlarının epigrafi kısmını tamamen ayetlerden seçmesi - sahip olduğu İslâmî yazar kimliğinden kaynaklanmaktadır.

Âyet

Bâkesîr'in romanları incelediğinde kendisinin, ayetlerden doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı şekilde alıntı yaptığı görülür. Doğrudan alıntı yapılan ayetlerin bir bölümü, epigrafi bölümünde yer alırken -ki bunlara söz konusu bölümde değinilecektir.- diğer bir bölümü de romanların içerik kısmında yer almaktadır.

Yazarın, romanların içerik bölümünde alıntı tekniği kapsamında başvurduğu ayetlerin bazıları şunlardır:

“O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar birbirine düşman olurlar.”¹⁴⁹

“Allah dilese bütün insanları doğru yola erdirtirebilir.”¹⁵⁰

“Senin gönlünü açmadık mı? Belini büken yükünü üzerinden almadık mı? Senin şanını yüceltmedik mi?”¹⁵¹

“Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin olayını anlat.”¹⁵²

“Dileseydik, onu ayetlerimizle üstün kılardık; fakat o, dünyaya meyletti ve hevesine uydu. Üstüne varsan da, kendi haline bıraksan da durumu, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir. İşte ayetlerimizi yalan sayan kimselerin hali böyledir. Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler.”¹⁵³

Bâkesîr, romanlarını kaleme alırken ayetlerden doğrudan alıntıda bulunduğu gibi bazen de dolaylı olarak alıntıda bulunmuştur. Bu manada roman ifadeleri olarak kullandığı bazı kelime, cümle ve yapıların ayet ifadelerini çağrıştıracak şekilde kurulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu ifadelere şu örneklerle atıfta bulunmak mümkündür:

“Kral Hasır, ölüm tepesine yani Abdullah'ın ölüm tepesine sığınıp, “Beni ölümden kurtaracak bir dağa sığınacağım” dedi. Müslümanlar da "Bugün Allah'ın buyruğundan O'nun merhamet ettikleri dışında kurtulacak yoktur." Dediler. Sonrada kendisine eman verilmeyip tutuklandı... Savaş alanına “cesetlerini

¹⁴⁹ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, Kahire, Dâru Mısır, 1944, s. 175; Zuhurf, 67.

¹⁵⁰ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 102, Rad, 31.

¹⁵¹ İnşirâh, 1,2,3,4.

¹⁵² Bâkesîr, *es-Sâiru-Ahmer*, s. 53, Ârâf, 175.

¹⁵³ Bâkesîr, *es-Sâiru-Ahmer*, s.53, Ârâf, 176.

topla!" ölüm göğüne de "sen de tut!" denildi. Su çekildi, iş de bitti; İslâm gemisi zafer tepesine oturdu..."Haksızlık yapan millet Allah'ın rahmetinden uzak olsun" denildi."¹⁵⁴

Bâkesîr'in dile getirdiği bu ifadeler, Kur'ân'ın şu ayetlerinden bilinçli bir şekilde alındığı görülmektedir.

"Oğlu: "Beni sudan koruyan bir dağa sığınacağım" deyince, Nuh: "Bugün Allah'ın buyruğundan O'nun merhamet ettikleri dışında kurtulacak yoktur" dedi. Aralarına dalga girdi, oğlu da boğulanlara karıştı."¹⁵⁵ "Yere, "Suyunu çek!", göğ, "Ey gök sen de tut!" denildi. Su çekildi, iş de bitti; gemi Cudi'ye oturdu. "Haksızlık yapan millet Allah'ın rahmetinden uzak olsun" denildi."¹⁵⁶

"Acıktıklarından dolayı yemek yiyip korktuklarından da kendilerini güvene aldılar. Çok bitkin düştükleri için sonra da kendilerini toparlamaya çalıştılar."¹⁵⁷

Bâkesîr'in *Vâ İslâmâ* romanında dile getirdiği bu ifadelerin, Kureyş sûresinin şu ayetlerinden alıntılandığı gayet açıktır.

"Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Ev'in (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler."¹⁵⁸

"Sen Allah için samimi bir şekilde Cihâd edersen Allah da senin gönlünü açacak, Belini büken yükünü üzerinden alacak ve Moğolları yendiğin için katında ve insanlar nezdinde ismini yüceltecektir.

Yazarın aynı romanında dile getirdiği bu ifadelerin, İnşirâh sûresinin şu ayetlerinden alıntılandığı anlaşılmaktadır.

"Senin gönlünü açmadık mı? Belini büken yükünü üzerinden almadık mı? Senin şanını yüceltmedik mi?"¹⁵⁹

"Celâleddin, kız çocuğuyla müjdelenince rengi değişti ve kızgınlıktan yüzü kapkara oldu."¹⁶⁰

Celâleddin'e bir kız çocuğunun dünyaya geldiği haber verildiğinde, yüz ifadesini yansıtan bu ifadelerin, Nahl sûresinin şu ayetlerini çağrıştırdığı gayet açıktır:

"Aralarından birine bir kızını olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir."¹⁶¹

¹⁵⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 135.

¹⁵⁵ Hud, 43.

¹⁵⁶ Hud, 44.

¹⁵⁷ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 20,

¹⁵⁸ Kureyş, 3,4.

¹⁵⁹ İnşirâh, 1,2,3,4.

¹⁶⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 12.

¹⁶¹ Nahl, 58.

Hadis

Bâkesîr, ayetlerden yaptığı alıntılar kadar olmasa da hadislerden de bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak alıntılar yapmıştır. Bu bağlamda hadislerden yapılan doğrudan alıntılara şu örnekler verilebilir:

“Evlilik sünnetimdir. Kim ki ondan yüz çevirirse benden değildir.”¹⁶²

“Her Kim ki nahoş bir rüyayı görürse Allah’a sığınsın ve kimseye bunu anlatmasın! Bu rüya şüphesiz ona bir zarar veremeyecektir.”¹⁶³

“Rüyada beni gören, gerçekten de görmüştür. Çünkü şeytan suretime giremez.”¹⁶⁴

“İçinde bulunduğum asırda yaşayan nesil en hayırlı nesildir. Sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenlerdir.”¹⁶⁵

“Bu bizi seven bir dağdır. Biz de onu seviyoruz.”¹⁶⁶

Yazarın romanlarında hadislerden yapılan dolaylı alıntıları ise, şu örnek ifadelerle açıklamak mümkündür.

“O, insanların kötü yoldan çevrilip doğru yola iletilmesi noktasında âlimleri gerçekten peygamberlerin varisi olarak görür.”¹⁶⁷

“Kendisine soru sorulan kişi, soran kişiden daha bilgili değildir.”¹⁶⁸

Şiir

Başta edebi zevk sahibi yazarlar olmak üzere birçok yazar, eserlerine edebi bir zenginlik katmak, okurun onu sıkılmadan zevkle okumasını sağlamak ve öne sürdüğü tezleri doğrulamak için şiir alıntısına başvurmaktadırlar. Özellikle edebiyatçıların başvurduğu söz konusu alıntıya Bâkesîr’in de, romanlarındaki duruma ve anlatılan hikâyenin ana temasına uygun şiirlere sık sık başvurduğu görülmektedir. Roman yazarı olmanın yanı sıra büyük bir şair de olan Bâkesîr’in, şiirlere atıfta bulunmak suretiyle

¹⁶² İbn Mâce, “Nikâh”, 1; Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 102.

¹⁶³ Buhârî, “Ta‘bîr”, 14; Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 46.

¹⁶⁴ Buhârî, “Ta‘bîr”, 10; Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 104.

¹⁶⁵ Tirmizî, “Ebvâbu’ş-Şahâdât”, 4; Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 16.

¹⁶⁶ Buhârî, “el-Magâzî”, 27; Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 153.

¹⁶⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 95.

¹⁶⁸ İbn Mâce, “Eşrâtu’s-Sû‘a”, 25; Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 188.

roman çalışmalarında şairlik yönünü de konuşurması anlaşılır bir durumdur. Bu manada yazarın, romanlarında atıfta bulunduğu şairlerin bir bölümü şu şekildedir:

إِنَّمَا مُضْعَبٌ شِهَابٌ مِّنَ اللَّهِ تَجَلَّتْ عَنْ وَجْهِهِ الظُّلُمَاءُ

مُلْكُهُ مُلْكُ رَحْمَةٍ لَيْسَ فِيهِ جَبْرُوتٌ مِنْهُ وَلَا كِبْرِيَاءُ¹⁶⁹

Mus‘ab, Allah’tan gelen parlak bir yıldızdır.

Yüzünün nuruyla karanlıklar aydınlanır

Yönetimi, merhametli bir yönetimidir.

İçinde zorbalık ve kibir yoktur.

إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَائِرِ عِنْدِي قَتْلَ حَسَنَاءَ حُرَّةٍ عَطُولٍ

قُتِلَتْ بَاطِلًا عَلَى غَيْرِ ذَنْبٍ إِنَّ اللَّهَ دَرَّهَا مِنْ قَتِيلٍ

كُتِبَ الْقَتْلُ وَالْقِتَالُ عَلَيْنَا وَعَلَى الْغَايَاتِ جُرُّ الدُّبُولِ¹⁷⁰

Bana göre en büyük günahlardandır

Takırsız, hür ve güzel olan kadını öldürmek

Suçsuz ve haksız bir şekilde öldürüldü

Maşallah o ne iyi bir maktuldür.

Öldürme ve savaş bize yazıldı

Salınarak yürümek de güzellere

3.1.3. Samimi Hitap İfadeleri

Roman yazarları; romana duygu katmak, olay örgüsündeki monotonluğu kırmak, roman karakterleri arasındaki samimiyeti ve ilişkinin sahiciliğini ifade etmek için roman

¹⁶⁹ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 29; Ebu'l-Farâc el-Esfahânî, *el-Eğâni*, Mektebetü Dârî'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1993, C. V, s. 87.

¹⁷⁰ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 36.

çalışmalarında zaman zaman sevgilim, gülüm, canım, hayatım gibi çeşitli sıcak hitap ifadelerine yer vermişlerdir.¹⁷¹

Romantizm nitelikli çalışmalarda daha sık görülen söz konusu ifadeler, diğer roman türlerinde daha az görülmektedir. Yoğun olmamakla beraber romanlarında bu tür ifadelere yer verenlerden biri de Bâkesîr'dir. Çoğu romanında tarihsel konuları ele alan Bâkesîr, söz konusu konuların sahip olduğu ciddiyetten dolayı bu tür hitap ifadelerine daha az yer vermiştir.

Samimi hitap ifadeleriyle ilgili olarak yazarın *el-Fârisü'l-Cemîl* adlı romanına bakıldığında, başkahraman Mus'ab b. Zübeyr'in çok sevdiği ve sürekli nazlarına muhatap olduğu hanımları Aîşe ve Sükeyne için samimi hitap ifadeleri kullandığı görülmektedir. Hanımlarının rekabeti nedeniyle zaman zaman arada kalan Mus'ab b. Zübeyr, onları kızdırmamak ve gönüllerini hoş tutmak için kendilerine sürekli pahalı hediyeler alır ve - aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere - hoş iltifatlarda bulunurdu.

“Kalbimin sevgilisi! Bırak, bu günü seninle geçireyim.”¹⁷²

“Hayır! Vallahi o senden daha iyi değildir. Belki o, insanların gördüğü en güzel kadın olabilir; fakat senden daha güzel değildir. Sükeyne! Ey yaratılanların en güzeli! Bana inan Sükeyne! ... Senin bu saç örgün bile bana göre bin tane Aîşe eder.”¹⁷³

“Ey gönül arzusu!”¹⁷⁴

Ali Ahmed Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl* adlı romanında olduğu gibi başta *Leyletü'n-Nehr* ve *Sellâmetü'l-Kass* olmak üzere tüm romanlarında samimi hitap ifadelerine yer vermiştir.

“Ebu'l-Vefa! Allah seni mükâfatlandırısın. Sen beni teskin ettin ve bana müjde verdin. Allah da sana müjdeler versin.”¹⁷⁵

“— Hayır! Hayır! Hayır!

— Gözümün nuru! Niçin?

¹⁷¹ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 258.

¹⁷² Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 16.

¹⁷³ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 16.

¹⁷⁴ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 19.

¹⁷⁵ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 19.

— Senin sanatçı olmamanı isterdim ki, sen sadece benim olaydın.”¹⁷⁶

“Esedüddin çok nazik bir şekilde ona şöyle söyledi: Yavrum! Ey gözümün nuru! Anlat!”¹⁷⁷

“—Fûad! Bu teknevizin şu an devrilmesinden korkmuyor musun?

— Sevgilim! Böyle söyleme! Allah dünyayı senin güzelliğinden mahrum bırakmaz. Senden sonra hiçbir şey kalmaz.

— Dünyada binlerce kadın vardır.

— Evet, ancak aralarında senin gibi biri yoktur.”¹⁷⁸

Romanlarında değişik birçok samimi hitap ifadesine yer veren Ali Ahmed Bâkesîr, bu amaçla diğer edebi sanatlardan da yararlanmıştır. Bâkesîr’in bu durum için başvurduğu sanatlardan biri de terhîmdir. Yumuşak ve nazik söz ¹⁷⁹ anlamındaki terhîm, her ne kadar daha çok telaffuzda hafiflik meydana getirmek¹⁸⁰ için kullanılıyorsa da bazen muhataba karşı beslenen güzel duyguları dile getirmede de kullanılmaktadır. Terhîmi söz konusu amaç için kullanan Bâkesîr, Mus’ab b. Zübeyr’in diliyle hanımlarından Sükeyne ve Âişe’ye ¹⁸² يا عائش ¹⁸¹ يا سكين şeklinde hitapta bulunmuştur.

3.1.4. Teşbîh (Benzetme) Sanatı

Sözlükte benzetme anlamında kullanılan teşbîh, ıstılahta belirli bir maksat için aralarında bir veya daha fazla açıdan benzerlik bulunan iki şeyden birinin diğerine benzetilmesi anlamında kullanılmıştır.¹⁸³

¹⁷⁶ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 112.

¹⁷⁷ Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ'*, Kahire, Mektebetü Mısır, 1955, s. 122.

¹⁷⁸ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 73.

¹⁷⁹ Komisyon, *Mu'cemü'n-Nefâisi'l-Kebîr*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007, s. 678.

¹⁸⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Sehl İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, C. I, s. 359.

¹⁸¹ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 13.

¹⁸² Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 18.

¹⁸³ Abdurrahman Hasan Habbeneke'l-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve Ulûmuhâ ve Fünûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1996, 1.b., s. 161.

Teşbîh sanatı; kapalı olanı açığa çıkardığı, uzak anlamı yakınlaştırdığı, anlama derinlik ve kelimeye estetik kattığı gibi anlatılmak istenen duygu ve düşünceleri de somutlaştırıp muhataba daha etkileyici bir tarzda sunma olanağı tanır.¹⁸⁴

Cümledeki teşbîh unsurlarının ifade edilip edilmemesi açısından birçok kısma ayrılan teşbih,¹⁸⁵ cümleye kattığı söz konusu değerlerden ötürü her yazar tarafından farklı yoğunlukta da olsa kullanılmıştır. Bu anlamda teşbih ifadelerine daha fazla yer verenlerin başında edebiyatçıların gelmesi dikkat çeken diğer bir husustur.

Edebî sanatların pek çoğunu büyük bir ustalıklarla romanlarında kullanan Bâkesîr, bu meyanda teşbîh sanatından da oldukça yararlandığı görülmektedir.

Özellikle roman kahramanlarının fiziksel tasvîrinde teşbih sanatından yararlanan Bâkesîr'in, *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanından bu açıdan şöyle bir örnek verilebilir: İbn Süheyl'in güzel sesli cariyesi Sellâme'ye âşık olan Abdurrahman, onu görmek için İbn Süheyl'in evine gider ve odada oturur. Biraz sonra da sellâme, bütün ihtişamıyla odaya girer. Bâkesîr, Sellâme'nin söz konusu durumdaki fiziksel tasvirini yaparken teşbîh sanatından yararlanmıştır.

“Sellâme mütebessim bir şekilde içeri girdi. Kendisi etrafa güzel kokular saçan ve çiçeklerle parlayan bir bahçe gibiydi.”¹⁸⁶

Yazarın farklı romanlarında kullandığı teşbîh örneklerinden bazıları da şu şekildedir:

“Takıları arasında tavus gibi göründü.”¹⁸⁷

“(Ahnef) onun sırdaşı ve zor durumlarda başvurduğu bir sığınağı idi.”¹⁸⁸

“Abdurrahman, Süheyl'in evinden çıkıp hızlıca camiye gitti. Akşam namazını kılıp Kâbe'yi tavaf eden Abdurrahman, büyük bir dalgınlık içerisindeydi. Sanki

¹⁸⁴ Mîsâk Alî Abduzzehra es-Sumeyrî, *Ebniyetü'l-Müşakkât, fi'n-Nehci'l-Belâgat*, Basra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002, s. 120; Süleyman Gür, “Kâdî Beyzâvî Tefsirinde Teşbîh Sanatı”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, 2014, s. 156.

¹⁸⁵ Ali el-Cârîm – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., s. 21.

¹⁸⁶ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 68.

¹⁸⁷ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 58.

¹⁸⁸ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 70.

dalgalı büyük bir denizin içine atılmış bir dalga onu yukarı çıkarırken diğeri onu aşağı çekiyordu.”¹⁸⁹

“Sevgi gizli bir histir. Aşıkârlık yerine gizliliği genel olmanın yerine özel olmayı ister. Gözleri, baykuşun gözleri gibidir; ışıktan rahatsız olduğundan karanlığı tercih eder.”¹⁹⁰

“Tekne denizin ortasına doğru giderken Fuâd; onun yönünü Abbâs köprüsüne doğru çevirip, aldığı mücevherle insanlardan olabildiğince uzaklaşmak isteyen kişi gibi güçlü bir şekilde küreklere asıldı. Farkında olmadan akıntıya karşı bir yol izleyen Fuâd, bu hareketiyle kendisi ve sevgilisinin arasına girebilecek bütün güçlere karşı sanki meydan okuyordu.”¹⁹¹

3.1.5. Atasözleri ve Deyimler

Arapçada mesel, öz Türkçede sav diye isimlendirilen atasözleri; kutsal metinler gibi ruha işleyen, ikna edici bir güce sahip olan, bir halkın asırlar boyunca yaşadıkları deneyimler ve bu deneyimlere dayanan düşüncelerden doğan kalıplaşmış özlü sözlerdir. Arapçada “ta‘bir” diye ifade edilen deyim ise, sürekli olmamakla beraber çoğunun temel anlamından başka bir anlamı olan kalıplaşmış estetik ifadelerdir.¹⁹²

Üslûp noktasında birbirine benzedikleri için bazen karıştırılan atasözleri ve deyimler, değinilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere esasen birbirinden farklı şeylerdir. Dili sözcük dağarcığı bakımından zenginleştiren, ifade bakımından çeşitlendiren, bir milletin kültürel, siyasi, sosyal ve diğer alanlardaki birikimini nesilden nesile aktaran atasözleri ve deyimler, bir bakıma toplumun hafızası konumundadır.

Pek çok edebiyatçı; kaleme aldığı eserine ifade ve anlam zenginliği katmak, eserinde dile getirdiği düşüncede canlılık oluşturmak ve okuyucunun ilgisini daha çok çekmek için atasözlere ve deyimlere başvurmaktadır.

Bâkesîr’in romanlarına bu açıdan bakıldığında, aşağıda değinilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, kendisinin yoğun bir şekilde atasözler ve deyimlerden yararlandığı görülecektir.

Bâkesîr’in çeşitli hususları veciz bir şekilde dile getirmek için başvurduğu nükteli deyimler ve atasözleri, kendisinin Arap edebiyatına ve kültürüne ne denli vakıf olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda Bâkesîr’in, roman çalışmalarında

¹⁸⁹ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 121.

¹⁹⁰ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 62.

¹⁹¹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 73.

¹⁹² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler*, TDK Yayınları, Ankara, 1988, ss. 131-148.

kendilerine yer verdiği atasözler ve deyimlerin bir bölümüne değinmek konunun daha fazla anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

كَيْفَ يُحَاسِبُنِي عَلَى النَّقِيرِ وَالْقَطْمِيرِ¹⁹³

“Beni nasıl ufak tefek şeyler için sorguluyor.”

حَتَّى يَبْيَضَّ وَجْهَهُ هُوَ أَمَامَهُمْ¹⁹⁴

“Ta ki onun yüzü, onların karşısında ak olsun.”

عَنْ بَكْرَةَ أَبِيهِمْ¹⁹⁵

“Tümü”

وَلَيْسَ لَدَيْهِ مَنْ يَشُدُّ أَرْزَهُ عَلَيْهِمْ¹⁹⁶

“Onlara karşı kendisini savunacak kimsesi yoktur.”

وَاقْفًا عَلَى أَحَرَ مِنَ الْجَمْرِ¹⁹⁷

“Endişe içerisinde bekliyor!”

مَا الْعُدُّ إِلَّا ابْنُ الْيَوْمِ¹⁹⁸

“Yarınlar, bugünün ürünüdür.”

وَيَقْطَعُوا دَابِرَهُ¹⁹⁹

“Kökünü kazıyorlar”

وَلَكِنَّ النُّومَ اسْتَعْصَى عَلَى عَيْنَيْهِ²⁰⁰

“Fakat bir türlü gözüne uyku girmedi.”

¹⁹³ Bâkesîr, *el-Fârisü 'l-Cemîl*, s. 49.

¹⁹⁴ Bâkesîr, *el-Fârisü 'l-Cemîl*, s. 50.

¹⁹⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 20.

¹⁹⁶ Bâkesîr, *el-Fârisü 'l-Cemîl*, s. 70.

¹⁹⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 34.

¹⁹⁸ Bâkesîr, *Sîretü 'ş-Şucâ'*, s. 249.

¹⁹⁹ Bâkesîr, *Leyletü 'n-Nehr*, s. 51.

²⁰⁰ Bâkesîr, *Leyletü 'n-Nehr*, s. 86.

مُرْسَالاً لِحَيَالِهِ الْعَيْنَانِ²⁰¹

“Hayallere dalıp gitti”

كَأَلٍ لَهَا الصَّاعُ بِالصَّاعِ²⁰²

“Ona misliyle karşılık verdi”

إِذَا مَاتَ الْأَكْفَاءُ كَثُرَ الْأَدْعِيَاءُ²⁰³

“İşin ehli hazır olmayınca ustalık taslayan çok olur.”

إِنَّ اللَّهَ يَخْلُقُ مِنَ الشَّبهِ أَرْبَعِينَ²⁰⁴

“Allah bir benzerden kırk kişiyi yaratır.”

إِنَّ الذِّكْرَى قَدْ تُقَرَّبُ النَّازِحَ²⁰⁵

“Hatıra uzaktakini yakınlaştırır.”

وَقَدْ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَحْمَرُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ²⁰⁶

“Kırmızı öküz, beyaz öküzün yenildiği gün yenmiştir.”

الْقَرِيبُ قَبْلَ الْعَرِيبِ²⁰⁷

“Akraba yabancıdan önce gelir.”

مَا أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ²⁰⁸

“Bugün, dün ne kadar da benziyor?”

²⁰¹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 94.

²⁰² Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 119.

²⁰³ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 56.

²⁰⁴ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 55.

²⁰⁵ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, 56.

²⁰⁶ Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ*, 33.

²⁰⁷ Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ*, 202.

²⁰⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, 186.

3.1.6. Mizâh Üslûbu

Türkçe karşılığı güldürü olan mizâh, Arapça kökenli bir kelime olup olayların komik, aşına olunmayan, çelişkili yönlerini açıklayarak insanın söz konusu olaylar karşısında eğlenme, gülme ya da düşünmesini sağlayan sanat olarak tanımlanmıştır.²⁰⁹

Zaman içerisinde değişen yaşam koşulları, beraberinde mizâhın farklı şekillerini de ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda toplumların yazılı mizâha geçmeleriyle beraber sözlü mizâhın ürünleri olan taklitçi tipler ve komik hareketlerle insanlara hoşça vakit geçirtmeyi hedefleyen faaliyetler, ikinci planda kalmıştır. Büyük bir ilerleme kaydeden yazılı mizâh, karikatür tarzı çalışmalarla geniş kitlelere ulaşmıştır.²¹⁰

Anlatı biçimi olarak müstakil bir tür olmayan fakat söylem olarak her anlatı türünün içinde yer alabilen²¹¹ mizâh, yaşadığı olaylar karşısında gülme ve ağlamanın yanı sıra daha başka tepkiler de veren insanoğlunun yaradılış özelliklerinin bir gereğidir.²¹² Çünkü mizâh; psikolojik, sosyolojik, eğlence ve iletişim fonksiyonları ile insanlara birçok katkıda bulunur. Mizâhın sahip olduğu bu büyük işlevden dolayı tarih içerisinde her toplumda Noel baba, Nasrettin hoca ve Hacivat-Karagöz gibi mizâhi yönüyle ön plana çıkan nice şahsiyetler ortaya çıkmıştır.²¹³

Mizâhın insanlar nezdindeki bu büyük öneminden ötürü birçok edebiyatçı tarafından kullanılmıştır. Bu anlamda söz konusu üslûba az da olsa yer veren edebiyatçılardan biri de Bâkesîr olduğu görülmektedir. Bâkesîr'in, bu üslûba az yer vermesinin temel nedeni romanlarının çoğunlukla ciddiliği, soğukluğu ve yazarlara geniş manevra imkânı tanımayan tarihî konulara yönelik olmasından kaynaklanmaktadır.

Bâkesîr'in romanlarındaki mizah örneklerinden biri, Celâleddin ve damadı Memdûd arasında yaşanan esprili şu durumdur:

²⁰⁹ İsmail Yardımcı, "Mizâh Kavramı ve Sanattaki Yeri", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2010, Sayı 2, s. 2.

²¹⁰ Yardımcı, *Mizâh Kavramı ve Sanattaki Yeri*, s. 2.

²¹¹ Gizem Sevinç, *Türk Edebiyatında İslâmcı Mizâh: Ömer Faruk Dönmez Romanları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 1.

²¹² Mehmet Semih Köksal, *Mizâhın Türk Siyasi kültüründeki Yeri ve Siyasete İlişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2013, s. 1.

²¹³ Yardımcı, *Mizâh Kavramı ve Sanattaki Yeri*, ss. 6-22.

“Geç vakitlere kadar Celâleddin’in sarayında kalan Memdûd, yakında bulunan sarayına gitmek istediğinde Celâleddin, onunla konuşarak sarayına kadar kendisine eşlik eder. Sarayın kapısına geldiklerinde Memdûd, Celaladdin’e vallahi ben seni sarayına tek başına gönderemem Padişahım! Nasıl ki sen sarayına kadar bana refakat ettiysen ben de sarayına kadar sana refakat edeceğim, der. Celâleddin, Memdûd’e buna gerek olmadığı söylese de Memdûd, Celâleddin’in sarayına kadar kendisine eşlik eder. Sonra Celâleddin tebessüm ederek Memdûd’a ben de sarayına kadar tekrar sana eşlik edebilir miyim? der. Bunun üzerine Memdûd gülererek şöyle der: O zaman gecemiz iki saray arasında gidip gelmekle bitecektir.”²¹⁴

Celâleddin ve küçük kızı Cihâd arasında yaşanan esprili diyalog da Bâkesîr’in romanlarındaki mizaha diğer bir örnektir. Şöyle ki: Yatağına uzanıp derin düşüncelere daldığı bir sırada küçük kızı Cihâd’ın ağlama sesini duyan Celâleddin, yanına gider ve neden ağladığını sorar. O da, başka bir yerde oynayan küçük kuzeni Mahmud’un Moğollarla savaşmaya gittiğini söyler. Keyifsiz olan Celâleddin, moral bulmak istercesine küçük kızı Cihâd ile şakalaşmak ister ve aralarında mizâha örnek olabilecek şu diyalog yaşanır:

“ — Kızım neden ağlıyorsun? Küçük atından mı düştün? Yoksa Mahmut seni dövüp güzel bebeklerinden birini mi kırdı? Veya seni kızdıracak bir söz mü söyledi?

— Hayır, galiba Moğollar Mahmud’u öldürdüler. Çünkü sabahleyin onlarla savaşmak üzere çıktık ve hala dönmedi.

— (Bu sözü üzerine gülen Celâleddin, ona şöyle dedi): Peki sen neden her zamanki gibi onunla beraber savaşa gitmedin?

— Mahmut, Moğollarla büyük bir savaşa girişeceği için Moğollara esir düşmemden korktu ve savaşa gitmemi istemedi.

Celâleddin, bu söz karşısında kahkahalara boğuldu. Ancak kızı Cihâd’ın kızgınlığını görünce: Mahmud güçlü bir süvaridir, merak etme Moğollar onu öldüremezler diyerek onu teskin etmeye çalıştı.”²¹⁵

3.1.7. Hiciv Üslûbu

Bir kişinin veya toplumun eksiklerini ve kusurlarını ifade edip bunları eleştirmek anlamına gelen hiciv, bazı edebiyat geleneklerinde yergi ve taşlama isimleriyle de anılmaktadır. Kullanılan üslûp açısından bir kültürden diğer kültüre farklılık arz eden hiciv, doğu medeniyetinde yerme, kınama, alay ve sövme şeklinde tezahür ederken; Batı

²¹⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 9.

²¹⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 29.

medeniyetinde dolaysız anlatım, abartma, karikatürize etme ve maskeleye olarak ortaya çıkmaktadır. Edebi eserlerde, kötü davranışları alay konusu yapan hicvin, estetik bir değer ortaya koyabilmesi için zekâ ve yetenek ürünü çağrışımlarda bulunması gerekmektedir.²¹⁶

Birçok edebiyatçı gibi Bâkesîr de, romanlarında - yoğun bir şekilde olmasa da - yerme, kınama ve kimi zaman da sövme şeklinde tezahür eden bazı ifadeler kullanmıştır.

Romanlarında sınırlı sayıda hiciv örneğine yer veren Bâkesîr'in, bunu sahip olduğu İslâmî edebiyatçı kimliğinin bir gereği olarak yaptığı düşünülmektedir. Bâkesîr'in söz konusu İslâmî hassasiyetinin yansımaları, tercih ettiği hiciv ifadelerinde bariz olarak görülmektedir. Bu anlamda aşırı müstehcen, insan onurunu zedeleyen, dini değerleri çiğneyen kısaca toplum nazarında mahkûm olan ifadeler yerine toplumda kullanılan hiciv ifadelerini daha çok tercih etmiştir.

Bâkesîr'in, romanlarında başvurduğu hiciv ifadelerden bazılarını şu şekilde ifade edilebilir:

“Mus‘ab, elini çırparak şöyle dedi: Seni daha mert zannediyordum. Sen bana ihanet etmek istedin şerefsiz!”²¹⁷

“Yazıklar olsun sana, sen bu basit şeyler için mi benimle pazarlık ediyorsun ey Abdülmelik! Sen benim gibi birine mi bu sözü söylüyorsun!”²¹⁸

“Abdurrahman’ın yüzünde bir nefret belirdi ve şöyle dedi: Kahrolsun o fasık.”²¹⁹

“Bunun üzerine sinirden deliye dönen Abdurrahman şöyle dedi: İbne! Allah dilini koparsın! Bir taraftan seni ağırlamamı istiyorsun bir taraftan da benim gitmemi istiyorsun.”²²⁰

“Polis, ona şöyle söyledi: Düzenbaz! Bu da nedir? Öyle zannediyorum ki sen, onu sevgilisinden çalmak istiyorsun ki başka bir sıkıntıya girsin.”²²¹

“Kadın, bağırıp çağırıyordu; o da, onu engellemeye çalışıp şöyle diyordu: Mel‘ûn! Sen bizi herkese rezil ettin.”²²²

²¹⁶ İbrahim Biricik, “Hiciv Kavramı Açısından Ahmed Mithat Efendi’nin “Felatun Bey İle Rakım Efendi” Romanında Yanlış Batılılaşma”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, 2015, ss. 307-309.

²¹⁷ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 26.

²¹⁸ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 86.

²¹⁹ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 53.

²²⁰ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 56.

²²¹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 54.

²²² Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 167.

“İhsân, eşinin kötü ahlakını daha önceden biliyordu ve bu gerçeğin herkes tarafından bilinmesine rağmen kendisini böyle ahlaksız ve sarhoş biriyle evlenmeye zorlayan annesini ve dayısını eleştiriyordu.”²²³

“Ömer, onun sözünü keserek şöyle dedi: Şerefsiz! Sen de aynısın. Onların beslediği o sıskaya yazıklar olsun!”²²⁴

“Aktây, ona kızdı ve kılıcını tutarak şöyle dedi: Adi köle! Sen beni kılıcsız mı bırakmak istiyorsun?”²²⁵

3.1.8. Kinâyeli Üslûp

Sözlükte açıkça söylememek, gizlemek, ima etmek anlamlarına gelen “kinâyeye”, belâgat ilminin bir ıstılahı olarak belâgat âlimleri tarafından çok farklı şekillerde tarif edilmişse de aslında tüm tarifleri, “Asıl manası kast edilebildiği halde manasının lazımı kastedilen lafız” şeklindeki tarifte toplamak mümkündür.²²⁶

Örtük anlatım tekniği olarak ifade edilebilen kinâyeye üslûbu, aşağıda değinilen birçok sebebe matuf olarak edebiyatçılar tarafından kullanılmıştır. Edebiyatçıları kinâyeye üslûbuna yönlendiren sebepler şunlardır: Ârife tarifi açıklamamak, meramı daha uygun bir ifadeyle anlatmak, tasrîhi nahoş olan bir lafızdan imtina etmek, ifadeyi güzelleştirmek; kelamda ihtisar, belâgat ve mübalağada bulunmak, sert ifadeyi yumuşatmak, muhatabı aşağılamak, kınamak, iz’an ve teslimiyete sevk etmek.²²⁷

Meramı örtük bir şekilde anlatma tekniği olan kinâyeye üslûbu, birçok Arap filoloğuna göre açık ifade tarzından daha belîğ kabul edildiğinden²²⁸ dolayı edebiyatçılar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde değil de ima yoluyla dile getirmeyi tercih ettiğini ifade eden Bâkesîr’in, romanlarında yoğun bir şekilde olmasa da yer yer kinâyeye üslûbuna başvurduğu görülmektedir.

²²³ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 146.

²²⁴ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, 56.

²²⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 157.

²²⁶ Muhammed Ahmed Kasım-Muhyeddin Dîb, *Ulûmu'l-Belâga: Bedî', Beyân ve Me'ânî*, Tarâblus, el-Müessetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003, s.241; Menderes Coşkun, “Kinâyeyin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 44, 2008, s. 63.

²²⁷ Öztürk, “Kur’ân Dilinde Örtük Anlatım Kinâyeye ve Ta’rîz”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, Sayı: 2, 2003, ss. 224-233.

²²⁸ Öztürk, *Kur’ân Dilinde Örtük Anlatım Kinâyeye ve Ta’rîz*, s. 233.

إِنَّ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ الَّذِي كَانَ يَدْعُوهُ النَّاسُ حَمَامَةَ الْمَسْجِدِ قَدْ انْقَلَبَ الْيَوْمَ إِلَى كَيْشِ بْنِ مَرْوَانَ كَيْشِ نَطَّاحٍ²²⁹

“İnsanların bir zamanlar cami güvercini olarak çağırdıkları Abdülmelik b. Mervân, bugün artık Mervân’ın oğlu koç, toslayan koç haline gelmiştir.”

Abdülmelik b. Mervân’ın ihlaslı ve muttaki eski halinden eser kalmadığı aksine herkese eziyet eden Mervânoğulların koçu haline geldiği kinâyeli bir şekilde anlatılmıştır. Bâkesîr’in bu çerçevede kullandığı kinayeli ifadeler şu iki örnek verilebilir:

فَبَاتَ مُؤَرَّقا طُولَ اللَّيْلِ وَلَمْ تُكْتَجِلْ عَيْنُهُ بِنَوْمٍ²³⁰

“Gece boyunca gözüne uyku girmedii.”

رَجَعُوا إِلَى نُفُوسِهِمْ بَعْدَ مَا يَسْدُلُ السِّتَارُ عَلَى الْمَأْسَاةِ²³¹

“Acıların üzerine perde çekildikten sonra kendilerine geldiler”

3.1.9. Mecâz Üslûbu

Sözlük anlamı itibariyle ism-i mekân, ism-i zaman ve mimli mastar kipindeki mecâz kelimesi; gelip geçilen yer, gelip geçilen zaman ve gelip geçmek anlamına gelmektedir. Mecâzın terim tanımıyla ilgili ise belâgat âlimleri arasında farklı görüşler olsa da bu görüşleri, “Mecâz, kelimenin hakikî ve mecâzî manaları arasında bir ilişki söz konusu olduğu ve hakiki manayı kastetmeyi engelleyen bir karinenin bulunduğundan vaz’ edildiği hakikî manadan başka bir manaya kullanılmasıdır”²³² tanımında toplamak mümkündür.

Belâgatın önemli konularından biri olan mecâz; dili zenginleştirmesi, anlamı pekiştirmesi ve teşbîh sanatını çeşitlendirmesi²³³ nedeniyle başta Kur’ân,²³⁴ hadis²³⁵ ve şiir²³⁶ olmak üzere birçok yerde kullanılmıştır.

²²⁹ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 73.

²³⁰ Bâkesîr, *Sîretü's-Şucâ'*, s. 28.

²³¹ Bâkesîr, *Sîretü's-Şucâ'*, ss. 29-30.

²³² Nusrettin Boleli, *Belâgat*, İstanbul, İfav Yayınları, 2006, s. 76.

²³³ Kâsım- Dîb, *Ulûmü'l-Belâgat*, ss. 186-187.

²³⁴ (وينزل لكم من السماء رزقا) Gâfir, 13.

²³⁵ (وكاء السه العينان فمن نام فليتوضأ) Ebû Davûd, *Tahâret*, 80.

²³⁶ (بلادي وإن جارت علي عزيزة وقومي وإن ضنوا علي كرام) Emîn,- el-Cârim, *el-Belâgatu'l-Vadiha*, s. 72.

Şiir, tiyatro ve roman alanında yaptığı büyük çalışmalarla Arap edebiyatındaki yetkinliği herkes tarafından bilinen Bâkesîr'in, kaleme aldığı roman çalışmalarında mecâz sanatından oldukça istifade etmiştir.

Yazarın romanlarında kullandığı mecâzî ifadelerin bir kısmı için şu örnekler verilebilir:

وجواؤه ينطلقُ به نحوها ينهبُ الأرضَ ويسابقُ الريحَ²³⁷

“Atı, etrafı yağmalayıp rüzgârla yarışa girmek suretiyle şehre doğru hızlıca gidiyordu.”

Atın (Basra'ya) büyük bir hızla yol aldığı, mecâzi bir üslûpla ifade etmiştir.

أي حبيبتي إنَّ دلالِكَ حبيبٌ إلى نفسي ولكنَّك أسرفْتِ فيه ضاقَ به صدري²³⁸

“Sevgilim! Şüphesiz nazımı seviyorum. Ancak ölçüyü kaçırdığın için canımı sıktın.”

Sükeyne'nin, kocası Mus'ab'ı peşinden koşturmak için yaptığı nazları ve bu nazlar karşısında Mus'ab'ın oldukça yorulduğu mecâzi bir ifadeyle anlatılmıştır.

وجلس الثلاثة وتشققَ الحديثُ بينهم فكانوا يتذاكرونَ الماضي ويتناوَلونَ الحاضرَ وربما مسواَ المستقبلَ وكانَ فؤاد

يحادثُها في تحفُّظِ وحياءٍ ولا يُطيقُ أن يملأَ عينيه من وجهها²³⁹

“Üçü, oturdu ve aralarındaki sohbet dallanıp budaklandı. Bu çerçevede geçmiş anımsayıp yaşadıkları zamanı etraflıca ele aldılar. Biraz da geleceğe değindiler. Bu arada Fuâd, çekinerek ve utanarak konuşuyor, yüzüne doyasıya bakamıyordu.”

وأقبلَ الليلُ يسحبُ ذيوله على الكونِ النشوانِ وطلعَ القمرُ فسكبَ أشعته على مياهِ النهرِ وأخذت الضفادعُ تنقُ كأنها

تحتفلُ بلبلةِ عرسٍ²⁴⁰

“Gece, sarhoş kâinatın üzerine örtüyü çekmek üzere geldi. Ardından Ay doğup nehrin sularına ışıklarını döktü. Kurbağalar da, düğünü kutlarcasına vıraklamaya başladılar.”

²³⁷ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 10.

²³⁸ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 16.

²³⁹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, 62.

²⁴⁰ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 67.

وعَادَ إِلَى فِرَاشِهِ يَسْتَعِظِفُ النُّوْمَ فَعَطَفَ عَلَيْهِ قُبَيْلَ الْفَجْرِ²⁴¹

“Yatağına geçip ısrarla uyumaya çalıştı, fakat şafağa çok az kala ancak uyuyabildi.”

بَأَيِّ حَقٍّ تَتَعَزَّلْنَ هَكَذَا فِيهِ وَتُرَدْنَ أَنْ تَأْكُلُنَّهُ بِأَبْصَارِكُنَّ²⁴²

“Siz, hangi hakla ona bu şekilde kur yapıp onu gözlerinizle yemek istiyorsunuz?”

3.2. BÂKESÎR’İN ROMANLARINDA KURGU ÖGELERİ

Ali Ahmed Bâkesîr’in romanları kurgusal açıdan incelendiğinde zaman, mekân, olay örgüsü, karakter ve diğer unsurlarının maharetli bir şekilde kurgulandığı görülür. Ancak söz konusu unsurlar, diğer romanlarda olduğu gibi Bâkesîr’in romanlarında da aynı oranda vurgulanmamıştır. Bu anlamda olay örgüsü ve karakterler daha fazla ön plana çıkarılıp kendilerine önemli roller atfedilirken; zaman ve mekân unsurları daha az vurgulanmıştır.

3.2.1. Romanların İsimlendirilmesi

Romanlar; tema, zaman, kişiler ve daha birçok kurgusal öğenin bir ahenk içerisinde bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Romanı oluşturan bu kurgusal öğelerin başında da, romana verilen isim gelmektedir. Bu tür çalışmalara verilen isimler, aşağıda değinildiği üzere pek çok önemli görevlerde bulunmaktadır. Söz konusu görevler,²⁴³ şu şekilde ifade edilebilir:

- Herhangi bir çalışmayı aynı nitelikteki diğer çalışmalardan ayırmak.
- İsim olarak konulduğu eserin mahiyetini, edebî türünü ve cinsini belirlemek.
- Eserle ilk karşılaşma sırasında okurda heyecan, teşvik ve ilgi uyandırmak.

²⁴¹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 86.

²⁴² Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 110.

²⁴³ Zehra Muhtârî, *Hitâbu'l-'Unvân fi'l-Kasîdeti'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra*, Sâniye - Vehrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), es-Senia, 2012, s. 10; Hâlid Hüseyin Hüseyin, “Sâmiyâi'l-'Unvân; el-Kuvve ve'd-Delâle, “en-Numûr fi'l-Yevmi'l-'Âşir” li Zekariyâ Tâmer”, *Dimeşk Üniversitesi Dergisi*, C. XXI, Sayı: (4+3), 2005, s. 351-352.

Okur, eserin içeriğinden önce ismiyle karşılaştığından dolayı diğer edebî türlerde olduğu gibi roman nitelikli çalışmalarda da isimlendirme konusuna özenle yaklaşmış; seçilen ismin romanın içeriğini yansıtacak, onu tanımlayabilecek ve okurun dikkatini celp edecek niteliklere sahip olmasına dikkat edilmiştir.

Bu anlamda roman yazarları, isimlendirmede değişik metotlar izlemişlerdir. Bazıları, kendilerine rol verdikleri kahramanların isimleri, meslekleri veya sıfatlarından yararlanırken bazıları da romanın içeriğinden yararlanmışlardır.²⁴⁴

Ali Ahmed Bâkesîr'in bu noktada izlediği yönetime bakıldığında kendisinin yukarıda değinilen tüm metotlardan yararlandığı görülmektedir. Romanlarını isimlendirirken bazen roman kahramanını çağrıştıran niteliklerden bazen de romanın içeriğinden esinlenen Bâkesîr'in bu anlamda izlediği yol şu şekilde detaylandırılabilir:

- *Vâ İslâmâ:*

Bu çalışma, ismini romanın kahramanları arasında geçen bir diyalogdan almıştır. Ayncâlût savaşında karşı karşıya gelen İslam ordusu ve Moğollar çetin bir savaşa tutuşurlar. Savaşın kızıştığı bir anda Moğol ordusundan birkaç kişi, Müslümanların safını ani bir hareketle yarararak doğrudan İslam ordu komutanı Kutuz'a saldırırlar. Savaş meydanında Kutuz ile beraber savaşmakta olan hanımı Gülnâr ise, Kutuz'u korumaya çalışırken ağır bir şekilde yaralanır. Çadıra taşınan Gülnâr'ın ağır bir şekilde yaralandığını gören Kutuz, “Vâ Zevcâ Vâ Habîbetâ” diye feryat eder. Bunun üzerine Gülnâr, “Vâ Zevcâ Vâ Habîbetâ” değil de “Vâ İslâmâ” söylenmesi gerektiğini belirterek son nefesini verir.²⁴⁵ Romanda geçen bu etkileyici ifade, romana isim olarak verilmiştir.

- *Leyletü'n-Nehr:*

Bâkesîr'in kaleme aldığı bu roman, ismini bizzat romanda geçen bir ifadeden almıştır. Romanın kahramanlarından İhsân ve Fûad, birbirini çok sevmekte ve sürekli beraber vakit geçirmek istemektedirler. Romantik hoş bir vakit geçirmek isteyen âşıklar, bir gece tekne kiralayıp Nil nehrine açılırlar. Güzel anıların yaşandığı bu gecede Fûad, kendine birçok güzel şarkının ilham olunduğunu ve var olan müzik yeteneğinin daha da geliştiğini hisseder.²⁴⁶ Romanın olay örgüsündeki önemli köşe taşlarından birisi olan bu

²⁴⁴ Cemîl Hamdâvî, *Sîmyûtikâ'l-'Unvân*, y.y., y.y., 2015, 1. b., s. 37-38.

²⁴⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 194.

²⁴⁶ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 79-82.

gece, İhsân ve Fûad'ın hayatında çok müstesna bir değer ifade ettiğinden romana isim olarak verilmiştir.

- *el-Fârisu'l-Cemîl:*

el-Fârisu'l-Cemîl adlı roman, ismini başkahramanı olan Mus'ab b. Zübeyr'e verilen sıfattan almaktadır. Bu çalışmada cesur, yakışıklı²⁴⁷ ve birçok kadının dikkatini celbeden biri olarak betimlenen Mus'ab, bu sıfatla şöhret bulmuştur. Yakışıklığın yanı sıra birçok farklı niteliğe de sahip olan Mus'ab'ın, yakışıklığının ön plana çıkarılıp romana isim olarak verilmesinde, Bâkesîr'in Arap yöneticilerine siyasi bir mesaj vermek istemesi şeklinde yorumlanmıştır. Devleti idare etme görevini zaman zaman ihmal edip eşleriyle ilgilenen Mus'ab'ın, Abdumelik b. Mervân'a yenileceğine işarete bulunan roman, buldukları konumda görevlerini hakkıyla yapmayan yöneticilerin de, Mus'ab'ın akıbetiyle karşılaşabileceklerine dikkat çekmiştir.

- *es-Sâiru'l-Ahmer:*

Bu roman, ismini romanın başkahramanı olan Hamdân Karmat'a verilen sıfattan almıştır. Kurulu düzenlere karşı isyankâr bir karakterde çizilen Hamdân,²⁴⁸ bu rolüne uygun olarak es-Sâiru'l-Ahmer (Kızıl Devrimci) sıfatına layık görülmüştür. es-Sâiru'l-Ahmer ifadesi, her ne kadar söz konusu romanda bulunmuyorsa da bu sığata uygun bir rolde oynayan Hamdân'a yakıştırılıp romana isim olarak verilmiştir.

- *Sellâmetu'l-Kass:*

Sellâmetu'l-Kass adlı roman, ismini iki kahramanının birleşik isminden almıştır. Söz konusu kahramanlar, Şarkıcı Sellâme ve Abdurrahman b. Ebî 'Ammâr'dır. Bu ismin ikinci dilimi olan Kass kelimesi ise, zâhitliğiyle tanınan Abdurrahman'a verilen bir lakaptır. Abdurrahman b. Ebî 'Ammâr'ın Şarkıcı Sellâme'ye olan büyük aşkı, herkes tarafından bilindiğinden Sellâme, Abdurrahman'ın Sellâme'si anlamına gelen Sellâmetu'l-Kass ismiyle tanınmıştır.²⁴⁹ Söz konusu aşkın büyüklüğüne işaret etmek isteyen Bâkesîr, romanını bu şekilde isimlendirmiştir.

- *Sîretü'ş-Şucâ':*

²⁴⁷ Bâkesîr, *el-Fârisu'l-Cemîl* s. 42.

²⁴⁸ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, y.y., y.y., 1948, s. 44-45.

²⁴⁹ Bâkesîr, *Sellâmetu'l-Kass*, s. 162.

Sîretü'ş-Şucâ' adlı roman, ismini özetinden almıştır. Söz konusu roman, birçok farklı konuya değinmekle beraber esas olarak Şucâ' b. Şâver'in; ailesine, çevresine ve ülkesi Mısır'a olan büyük sadakatine ve Mısır'a saldırmak isteyen haçlılar ve onlarla gizli ittifak içerisinde bulunan babası Şâver'e karşı olan mücadelesine değinmektedir. Şucâ' b. Şâver'in gençlik ve orta yaş dönemleri arasında yaşadığı olayları konu edinen bu roman, içeriğinin özetiyle adlandırılmıştır.

3.2.2. Tema

Sözlük anlamı açısından edebî bir çalışmada ele alınan düşünce, fikir ve ana konu²⁵⁰ olan tema, roman sanatında ise Stevick'in şu tanımı kendisini en iyi şekilde tanımlamaktadır:

“Eserin bütününe dayalı olarak hayatı bütün yoğunluğuyla hissettiğimiz bir ana, belli-belirsiz hissettiğimiz bir lezzet katan herhangi bir duruma veya bölüme uygun bulduğumuz isimdir.”²⁵¹

Diğer bir ifadeyle tema, herhangi bir eserin veya eserdeki bir konunun ifade etmek istediği, okuyucuya anlatmayı arzuladığı ve eserin yazılmasına sebep olduğu ana düşüncedir. Tema bu şekilde tanımlandığında, romandaki olay örgüsü romanın iskeleti, tema da romanın ruhu olarak görülebilir.

Romanın tüm unsurları, temayı ortaya çıkarmaya çalışır. Ortaya çıkan tema ise, yazarın zihninde aksiyona aksiyon da, romanın olaylarına sebep olur. Söz konusu olayların bir düzen içerisinde ifade edilmesiyle roman ortaya çıkmaktadır.²⁵²

Her romanda ana tema bulunmaktadır. Ana temanın yanında ona hizmet eden yardımcı temalar da bulunabilmektedir. Söz konusu yardımcı temalar, bazen birbirinden bağımsız olabilmekte ki bu da ancak yazarın okuyucuya pek çok farklı mesajlar vermek istediği sırada gerçekleşmektedir.²⁵³

Yaşadığı topluma önemli mesajlar vermek, karşılaştığı problemlere çözüm üretmek ve Müslümanların gelecekte karşılaşmaları muhtemel sıkıntılara dikkat çekmek

²⁵⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.585ffcc99d95c7.30155804

²⁵¹ Philip Stevick, *Roman Teorisi*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 62.

²⁵² Yusuf Hasan Hicâzî, *'Anâsıru'r-Rivâyeti'l-Edebiyye*, https://ia601303.us.archive.org/28/items/y_234/.pdf, 26.06.2017, s. 20

²⁵³ Yusuf Hasan Hicâzî, *'Anâsıru'r-Rivâyeti'l-Edebiyye*, https://ia601303.us.archive.org/28/items/y_234/.pdf, 26.06.2017, s. 21.

isteyen Bâkesîr, romanlarını sosyal, siyasi, kültürel ve dini temalar üzerine inşa etmiştir. Her bir romanında Müslümanların kanayan farklı bir yarasına değinen Bâkesîr, söz konusu yaranın nasıl sarılıp iyileştirilebileceğine işaret etmiştir.

Müslümanların yaşadığı geri kalmışlıktan çıkıp tarihte sahip oldukları izzetli günlerine dönmelerini arzulayan Bâkesîr, tarihte ne tür hatalar yapıldığına, bu hataların hangi sıkıntılara yol açtığına ve bunlardan ne tür dersler çıkarılması gerektiğine - aşağıda değinileceği üzere – etraflıca dikkat çekmiştir.

- *el-Fârisü'l-Cemîl*

Bu romandaki tema, Müslüman yöneticilerin devlet adamlığı ciddiyetinden uzak bir şekilde kişisel çıkarlarını önceleyerek birbirleriyle uğraştıklarında, İslâm âleminin büyük tehlikelerle karşı karşıya kalacağı şeklindedir. Bâkesîr'in bu romanına göre Abbâsî ve Emevî yöneticiler; bilim, ekonomi ve cihâd faaliyetleriyle uğraşmak yerine kişisel çıkarları için birbirleriyle uğraşmışlar ve ciddiyet, planlama ve istişarenin hâkim olması gereken devlet işlerinde işler farklı istikamette yürümüştür.

Kaleme aldığı pek çok romandan sonra tiyatro yazarlığına dönen Bâkesîr, Arap yöneticilerin ülkedeki refah seviyesini yükseltmek ve İsrail'in olumsuz politikalarına karşı tedbir almak yerine şahsi çıkarları peşinde koştuklarını ve enerjilerini iç siyasete harcadıklarını görür. Bunun üzerine Arap yöneticilerin içinde bulunduğu durumu yansıtacak belki de onları uyandırmaya vesile olabilecek bu roman çalışmasını kaleme alır.

- *Vâ İslâmâ*

Romanın teması kapsamında verilen mesajlar, toplumdan ziyade Müslüman yöneticilere yöneliktir. “Yönetici adil olduğunda aziz, zalim olduğunda ise zelil olacaktır.” şeklinde özetlenebilen söz konusu tema, şu şekilde detaylandırılabilir:

Romanın kahramanlarından olan Celâleddin Hârizmşah, Müslümanları koruma, İslâmı yüceltme ve Allah rızası için küffarla cihâd etme gayesiyle Moğollarla mücadele ettiği zaman sürekli olarak başarılı olmuştur. Ancak ne zaman ki bu ulvi gayeler için değil de makam ve çıkarını koruma, din kardeşi olan Müslümanlarla savaşma, Müslümanlara zulmetme ve ganimete ulaşma yoluna saptıysa o zaman Moğollara karşı başarılı olamadığı gibi saltanatını, malını, ailesini dâhil her şeyini kaybetmiştir.

Romanın başkahramanı olan Kutuz ise, Celâleddin'in veliahtı olup sarayda güzel şartlar içerisinde büyümüştür. Dayısı Celâleddin Moğollara yenilip saltanatını kaybedince kendisi de çetin bir imtihana tabi tutulmuştur. Malını, itibarını, makamını kısaca her şeyini kaybeden Kutuz; özgürlüğünü bile kaybedip köle olarak pazarlarda satılmıştır. Ancak temiz bir kişiliğe sahip olan Kutuz; İslâm dinini yüceltme, Müslümanlara hizmet etme ve İslâm düşmanlarına karşı cihâтта bulunma gayesiyle hareket edince içine düştüğü kölelik zilletinden kurtulup Mısır'a sultan olmuştur.

İşlediği temalar kapsamında Müslüman topluma ve yöneticilerine çeşitli mesajlar vermek isteyen Bâkesîr, bu çalışmasında şu mesajları da vermek istemiştir: Müslüman, yaptığı her işte Allah'ın rızasını göz önünde bulundurmalı ve emri altındaki herkesi Allah'ın bir emaneti olarak görüp kendilerine merhametle yaklaşmalıdır. Kişi, bulunduğu makamları mal ve şöhret kazanma aracı yerine İslâm'a ve Müslümanlara daha iyi hizmet etme aracı kılmalıdır.

- *Sellâmetü'l-Kass*

Roman çalışmalarında daha çok İslâm tarihindeki savaş ve mücadeleleri ele alan Bâkesîr, bu çalışmalarında aşk konularına da yoğun bir şekilde yer verdiği görülmektedir. Yazarın *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanı, tam da bu minvalde yazılmış bir çalışmadır. Diğer açılardan tezimizin ilgili bölümlerinde incelenen bu roman, burada sadece tema açısından incelenecektir.

Sellâmetü'l-Kass adlı romanın temasını, zor şartlar ve ağır baskılar olsa da kişi meşru çizgiden ve doğru yoldan sapmamalı şeklinde özetlemek mümkündür. Bu anlamda romanın başkahramanı Abdurrahman b. Ebî 'Ammâr'ın, âşık olduğu Sellâme'ye kavuşma yolunda maruz kaldığı çeşitli sıkıntılara rağmen haram yola tevessül etmediği görülmektedir.

Özet olarak değinilen söz konusu tema, biraz daha detaylandırıldığında Abdurrahman'ın Mekke'de yaşayan; mazbût, 'alîm ve zâhid kişiliğiyle tanınan bir genç olduğu görülür. Sellâme adında güzel sesli bir cariyeye âşık olan Abdurrahman, fakir olmasından dolayı aşkıyla büyülediği Sellâme'ye bir türlü kavuşamamıştır. Sellâme'nin aşkıyla yanıp tutuşan Abdurrahman, bu süre zarfında Sellâme'den gelen gayri meşru birliktelik tekliflerine her seferinde karşı çıkmış ve helal yollarla kendisine ulaşmaya

çalışmıştır. Sellâme'yi özgürlüğüne kavuşturabilmek için pazarlarda büyük meşakkatlerle çalışan Abdurrahman, yeterli parayı toplayamadan her defasında Sellâme daha zengin birine satılmıştır. Sellâme, son olarak Yezîd b. Abdülmelik'e satılınca artık dünyada ona kavuşamayacağını anlayan Abdurrahman, bu beklentisini ahirete saklamaya karar vermiştir.

- *Leyletü'n-Nehr*

Romanları sosyal, siyasi ve dini açıdan zengin bir mesaj içeriğine sahip olan Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr* adlı romanında da okuyucuya çok önemli sosyal mesajlar vermiştir. Bu romanda okuyucuya özetle şu mesaj verilmeye çalışılmıştır: Kimse başkasına herhangi bir konuda kendi doğrularını ve isteklerini dayatmamalıdır. Aksine onların iradesine saygı duymalı; eğitim, iş, evlilik ve diğer konulardaki görüşlerine değer vermelidir.

İradesine, görüşlerine ve taleplerine gereken saygı gösterilmeyen ve çeşitli dayatmalara maruz bırakılan kişi, söz konusu şeylerde başarılı olamayacağı gibi sosyal hayatında da mutlu olamayacaktır. Romana bu veçheden bakıldığında Fuâd'ın ailesinin, onun ileride iyi bir müzisyen olma noktasındaki düşüncesine değer vermediği ve kendisini tıp bölümüne zorladığı görülmektedir. Yetenek ve iradesinin tersine dayatmalarda bulunan ailesi, Fuâd'ı istekleri doğrultuda yönlendiremedikleri gibi, sahip olduğu müzik yeteneğinin peşinden gidip meşhur bir müzisyen olmasını da engelleyememişlerdir.

İnsan iradesinin çiğnenip başka şeylerin dayatıldığı diğer bir örnek ise; Fuâd'ın, kız arkadaşı İhsân'la evlenmek istediği sırada karşılaştığı şu tablodur: Fuâd, beraber büyüdüğü mahalle arkadaşı İhsân'la evlenmek istediğinde İhsân'ın dayısı, onu daha zengin gördüğü biriyle evlendirir. İki aşğın evlenme iradesini hiçe sayan söz konusu karar; Fuâd, İhsân ve ailelerine herhangi bir huzur getirmediği görülmüştür. Nitekim İhsân'ın evliliği üzerinden yıllar geçmesine rağmen onu bir türlü unutamayan Fuâd, yaşadığı aşk acısına daha fazla dayanamayıp yatağa düşmüş ve ardından da ölmüştür. Kendisi gibi aşk acısıyla yanan İhsân da, onun ölümünden sonra çok yaşamamıştır.

- *Sîretü's-Şucâ'*

Diğer romanlarında olduğu gibi *Sîretü's-Şucâ'* adlı romanında da okuyucuya çok önemli mesajlar veren Bâkesîr, bu çalışmasında daha çok siyasi mesajlar vermeyi tercih

etmiştir. Söz konusu mesajlar, “çıkarı için türlü hilelere başvuran ve toplumun çıkarını göz ardı eden iflah olmaz.” şeklinde özetlenebilen bu mesajların, biraz daha detaylandırılması temanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Mısır’ın kötü kalpli veziri Şâver, ülkeyi kötü yönettiği gibi ailesiyle birlikte devletin hazinesini de çarçur etmiştir. Toplumun çıkarlarından ziyade kişisel çıkarlarını önemseyen Şâver’den halk nefret etmiş ve ondan kurtulmak için Müslüman diğer yöneticilerden yardım istemiştir. Halkın taleplerine olumlu cevap vermek yerine tahtını korumaya yönelik Şâver, Müslümanların aleyhine olabilecek pek çok desiseye başvurduğu, Haçlılarla türlü gizli ittifaklara girdiği ve muhalif gördüğü birçok kişiyi tutukladığı görülmektedir. Söz konusu hilelere rağmen kendisini bekleyen hazin sondan kurtulamayan Şâver, girdiği mücadele sonunda tahtını kaybettiği gibi tüm çocuklarını da kaybetmiş ve tutuklanıp zindana atılmıştır.

- *es-Sâiru’l-Ahmer*

Tarihsel romanlarının çoğunda genellikle okura siyasi mesajlar veren Bâkesîr, *es-Sâiru’l-Ahmer* adlı romanında ise daha çok dini ve sosyal mesajlar vermeyi tercih etmiştir.

Bâkesîr’in bu eserinde okura vermek istediği mesajı, “Gerçek özgürlük, eşitlik, toplumsal adalet, huzurlu bir yaşam ve insan fitratına uygun bir sistem, feodalizm veya sosyalizmle değil de İslâm ahlakıyla ancak mümkündür.” şeklinde özetlemek mümkündür.

Romanda aktarılan olay örgüsü, söz konusu tespiti gayet açıkça ortaya koymaktadır. Şöyle ki, romanın başkahramanı Hamdân, vahşice bir feodal anlayışa sahip bir toprak ağasının çiftliğinde çalışmaktadır. Çiftlikte ailesiyle beraber zor şartlarda sabahtan akşama kadar çalışan Hamdân, emeğinin karşılığını tam olarak alamadığından bu vahşi feodal anlayıştan nefret etmekte ve sosyalizme benzer bir sistemin özlemine çekmektedir. Bu düşüncelerle hareket eden Hamdân, ilk olarak Bâtınî mezhebine girmiş; ancak bu mezhepte sosyalist düşünceleri için yeterince uygun bir zemin bulamayınca Karmatî Devleti diye idari bir yapı kurmuştur. Burada sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve dini alanlardaki sosyalist düşüncelerini uygulamaya çalışan Hamdân, bir süre sonra bu sistemin de insan doğasına uygun olmadığını anlamıştır. Gerek feodal gerekse de

sosyalist tecrübelerin tümünü yaşayan Hamdân'ın, en sonunda tövbe edip İslâmî anlayışa geri döndüğü düşünülmektedir.

3.2.3. Olay Örgüsü

Olay örgüsünü; romandaki kişiler, durumlar, eşyalar ve olgular arasında bulunan sebep-sonuç ilişki ağı olarak tanımlamak mümkündür. Romanda meydana gelen bütün gelişmeler, olayların yekdiğeri ile olan ilişkisini ortaya koyan epizotlar üzerinde inşa olunur. Romana konu olan olay öyküsü, romanın ana sebebidir. Öykünün olmadığı yerde eylem de yoktur. Eylemin olmadığı yerde ise, anlatıya ait hiçbir unsur olamaz. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda olay örgüsünün; romanın iskeleti, anlatımın harcı ve edebi değer gözeterek romanın olaylarını belli bir anlayış çerçevesinde düzenleyen roman kurgusunun önemli bir unsuru olduğu görülmektedir. Öte yandan romanlarda belli bir anlayışla yer edinen olay örgüsü, eserin okur tarafından güzel bir şekilde okunup beğenilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.²⁵⁴

Okur ilgisinin canlı tutulması, neden ve niçin sorularının cevaplandırılması ve okunanın mantıksal bir temele oturtulabilmesi için her edebi tür gibi roman da, sağlam bir olay örgüsüne sahip olmalıdır. Olay örgüsü zayıf olan romanlar; olaylar arasındaki sebep-sonuç bağlantısını tam anlamıyla kuramadığından dolayı okur, sorularına cevap bulamayıp epizotlar arasında mantıklı bir bağ kuramaz ve belli bir noktadan sonra eserden kopar.

Olay örgüsü, bir plan çerçevesinde roman olaylarını anlamlandırma; sebep-sonuç ilişkisi bağlamında birbirine ilintileme ve romanı oluşturan bütün unsurlardan organik bir yapı oluşturma çabası olduğu gibi aynı zamanda romana, estetik bir güzellik katan anlamlı bir yapıdır.²⁵⁵

Daha iyi anlaşılması adına olay örgüsünün, şöyle bir örnekle desteklenmesi anlamlı olacaktır:

“Ahmet, okuldan mezun oldu.” Denilince bu bir olaydır. “Ahmet, okuldan mezun oldu. Ahmet'in babası, Ahmet'e bir bisiklet aldı.” denildiğinde ise bu bir hikâyedir.

²⁵⁴ Elmas Nazım, *Romana Doğru*, Konya, Çizgi Yayınları, 2011, s. 36; Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 187; Lûrânîs Belûk, *Kitâbetü'r-Rivâye: mine'l-Hebketi ile't-Tıbâ'a*, (Çev. Sabri Muhammed Hasan), Ramses, Dâru'l-Cumhuriyye, 2009, s. 5.

²⁵⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 188.

Ancak ‘‘Ahmet okuldan mezun olduğu için babası, hediye olarak kendisine bir bisiklet aldı.’’ denildiğinde bu bir olay örgüsü olmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi olay örgüsü, olaylar arasındaki nedenselliği yansıtan yapıdır. Bu örnekte de olay rgüsü, Ahmed’in babası Ahmed’e niçin bisiklet almıştır sorusuyla başlamıştır.

Bâkesîr’in romanları, olay örgüsü açısından incelendiğinde okurun, olaylarla ilgili sorularına mantıklı cevaplar bulduğu ve karşılaştığı sonuçları anlamlı sebeplere atfettiği görülmektedir. Ancak söz konusu olay örgüsü, epizotlar arasındaki nedensellik ilişkisinin açık olması ve romandaki edebi estetiği glgelememesi için bilinçli olarak bazen kapalı bazen de aşikâr işlenmiştir.

Bâkesîr’in bu eserlerindeki olay örgüsü, kapsam itibariyle ana olay örgüsü ve yardımcı olay örgüsü olmak üzere iki kısıma ayrılmaktadır. Ana olay örgüsü; eserin giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini birbirine bağlayan, diğer bir ifadeyle eserin tümüne yayılan organik yapıdır. Yardımcı olay örgüsü ise, ana olay örgüsünün amacı doğrultusunda hadiseleri birbirine bağlayan nedensellik ilişkisini ortaya koyan ağlardır.

Bâkesîr’in romanlarındaki tüm olay örgülerine tek tek değinme imkânı olmadığından burada sadece *el-Fâris’l-Cemil* adlı romanının geneline yayılmış olan ana olay örgüsüne değinmekle yetinilecektir.

Zayıf bir iradeye sahip Basra Valisi Mus‘ab b. Zübeyr, sosyal konularda olduğu gibi devletin yönetimiyle ilgili konularda da hanımlarının etkisinde kalmıştır. Hanımı Sükeyne, şam’da bulunan Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân’a karşı savaşmasını istediğinde - Abdülmelik b. Mervân’ın çocukluk arkadaşı olması, kendi ordusuna güvenmemesi ve askeri teçhizatının yetersiz olması gibi nedenlerden ötürü - savaşmak istemediği halde kendisini savaş hazırlığı içerisinde bulmuştur.

Mus‘ab b. Zübeyr, düşmanı olan Muhtâr b. Ebî ‘Ubeyd’i Kûfe’de öldürdükten sonra Irak’ın önde gelenlerinden bir grpla Mekke’de bulunan abisi Halife Abdullah b. Zübeyr’e gider. Mus‘ab’ın bu ziyaretteki amacı, abisinin de düşmanı olan Muhtâr’ı öldürdüğü için beraberindeki heyetle halifenin ikramına mazhar olmak ve Abdülmelik b. Mervân’a karşı yapacağı savaş için kendisinden yardım almaktır. Muttaki bir kişiliğe sahip Abdullah b. Zübeyr, Mus‘ab’ın taleplerini karşılaması durumunda beytlmalin zarara uğrayacağını düşündüğü için kendisine olumlu bir cevap vermez.

Abdülmelik b. Mervân'a karşı abisinden her hangi bir yardım alamadan Irak'a dönen Mus'ab; donanım ve sadakat noktasında ordusuna güvenemediğinden kendisi açısından mağlubiyetle sonuçlanacak bir savaşa girmek istememektedir. Ancak Abdülmelik b. Mervân'ın kendisine savaş açma hazırlığı içerisinde olduğunu duyunca onu bu girişiminden vazgeçirmek için bazı diplomatik faaliyetlere başvurur. Roman da burada noktalanır.

Açık uçlu olarak noktalanın romanın satır aralarında Mus'ab'a nispetle daha güçlü olan Abdülmelik b. Mervân'ın onunla savaşmaktan ve Irak'ı almaktan vazgeçmeyeceği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili tarih kitaplarına bakıldığında sürecin bu şekilde sonuçlandığı görülmektedir.²⁵⁶

Görüldüğü üzere romanın tamamına yayılmış olan ana olay örgüsü, güçlü bir nedensellik olgusu üzerine inşa edilmiştir. Çünkü zayıf bir iradeye sahip Mus'ab, devlet yönetimiyle ilgili konularda hanımları ve çevresinin etkisinde kalmış ve onlarla ilgilenmekten dolayı devlet işleriyle yeterince ilgilenememiştir. Abdullah b. Zübeyr ise, Abdülmelik b. Mervân'a karşı yönetimini güçlendirecek politikalar izlemediği gibi ısrarına rağmen bu konuda kardeşi Mus'ab'a da yardım etmemiştir. Romanın işaret ettiği üzere ikisi de, Abdülmelik b. Mervân'a yenilmiş ve yönetimleri ortadan kaldırılmıştır.

el-Fârisü'l-Cemîl adlı romanın ana olay örgüsüne değinildikten sonra onu meydana getiren yardımcı olay örgülerin bir bölümüne de değinmek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Mus'ab b. Zübeyr, düşmanı Muhtâr b. Ebî Ubeyd'e karşı savaşmak üzere Basra'dan Kûfe'ye gitmiş; ancak Muhtâr, çok korunaklı bir kaleye sığındığı için savaş epeyce uzamıştır. Savaşın stresinden kısa bir süre uzaklaşmak isteyen Mus'ab da, bunun üzerine hanımlarından Sükeyne ve Âişe'yi ziyaret etmek üzere Basra'ya geri dönmeye karar vermiştir. Uzun bir yolculuktan sonra Basra'ya ulaşan Mus'ab, iki hanımı arasındaki kıskançlık ve rekabeti bildiği için hangisine önce gideceğine karar verememiştir. Kısa bir kararsızlıktan sonra, önce Sükeyne'ye gitmeye karar veren Mus'ab, ona vardığında Muhtâr'ı öldürmeden döndüğü için söz konusu eşi tarafından

²⁵⁶ Muhammed Ferîd Beg, *Târihü'd-Devleti'l-Âliyyeti'l-Osmâniyye*, Beyrut, Dâru'n-Nefâis, 1. b., 1983, s. 35; el-Mutahher b. Tâhir el-Makdisî, *Kitabü'l-Bedî' ve't-Târih*, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, y.y., t.y., C. VI, ss. 23-24.

azarlanıp eve kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Âişe'nin evine giden Mus'ab, önce Sükeyne'ye gittiği gerekçesiyle bu hanımından da kabul görememiştir. En sonunda diğer bir hanımı olan Zeyneb'e gitmiş ve onda birkaç gün dinlenmiştir. Daha sonra tekrar Kûfe'ye dönen Mus'ab, kendisini reddeden hanımlarından intikam alırcasına onları değil de diğer hanımları olan Zeynep ve Emetü'l-Hamid'i yanına almıştır.

İlgili romanda aktarılan bu vak'aya olay örgüsü bağlamında bakıldığında olayların birbirine sağlam bir ağla bağlandığı görülmektedir. Çünkü okur, romandaki olayların hangi sebebe dayandığını ve nasıl bir sonuca ulaştığını gayet açık bir şekilde anlayabilmektedir.

Yukarıda değinilen vak'anın sahip olduğu olay örgüsü, sebep ve sonuç noktasında şu şekilde tahlil edilebilir:

- Kûfe'de Mus'ab ve Muhtâr arasında yaşanan savaşta Muhtâr, çok korunaklı bir kaleye sığınmıştır.

↓

- Muhtâr'ın korunaklı bir kaleye sığınması, savaşın uzamasına ve Mus'ab'ın canının sıkılmasına yol açmıştır.

↓

- Canı sıkılan Mus'ab, Muhtâr'ı öldüremeden savaşın stresinden biraz uzaklaşıp moral depolamak için Basra'ya gitmiş ve ilk olarak Sükeyne'yi ziyaret etmiştir.

↓

- Sükeyne, babasının katillerinden biri olarak gördüğü Muhtâr'ı öldüremeden Kûfe'den dönen Mus'ab'ı evine kabul etmemiştir.

↓

- Sükeyne tarafından kabul edilmeyen Mus'ab, çok sevdiği diğer bir hanımı Âişe'ye gitmiştir.

↓

- Mus'ab'ın kendisinden önce Sükeyne'ye gittiğini öğrenen Âişe de kıskançlıktan onu eve kabul etmemiştir.

↓

- Bu hanımı tarafından da reddedilen Mus‘ab, en sonunda diğeri bir hanımı olan Zeyneb’e gitmiştir.

- Zeyneb’in evinde birkaç gün dinlenen Mus‘ab, kendilerine bir ders vermek istediğı Sükeyne ve Aişe’yi değil de diğeri hanımları olan Zeynep ve Emmetü’l-Hamîd’i beraberinde Kûfe’ye götürmüştür.

Görüldüğü gibi epizotlar; sebep ve sonuç noktasında yekdiğerine sıkıca bağlanmıştır. Olaylara neyin sebep olduğı ve ne tür sonuçlara yol açtığı okur açısından oldukça aşikâr bir şekilde görülmektedir. Bu durum da, olay örgüsünün sağlam olduğuna işaret etmektedir.

3.2.4. Mekân

İsm-i mekân kalıbında olan “mekân” kelimesi; sözlükte yer, ikametgâh ve ev²⁵⁷ gibi anlamlarda kullanılırken roman sanatı ıstılahında romanda anlatılan olayların gerçekleştiğı sahnedir.²⁵⁸

Roman eserleri; olay, mekân, zaman ve karakterler gibi temel unsurlar üzerinde kurulmuştur. Dolayısıyla bu niteliklere sahip hiçbir çalışma, mekândan yoksun olamaz. Ancak bazı roman yazarları, söz konusu unsura farklı şekillerde değinerek diğeri unsurlara nispeten onu daha fazla ön plana çıkarırken bazıları da, farklı nedenlerden ötürü onu geri plana itip diğeri unsurları ön plana çıkarmışlardır. Konuya biraz daha yakından bakıldığında birinci grubun başını modern roman yazarlarının çektiğı görülecektir. Çalışmalarında mekâna yoğun bir şekilde atıfta bulunan bu yazarlar, mekân ile roman karakterleri arasında ciddi bağların olduğunu ve mekân tasvirlerinin, karakterlerin psikolojisi üzerinde etkin olduğunu ifade etmişlerdir. İkinci grubun başını da klasik romancılar çekmektedir. Nitekim bu ekolün pek çok yazarı, mekân unsuruna fazla yoğunlaşmamışlar ve diğeri unsurlara sahnelik ettiğı için sadece kendisine ihtiyaç duymuşlardır.²⁵⁹

²⁵⁷ Cevâdî Heniye, Sûretü’l-Mekân ve Delâlâtühü fi Rivâyât Vâsînî el-A‘racî, Muhammed Hayder Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, s. 14; http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5839b20c2eafe8.08048732

²⁵⁸ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman Sanatına Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 128.

²⁵⁹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları*, Ankara, Ötügen Neşriyat, A. Ş., 7. b., 2009, s.134.

Romadaki mekânın sahip olduğu işleve biraz daha yakından bakıldığında karakterleri sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak oldukça etkilediği görülmektedir. Çünkü mekân, olayın cereyan ettiği yeri yansıttığı gibi karakterlerin zihin dünyalarını, toplumsal ve kültürel hayatlarını da yansıtmaktadır. Bu anlamda mekânın, romanda çok önemli bir unsur olduğu görülmektedir.²⁶⁰

Roman mekânları, açık ve kapalı olmak üzere iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Köyler, şehirler, dağlar, ovalar ve çöller gibi kapalı olmayan yerler açık mekânlar; evler, saraylar, camiler ve okullar gibi etrafı açık olmayanlar ise, kapalı mekânlar olarak isimlendirilmiştir.²⁶¹

Roman yazarlarının mekân tercihinde, romanın türü, konusu ve zamanı önemli bir rol oynamaktadır. Bu önemli tespitin akabinde çoğu romanını tarihi konulardan seçen Bâkesîr'in mezkûr çalışmalarında ne tür mekânlara yer verdiği ve onları nasıl işlediğine değinmeden önce tarihsel romanlarda mekân olgusunun nasıl ele alındığına ve nelere dikkat edildiğine değinmek gerekir.

Tarihi roman yazarı, vak'a için tercih ettiği mekânlar ve onlar için yaptığı tasvirlerin romanında değindiği zamanın şartlarına uygun olmasına dikkat etmektedir. Ancak romanın hitap ettiği tarih ve yazıldığı tarih arasında çok uzun bir zaman aralığının yaşandığı çalışmalarda mekân tercihi ve tasviri noktasında bazen istenen başarı yakalanamamıştır. Tarihsel roman yazarların işledikleri epizotlar, bazen çok geniş coğrafya ve mekânlara yayılabilmektedir. Bu da, yazarın tüm mekânlara ve söz konusu mekânlar ile şahıslar arasındaki etkileşime yeterince değinememe problemini doğurmaktadır. Bu husus, tarihsel romanlar için normal görülse de modern roman türü için bir eksiklik olarak telakki edilmektedir.²⁶²

Pek çok romanı tarihsel nitelikli olan Ali Ahmed Bâkesîr, doğal olarak bu tür romanlar için tarihsel mekânlar tercih etmiştir. Bâkesîr'in çalışmaları bu açıdan incelendiğinde; Irak, Mısır gibi tarihsel coğrafyalar; Basra, Bağdât, Şam, Mekke, Medine,

²⁶⁰ Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3/11*, 2010, s. 531.

²⁶¹ Karaca, İsmail, *Tarihi Romanlar Mekân-Coğrafya*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/158132> (12.05.2017), s. 79.

²⁶² Karaca, İsmail, *Tarihi Romanlar Mekân-Coğrafya*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/158132> (12.05.2017), s. 77.

Kahire, Gazne, Kûfe gibi tarihi şehirler; saraylar, hanlar, kaleler gibi tarihi yapılar ve bunların tarihsel dokularına uygun betimlemeler görülmektedir.

Romanlarında genellikle Emevîler, Abbâsîler ve Memlûkler dönemindeki bazı siyasi olayları ele alan Bâkesîr, bundan dolayı merkezi konuma sahip Bağdât, Basra, Kûfe, Kahire, Mekke ve Medine gibi tarihi ve açık mekânları daha çok tercih etmiş; hayali, kapalı ve kırsal mekânları ise çok az tercih etmiştir.

Klasik roman yazarları gibi Bâkesîr de, mekân unsuruna yeterince yer vermemiştir. Mekâna değinme de zayıf bazı betimlemelerle yetinen Bâkesîr, olay örgüsünü daha çok ön plana çıkarmıştır. Bu yöntemi izlemesine sebep olan temel etken, yazdığı tarihsel roman türüdür. Çünkü bu tür bir romancılıkta öncelikle olay örgüsü, bazen de roman kahramanları ön plana çıkarılmaktadır.

Bâkesîr, olay örgüsü ve kahramanlar kadar olmasa da mekâna sayısal ve çeşitlilik açısından zengin sayılabilecek oranda atıfta bulunmakta ve onu tarihi, hayali, açık ve kapalı mekânlar şeklinde tasnif etmektedir.

3.2.4.1. Tarihi Mekân

Ali Ahmed Bâkesîr'in romanlarında açık tarihi mekânlar çok önemli bir role sahiptir. Romanlarında daha çok İslâm tarihinin çeşitli dönemlerinde hüküm sürmüş bazı yönetimlere değinen Bâkesîr, söz konusu yönetimlerin hüküm sürdükleri tarihi coğrafya ve şehirleri sahne olarak kullanmıştır. Bu anlamda bakıldığında tarihi coğrafyalardan Irak, Mısır ve Hindistan; Şehirlerden Nisabur, Bağdât, Basra, Kûfe, Şâm, Mekke, Medine, Gazne, Lâhor, Kahire, Fustât, Hemadân, Rey, Kâbil, Semerkant, Buhârâ ve Kazvîn gibi açık tarihi mekânları seçtiği görülmektedir.

Bâkesîr'in sahne olarak kullandığı açık tarihi mekânlar; yönetim, bilgi, ilim, fen, sanat, kültür, entrika ve daha birçok olumlu ve olumsuz şeylere ev sahipliği yapan yerler olarak tasvir edilmiştir. İlgili mekânlar, yazarın çalışmalarında şu ifadelerle hayat bulmuştur.

“İşte ufukta parlayan bu nişaneler, Basra şehrinin nişaneleridir. Atı rüzgârla yarışmışçasına hızlı bir şekilde Basra'ya doğru ilerliyor. Hanımları Sükeyne

ve Âişe'ye ev sahipliği yaptığından dolayı dünyada en çok sevdiği şehre kısa bir süre sonra giriyor.”²⁶³

“Memdûd! Hayır, onlar (Moğollar), tüm Horasan'ı maalesef kontrol altına aldılar, Hemadân'ı sahiplenip Bernecân ve Kazvîn'de fırtına estirdiler. Başlarındaki zalim, Semerkant'ı karargâh yapıp oradan ülkenin her tarafına şimdi de ordular göndermektedir. O şehirlere bu ölçüde hâkimken onları (Moğolları), kılıçlarımızla yenip ülkemizden kovabileceğimizi nasıl bekliyorsun. Babamın Buhara'da yirmi bin asker, Semerkant'ta elli bin ve bir o kadar da beraberinde olduğu halde cesareti ve kararlılığına rağmen onların önünde duramadı. Moğolların güçlenip ülkeye bu denli hâkim olduğu bir sırada, her açıdan onlardan daha az imkâna sahip benim gibi biri ne yapabilir ki?”²⁶⁴

3.2.4.2. Hayali Mekân

Hayali Mekândan kasıt, zaman ve tarih açısından gerçekliği olmayan, sadece romanın olaylarına ev sahipliği yapması için zihinde tasarlanmış ve gerçek mekânlara benzetilmiş farazi ve sanal mekânlardır.²⁶⁵

Ali Ahmed Bâkesîr, roman konularının çoğunu tarihsel gerçek olaylardan aldığı için genellikle söz konusu çalışmalarından tarihi gerçek mekânlar kullanmıştır. Buna rağmen bazı romanlarında hayali mekânlara örnek olabilecek bazı mekânları da tercih ettiği görülmektedir. Bâkesîr'in ilgili çalışmalarından hareketle bu konu şu şekilde örneklendirilebilir:

“Hamdân; kızgın ve üzgün bir şekilde yürümeye başladı, farkında olmadan köyün meydanına kadar gelmişti. Sonra da, küçük dükkânlar arasında bulunan dar sokaklarından yürümeye başladı. Aşırı sıcaklıktan dolayı sokaklar tenhalaşmıştı. Satıcılardan bazıları, eşyalarını düzeltiyor bazıları etrafı serinletmek için dükkânın önünü yıkıyor bazıları da dükkânın önünde oturup konuşuyorlardı.”²⁶⁶

“Çocukluk dönemini, Dûr köyünde geçirdi. Babası da, orada küçük bir dükkânı bulunan bir tacirdi ve çevre köylerden gelen çiftçilere çeşitli kumaşlar satarak geçimini sağlıyordu.”²⁶⁷

“Abdân, anlamsız bir şekilde çiftlikte dönüp dolaşırken o düşünceler de, beynini meşgul ediyordu. Dalgın bir şekilde dolaştığı için bazen ayağı bir çalıya takılıyor bazen yüzü bir ağaç dalına çarpıyor, bazen de bir çamura batıyordu.”²⁶⁸

²⁶³ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 10.

²⁶⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 5.

²⁶⁵ Abdurrahman 'Âmmâr, *el-Mekânü'r-Rivâi beyne'l-Vâki'î ve'l-İftirâdi*, (23.12.2016), <http://archive.tishreen.news.sy/tishreen/public/read/95370>, 09.08.2017.

²⁶⁶ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 30.

²⁶⁷ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 11.

²⁶⁸ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 23.

3.2.4.3. Açık Mekân

Bâkesîr'in romanlarında bulunan mekânların çoğu, açık mekânlardır. Kendisini bu tercihe zorlayan temel sebebin seçtiği roman konuları olduğu düşünülmektedir. Romanlarında savaş konularına ağırlık veren Bâkesîr, bu konulara uygun olarak şehir, kasaba, köy ve meydan gibi açık mekânları tercih etme durumunda kalmıştır.

Bâkesîr'in romanlarındaki açık mekânlar, çoğunlukla tarihi mekân bölümünde değinilen mekânlar olduğundan ve onlarla ilgili gereken örnekler orada verildiğinden tekrara düşmemek adına burada konuyla ilgili şu örneklerle yetinilecektir.

“Hamdân; şehrin kocaman surlarından, onların üzerindeki mancınıklardan, kalelerinin sağlamlığından ve şehrin etrafında kazılan hendeklerden çok etkilenmişti. İnişli çıkışlı birçok yoldan götürülen Hamdân, nihayet etrafında su kanallarının aktığı sağlam bir kalenin önüne getirildi.”²⁶⁹

“Mekke’de kış, ılıman diğer şehirlerdeki ilkbahar gibidir. Bundan dolayı Hicâz zenginleri, kışı Mekke’de yazı Tâif’te geçirirler.”²⁷⁰

3.2.4.4. Kapalı Mekân

Bâkesîr'in romanlarında çoğunlukla açık mekânlar bulunsa da aslında kapalı mekânlar da, önemli oranda yer kaplamaktadır. Söz konusu kapalı mekânlar; orduların yaşadığı ve savaşların etrafında gerçekleştiği kaleler, yöneticilerin yaşadığı ve devlet işlerinin yönetildiği saraylar ve roman kahramanlarının kaldığı evler olarak değerlendirilebilir.

Roman kahramanlarının maddi ve manevi durumlarına işaret etmek isteyen Bâkesîr, bu amaçla yaşadıkları mekânları değişik birçok şekilde tasvîr etmiştir. Kapalı mekânlar için yapılan tasvirlerle bakıldığında sarayların içinde devlet işlerinin yönetildiği ve padişahların yaşadığı halktan uzak yapılar, kalelerin ise içinde askerlerin toplandığı ve sürekli savaşlarla anılan soğuk yapılar, evlerin de kişinin huzur bulduğu ve sıkıntılılarından arındığı mahrem yapılar olarak tasvir edildiği görülür.

²⁶⁹ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 101.

²⁷⁰ Bâkesîr, *Sellâmetu'l-Kass*, s. 21.

Yazarın söz konusu çalışmalarında yer alan kapalı mekânların bir bölümü, şu şekilde örneklendirilebilir.

“Muhtâr b. Ebî Ubeyd ve Arkadaşlarının sığındıkları kale, çok korunaklı idi. Çünkü her taraftan yüksek surlarla çevrili ve yıkılması mümkün olmayan duvarlarla örülü idi.”²⁷¹

“Hamdân sarayın bekleme salonunda giriş izni beklerken gözüne sağ tarafta bulunan sarayın surları, demir çardakları ve sarayın içlerine doğru uzanan koridor ilişti. Sonra da, altın suyuyla süslenmiş odanın duvarlarında bulunan güzel işlemlere ve kapılara ustaca nakşedilmiş süslemelere hayretle baktı.”²⁷²

“O, her biri farklı sokaklara açılan çok kapılı ve aralarında koridorların bulunduğu birçok oda ve salondan oluşan büyük bir evdir. Evin ortasında müşterilerin karşılandığı büyük bir salonu vardır. Ebû'l-Fadl, cemaat toplantılarını bu evde yapardı. Buraya gelen cemaat üyeleri de, dikkat çekmemek için farklı kapılardan içeriye girerlerdi sonra da iç taraflarda bulunan salonların birinde toplantılar yaparlardı.”²⁷³

3.2.5. Zaman

Sözlükte vakit, mevsim ve dönem²⁷⁴ gibi anlamlara gelen zaman kelimesi, roman sanatında eserde değinilen olayların meydana geldiği nesnel, vak'a ve anlatma zaman dilimlerini ifade etmektedir.²⁷⁵

Masal, destan, halk hikâyeleri gibi kültürel sanat dallarında zaman unsuru, istenilen ölçüde kendisine yer bulamamıştır. Dolayısıyla bu tür sanat dalları, kendi zamanlarını istenilen ölçüde yansıtamamışlardır. Romanda ise zaman unsuru, çok önemli bir konuma sahiptir. Çünkü zaman unsuru, roman için vazgeçilmez dört temel unsurdan birisidir. Klasik, modern ve post modern roman türlerinin tümünde zaman unsuru hep var olmuştur. Ancak kimi romancılar, zaman unsurunu özellikle ön plana çıkarmış; kimileri de, biraz geri plana itmiştir. Romanın zaman unsuru güçlü olduğu için konu edindiği dönemi, yukarıda ifade edilen geleneksel sanat dallarından daha iyi yansıtmaktadır.²⁷⁶

²⁷¹ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 23.

²⁷² Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 28.

²⁷³ Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ*, ss. 29-30.

²⁷⁴ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra*, Kahire, Âlemü'l-Kütüp, 1.b., 2008, s. 997.

²⁷⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 126.

²⁷⁶ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 126.

Roman kurgusal bir yapıdır. Kurgusal yapılarda zaman iyi kurgulanmadığında söz konusu yapılar; dağınık, anlaşılabilirliği güç ve edebi değerden yoksun olurlar. Ancak iyi kurgulanmış romanlarda estetik değeri yüksek bir zaman tasarımıyla karşılaşmak mümkündür. Her hangi bir roman; zaman diliminden soyutlandığında okuyucunun beğenisinden uzak, anlamsız bir metine dönüşür. Çünkü roman, zaman dilimlerinden meydana gelen bir terkiptir. Dağınık olduğunda her hangi bir sanat değeri olmayan söz konusu zaman dilimleri, bir araya geldiğinde yüksek bir sanat yapısına dönüşebilmektedir.

Zaman kavramı, edebiyatta olduğu gibi diğer bütün bilim dallarında da önemsenmiştir. Çünkü zaman, her canlının hareket zemini diğer bir ifadeyle hayat çerçevesidir.²⁷⁷

Romanın tarihsel verilerle sıkı bir bağı olduğundan dolayı klasik roman, kurgunun el verdiği ölçüde zaman dâhil tüm roman unsurlarının tarihsel gerçekliğine sadık kalırken; post modern roman ise, aynı konuda biraz daha bağımsız davranmıştır.²⁷⁸

Roman sanatında birçok farklı zaman kavramı söz konusudur. Ancak bunlardan nesnel ve vak'a zaman kavramları daha çok ön plana çıkmaktadır. Nesnel zaman; romanda ifade edilen vak'anın gerçekleştiği gerçek zaman, vak'a zamanı da romanda anlatılan olayların gerçekleştiği kurgusal zamandır.²⁷⁹

Ali Ahmed Bâkesîr, roman çalışmalarında zaman akışının birçok farklı unsurlarından istifade etmiştir. Söz konusu akışlar; zamanda geriye dönüş, ileriye gidiş, zamanı hızlandırma ve yavaşlatma teknikleridir.

Bu tekniklerin Bâkesir romanlarındaki örneklerine değinmeden önce zamanın, genel anlamda söz konusu çalışmalarda nasıl yer edindiğine bakıldığında zamanın net ifadelerle değil de birkaç gün, birkaç yıl, birkaç zaman gibi tarih noktasında muğlak ifadeler şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber bazen de satır aralarında tasvir ve işaretlerle kendisine göndermeler yapılmıştır.

²⁷⁷ Abdulkadir Bilgarbî, *el-Bünyetü 'z-Zamaniyye fi'r-Rivâye*, Cezâir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s. 8.

²⁷⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 126.

²⁷⁹ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 126.

“Üç gün sonra onu uzak bir yerde gördüler. Dalgalar onu ve üç arkadaşını oraya sürüklemişti.”²⁸⁰

“Aliye’nin kaybolmasının üzerinden iki hafta geçmişti. Hamdân, bu stres içerisinde ne uyuyabiliyor ne de çalışabiliyordu.”²⁸¹

“Hakîm ve Sellâme her gün merada buluşuyor ve Sellâme ondan şarkılar öğreniyordu. Bu durum, günlerce devam etti.”²⁸²

“Bu olayların üzerinden üç yıl geçmişti. Bu süre zarfında uzun zamandır hasta olan Ümmü’l-Vefâ ölmüştü.”²⁸³

“Efendisinin bir haftadır Kûfe’deki sarayında dinlendiğini ve ne zaman geleceğini de kimsenin bilmediğini ona söyledi.”²⁸⁴

“Tatil günleri, bir rüya gibi gelip geçti. Okulun başlamasına sadece bir hafta kalmıştı.”²⁸⁵

“Sellâme, sabah namazını kıldıktan sonra keçilerini sağdı... Daha güneş doğmamıştı ve o sabah, diğer kış sabahları gibi soğuktu.”²⁸⁶

“Bu durum, dört ay sürdü. Bu sürede Mus‘ab, büyük bir sabır ve cesaret örneği gösterdi.”²⁸⁷

Örneklerde de görüldüğü üzere romanlarında muğlak zaman ifadelerini daha çok tercih eden Bâkesîr’in, buradaki amacının romanlarını belli bir zamanla sınırlandırmama ve mezkûr genel kavramlarla her dönemin insanına hitap etme düşüncesi olduğu düşünülmektedir.

İşaret edildiği gibi zaman dilimleriyle ilgili olarak daha çok kapalı ifadeler tercih eden Bâkesîr, nadiren de olsa farklı zaman dilimlerini kullanmıştır.

“Bu dördüncü yıldır. Bunun bitiminde Fûad ilkokul diplomasını kazanmış olacaktır.”²⁸⁸

“O vakit, Cuma gecesiydi ve ramazan ayının bitimine beş gün kalmıştı. Sultan askerleriyle beraber karargâh kurmuştu.”²⁸⁹

²⁸⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 20.

²⁸¹ Bâkesîr, *es-Sâiru’l-Ahmer*, s. 26.

²⁸² Bâkesîr, *Sellâmetu’l-Kass*, s. 34.

²⁸³ Bâkesîr, *Sellâmetu’l-Kass*, s. 43.

²⁸⁴ Bâkesîr, *es-Sâiru’l-Ahmer*, s. 26.

²⁸⁵ Bâkesîr, *Leyletü’n-Nehr*, s. 39.

²⁸⁶ Bâkesîr, *Sellâmetu’l-Kass*, s. 21.

²⁸⁷ Bâkesîr, *el-Fârisu’l-Cemil*, s. 23.

²⁸⁸ Bâkesîr, *Leyletü’n-Nehr*, s. 20.

²⁸⁹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 191.

“Şucâ‘! İnşallah bu durum, gelecek ilkbahar mevsiminin ortalarında gerçekleşecektir.”²⁹⁰

“Düşmanlarınızla savaştığınız bu mübarek ramazan ayının mübarek Cuma gününde Müslüman kardeşleriniz için yaptığınız dualar belki de kılıçlarınızdan daha etkili olacaktır.”²⁹¹

3.2.5.1. Zamanı Hızlandırma

Ali Ahmed Bâkesîr’in, romanlarında zaman akışıyla ilgili olarak kullandığı tekniklerden biri de zamanı hızlandırma tekniğidir. Söz konusu romanlar, mezkûr teknik kapsamında incelendiğinde ana temanın detaylara boğulmaması, okuyucu dikkatinin dağılmaması ve odaklanılması gereken hususların daha fazla ön plana çıkarılması için bazen olayların özetlendiği ve gereksiz detaylardan imtina edildiği görülür.

Çoğunlukla tarihsel nitelikte romanlar kaleme alan Bâkesîr’in, çalışmalarında zamanı hızlandırma metoduna başvurması doğal bir durumdur. Çünkü tarihsel romanlar, genellikle geniş zaman dilimlerine hitap ederler. Roman yazarının, söz konusu geniş zaman içerisinde geçen tüm detaylara değinmesi teknik olarak mümkün olmadığı gibi roman sanatı açısından da olumlu bir durum değildir.

Bâkesîr’in söz konusu teknik kapsamında kurduğu cümlelerin bazıları, şu şekilde örneklendirilebilir:

“Kuşatma dört ay sürdüğünden Muhtâr çok sıkılmış ve yanında bulunan erzaklar tükenmişti.”²⁹²

“Mus‘ab, arkadaşı Ahnef’in vefatından sonra günlerce buhranlar içerisinde kaldı.”²⁹³

“Bu olayların üzerinden üç yıl geçmişti. Kocası tarafından Sellâme’nin satılmasına çok üzülen evin hanımı Ümmü’l-Vefa, uzun süren bir hastalıktan sonra ölmüş; kocası da kendisini camiden alıkoyan hastalıktan dolayı oldukça çökmüştü.”²⁹⁴

“Eğitim ve öğretim yılı, kazasız belasız bir şekilde gelip geçti. Fuâd, sınıfı başarılı bir şekilde bitirmişti. Dayısı, Fuâd’ın sınıfı başarılı bir şekilde geçmesi sebebiyle rahat bir nefes aldı ve Allah’a hamdetti. Çünkü yeğenin başarılı olması için

²⁹⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 42.

²⁹¹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 199.

²⁹² Bâkesîr, *el-Fârisü’l-Cemîl*, s. 23.

²⁹³ Bâkesîr, *el-Fârisü’l-Cemîl*, s. 23.

²⁹⁴ Bâkesîr, *Sellâmetü’l-Kass*, s. 43.

verdiği emekler boşa gitmemişti... Tatil bitti ve Fuâd, dördüncü sınıfı bitirmek için tekrar okula döndü.”²⁹⁵

“Bu olayların üzerinden iki yıl geçmişti. En verimli yılları sayılan bu süreçte Fuâd, en popüler bestelerini kaleme almış ve insanlar arasında büyük bir üne kavuşmuştu.”²⁹⁶

“Aylar gelip geçmesine rağmen Fuâd, öldürmeyen ve güldürmeyen o acıların içerisinde hala. Ancak bu süre zarfında *Lahnü't-Tayf* ve *Lahnü'z-Zikrâ*'nın da aralarında bulunduğu birçok beste yaptı.”²⁹⁷

3.2.5.2. Zamanı Yavaşlatma

Zamanı yavaşlatma tekniği, romanda yer alan kişileri, mekânları ve olayları tasvir ederken ya da söz konusu durumlar hakkında hayal kurarken başvurulan ve çoğunlukla zaman ve aksiyondan mahrum olan bir anlatım biçimidir.²⁹⁸ Pek çok edebiyatçı, çalışmalarında bu teknikten yararlanır. Ancak bazıları, çok yararlanırken bazıları da az yararlanır.

Çalışmalarında değinilen tekniği kullananlardan biri de Bâkesîr'dir. Roman olaylarını okuyucuya daha iyi anlatmak ve konuyu somutlaştırmak isteyen yazar, bazen uzun uzun diyaloglar, tasvirler ve detaylara yer vermek suretiyle söz konusu tekniğe başvurmuştur. Romanlarında genellikle tarihsel olayları işleyen yazarın, zamanı hızlandırma tekniği gibi zamanı yavaşlatma tekniğine de başvurması anlaşılır bir durumdur. Çünkü tarihsel romancı, çalışmalarında okuyucunun içinde bulunduğu zaman diliminin çok gerisine gitmektedir. Roman olayının zamanı ve okuyucunun içinde bulunduğu zaman birbirinden uzaklaştıkça okuyucu, roman olayının zamanına gitmekte ve o dönemin sosyo-kültürel gelişmelerini anlamakta zorlanır. Bu sorunun ortadan kaldırılması ve roman olaylarının daha iyi anlaşılması için – aşağıda verilen örnekte olduğu gibi - kimi zaman uzun diyaloglar ve detaylı tasvirlerle başvurulur.

“Mus'ab, onun yanında bir süre kaldı. Bu süre zarfında Âişe, herhangi bir arkadaşıyla görüşmesine fırsat vermeyip her gün değişik bir kıyafet ve işveyle karşısına çıktı. Âişe'nin evindeki ikameti üçüncü güne giren Mus'ab, arkadaşlarıyla görüşmek üzere evden çıkmak isteyince Âişe, vallahi sen hiçbir şekilde bugün evden çıkamazsın, ancak istediğin arkadaşlarını buraya çağırabilirsin çünkü şarkılar söyleyip bizi eğlendirmesi için 'Azzetü'l-Mîlâi'yi çağırdım, Diyerek kendisine engel olur. Sonra da kureyşli kadınlardan seçkin bir

²⁹⁵ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nahr*, s. 37.

²⁹⁶ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 135.

²⁹⁷ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 125.

²⁹⁸ Nûra bint Muhammed b. Nâsir el-Merî, *el-Bünyetü's-Serdiyye fi'r-Rivâyeti's-Su'ûdiyye*, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), 2008, s. 101.

grubu tertip ettiği eğlenceye çağırır. Davete icabet eden her kadına birçok hediye verip çiçeklerle süslediği güzel yerlere oturtur. Kadın davetliler için sıra sıra meyve tabaklarının dizili olduğu ve güzel kokuların her tarafa yayıldığı bir sofraya kuran Âişe, yan salonda bulunan erkek misafirler için de aynı ihtişamda bir sofraya ve güzel bir mekân tertip eder. Samimi dostlarından bir grubu davet etmiş olan Mus'ab da, onlarla hoş bir sohbet girip devlet ve halkın meselelerini müzakere eder. Bu arada hizmetçiler de, meyve suyu kadehlerin ve içinde çeşit çeşit yemeklerin bulunduğu tepsileri dolaştırıyorlardı. Afiyetle meyve sularını içip yemeklerini yedikten sonra kadınların olduğu bölümden çalgı aletlerinin ve İmrü'l-Kays'ın şiirlerini söyleyen şarkıcı 'Azzetü'l-Milâi'nin sesini duyarlar.”

Verilen örnekte Bâkesîr, Savaştan dönen Mus'ab'ın, hanımı Âişe'nin yanında geçirdiği ilk iki günü zamanı hızlandırma tekniği kapsamında anlatırken üçüncü günü zamanı yavaşlatma tekniği doğrultusunda bol tasvirlerle detaylandırarak anlatmıştır.

3.2.5.3. Geriye Dönüş Tekniği

İngilizce de flashback diye ifade edilen geriye dönüş tekniği, sinema sanatı literatürüne ait bir kavram olup daha sonra edebiyata aktarılmıştır. Zaman kurgusuna ait olan mezkûr teknikle anlatıcı, kahramanın içinde bulunduğu zamanın gerisine giderek mazisinde gerçekleşmiş olay veya olayları anımsatır. Söz konusu teknik; dar ve yapıcı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Dar anlamda geriye gitme; olayları veya kişileri tanıtmak üzere en çok birkaç güne kadar geriye gitmektir. Yapıcı anlamda geriye dönüş ise, bir kahraman veya bir olay hakkında okuyucuyu bilgilendirme ihtiyacı doğduğunda okuyucuyu bilgilendirmek için başvuru olan daha geniş bir geri dönüş tekniğidir.²⁹⁹

Romanlarda ara ara yer verilen geriye dönüş tekniği, romana hâkim ana olay örgüsünün eksik kalan yönlerini tamamlama ve okuyucu nezdinde kapalı kalan noktaları vuzuha kavuşturma noktasında önemli rollere sahiptir.³⁰⁰

Okuyucuyu aydınlatmak ve merakını gidermek için geriye dönüş tekniğiyle verilen bilgilerin miktarı, okuyucunun ihtiyacına göre değişiklik arz etmektedir. Verilen bilgiler bazen detaylı olurken bazen de yüzeysel olabilmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılmasında, kahramanların tanıtılmasında ve olayların sebeplerinin ortaya konulmasında aktif bir şekilde anlatıcıya yardımcı olduğundan³⁰¹

²⁹⁹ Mustafa Karabulut, “Yusuf Atılğan'ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages Volume 7/1*, 2012, ss. 1384-1385.

³⁰⁰ Muştâk Sâlim Abdurrezzâk, *Tehavvulu Hitâbi'r-Rivâi fi'l-İrâk*, Basra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Basra, 2011, s. 76.

³⁰¹ Karabulut, *Yusuf Atılğan'ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri*, s. 1385.

dolayı birçok edebiyatçı gibi Ali Ahmed Bâkesîr de eserlerinde geriye dönüş tekniğinden kimi zaman yararlanmışır. Yazarın bu minvalde kurmuş olduğu cümlelerin bir bölümü romanlarından hareketle şu örneklerle ifade edilebilir.

“Hatırla! Biz, uzun zaman önce Haceru’l-Esved’in yanında buluşmuştuk ve her birimiz bir istekte bulunmuştu. Sen hilafeti istemiştin işte sana verildi; ben de Iraklılar’ı yönetmek ve Sükeyne ve Âişe’yle evlenmeyi istemiştim bana da o verildi.”³⁰²

Bu örnekte Basra Valisi Mus‘ab, Kûfe’de Muhtâr’ı öldürdükten sonra halife olan abisi Abdullah’ı ziyaret etmek için Mekke’ye gider. Mus‘ab düşmanları olan Muhtâr’ı öldürdüğü için abisinden izzet ve ikram beklerken, devletin malını israf ettiği ve hanımlarına beytûlmalden yüksek miktarda para aktardığı ithamlarıyla karşılaşır. Bunun üzerine Mus‘ab da, abisinden hanımlarıyla olan ilişkilerine karışmaması gerektiğini ifade edip kendisine daha önce aralarında geçen konuşmayı geri dönüş tekniğiyle hatırlatıyor.

“Gençlik yıllarında yaptığı şeyleri hatırladı, Abdullah b. Ömer, Abdülmelik b. Mervân ve kardeşleri Abdullah b. Zübeyr ve Urve b. Zübeyr’in de içinde bulunduğu bir grup arkadaşıyla beraber Haceru’l-Esved’in yanında oturmuşlardı ve herkes Allah’tan bir dileğini dilesin demişlerdi.”³⁰³

Bu örnekte Mus‘ab’ın Kâbe’yi tavaf edip Haceru’l-Esved’e geldiğinde gençliğindeki bir anısını hatırlamak suretiyle mazisine zamanda geri dönüş tekniğiyle geri gittiği görülmektedir.

“İkisi (Celâleddin ve Memdûd), Hârizmşah’ın (Celâleddin’in babası) annesi ve kız kardeşlerinin de bulunduğu ailelerindeki kadınların başına gelen musibeti şöyle bir hatırladılar. Hârizmşah, savaşta yenildiğini ve ordusunun dağıldığını görünce Gazne’de bulunan Celâleddin’in yanına gitmeleri için ailesinin kadınlarını büyük miktarda para ve erzakla beraber Rey’den oraya yollamıştı. Kervanın istihbarat bilgisine ulaşan Moğollar, onu takip edip yakaladılar sonra da Semarkant’ta bulunan Cengiz Han’a yolladılar.”³⁰⁴

Yazarın *Vâ İslâmâ* adlı romanından aktarılan bu örnekte Celâleddin ve eniştesi olan komutan Memdûd, daha önce Moğolların sebep olduğu bir musibeti geriye dönüş tekniğiyle konuşmaktalar.

³⁰² Bâkesîr, *el-Fârisü’l-Cemîl*, s. 41.

³⁰³ Bâkesîr, *el-Fârisü’l-Cemîl*, s. 43.

³⁰⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 5.

3.2.5.4. Zamanda İleriye Gidiş

Arap Edebiyatında es-Serdü'l-İstişrâfi diye isimlendirilen zamanda ileriye gidiş anlatım tekniği, ilerde gerçekleşmesi beklenen bir şey hakkında önceden bilgi vermek ve yorum yapmaktır.³⁰⁵

Zamanda ileriye gidiş anlatım tekniği, daha sonra anlatılacak olaylara zemin hazırladığı gibi okuyucuyu da olayların gelişi ve roman kahramanlarının evlenme, hastalanma veya ölme durumları hakkında önceden bilgilendirir.³⁰⁶

Kaleme aldığı romanlarında zamanı hızlandırma, yavaşlatma ve geriye dönüş tekniklerinden yararlanan Bâkesîr, yoğun olmasa da zamanın diğer bir kullanım çeşidi olan zamanda ileriye gidiş tekniğini de kullanmıştır.

Bâkesîr'in bu tekniğe başvurduğu yerlerden biri Celâleddin Hârizmşah ve kâhin arasında geçen diyalogdur. Moğollara karşı yapacağı savaşın öncesinde savaşın gidişatını önceden öğrenmek isteyen Celâleddin, bir kâhine gider; kâhin de bu teknik kapsamında şu cevabı verir:

“Kâhin şöyle dedi: Önce sen Moğolları yeneceksin. Sonra da onlar, seni yenecekler. Ayrıca ilerde büyük bir padişah olarak büyük devletlere hükmedip Moğolları kesin bir şekilde yenecek olan bir çocuk aileden çıkacaktır.”³⁰⁷

Bu tekniğin kullanıldığı yerlerden bir diğeri de, Şucâ'ın babası Şâver tarafından öldürüleceğini önceden haber veren olaydır. Babası olan Şâver'in Esedüddin'i öldürme planları kurduğunu öğrenen Şucâ', onu bundan vaz geçirmeye çalışır. Ancak bir türlü vaz geçmediğini görünce Ededüddin'e gidip her şeyi anlatacağını söyleyerek onu tehdit eder. Bunun üzerine ikisi kavgaya tutuşur. Bu kavganın sonunda Şucâ'ın, Şâver tarafından öldürüleceğini Şucâ'ın karısı Sümeyye bu teknik kapsamında şöyle anlatır.

Tehlikenin boyutunun farkına varan ve Şâver'in, diğer adamlarını da çağırabileceğinden korkan Sümeyye, teyzesi Zübeyde'yi yardıma çağırmak için

³⁰⁵ Muhammed 'Azâm, *Şer'iyetü'l-Hitâbi's-Serdî*, Dimeşk, y.y., 2005, s. 110; Abdullah b. Safiye, *el-İstişrâf fi'r-Rivâyeti'l-'Arabîyye*, el-Hâc Lehdar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cezâir, 2013, s. 8.

³⁰⁶ 'Azâm, *Şer'iyetü'l-Hitâbi's-Serdî*, s. 111; Kemâl Abdurrahman, *el-İstişrâf ve Serdiyütü'z-Zaman fi rivaye (el-İskenderiye 2050)*, 19.11.2012, <http://www.alnaked-aliraqi.net/article/13221.php>, 17.07.2017.

³⁰⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 10.

hızlıca gitti ve şöyle dedi: Oğlun Şucâ‘ya yetiş! Babası adamlarına onu öldürmelerini emretti.³⁰⁸

3.2.6. Kişiler Kadrosu

Romanın karakterleri; eserdeki olayları canlandıran, gelişmeleri meydana getiren, problem ve çözümde rol oynayan kısaca romandaki olaylarda herhangi bir şekilde rol alan canlı veya cansız, hayali veya gerçek, iyi veya kötü tüm varlıklardır.³⁰⁹

Kurmaca eserlerde olay örgüsüne aksiyon kazandırmak ve hikâyeyi baştan sona sürüklemek için ihtiyaç duyulan kişiler kadrosu, insanlardan oluşabildiği gibi kendisine insani nitelikler verilmiş canlı-cansız tüm varlıklar olabilmektedir. Çünkü romanda rol alan insan dışındaki diğer varlıklar söz konusu rolü kendi özel niteliklerinden ziyade yükledikleri insani fonksiyonlarla yerine getirmektedirler. Her hangi bir kurmaca çalışmada rol alan şahıslar; ne kadar hayali bir insan, cansız bir varlık ya da bir kavram olsa da davranışlarında, konuşmalarında duygularını ifade etmede kısaca her durumda beşeri niteliklerle romanda yer almalıdırlar. Çünkü roman kahramanlarının, olaylar sırasında hissettikleri duyguları okur da hissetmelidir. Şayet romanın kahramanları ve okur, roman olayları karşısında aynı duygularda buluşamıyorsa romanın okur ilgisini çekmesi beklenemez.³¹⁰

Romanın kahramanları, roman için çok önemli bir unsurdur. Çünkü onlar, yazarın düşüncelerini canlandıran oyunculardır.

Romanın okurun ilgisini çekmesi için yazar; kahramanlarını ilginç karakterlerden seçmeli, davranışlarını yorumlamalı, düşüncelerini açıklamalı ve psikolojik tahlillerini güzel bir şekilde yapmalıdır.³¹¹

Roman teorisyenleri, roman karakterlerini olay örgüsü içerisinde yerine getirdikleri rolleri itibariyle birçok farklı şekilde taksim etmişse de kanaatimizce bu karakterlerin başkarakter ve yardımcı karakter şeklindeki tasnifi en ideal tasniftir.

³⁰⁸ Bâkesîr, *Sîretü 'ş-Şucâ'*, s. 295.

³⁰⁹ Latîf Zeytûni, *Mu 'cem Mustalahât Nakdi 'r-Rivâye*, Beyrut, Mektebetü Lübnân, 1.b., 2002, ss. 113-114; Muhammed Cûdî, *Şi 'riyetü 'ş-Şahsiyye ve 'l-Mekâni 'r-Rivâi fi 'Âid ilê Hayfâ li Gassân Kenefâni: mine 'l-Bünye ile 'd-Delâle*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cezâir Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, 2012, Bûzriâ, s. 30.

³¹⁰ Sad 'Avde Hasan 'Udvâni, *eş-Şahsiyye fi A 'mâli Ahmed Refîk 'Avad er-Rivâiyye: Dirârese fi Dev 'i 'l-Menâhici 'n-Nakdiyye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazze İslâm Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014, s. 7; Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, ss. 169-174.

³¹¹ Muhammed Sâyil Hamdân, *Kadâya 'n-Nakdi 'l-Hadîs*, Erbed, Dâru 'l-Emel, 1.b., 1991, s. 73.

Ali Ahmed Bâkesîr'in romanlarında rol alan karakterlerin sayısında, seçiminde ve sunumunda nasıl bir yöntem takip edildiğine bakıldığında farklı uzunluklarda altı adet roman kaleme aldığı görülmektedir. Orta uzunluktaki romanlarında az sayıda karaktere rol verirken, daha uzun romanlarında oldukça kalabalık bir kadroya yer vermiştir. Bu durum biraz daha detaylandırıldığında *Leyletü'n-Nehr* adlı romanda 11, *Selâmetü'l-Kass*'ta 14, *el-Fârisü'l-Cemîl*'de 19, *Sîretü'ş-Şucâ*'da 25, *Vâ İslâmâ*'da 33 ve *es-Sâiru'l-Ahmer*'de 34 karaktere rol verildiği görülmektedir.³¹²

Romanlarında yer alan kahramanları roman sanatının işaret ettiği şekilde isimlendiren Bâkesîr, romanın içeriğiyle uyumlu ve hayatta karşılığı olabilen isimler tercih etmiştir.³¹³ Romanlarında tarihsel konulara değinen Bâkesîr, olayları canlandırmak için doğal olarak Mus'ab b. Zübeyr, Abdullah b. Zübeyr, Abdülmelik b. Mervân, Kutuz, Sultan Celâleddin, 'İzz b. 'Abdüsselâm ve Baybars gibi tarihi isimlerden yararlanmıştır. Çoğunlukla gerçek tarihi şahıslara rol veren Bâkesîr, bazılarında gerçekliği olmayan hayali karakterler kullanmıştır.

Bâkesîr'in romanlarında rol alan başkahramanlar ve yardımcı kahramanların kimler olduklarına ve ne tür roller icra ettiklerine değinmeden önce roman kahramanlarının genel anlamda okuyucuya nasıl tanıtıldıklarına, ardından da Bâkesîr'in bu manada nasıl bir metot izlediğine örneklerle değinmek olumlu olacaktır.

Roman karakterleri, okuyucuya iki farklı şekilde tanıtılmaktadır. Birincisi: Yazar tarafından kahramanın okuyucuya psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik açılardan biri veya tümüyle detaylı ya da yüzeysel olarak tanıtılmasıdır. İkincisi: Kahramanın kendi kendini ya da başka bir kahramanın kendisini söz konusu açılardan tanıtmasıdır.³¹⁴ Bâkesîr'in romanlarındaki kahramanların tanıtımında her iki yöntem de kullanılmıştır. Birinci yöntem, yazarın romanlarından hareketle şu şekilde örneklendirilebilir.

“Hamdân otuz beş yaşlarında olup güçlü, çalışkan ve güler yüzlü biriydi. Öyle ki en zor anlarda ve en tehlikeli durumlarda bile yüzünden tebessüm eksik olmazdı. Fakat kendisi bu kanaatli duruşunun ve mütebessim çehresinin ardında zalim olarak gördüğü o durumlara karşı isyankâr bir kalp taşıyordu.”³¹⁵

³¹² Abdullah el-Hatîp, *Rivâyât Ali Ahmed Bâkesîr*, ss. 114,116.

³¹³ Hasan, el-Behrâvî, *Bünyetü'ş-Şekli'r-Rivâî*, Beyrut, el-Merkezü's-Sekâfi'l-Arabî, 1990, 1.b., s. 247.

³¹⁴ el-Behrâvî, *Bünyetü'ş-Şekli'r-Rivâî*, s. 223; Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, ss. 169-174.

³¹⁵ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 7.

“O, Mus‘ab‘ı Abdülmelik’e denk görürdü. Abdülmelik zekâ ve hile açısından ondan üstün olsa da cesaret, cömertlik ve yakışıklılık açısından ona yetişemezdi.”³¹⁶

“Onun ölümü, Celâleddin’i derinden sarsmıştı. Çünkü Celâleddin, onun ölümüyle devletin sütunlarından bir sütunu, gurur duyup samimiyet ve öğütlerine güvendiği bir kardeşini, tecrübelerine dayandığı bir vezirini ve savaşlarda cesaretine hayran kaldığı bir kahramanını kaybetmişti.”³¹⁷

“Sellâme, Medine doğumlu bir cariyeydi. Ev işlerinde karısına yardım etsin diye daha sekiz yaşındayken Ebû'l-Vefa tarafından satın alınan Sellâme, bu salih evde büyüdü ve kendisini çok seven evin hanımı Ümmü'l-Vefa’dan Kur‘ân okumayı öğrendi.”³¹⁸

“İhsân da, Fuâd gibi babasını kaybetmişti. Lisede Arapça öğretmeni olan babası Nâsır Ali Diyaüddin, ilk eşini kaybettikten sonra uzun bir süre bekâr kalır. Daha sonra amcasının dul kızı Sümeýra ile evlenen Nâsır Ali, bu evlilikten İhsân adında bir kızı olur. Kızının doğumundan sonra çok fazla yaşamayan Nâsır Ali, kızı daha beşikte iken vefat eder. Bunun üzerine İhsân’ın annesi, kızıyla beraber kardeşi Mahmûd Ömer Diyaüddin’in evine taşınır. Kardeşi, iyi bir maaşla Maliye Bakanlığında memur olarak çalışıyordu, kaba biri olduğundan dolayı ancak kırk yaşında evlenebilmişti.”³¹⁹

“Bu genç, zengin ve devlette büyük makamlara sahip Âkif Paşa’nın tek çocuğudur. Babası, onun ardında malını koruyacak ve ismini yaşatacak bir kişiliğe sahip olmasını arzu ediyordu. Çünkü yaşı epey ilerlemiş, hanımını da daha önce kaybetmiş ve tekrardan evlenmemişti. Ancak oğlu Sabri, sorumsuz ve ahlaksız biriydi. Zamanının çoğunu meyhanelerde, gazinolarda ve barlarda geçiriyordu. Babasının malını dansözlere harcıyordu.”³²⁰

Kahramanın okura kendi kendini tanıttığı ikinci yöntem ise şu örneklerle açıklanabilir:

“Allah (c.c.), beni güzellik damgasıyla işaretlemiştir. Ben, tüm insanların bu güzelliği görmelerini ve benim onlara olan üstünlüğümü kabul etmelerini istiyorum. Bu güzelliği onlardan hiç bir şekilde saklamam.”³²¹

“Sen benim öyle (korkak) olmadığımı ve aynı şekilde kimsenin de beni o şekilde nitelendiremeyeceğini biliyorsun.”³²²

³¹⁶ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 62.

³¹⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 15.

³¹⁸ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 21.

³¹⁹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 17.

³²⁰ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 117.

³²¹ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 57.

³²² Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 26.

3.2.6.1. Başkarakterler

Sinemanın başrol oyuncusu gibi romanın başkahramanı da merkezi bir konumdadır. Çünkü Romanın olay örgüsü kendisine bağlı, epizotlar onun etrafında gerçekleşmekte, yardımcı kahramanlar onun başrol görevini sağlıklı bir şekilde icra edebilmesi için çalışmaktalar. Romanın ana ekseninde yer alan Başkahraman, yazarın ilgisine en çok mazhar olan kişidir.³²³

Başkahramanlar, genellikle isim ve lakap ya da isim ve aile nispeti gibi iki isimle anılırlar. Öte yandan bir çevreleri, uğraştıkları bir işleri, farklı bir karakter yapıları ve söz konusu karakterlerine kaynaklık eden bir mazileri olur.³²⁴

Başkahramanın kim olduğuna ve romanın hangi noktasında rolünü icra ettiğine değindikten sonra icra ettiği rolün bazı niteliklerine maddeler halinde değinmek faydalı olacaktır.

- Oynadığı rol, kompleks bir roldür.
- İcra ettiği rol, bireysel değil takım oyunudur.
- Roller, değişebilmektedir.
- Oynadığı rol, statik değil dinamik bir roldür.
- Rolü gizemlidir.
- Etkilenen değil etkileyen bir roldür.
- Ortaya koyduğu rol tali değil başroldür.³²⁵

Romanlarında işlediği konuları gerçek tarihi olaylardan seçen Ali Ahmed Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr* adlı romanın başkahramanı Fuâd Hilmî dışında diğer romanlarındaki başkarakterin tamamını tarihi gerçek şahsiyetlerden seçmiştir.

Sellâmetü'l-Kass, Vâ İslâmâ, Leyletü'n-Nehr, es-Sâiru'l-Ahmer, Sîretü'ş-Şucâ' ve *el-Fârisü'l-Cemîl* adlı romanları kaleme alan Bâkesîr, bu romanlar için sırasıyla Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî 'Âmmâr, Kutuz, Fuâd Hilmî, Hamdân Karmat, Şucâ' b. Şâver ve Mus'ab b. Zübeyr'i başkahraman olarak seçmiştir.

³²³ Munîre Bebarî, *Binâü'ş-Şahsiyât fi Rivâye 'Arşi Ma'şuk li Rabîa Celtî*, Hayser Bisker Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans), s. 21.

³²⁴ Halîl Bervînî, "Binâü'ş-Şahsiyyeti fi Rivâye Ağustos li Sun'illâh", *İdâetü'n-Nakdiyye Dergisi*, Sayı: 14, 2014, s. 56.

³²⁵ Munîre, *Binâü'ş-Şahsiyât fi Rivâye 'Arşi Ma'şuk li Rabîa Celtî*, s. 25.

Bâkesîr'in kendilerine başrol verdiği kahramanlarla ilgili bu kısa girişten sonra bu kahramanların kimler olduklarına ve rol aldıkları çalışmalarda neler yaptıklarına daha geniş bir şekilde değinmek yararlı olacaktır.

Mus'ab b. Zübeyr

Mus'ab b. Zübeyr, Mekke'de bulunan Halife Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi ve Basra'nın valisidir. Mus'ab, siyasi hayatında olduğu gibi evlilik hayatında da birçok problemle karşılaşmıştır.

Mus'ab'ın hayatına siyasi pencereden bakıldığında, bir tarafta Kûfe'de bulunan Muhtâr b. Ebî Ubeyd'e karşı savaşmakta olduğu bir taraftan da Şam'da bulunan Halife Abdülmelik b. Mervân'dan gelebilecek tehlikelere karşı tedbir almaya çalıştığı görülmektedir.

Muhtâr tehlikesini ortadan kaldırmak isteyen Mus'ab, üzerine gittiğinde o, korunaklı bir kaleye sığınmıştır. Bunun üzerine uzun süre kalede bir kuşatma altına alınan Muhtâr, erzakı bitince savaşmak üzere kaleden çıkmış ve Mus'ab tarafında öldürülmüştür. Yazar, bu durumu şu ifadelerle anlatmaktadır.

“Muhtâr'ı kuşatmaya alan Mus'ab, kaleye her türlü girişi yasakladığı gibi adamlarına onun adamlarını her tarafta arama emrini verdi. Muhtâr'ın sığındığı kalenin yüksek bir yerde olması ve etrafının yüksek surlarla çevrili olması nedeniyle Mus'ab, oraya bir türlü giremez... Erzakı biten Muhtâr, emân dilemek için geldiği Mus'ab'tan ret cevabı alınca tekrar kalesine geri döner... Ertesi gün Muhtâr bir grup adamıyla kaleden çıkıp ölünceye kadar savaşır. Muhtâr'ı öldüren Mus'ab, başını kesip abisi Abdullah b. Zübeyr'e gönderir, ellerini de Kûfe mescidinin kapısına asar.”³²⁶

Muhtâr tehlikesini böylece bertaraf eden Mus'ab, ileride kendisi için bir sorun teşkil edebilecek Abdülmelik b. Mervân'ı da ortadan kaldırmak için arayışlara girmiştir. Bu arayışlar kapsamında Mekke'de bulunan abisi Abdullah b. Zübeyr'i ziyaret eden Mus'ab, ondan her hangi bir yardım alamadığı gibi aksine devlet malını israf ettiği ve hanımlarına çok harcamalar yaptığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Basra'ya dönen Mus'ab, valilik görevinden alınıp yerine yeğeni Hamza b. Abdullah'ın atandığını duyunca üzgün bir şekilde köşesine çekilmiş, ancak Hamza'nın kötü yönetimi sebebiyle Basralıların yoğun isteği üzerine kısa bir süre sonra tekrar görevine geri dönmüştür. Abdülmelik b.

³²⁶ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, ss. 22-27.

Mervân'a karşı kimseden her hangi bir yardım göremeyen Mus'ab, bu sefer de aralarında herhangi bir savaşın çıkmaması için diplomatik faaliyetlere başvurmuştur. Ucu açık olarak biten romanın satır aralarında diplomatik faaliyetlerin, olumlu bir sonuç vermediği anlaşılmaktadır.

Mus'ab'ın siyasi hayatı gibi evlilik hayatı da oldukça karmaşık olduğu görülmektedir. Sükeyne, Âişe, Zeynep ve Emetü'l-Hamîd adında dört tane hanımı bulunan Mus'ab, bunların ilk ikisiyle çok problem yaşamıştır. Çünkü güzel oldukları kadar kıskanç ve nazlı olan bu ikili; herhangi bir şeyden memnun olmayan tavırlarıyla onu canından bezdirmişler. Bundan dolayı o da, diğer hanımlarıyla daha çok zaman geçirerek onlardan intikam almaya çalışmıştır. Yazar bu duruma şu şekilde değinmiştir:

“Mus'ab, arkadaşı Ahnef'in tavsiyesi üzerine hanımlarından Zeynep ve Emetü'l-Hamîd'i alarak Kûfe'ye döndü. Mus'ab'ın beraberinde bu iki hanımını götürmesindeki amacı, kendisini iyi bir şekilde karşılamayan Sükeyne ve Âişe'ye bir ders vermektir.”³²⁷

Mus'ab, hanımlarını çokça sevdiği için devlet meseleleri dâhil birçok konuda bazen etkilerinde kalıyordu. Ancak bunun yanında oldukça cömert, güler yüzlü, sevilen ve yiğit bir karaktere sahip olduğu şu ifadelerden anlaşılmaktadır.

“Mus'ab! Arkadaşların, senin mertliğini bilmiyorlar ve hak ettiğin değeri sana vermiyorlar.”

“Sende olan birçok şey abinde yoktur. Mesela cömert bir kralın simasına benzeyen bu siman onda yoktur. Aynı şekilde sende olan bu cömertlik, onda yoktur.”

“Kuşatma dört ay sürdü, bu süre zarfında Mus'ab, büyük bir sabır ve cesaret örneği sergiledi.”

“Hayır! Onlar, beni çok sevdikleri için böyle yapıyorlar. Onları kınama!”

Kutuz

Bâkesîr, Kutuz'un hayat hikâyesini kurgularken Hz. Yusuf'un hikâyesinden ciddi anlamda etkilenmiştir. Çünkü Kutuz da, tıpkı Hz. Yusuf gibi hayata mutlu, huzurlu ve güzel bir ortamda başlamış, ancak zaman geçtikçe söz konusu güzellikler tek tek dağılmış ve kendisi için sıkıntılı uzun bir dönem başlamıştır. Bu dönemin sonunda da Hz. Yusuf'un Mısır'a aziz olması gibi kendisi de, Mısır'a sultanı olmuştur.

³²⁷ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 23.

Mus‘ab’ın hayat serencamıyla ilgili verilen bu kısa bilgi yazar tarafından şöyle detaylandırılmıştır:

Vâ İslâmâ adlı romanın başkahramanı Kutuz, Celâleddin Hârizmşah’ın kız kardeşi olan Cihân Hatun ve Prens Memdûd’un çocuğu olarak dünyaya gelmiş, ancak kendisinden önce ünü dünyaya gelmiştir. Çünkü Moğollarla amansız bir mücadele içerisinde bulunan Celâleddin, savaşın ne yöne evirileceğini kâhinlere sorarken, ailesinden Moğolları yenecek bir erkeğin doğacağı haberini almış, bahsedilen erkeğin Kutuz olduğunu anlayınca kendisiyle yakından ilgilenmiştir.

Doğduğunda ailesi tarafından Mahmûd olarak isimlendirilen Kutuz, daha sonra değinileceği üzere kendisini kaçırıp köle olarak satanlar tarafından Kutuz diye isimlendirilecektir. Yaşıtı olan kuzeni Cihâd ile beraber Celâleddin’in sarayında büyüyen Mahmûd, devletin iç ve dış siyasetine yakından vakıf olma imkânı bulmuştur.

Çocukluk evresini güzel bir ortamda geçiren Kutuz, gençlik dönemini ise çok kötü koşullar içerisinde geçirmiş ve Moğollarla yapılan savaşta Celâleddin ve Cihâd dışında tüm ailesini kaybetmiştir. Celâleddin, Moğollarla olan savaşında kendisine yardım etmeyen Müslüman bazı sultanlara karşı sefere çıkmış, ancak sefer dönüşünde Kutuz, Cihâd ile beraber eşkıyalar tarafından kaçırılıp köle olarak Şamlı tüccarlara satılmıştır. Veliahtken köle olan Kutuz, ilk başlarda bu yeni duruma alışmakta zorlansa da kendisini ve Cihâd’ı satın alan efendilerinin güzel davranışıyla yeni hayata adapte olmaya çalışmıştır.

Köle olarak Şam’da uzun süre kalan Kutuz; bu süre zarfında ahlakı, dürüstlüğü ve samimiyetiyle artık bir çok kişi tarafından sevilip sayıldığı ve Cihâd’la aralarındaki arkadaşlık ilişkisinin de aşk ilişkisine döndüğü görülmüştür. Efendisinin vaadi gereği azat olup Cihâd’la evlenmeyi bekleyen Kutuz, efendisinin ani ölümü ve Cihâd’ın köle olarak Mısır’a satılması üzerine tekrar büyük bir felaketle karşı karşıya kalmıştır.

Şam’da uzun yıllar kalan Kutuz, rüyasında Peygamber efendimizin kendisine “kalk! Mısır’a git! Ve oraya hâkim ol!” demesi üzerine efendisinden kendisini Mısır’a göndermesini istemiş. Bunun üzerine köle olarak Memlûk emîrlerinden İzzeddin’e satılmıştır. Mısır’daki saltanat çevrelerinden birine satılan Kutuz, görevi gereği sürekli

saraya gidip gelmiş ve sarayda köle olarak bulunan Cihâd'la karşılaşmıştır. İkisi daha sonra evlenerek yaşadıkları ayrılık hasretini sonlandırmışlardır.

Cesur, kararlı ve ferasetli bir kişiliğe sahip Kutuz, önce efendisi İzzeddin Aybek'in has adamı sonra sultanın veziri ve daha sonra da Peygamber efendimizin rüyada kendisine müjdelediği gibi Mısır'ın sultanı olmuştur.

Sultanlık görevinde kısa bir süre kalmasına rağmen Kutuz, o sürede Mısır'ın kalkınması ve refahı için çok önemli çalışmalar yapmış olduğu gibi İslâm âlemini de dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumaya çalışmıştır. Bu anlamda birçok İslâm ülkesini yakıp yıkan Moğolları Aynicâlût denen yerde büyük bir hezimete uğratmıştır.

Yaşamı acı ve tatlı birçok hatıralarla dolu olan Kutuz, bütün sıkıntılarını geride bıraktığını düşündüğü anda hayatının en büyük felaketiyle karşılaşmış. Çünkü karısı Cihâd, Aynicâlût savaşında kendisini korumak isterken hayatını kaybetmiştir. Kendisi de, üzüntülü bir şekilde Mısır'a dönüş yolundayken yönetimle ilgili bir konuda ters düştüğü arkadaşı ve ordu komutanı Baybars tarafından suikast sonucu öldürülmüştür.

Hayatı iniş çıkışlarla dolu olan Kutuz, hiçbir zaman dürüst ve ilkeli duruşundan taviz vermemiş ve söz konusu güzel hasletleri nedeniyle herkes tarafından sevilen ve saygı duyulan biri olmuştur.

Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî 'Âmmâr

Abdurrahman b. Ebî 'Âmmâr, *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanın başkahramanıdır. Küçük bir yaşta babasını kaybettiği için saliha bir kadın olan annesi tarafından büyütülmüştür. Yazar, bu duruma şu şekilde değinmektedir:

“Abdurrahman'ın annesi, saliha bir kadın idi. Çocuğunu küçüklüğünden itibaren ibadet ve takva üzere yetiştirmiş ve kalbine ilim sevgisini yerleştirmişti. Nitekim Kur'ân öğrenmesi için onu küçük yaşta bir akrabasının yanına vermiş o da, on yaşına gelmeden hafızlığını bitirmişti. Çoğu vaktini Mescid-i Harâm'da ilim öğrenmek ve itikâfa girmekle geçiren Abdurrahman, akşam eve döndüğünde öğrendiklerini annesine öğretirdi.”³²⁸

Çocuğunun Mekke'nin ileri gelen fakihlerinden biri olmasını isteyen annesi, bunun için sürekli Allah'a dua ederdi. Duası kabul olan Ümmü Abdurrahman; ölmeden çocuğunun ilim ve takvada örnek gösterildiğini ve fetvalarına herkesin başvurduğunu

³²⁸ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 4.

gördü. Annesini kaybettikten sonra kendisini tamamen ilme ve ibadete adanmış Abdurrahman, evi ile Mescid-i Harâm arasında gidip gelirdi. Bazen de babadan kalma hurma bahçesine giderdi.

Sakin bir hayata sahip olan Abdurrahman, İbn Süheyl'in güzel sesli cariyesi Sellâme'yle tanışması üzerine hayatı tamamen alt üst olmuştur. İlmî ve takvasıyla bilinen Mekke'nin büyük fakîhi Abdurrahman, artık mescide gidişini ve ilmî faaliyetlerini azaltmış, Sellâme için şiirler dizen, onun şarkılar söylediği eğlence ortamlarına katılan biri haline gelmiştir. Sellâme'nin de kendisine büyük bir aşkla bağlandığı Abdurrahman, onun aşkıyla yanıp tutuşmasına rağmen bu duygusunu hiç bir zaman günahlarla kirletmemiştir. Kendisini öpmek isteyen Sellâme'ye bunun caiz olamayacağını söyleyip talebini reddetmiştir.

Meşru yollarla sevgilisine ulaşmak isteyen Abdurrahman, bütün çabalarına rağmen bir türlü muvaffak olamamış ve sürekli önüne değişik engeller çıkmıştır. Vuslat ümitlerini dünya hayatında kaybeden Abdurrahman, bu ümitlerini Ahiret hayatına taşımış ve takvalı olunması durumunda ahirette kavuşabileceklerini Sellâme'ye söylemiştir.

Fuâd Hilmî

Fuâd, yazarın tarihsel nitelikli olmayan romanı *Leyletü'n-Nehr*'in başkahramanıdır. Kahramanın karakter tahlili yapılmadan önce, hayatındaki iniş ve çıkışlara değinmek tanınması açısından yararlı olacaktır.

Kahire'nin sessiz ve sade bir mahallesinde dünyaya gelen Fuâd, babasını erken yaşta kaybettiğinden hayata sıkıntılarla başlamıştır. Ancak annesiyle beraber dayısının himayesinde yaşayan Fuâd, kendisiyle aynı kaderi paylaşan mahalledeki kız arkadaşı İhsân'la kurduğu güzel arkadaşlıktan hayata gülümsemek istediği anlaşılmaktadır. Aradığı mutluluğu arkadaşında bulan Fuâd, mutlu geçen çocukluk yıllarının ardından arkadaşının başka bir şehre taşınmasıyla yeniden karanlık günlere ve ıstırapla geçecek uzun bir yola girmiştir.

Biricik aşkının ayrılık acısını sonsuza kadar kalbinde hissedeceğini ve bu acıyla yaşamaya çalışması gerektiğini düşünen Fuâd, hasretle geçen uzun yıllardan sonra İhsân'ın aniden ortaya çıkışıyla tarifsiz bir sevinç yaşamıştır. Artık ondan ayrılmayacağını söyleyen ve evlilik planları kuran Fuâd, İhsân'ın dayısının bu evliliğe

karşı çıkıp onu zengin başka biriyle evlendirmesi üzerine yeniden büyük bir felakete karşı karşıya kalmıştır. Ayrılık acısından yataklara düşen Fuâd, bu duruma daha fazla dayanamayıp ölmüş ve ondan hemen sonra da kendisi için aşk acısıyla yanıp tutuşan İhsân ölmüştür.

Aşk hayatında olduğu gibi eğitim hayatında da çok büyük problemlerle karşılaşan Fuâd, ilerde sahip olmak istediği meslek hakkında ailesiyle bir türlü anlaşmamıştır. Maddi avantajlarından dolayı ailesi, doktor olmasını isterken kendisi de, sahip olduğu müzik yeteneği nedeniyle bu alana yönelmek istemiştir. Duygu ve yeteneğinin peşinden giden Fuâd, müzik alanına yoğunlaşmış ve en sonunda meşhur bir müzisyen olmuştur.

Şucâ' b. Şâver

Diğer romanların aksine *Sîretü'ş-Şucâ'* adlı romanın başkahramanı hakkında roman teorisyenleri tarafından farklı görüşler dile getirilmiştir. Yazar dâhil önemli bir grup, romanın başkahramanı olarak Şucâ' b. Şâver'i işaret ederken diğer bir grup ise, başka kahramanları işaret etmişlerdir. Başkahraman tayininde oluşan ihtilaf; Şucâ' b. Şâver gibi romanın diğer kahramanları olan Vezir Şâver, Halife Âdid-Lidînilâh, Esedüddin, Dirgâm ve Ebû'l-Fadl el-Harîrî'den de aynı oranda bahsedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Sîretü'ş-Şucâ' adlı romanda tarihi gerçek bir karakter olarak resmedilen Şucâ' b. Şâver; cesur, devletine bağlı ve dinini gerçek manada yaşamak isteyen yiğit bir gençtir.

“Evet, onu iyi tanıyorum. O ve Şâver arasında akrabalık dışında başka bir bağ yoktur. O ve Şâver, karakter açısından mağripten maşrıka kadar birbirinden uzaktırlar.”³²⁹

Mısır veziri olan babası Şâver ise, oğlunun tam tersi bir karaktere sahip olduğu ve kişisel çıkarları için hiçbir değeri çiğnemekten imtina etmediği görülmektedir.

Devletine sadık olduğu kadar babasının hukukuna da riayet etmeye çalışan Şucâ', Şâver'in vezirlik tahtında kalabilmek için Haçlılar'la değişik gizli ittifaklara girmesine ve devletin imkânlarından haksız bir şekilde yararlanmasına karşı çıkmış ve onu vazgeçirmek için çok mücadele etmiştir.

³²⁹ Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ'*, s. 148.

“Fakat o; Mısır, Araplar ve Müslümanlara ihanet ederken onu yetkililere nasıl şikâyet etmeyebilir ki hatta onu şikâyet etmezse Allâh’ın, Arapların ve tüm Müslümanların karşısında sorumlu olacak ve Allâh’ın gazabına uğrayacaktır.”³³⁰

“Ya Rabbi! Senin yaptıklarından sual olunmaz. Sen bana yol göster! Beni en hayırlı yola ilet! Bu adam dine ve vatana ihanet ediyor. Ben bu durum karşısında nasıl susabilirim ki, fakat o benim babamdır. Onu nasıl idama yollayabilirim ki?”³³¹

Şucâ‘, Şâver’i izlediği yanlış siyasetinden vazgeçirmek için çok gayret etmişse de o; Mısır ve Müslümanların aleyhine olan gizli ittifaklar, yolsuzluk, kötü yönetim gibi yıkıcı faaliyetlerinden bir türlü vazgeçmemiştir.

Babasını söz konusu olumsuz çalışmalarından vazgeçirme noktasında başarılı olamayan Şucâ‘, bu sefer de Müslümanların aleyhine olabilecek planlarını bozma yoluna başvurmuştur. Nitekim babasının olumsuz planlarını, ilgili yerlere bildirerek akamete uğratmıştır.

Şâver’in yıkıcı faaliyetlerinin son halkası, izlediği yanlış siyaset sebebiyle kendisini vezirlikten azledip yerine geçen Esedüddin için kurduğu suikast planıdır. İlgili plandan haberdar olan Şucâ‘, buna itiraz edip ilgili yerlere şikâyette bulunacağını söylemesi üzerine onun tarafından öldürülmüştür.

Hamdân Karmat

Hamdân Karmat, yazarın 1948 yılında kaleme aldığı *es-Sâiru’l-Ahmer* adlı romanın başkahramanıdır. Rolüne Kûfe’nin kırsalında bulunan bir köyde başlayan Hamdân, köylünün topraklarını zorla almış bir toprak ağasının çiftliğinde diğer köylüler gibi ailesiyle beraber gün boyunca düşük bir ücret ve zor şartlarda çalışmaktadır. Zenginler tarafından köylülerle beraber bu şekilde sömürülen Hamdân, içten içe bu vahşi feodal sisteme karşı isyan ateşiyle yanıp tutuşmaktadır.

“Hamdân, bu güzel ahlak ve tebessümün arkasında - hiçbir insanın dayanamayacağı bu zalim uygulamalara karşı - isyan ateşiyle yanan bir kalp taşıyordu. Bu anlamda bazen kendi kendine şöyle söyleniyordu: Ben özgür müyüm? Yoksa köle miyim? Evet, İbn Hatîm bir ücret ödeyip kendisini köle tüccarlarından satın almamıştı. Bundan dolayı insanların nazarında özgür sayılırdı, ancak o fiili olarak İbn Hatîm’in kontrolü altındaydı ve dolayısıyla bir nevi onun kölesi konumundaydı. Aslında o köleden de daha aşağı bir

³³⁰ Bâkesîr, *Sîretü’ş-Şucâ‘*, s. 253.

³³¹ Bâkesîr, *Sîretü’ş-Şucâ‘*, s. 254.

konumdaydı. Çünkü efendi, kölesinin maddi değeri düşmesin diye onu sıkıntılardan korur. Ama amele böyle değil ki kimse ona herhangi bir değer vermez.”³³²

Emek hırsızlığı yapan toprak ağası İbn Hatîm’e bu tutumundan dolayı büyük bir nefret duymakta olan Hamdân, kız kardeşinin onun tarafından zorla alıkonulması üzerine vahşi feodal sistemle doğrudan silahlı mücadeleye girmiştir. Bu anlamda bölgenin zenginlerine saldırıp mallarını gasp etmiş ve gizli bir eşkiya grubuna katılmıştır. Cesur kişiliğiyle kısa süre içerisinde aralarında sivrilmeye başlayan Hamdân, gasp ettiği mallar sayesinde iyi bir duruma yükselmiştir. Ancak hanımının ölmesi üzerine yaptığı eşkıyalık faaliyetlerine son verip tövbe etmiş ve eski mazbut hayatına tekrar dönmüştür. Hamdân, her ne kadar eşkıyalık faaliyetlerine son veriyse de yaşadığı yerde hâkim olan vahşi feodal düzene karşı hep nefret duymuştur. Bundan dolayıdır ki, eşitliği savunduğunu iddia eden Bâtînî mezhep büyüklerinden Şeyh Hasan el-Ehvâzî ile tanışınca sözlerine hemen de kanmış ve mezhebini kabul etmiştir.

Bâtînî mezhebine giren Hamdân, sahip olduğu önderlik özelliğiyle dikkat çekmiş ve kısa süre içerisinde mezhebin önde gelen simalarından olmuştur. İnanıldığı değerler çerçevesinde özgürlük, eşitlik ve toplumsal adaletin hâkim olduğu bir düzeni tahayyül eden Hamdân, mezhep içerisindeki konumunu güçlendirdikten sonra düşüncelerine tam anlamıyla uymadığını düşündüğü Bâtînîlikten ayrılıp Karmatilik adında bir idari yapı kurmuştur. Sosyalizm yönetim sistemini andıran bu idari yapıda her şey devlete ait olup halkın devlet için çalışması devletin de halkın ihtiyaçlarını karşılaması zorunluydu.

Bu idari yapıya hâkim olan garabet, ekonomik alanlarla sınırlı olmayıp sahip oldukları dini anlayışı da kapsamaktaydı. Bu anlamda bazen dinin yükümlükleri hafifletilir bazen de tamamıyla kaldırılır ve her şey mubah sayılırdı. Örneğin namazlar, bazen elli farza çıkarılır bazen beşe indirilir ve bazen de tamamen kaldırılırdı.

Hamdân’ın özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet konularındaki düşüncelerini hayata geçirmek için kurmuş olduğu bu yapı; dini inançlara, İnsan doğasına ve toplumun geleneklerine çok uzak olduğu halk tarafından fark edilince gerilemiştir. Büyüsü bozulan bu yapı; halkın desteğini çekmesi, Abbâsî yönetimi ve Bâtînîliğin çabaları sonucu yıkılmış Hamdân da, girdiği yolun yanlışlığını fark edip tövbe etmiştir.

³³² Bâkesîr, *es-Sairu'l-Ahmer*, s. 7.

3.2.6.2. Yardımcı karakterler

Başkahramana oranla yardımcı kahraman, romanda daha düşük bir role sahip olduğu ve ihtiyaca binaen bazen kaybolup bazen de ortaya çıktığı görülmektedir. Kendisine daha düşük bir rol verilmiş olması söz konusu roman için önemsiz, oynatılıp oynatılmamasının müsavî olduğu ve çalışmaya her hangi bir değer katmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü başkahramanın rolünü icra edebilmesinde, onu yönlendirmede ve romanın karakter açısından zenginleşip monotonluktan kurtulmasında hayati bir konumdadır.³³³

Kendisine verilen rol gereği yardımcı karakter, başkahramanın dostu olabileceği gibi ona her hangi bir şekilde zarar vermek isteyen düşmanı³³⁴ yada ne dost ne düşman nötr pozisyona sahip bir karakter de olabilir.

Yardımcı kahramanın kim olduğuna, rolünü hangi mevkide icra ettiğine değindikten sonra konunun daha iyi anlaşılması adına oynadığı rolünün temel özelliklerine maddeler halinde değinmek önem ifade etmektedir.

- İcra ettiği rol komplike bir rol değildir.
- Rolü bireyseldir.
- Değişik roller icra etmez tek bir rolü vardır.
- Rolünü icra ederken statik bir pozisyondadır.
- İcra ettiği rol gizemli bir rol değildir.
- Oynadığı rol başkahramanın rolüne tabi bir roldür.³³⁵

Romanlarındaki olayları ve başkarakterleri tarihi gerçek kişilerden seçen Bâkesîr, yardımcı karakterleri de tarihi gerçek kişilerden seçmiş ve kendilerine değişik roller vermiştir. Bu manada bazıları, çok önemli rollerde oylarken bazıları da daha düşük profilli rollerde oynamışlardır.

Bâkesîr'in romanlarında bulunan bu nitelikteki karakterlerin çokluğundan dolayı tümüne ve icra ettikleri rollerine detaylı bir şekilde değinmek mümkün

³³³ Munîre, *Binâü 'ş-Şahsiyât fi Rivâye 'Arşi Ma 'şuk li Rabîa Celtî*, s. 23.

³³⁴ Tednîl b. Abbâs, *Bünyetü 'ş-Şahsiyye fi Rivâyeti't-Tibr li İbrâhîm el-Kûnî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muhammed Bûdyâf Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, Musîla, 2015, s. 11.

³³⁵ Munîre, *Binâü 'ş-Şahsiyât fi Rivâye 'Arşi Ma 'şuk li Rabîa Celtî*, s. 25.

gözükmemektedir. Bundan dolayı sadece önemli rollere sahip yardımcı karakterlere ve hangi çalışmada yer aldıklarına kısaca değinmekle yetinilecektir.

- *Sellâmetü'l-Kass*: Sellâme, Ebu'l-Vefâ, Zevcetü Ebi'l-Vefâ, İbn Süheyl, Ümmü Abdurrahman...
- *Vâ İslâmâ*: Celâleddin Hârizmşah, Cihâd, Cengiz Han, 'İzz b. 'Abdüsselâm, Şeceretüddür, Baybars, İzzeddin Aybek...
- *Leyletü'n-Nehr*: İhsân, Murâd Sâid, Abdullah el-Berkâvi, Mahmûd Diyauddin, Sabrî, Âkif, Rakkâse İhsân...
- *es-Sâiru'l-Ahmer*: Râciye, 'Âliye, 'Abdân, Şeyh Hüseyin el-Ahvâzî, İbn Hatîm, İbn Heysem, Sümâme...
- *Sîretü'ş-Şucâ'*: Şâver, 'Âdud, Sümeyye, Ebu'l-Fadl, Esedüddin, Selâhaddin, Dirgâm, Zevcetü Şâver...
- *el-Fârisü'l-Cemîl*: Âişe bint Talha, Sükeyne bint Hüseyin, Ahnef b. Kays, Abdulmelik b. Mervân, Abdullah b. Zübeyr...

3.2.7. Bölümlendirme

Roman kurgusunun önemli biçimsel özelliklerinden biri de, romanın bölümlendirilmesidir. Bazı romancılar, olaylar arasında bir ahenk oluşturmak, romanın epizodlarını düzenli bir şekilde sunmak ve olay örgüsündeki mekanik yapıyı sağlam bir zemine oturtmak adına söz konusu çalışmalarını farklı sayıda bölümlere ayırmışlardır. Öte yandan bu bölümlendirme faaliyetinde de farklı metotlar izlemişlerdir. Bazıları her bölüme ayrı bir numara, rakam veya romanda geçen karakterlerin ismini verirken bazıları da herhangi bir şey yazmayıp bölümler arasında boş sayfa bırakmışlardır. Diğer bir grup da, daha farklı metotlar izlemişlerdir.³³⁶

Ali Ahmed Bâkesîr, söz konusu noktada farklı metotlar izlemiştir. Bu anlamda sayılara başvuran Bâkesîr, bu sayıları bazen 1, 2, 3,... gibi rakamla bazen de birinci fasıl, ikinci fasıl gibi yazıyla ifade etmiştir.

Bâkesîr, romanlarındaki bölümlerin uzunluğu noktasında da standart bir durum gözetmemiştir. Bu manada bazı bölümleri birer sayfalar şeklinde kısa, bazılarını otuz,

³³⁶ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, ss. 208-209.

kırk sayfa gibi uzun ve bazıları da on, yirmi sayfa gibi normal uzunlukta bölümlere ayırmıştır.

Romanlarını bölümlendirme işleminde çoğu defa sadece üst başlık kullanan Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ'* ve *es-Sâiru'l-Ahmer* adlı romanlarında üst başlığın yanında alt başlık da kullanmıştır.

Yazarın romanlarındaki tüm bölümlere ayrı ayrı yer verme imkânı olmadığından örnek olarak yazarın *el-Fârisü'l-Cemîl* adlı romanın bölümlerine sadece yer verilecektir.

Bu anlamda olay örgüsündeki insicamı sağlamak, okuyucunun dikkatini canlı tutup önemli gördüğü noktalara yoğunlaşmasını isteyen Bâkesîr, “*el-Fârisü'l-Cemîl*” adlı romanını üç bölüme ayırmış ve her bölümün başına da sırayla bir rakam koymuştur.

Romanın birinci bölümü, Basra Valisi Mus'ab b. Zübeyr'in Muhtâr b. Ebî Ubeyd'e karşı savaşmak üzere gittiği Kûfe'den Basra'ya dönüşüne ve döndükten sonra çok sevdiği hanımlarından Sükeyne ve Aişe'nin kendisini farklı nedenlerle kabul etmediğine değinmiştir. Yazar, bu bölümü hanımlarından gördüğü muameleye canı sıkılan Mus'ab'ın, Muhtâr'a karşı savaşmak üzere ordusuyla Kûfe'ye tekrar dönüp onu öldürdüğü bilgisi vererek kapatmıştır.

Romanın ikinci bölümünde ise Mus'ab ve Irak'ın ileri gelenlerinin Mekke'de bulunan halife Abdullah b. Zübeyr'e yaptıkları ziyaret ve karşılaştıkları kötü muamele anlatılmıştır. İkinci bölüm, Mus'ab ve beraberindeki heyetin büyük bir hayal kırıklığı içerisinde Kûfe'ye dönüşleri, onun yerine Hamza b. Abdullah'ın vali olarak atanması ve kötü yönetimi üzerine Mus'ab'ın tekrar Basra valiliğine atanmasıyla noktalanmıştır.

Son bölümde ise, Muhtâr b. Ebî Ubeyd tehlikesini bertaraf eden Mus'ab'ın çevresi tarafından Halife Abdülmelik b. Mervân'a karşı da savaşması için yoğun bir baskı altına alındığı, onun da farklı nedenlerle bu savaştan uzak durmaya çalıştığı anlatılmıştır. Abdülmelik b. Mervân'ın kendisine karşı savaşmak üzere Şam'dan çıktığını öğrenen Mus'ab'ın onu bu savaştan vazgeçirmek için gizlice gidip onunla görüştüğü bilgisiyle roman sonlandırılmıştır.

3.2.8. Epigraf

Tanımlık kelimesiyle de ifade edilen epigraf, herhangi bir eserin başına bir âyetin, hadisin, şiirin, atasözünün kısaca nazım ya da nesir türü herhangi bir özlü sözün

getirilmesi demektir. Epigraf olarak kullanılan ifadenin; eserin içeriğini özetleyen, vermek istediği mesajı tamamlayan ya da eserin önemli bir hususuna işarette bulunan bir niteliğe sahip olmasına dikkat edilmektedir.³³⁷

Birçok yazar gibi Ali Ahmet Bâkesîr de, epigraf tekniğine yoğun bir şekilde başvurmuştur. Kaleme aldığı altı adet romanın dördünün başında epigraf kullanan Bâkesîr, İslâmî yazar kimliğinin etkisiyle olacak ki söz konusu epigraf ifadelerini ayetlerden tercih etmiştir.

İlgili âyetlerin romanların içeriğine uygun olmasına dikkat eden Bâkesîr, Celâleddin'in Moğollarla olan savaşını, onların İslam topraklarına saldırmalarını ve Sultan Kutuz öncülüğünde Müslümanların büyük bir Cihâd ruhu içerisinde onları püskürtmesini konu alan *Vâ İslâmâ* adlı romanının içeriğine uygun cihâd ayetini getirmiştir.

“De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, Peygamber'inden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola erdirmez.”³³⁸

Abbâsîler döneminde hak yoldan sapmış olan Karâmiyye Fırkası ve lideri olan Hamdân'ın batıl inançlarıyla sosyal, siyasal, kültürel, dini ve ahlaki açıdan toplumda yol açtıkları tahribatlardan bahseden *es-Sâiru'l-Ahmer* adlı roman için şu âyet getirilmiştir.

“Bir şehri yok etmek istediğimiz zaman, şımarık varlıklarına yola gelmelerini emrederiz, ama onlar yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hak eder. Biz de onu yerle bir ederiz.”³³⁹

Şarkıcı Sellâme ile zâhid Abdurrahman arasında yaşanan aşktan ve kavuşmalarını engelleyen problemlerden bahseden *Selâmetü'l-Kass* adlı romanın içeriğine işarette bulunan şu ayet kullanmıştır.

“And olsun ki kadın, Yusuf'a karşı istekli idi; Rabbin'den bir işaret görmeseydi Yusuf da onu isteyecetti.”³⁴⁰

³³⁷ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 133.

³³⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 3; Tevbe, 24.

³³⁹ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 3; İsrâ, 16.

³⁴⁰ Bâkesîr, *Selâmetü'l-Kass*, s. 3; Yûsuf, 24.

Kalp ve ruha dayanan olayları ön plana çıkaran, tüm itirazlara rağmen evlilik ve meslek tercihinde hislerini ve ruhunu dinleyen romanın başkahramanı Fuâd'ın bu anlamda karşılaştığı problemlere değinen *Leyletü'n-Nehr* adlı romanın epigrafi bölümü için şu âyet tercih edilmiştir.

“Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar, de ki: "Ruh, Rabbimin emrinden ibarettir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir.”³⁴¹

3.2.9. Son

Romanın can alıcı ve akılda kalıcı olan noktası bitiriliş şekli olduğundan sonuç kısmı, kurgunun önemli öğelerinden birisidir. Bu anlamda bakıldığında romanların sürpriz, ucu açık ve trajik olmak üzere üç farklı şekilde bitirildiği görülmektedir. Söz konusu şekiller sırasıyla şöylece detaylandırılabilir: Romana heyecan katmak ve okuyucuyu duygusal olarak etkilemek isteyen bazı romancılar, roman çalışmalarını sürpriz bir şekilde sonlandırırlar. Postmodern romanlarda olduğu gibi bazı romancılar da; okuyucuyu roman yazım sürecine katmak ve romanın bitiş şeklini okuyucunun belirlemesini sağlamak için romandaki ana olayı belli bir sonuca bağlamadan belirsizlik içerisinde bitirirler. Diğer bir grup romancı ise; kahramanının taleplerine cevap bulamadığı bundan dolayı da makûs talihine teslim olup acılarıyla baş başa kalmış bir şekilde çalışmalarını sonlandırırlar.³⁴²

Bâkesîr'in bu manadaki uygulamalarına bakıldığında değinilen tüm şekillere yer verdiği görülmekle beraber en çok trajedik sonlara yer verdiği görülmektedir. Kendisini böyle bir yol izlemeye iten temel neden çeşitli tehlikelere karşı Müslümanları uyarma isteğidir. Bakesîr'in çalışmaları bu açıdan detaylandırıldığında *el-Fârisü'l-Cemîl* adlı romanının ucu açık bir şekilde bitirildiği görülür. Şöyle ki: Mus'ab b. Zübeyr, Abdülmelik b. Mervân'ın kendisine karşı savaşmak üzere Şam'dan çıktığını öğrenince onu bu düşüncesinden vazgeçirmek için gizlice gidip kendisiyle görüşür. Kendisi de, konuyu düşündükten sonra karar vereceğini söyler. Bunun üzerine Mus'ab, Irak'a geri döner ve roman bu şekilde biter. Olay örgüsünden de anlaşıldığı üzere Bâkesîr, Abdülmelik b. Mervân'ın kararını açıklamadan romanın bitiriliş şeklini okuyucuya bırakarak eserini ucu acık bir şekilde bitiriyor.

³⁴¹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 3; İsrâ, 85.

³⁴² Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, ss. 205-208.

Pek çok romanını trajik bir şekilde sonlandıran Bâkesîr'in bu minvaldeki çalışmalarına; *Sellâmet'ü-Kass*, *Leyletü'n-Nehr*, *Vâ İslâmâ* ve *Sîretü'ş-Şucâ'* adlı romanları örnek olarak verilebilir.

Trajik bir sonla biten *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanının başkahramanı Abdurrahman, âşık olduğu Sellâme'ye kavuşmak için büyük çabalar sarf etmesine rağmen kendisine bir türlü kavuşamadığı ve romanın da bu trajik sonla bittiği görülmektedir.

Bir aşk hikâyesini işleyen *Leyletü'n-Nehr* adlı romanın kahramanları da, bir türlü kavuşamamıştır. Şöyle ki, romanın kahramanlarından Fuâd ve İhsân, aynı mahallede mutlu bir şekilde yaşamaktadırlar. İhsân'ın ailesi daha sonra başka bir şehre taşınmasıyla uzun bir süre ikisi ayrı kalsalar da tekrar birbirini bulurlar ve aralarındaki sevgi bu sefer büyük bir aşka dönüşür. Ancak evlenmek istediklerinde İhsân'ın ailesi, bu evliliğe müsaade etmez ve İhsân'ı zengin bir adamın çocuğuyla evlendirirler. Bu aşk acısına dayanamayan Fuâd, hastalanarak yatağa düşer ve ölür. Kendisi gibi aşk acısıyla yaralı olan İhsân da, onun ardından fazla yaşayamaz.

Trajediyle biten *Vâ İslâmâ* adlı romanın başkahramanı Kutuz, hayata Celâleddin'in sarayında veliaht olarak mutlu bir şekilde başlamıştır. Ancak Celâleddin'in Moğollara yenilmesiyle beraber meşakkatle geçen uzun bir kölelik hayatıyla karşılaşmıştır. Söz konusu sürecin sonunda Kutuz; cesareti, bilgeliği ve kararlılığı neticesinde Mısır sultanlığına adım adım yükselmiş ve en sonunda da Mısır sultanı olmuştur. Bütün sıkıntılarını geride bıraktığını düşünen Kutuz, Moğolları yendiği Aynicâlût savaşından döndüğü bir sırada bir askeri komutanı tarafından öldürülmüştür.

Bâkesîr'in söz konusu çalışmalarından *Sîretü'ş-Şucâ'* adlı romanın başkahramanı Şucâ', şahsi çıkarlarını korumak için Haçlılarla ittifak dâhil Müslümanların aleyhine olabilecek her türlü kötülüğe başvurmaktan çekinmeyen Mısır'ın kötü veziri Şâver'in çocuğudur. Babasının aksine iyi karakterli, cesur ve Mısır'a hizmet aşkıyla dolu olan Şucâ'; samimi bir şekilde Mısır'a hizmet etmeye çalışmış, Mısır'a saldırmaya çalışan Haçlılarla mücadelede bulunmuş ve diğer Müslüman ülkelerle ittifakı önemsemiştir.

Babasının şahsi menfaatleri için olumsuz faaliyetlerinden vazgeçmemesi, ikisini karşı karşıya getirmiştir. Şucâ', Şâver tarafından öldürülmeden hemen önce onun - Haçlılara karşı Mısır'ı korumak için Şam'dan gelip kötü yönetimi nedeniyle onu

vezirlikten azleden - İslâm ordu komutanı Esedüddin'i öldürmek için bir komplo kurduğunu görür. Bunun üzerine onunla tartışıp durumu Esedüddin'e iletteceğini söyleyen Şucâ', sırrının ifşasından korkan Şâver tarafından öldürülür ve roman bu elim hadiseyle son bulur.

Görüldüğü üzere çoğu romanını trajik sonlarla bitiren Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer* adlı romanını ise, ilginç bir şekilde mutlu bir sonla bitirmiştir. Romanın bu şekilde bitirilmesi kendisinin başkahraman Hamdân'a karşı her şeye rağmen iyi niyet taşımasından kaynaklanmaktadır. Bâkesîr'i Hamdân hakkında iyi niyete zorlayan Hamdân'la ilgili tarihi kaynaklarda bulunan bazı bilgilerdir. Söz konusu bilgiler, Hamdân'ın Bâtınî mezhebi tecrübesinden önce olumlu bir geçmişinin olması, ilgili mezhebe girdikten sonra da onu tam olarak benimsemediğine işaret eden Bâtınî otoritelerle olan mücadelesi ve Hamdân'ın akıbetiyle ilgili farklı görüşler şeklindedir. Bu anlamda tarihçiler, onun akıbetiyle ilgili farklı görüşler ifade etmişlerdir.

Bâkesîr'in, romanını "Karamit Devleti yıkılır ve Hamdân da, Sünnî eski arkadaşlarıyla beraber Sünniliğin merkezi olan Bağdât'a doğru yola çıkar." şeklinde bitirmesi, kendisinin Hamdân'ın Sünnî mezhebe döndüğüne ve inancını rahat bir şekilde yaşamak için meçhul bir yere gittiğine inanmak istediğini göstermektedir.

3.3. BÂKESİR'İN ROMANLARINDA ANLATIM TEKNİKLERİ

Roman eserlerini dil-üslûp ve kurgu açısından sağlam bir temele oturtan Ali Ahmed Bâkesîr, bu nitelikteki çalışmalarını kullandığı değişik anlatım yöntemleri açısından da oldukça zenginleştirmiştir.

Romanlarında daha çok III. tekil şahıs üslûbunu ve nesnel bakış açısını kullanan Bâkesîr, eserlerindeki monotonluğu kırmak, anlatımı çeşitlendirmek, karakterleri daha iyi tanıtmak ve soyut durumları somutlaştırmak için zaman zaman diyalog, iç çözümleme ve şuur akışı gibi birçok anlatım tekniğine başvurmuştur.

3.3.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

3.3.1.1. Anlatıcı

Roman sanatı terminolojisinde anlatıcı, romanı yazan veya romandaki olayları yazar adına okura ileten kişidir. Anlatıcı; eserde değinilen olaylar, tasvirler, olay örgüleri, zaman, mekân ve romanın diğer unsurlarını tam bir bağımsızlık içerisinde istediği şekilde

okuyucuya ulaştıran kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Bazen roman yazarıyla karıştırılrsa da gerçekte ondan çok farklı bir kişiliktir. Çünkü kendisi, ya romanın karakterlerinden biri ya da olayda yer almayıp dışarıda kalmış birisidir. Roman yazarı ise, romanını belli bir anlayış ve bakış açısıyla aktaran içinde yaşadığımız gerçek dünyanın bir ferdidir.³⁴³

Romanın olaylarını anlatırken veya çeşitli durumları betimlerken objektif ya da sübjektif bir tutum takınabilen anlatıcı, romanda değindiği konuları da kişisel tercihleri doğrultusunda övme, yerme, yorumlama, değiştirme veya gerçek hayatta olduğu gibi sunma zgrlğine sahiptir.³⁴⁴

3.3.1.2. Bakış Açısı

Roman sanatındaki anlatıcının mahiyetini, sahip olduğu etkinliğini ve niteliğini beyan ettikten sonra değinilen anlatıcının romanı anlatırken ne tür bakış açılarına sahip olabileceğine değinmek yararlı olacaktır.

Romanlardaki anlatımların, mutlaka bir anlatıcının değerlendirmesine dayalı olması gerekmektedir. Söz konusu gereksinim, romanın anlatımı esnasında anlatıcının deneyimini, değerlerini, bilgi ve kültürel birikimini çok önemli kılmaktadır. Anlatıcının sahip olduğu bu donanım, esasen nasıl bir bakış açısına sahip olabileceğini de ortaya koymaktadır.³⁴⁵

Roman teorisyenleri tarafından birçok farklı anlatıcı bakış açısı tasnifi yapılmışsa da en güzel tasnifin hâkim, kahraman, müşahit ve çoğul bakış açıları şeklindeki tasnif olduğu düşünülmektedir.

Bu bakış açılarından hâkim bakış açısına sahip bir anlatıcı, romanda cereyan eden her hususu bilen, gizli olan her konuşmayı duyan, perdenin gerisini gören özetle romandaki her duruma vakıf olan anlatıcıdır. İnsanüstü pek çok niteliğe sahip olabilen ve III. tekil şahıs dilini kullanan bu anlatıcı, insan ömrünü açacak uzunluktaki olayları anlatabilir. Kahraman bakış açısına sahip anlatıcı ise, roman karakterlerinden olup romandaki olayları anlattığı için hem anlatıcı hem de anlatılan rolindedir. Bu anlatıcı tipinin bakış açısı; sadece kendisinin gördüğü, duyduğu, bildiği ve tecrübe ettiği şeylere

³⁴³ etin, *Roman zmlleme Yöntemi*, s. 103; s Bilgabt, *Tıknıyyt's-Serdi fi Rivâye "el-Beyt'l-Endels" li Vâsînî'l-A'rac*, Muhammed Haydar Biskra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Biskra, 2015, s. 11.

³⁴⁴ etin, *Roman zmlleme Yöntemi*, s. 103.

³⁴⁵ Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, s. 175.

dayalı olduğundan dolayı hâkim bakış açısına oranla oldukça sınırlıdır. Kullanılan dil de I. tekil şahıs dilidir. Nesnel bakış açısı olarak da ifade edilen müşahit bakış açısına sahip anlatıcı ise, romandaki olaylar ve diğer unsurlara vakıf olduğu ölçüde nesnel bir şekilde aktaran anlatıcıdır. Çoğul bakış açısına sahip anlatıcı ise, romandaki unsurları birden fazla bakış açısı ile veya birkaç kahramanın ağzından aktaran kişidir.³⁴⁶

Roman terminolojisindeki anlatıcıya ve sahip olabileceği bakış açılarına değindikten sonra Ali Ahmed Bâkesîr'in bu açıdan nasıl bir yol izlediğine değinmek anlamlı olacaktır.

Bâkesîr'in romanlarına bu açıdan bakıldığında aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere hâkim, kahraman ve müşahit bakış açıları gibi birçok farklı bakış açısını kullandığı görülecektir.

Bu bakış açılarının ilki olan hâkim bakış açısına şu örnekler verilebilir:

“İşte kardeşi Abdullah, onu Basra valiliği görevinden alıyor. Abdullah bu hareketiyle sanki hazır bulunan Iraklılar'a kardeşi Mus'ab'ın idare noktasında hiçbir etkinliğinin olmadığını göstermek ve lisân-i hal ile “yazıklar olsun sizlere adamınız Mus'ab'a aldanmayın gerçek idareci benim ve tüm işler benden sorulur.” demek istiyor.”³⁴⁷

“Hilmî Abdulaziz, ölümüne yol açan hastalığı sırasında bebek olan çocuğu Fuâd Hilmî'ye daha önce hiç olmadığı ölçüde ilgi gösteriyordu, sanki ardından ismini taşıyacak ve hatıralarını yaşatacak birini bırakmadan bu dünyadan göçüp gitme korkusu yaşıyordu. Tüm çocuklarını küçük yaşta kaybeden Hilmî, galiba bebeği Fuâd'ın yaşayacağı hakkında da pek ümitli değildi. Geleceğini bilmediği bu emaneti şefkatli hanımına bırakarak karmaşık duygular içerisinde ruhunu teslim etti.”³⁴⁸

“Murâd saîd, Abdullah Berkâvî yanından ayrıldıktan sonra aralarında yaşanan sert diyalogu düşündü. Sakinleştikten sonra da kendisini sorgulamaya başladı. Yanından sinirli bir şekilde ayrılan ziyaretçisine acaba kötü mü davrandı? Kabalığına daha fazla tahammül etmesi gerekiyor muydu? Dayısı artık okul masraflarını karşılamayacağını söylediği genç arkadaşı Fuâd'ın geleceği nasıl olacak? Ancak aklını kurcalayan bu sorulara kesin bir cevap bulamadı ve iyilik yaptığını düşündüğü bu gence kötülük yapmış olma ihtimalinden endişeye kapıldı.”³⁴⁹

³⁴⁶ Ünal Aytür, *Henry James ve Roman Sanatı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977, s. 66; Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, s. 175; Cemil Hamdâvî, *Üslûbiyyetü'r-Rivâye*, y.y., y.y., 2016, 1.b., ss. 71-77.

³⁴⁷ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 51.

³⁴⁸ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 9.

³⁴⁹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 8.

Bâkesîr'in romanlarında en çok kullanılan bakış açılarından biri olan kahraman bakış açısı ise şu şekilde örneklendirilebilir:

“Rüyamda kendimi cennette gibi gördüğüm sırada cennet kapısının dışında aniden bir ses duydum. Sesin nereden geldiğine bakmak için A‘râf’a çıktım. Cehennem tarafına yaklaştığımda cehennem kenarında saçları çözülmüş, elinde flüt bulunan ve sadece vücudunun orta kısmı kapalı olan çok güzel bir kadın gördüm. Kadının beni görünce tanıyormuş gibi bana doğru koştu. Sonra ey Abdurrahman! Beni kurtar! Ey Abdurrahman! Bana yardım et! Diyerek boynuma sarıldı. Ondan kurtulmaya çalıştıysam da bir türlü kurtulamadım. Bunun üzerine onu cennet tarafına çekmeye başladım fakat o, cehennem tarafına çekiliyordu ta ki beraberce cehennem çukurunun başına gelinceye kadar. O manzara karşısında büyük bir dehşete kapıldığım sırada müezzinin sabah ezanıyla uyandım.”³⁵⁰

Yazarın romanlarında anlatıcının başvurduğu bakış açılarından biri olan müşahit bakış açısı ise, şu ifadelerde vücut bulmuştur.

“(Mus‘ab) Kılıcını kuşanıp dışarı çıktı. Ahnef’in evinin önüne geldiğinde kapısını çalıp içeriye girdi. O sırada içerde teheccüd namazını kılan Ahnef, namazını bitirdikten sonra Mus‘ab’ı yanına oturarak Kûfe ve Muhtâr b. Ebî Ubeyd’in durumunu sormaya başladı. Mus‘ab da, olan biten her şeyi detaylı bir şekilde anlattıktan sonra Sükeyne ve Âişe’nin kendisine karşı olan tavırlarını anlatmaya başladı.”³⁵¹

Yazarın romanlarında kullanılan bakış açılarından bir diğeri olan çoğul bakış açısı da şu diyalog ile detaylandırılabilir:

— (Muhtâr): Mus‘ab! Senin adamların senin mertliğini bilmiyorlar ve sana hak ettiğin değeri vermiyorlar.

— Hayır, sadece beni çok seviyorlar. Onları eleştirme! Bana söyle ne istiyorsun?

— Sana iki teklif yapmaya geldim: Birincisi şu: Beni ve arkadaşlarımı bırak Şam’a gidip düşmanlarınız olan Mervânoğulları’yla savaşalım.

— Hayır, Muhtâr! Seni bunca süre kalende kuşatmaya aldıktan sonra şimdi serbest bırakmam.

— Sana söz veriyorum Mervânoğulları’yla savaşıp seninle uğraşmalarına fırsat vermeyeceğim.

— Ben ve Mervânoğulları arasında bugüne kadar bir sorun olmadı. Kaldı ki onlarla savaşacak olsam da düşmanımdan yardım istemem.”³⁵²

³⁵⁰ Bâkesîr, *Selâmetü'l-Kass*, s. 46.

³⁵¹ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 20.

³⁵² Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 25.

3.3.2. Tasvir Tekniği

Sözlükte canlı ve cansız bir şeyin resmini kalem, fırça veya fotoğraf makinasıyla her hangi bir nesnenin üzerine çizme³⁵³ anlamında olan “tasvir” kelimesi, terim olarak her hangi bir şeyin görünüşünü, kokusunu, tadını, hareketini, karakterini, hissettiklerini ifade etmek ve canlandırmaktır.³⁵⁴

Tasvir, romanın kurgusal âleminde bulunan mekân, zaman, olay ve karakter gibi romanda bulunması gereken temel unsurları roman sanatının tanıdığı imkânlardan hareketle somutlaştırmak ve gözle görünür hale getirmektir.³⁵⁵

On dokuzuncu yüzyılda Batı edebiyatı dünyasında öne çıkan tasvir, romantizm akımıyla birlikte önem kazanmıştır. Okuyucuya duygu ve düşüncelerini daha aktif bir üslûpla aktarmak isteyen birçok edebiyatçı gibi Çağdaş Arap edebiyatçıları da; şiir, tiyatro, roman ve diğer sanat dallarında kaleme aldıkları çalışmalarında tasvir üslûbundan yoğun bir şekilde yararlanmışlardır.³⁵⁶

Edebî sanatlarda tasvir, önemli bir değer ifade etmektedir. Çünkü tasvir, anlatılan şeyi okuyucu ve seyircinin gözleri önünde canlandırır ve somutlaştırır. Ayrıca söz konusu eser ile seyirci veya okuyucuyu daha fazla kaynaştırır. Eserin bir bütünlük içerisinde değer ifade etmesini sağlayan tasvir, anlatılan olay ve karakterleri okuyucu veya izleyici nezdinde daha anlaşılır kılar ve onları eserin havasına daha aktif bir şekilde katar.³⁵⁷

Tasvir, bütün edebi dallarda olduğu gibi roman sanatı alanında da yoğun olarak kullanılmıştır. Romanlarında tasvir tekniğini büyük bir ustalıkla kullanan yazarlardan biri de Ali Ahmed Bâkesîr'dir. İletmek istediği mesajları okuyucuya daha berrak bir şekilde vermek ve onu romana dâhil etmek isteyen Bâkesîr, romanlarındaki mekân, karakter ve olay gibi birçok unsuru iç ve dış açıdan genel veya yüzeysel olarak tasvir etmiştir.

³⁵³ Komisyon, *el-Mu 'cemu 'l-Vesîr*, Kahire, Mektebetü 'ş-Şurûk'd-Devliyye, 2004, s. 528.

³⁵⁴ Cüneyt Eren - M. Vecih Uzunoğlu, “Çağdaş Arap Hikâyeciliğinde Betimleme Örnekleri”, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, İzmir, 2006, s. 22.

³⁵⁵ Tekin, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları*, s. 200.

³⁵⁶ Eren-Uzunoğlu, , *Çağdaş Arap Hikâyeciliğinde Betimleme Örnekleri*, s. 23.

³⁵⁷ Cahit Kavcar, *Romanda Tasvirin Psikolojik Rolü*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/846/10704.pdf>, (01.10.2017), s. 137.

Romanın unsurlarından karakter, mekân ve olayı çeşitli açılardan tasvir eden Bâkesîr, aşağıda değinileceği üzere söz konusu unsurları bazen detaylı bir şekilde tasvir ederken bazen de yüzeysel olarak tasvir etmiştir.

3.3.2.1. Kişi Tasviri

Roman yazarları; olaylar, mekânlar ve diğer unsurlar gibi kendilerine rol verdikleri önemli karakterleri de fiziki, psikolojik ve sosyolojik açılardan tasvir etmişlerdir. Kendilerini böyle bir yol izlemeye yönlendiren temel etkenlerin şunlar olduğu düşünülmektedir:

- Okuyucunun roman kahramanlarını daha iyi tanınması, onlarla ilgili soru işaretlerine cevap bulması ve davranışlarının nedenlerini fark etmesi.³⁵⁸
- Romanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacak şeylerin alt yapısının oluşturulması.
- Sebep-sonuç ilişkisinin sağlam bir temele oturtulması.

Yazarlar, kendilerine rol verdikleri tüm karakterleri değil de daha çok romanın başkahramanı ve yardımcı kahramanını tasvir etmişlerdir. Kendilerine sınırlı oranda rol verilen figüranları ise çok tasvir etmemişlerdir.

Ali Ahmed Bâkesîr'in bu konudaki uygulamalarına bakıldığında tüm roman yazarları gibi onun da roman karakterlerini çeşitli açılardan tasvir ettiği görülür. Bâkesîr'in bu manada yaptığı tasvirler, şu niteliklere sahiptir:

- Tasviri yapılan kişi, kadın olduğunda tasvir etmede müstehcenliğe girmemeye özen gösterilmiştir.
- Yapılan tasvirlerin boyutunda bir standart izlenmemiştir. Kimi tasvirler çok uzun ve detaylı iken kimileri de kısa ve yüzeysel olmuştur.
- Tasvirlerde genellikle edebi bir dil kullanılmıştır.
- Yapılan tasvirlerde tarihsel verilere bağlı kalınp abartıya gidilmemiştir.
- Tasvirler, genellikle roman kahramanlarının iç tasvir ve dış tasvir denilen fiziki ve psikolojik özellikleriyle ilgili olmuştur.

³⁵⁸ Dehmânî Suâd, *Delâletü'l-Mekân fî Sülâsiyeti Necîb Mahfûz: Dirâse Tatbikiyye*, Cezâir Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 21.

İç tasvir

Bâkesîr'in, romanlarındaki karakterler için yaptığı iç tasvirleri, diğer bir ifadeyle karakterlerin psikolojik dünyalarını tahlile dönük yaptığı psikolojik betimlemeleri, romanlarından hareketle şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

“Mısır ve Şam’da bulunan Müslüman hükümdarlar, Müslüman ülkelere karşı Moğollardan daha büyük bir tehlike arz eden Haçlılarla savaşmaktadırlar. Onlarda vahşilik ve barbarlığın yanı sıra çirkin dini asabiyet de vardır. Onlar, İslâm ülkelerinin sınırlarına değil de kalbine saldırıyorlar.”³⁵⁹

“Onun ölümü Celâleddin’i çok sarstı. Çünkü o, devletinin temel direklerinden bir direğini, kendisiyle övündüğü ve samimiyetine güvendiği bir kardeşini, büyük birikiminden yararlandığı bir vezirini ve düşmanlarıyla olan savaşlarda cesaretine dayandığı bir kahramanını kaybetti.”³⁶⁰

“Bahçıvan Sâlim amcanın bu ahlaklı çocuğu sevmesi garipsenecek bir durum değildir. Çünkü o; edepli ve sakin bir çocuk olmanın yanı sıra zarif, tatlı sözlü ve zeki biridir. Fuâd, bazen çocuk aklıyla bazen de ağır başlı bir şekilde görüşlerini ifade edince Sâlim amcası da ona bazen çocuk bazen de adam gibi muamele ederdi.”³⁶¹

Dış Tasvir

Bâkesîr, kaleme aldığı romanlarında roman kahramanlarının iç dünyalarına dönük psikolojik pek çok tasvirde bulunduğu gibi onların dış görünüşleriyle ilgili tasvirlerde de sık sık bulunmuştur. Yazarın bu minvalde yaptığı tasvirlerden bazıları şu şekildedir:

“O; otuz beş yaşında, orta uzunlukta, geniş omuzlu, zarif bir endama sahip, beyaz tenli, siyah sakallı, kısa bıyıklı, siyah uzun kirpikli, mavi gözlü, zarif burunlu, kaşları sık ve alnı geniş biriydi.”³⁶²

“Abdurrahman Kâbe’ye doğru giderken, kirpikleri gözlerinin üzerine sarkan kambur yaşlı bir adamı gördü. Kendisine selam verdiğinde yaşlı adam selamını alıp yaşlılığın aksettiği yüzü, beyaz kaşları, göğsüne sarkmış beyaz sakalları, yeşil sarığının altından kulak memelerine kadar uzanan zülüfleriyle başını hafifçe kaldırdı.”³⁶³

“Fuâd; simsiyah saçlı, yakışıklı ve beyaz tenli olan o adamdan gördüğü sıcak ilgiye çok şaşırıldı. Bembeyaz bir cellâbiye giymiş olan o adamın simsiyah gözlerinden asalet ve hoşgörü, yüzünden de oruçlu birinin yüzündeki gibi bir solgunluk okunuyordu. Fuâd; heybetine kapılmış bir şekilde, tokalaşmak için

³⁵⁹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 12.

³⁶⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 15.

³⁶¹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 14.

³⁶² Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 63.

³⁶³ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 8.

elini onun yumuşak ve büyük eline doğru uzattı. Ancak yüzünden güven ve hoşgörünün aktığı karşısındaki o şahıs, sözleriyle Fuâd'ın yaşadığı heyecan ve tedirginliği ülfet ve sevgiye çevirdi.”³⁶⁴

3.3.2.2. *Mekân Tasviri*

Mekânın, romanın olaylarına ve söz konusu olayların faileri olan karakterlere ev sahipliği yaptığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda roman için arz ettiği önemin, kendiliğinden ortaya çıktığı görülür.

Önemli bir unsur olarak romanın yapısında büyük roller oynayan mekân, söz konusu rolleri kendisi için yapılan zengin tasvirlerle daha iyi oynayabilir. Çünkü romandaki mekân bir vücut ise ona ruh kazandıran, onu hareketlendirip renklendiren de şüphesiz tasvirdir.

Tasvir, mutlak anlamda değil de kendi mantığı çerçevesinde yapılanca bir anlam ifade edebilir ve mekâna güç, estetik ve değer katabilir.

Mekânın belli bir mantık çerçevesinde tasvir edilmesinden kasıt, romanın olaylarına ve karakterlere sahne olan mekânlar için yapılan tasvirin romandaki olayların yaşandığı dönemin gerçekleriyle uyumlu olmasıdır. Romandaki olaylarının zamanı ve romanın kaleme alındığı zaman arasında çok uzun süreler olabilmektedir. Romanın tarihsel nitelikli olması durumunda söz konusu zamanlar arasındaki mesafenin uzunluğu kaçınılmazdır. Yazar, romanına gerçeklik katmak ve okuyucunun beğenisine mazhar olmak istiyorsa romandaki olayların yaşandığı döneme gitmeli ve o zamanın tarihsel gerçekleri doğrultusunda mekânı tasvir etmelidir.³⁶⁵

Romanlarındaki olaylar için önemli tarihi mekânlar seçen Ali Ahmed Bâkesîr, bu tür mekânlar için yaptığı tasvirlerin, romandaki olayların yaşandığı dönemin tarihsel verilerine uygun olmasına dikkat etmiştir. Söz konusu tasvirlerden birisi de, Moğol ordusunun Bağdât'a girdikten sonra yaptığı katliamların betimlenmesidir. Bâkesîr, Moğolların her yeri yakıp yıkmalarını, pek çok kişiyi kılıçtan geçirmelerini ve kütüphaneleri tahrip etmelerini tarihi verilere uygun bir şekilde tasvir etmiştir.

³⁶⁴ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 30.

³⁶⁵ Âsiye el-Bûali, *Ehemmiyetü'l-Mekân fi'n-Nassi'l-'Arabiyyî*, 01.04.2002, <http://www.nizwa.com/%D8%A/>, (19.09.2017).

Ali Ahmed Bâkesîr, tarihsel romanlarında olduğu gibi konularını hayali olaylardan alan romanlarındaki mekânlar için de söz konusu dönemin özelliklerine dikkat ederek tasvirde bulunmuştur.

“Fuâd, küçükken mahalledeki yaşlılarıyla o sahilde bazen oynar bazen oradaki temiz kumlarda yarış yapar bazen de hayallerinin kendisine verdiği ilhamla parmaklarıyla resimler yapardı. O sahile her gittiğinde kendini mutlu hisseder ve güneşin sarıya boyadığı denizin kırık dalgalarına ve bazılarının güneye çıktığı bazılarının da kuzeye indiği gemilere ve vapurlara bakardı. Bazen de batı yakasında kurulan yüksek binaların birbirinden ayırdığı o büyük ağaçlara melül bakışlarıyla uzun uzun bakardı.”³⁶⁶

3.3.2.3. Olay Tasviri

Romanlarındaki olaylara sahne olan mekânları ve karakterleri tasvir eden Ali Ahmed Bâkesîr, bu olayların bir bölümünü de tasvir etmiştir. Bu noktada yaptığı tasvirlerde gerçeklikten kopmamaya gayret eden Bâkesîr, muhafazakâr toplum tarafından müstehcen olarak değerlendirilen olayların tasvirinde detaya girmemiştir.

Bâkesîr’in romanlarındaki olaylar bağlamında değindiği söz konusu tasvir örneklerinin bir bölümü şu şekildedir:

“(Abdülmelik b. Mervân) üzerinde değerli ipekten yapılmış bir aba ve arkasında bulunan Abdullah b. Yezîd’le beraber içeri girdi. İçerde Mus‘ab’ı görünce onunla kucaklaşmak istercesine kollarını açtı. Mus‘ab da, ona doğru ilerledi sonra da uzun uzun kucaklaştılar.”³⁶⁷

“Sabah olduğunda (Cihâd) sevinçle yatağından fırlayıp sarayın bahçesine gitti. Bahçede bulunan farklı türdeki çiçeklerden bir bölümünü toplayıp getirdi. Dadısı da, o çiçekleri güzel bir demet haline getirdikten sonra Cihâd’ı çok güzel bir şekilde süsleyip ona işlemeli ipek bir elbise giydirdi. Sonra da saçlarını tarayıp dağılmasını diye ipekten bir ip ile bağladı ve başına altın işlemeli siyah bir başlık koydu. Bu şekilde süslenen Cihâd, elindeki çiçek demetiyle Mahmûd’un odasına gitti. Mahmûd, onu gördüğünde ayağa kalkıp alnından öptü. Bunun üzerine Cihâd da, ‘bu sana hediyemdir ey cesur süvari!’ deyip çiçek demetini ona verdi.”³⁶⁸

Bâkesîr, tarihi romanlarındaki olayları tasvir ettiği gibi konusu hayali olaylara dayanan *Leyletü'n-Nehr* adlı romanındaki olayları da tasvir etmiştir. Bu romanın karakterlerinden olan Murâd Saîd ve Abdullah Berkâvî arasında yaşanan gerilim dolu şu olay, bu durumu en güzel şekilde örneklendirmektedir:

³⁶⁶ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 11.

³⁶⁷ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 80.

³⁶⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 41.

“Abdullah Berkâvî, Murâd Saîd’in son sözlerinde yansıttığı itirazı onaylamadı ve evden ayrılmak için ev sahibinden müsaade istemeden kızgın bir şekilde kalkıp kapıya yöneldi. Murâd ise, onun gösterdiği bu sert tavrı umursamadığından yerinden bile kalkmadı. Onu sadece alaycı bir gülümsemeyle uğurladı.”³⁶⁹

3.3.3. İç Çözümleme

Anlatı türlerinden olan “iç çözümleme”, kahramanın iç dünyası, duygu ve düşüncelerinin anlatıcı tarafından dile getirildiği bir anlatım tekniğidir. Psikolojik derinliği olan romanlarda kendisine daha fazla yer bulabilen iç çözümleme anlatım tekniğinde anlatıcı, roman kahramanının içinde bulunduğu durumu okuyucuya objektif bir şekilde aktarmalı ve kahraman hakkında romanda bulunan gerçeklerin dışında başka bir tahlilde bulunmamalıdır.³⁷⁰

İç çözümleme tekniği, daha çok klasik roman sanatında kullanılan bir anlatım tekniğidir. Çünkü XX. yüzyıla gelindiğinde modern romancılığın doğuşuyla ortaya çıkan yeni anlatım teknikleriyle beraber bu teknik, etkinliğini kaybetmiş ve yerini iç monolog ve bilinç akışına bırakmıştır.³⁷¹

Diğer psikolojik tahlil tekniklerine oranla daha çok kullanılan iç çözümleme tekniği, kendi içerisinde birçok alt kısma ayrılmakla beraber doğrudan, dolaylı ve aksiyoner iç çözümleme olmak üzere üç temel kısma ayrılmaktadır.³⁷²

Yazar, okuyucuya iletmek istediği mesajı daha açık bir şekilde aktarmak için roman kahramanını bütün yönleriyle tanıtmayı ve kahramanın düşünce dünyasına inmesi gerekmektedir. Bunun en ideal yolu, iç çözümleme anlatım tekniğinden geçtiğinden Ali Ahmed Bâkesîr gibi birçok edebiyatçı, tahkiye nitelikli eserlerinde bu tekniği sıklıkla kullanmışlardır. Bâkesîr’in iç çözümleme anlatım tekniğine başvurduğu durumlar, romanlarından hareketle şu örneklerle temellendirilebilir:

“O, kendisine çok şaşırıyordu; bu işinde nasıl bir türlü çözüme ulaşamıyor. Hâlbuki kendisi savaş sırasında ortaya çıkan gelişmeler karşısında hiçbir tereddüt yaşamadan kesin çözümler geliştiren ve düşünmeden bunu uygulayan atılgan ve cesur biridir. Acaba Sükeyne’ye mi yoksa Âişe’ye mi gitse? Şayet önce

³⁶⁹ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 7.

³⁷⁰ Ahmet Mocan, “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, 2012, s. 1838.

³⁷¹ Karabulut, *Yusuf Atılgan’ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri*, s. 1379.

³⁷² Hakan Sazyek, *Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma Çabası*, www.hakansazyek.com/files/Romanda_Temel_Anlatım_Yontemleri_Uzerinde_Bir_Sınıflandırma_Ca_bası.pdf, (02.08.2016) s. 9.

Sükeyne'ye gitse Âişe'ye ne diyecek? Ya da Âişe'ye gitse Sükeyne'ye nasıl hesap verecek.”³⁷³

“Bu söz, Sükeyne'yi aşırı şekilde üzdü ve kıskandırdı. Öyle ki Sükeyne, Mus'ab b. Zübeyr'e 'sevgililer' sözünden kimleri kastettiğini sormaya niyetlendi. Ancak ona kumalarını kıskanma görüntüsünü vermek istemediği için bu niyetinden vazgeçti.”³⁷⁴

“Yola çıkmadan önce bu iki çocuğun durumunu düşündü. Onları beraberinde mi götürmeli yoksa Hindistan'da mı bırakmalıydı? Beraberinde götürürse yolda birçok tehlike ve meşakkate maruz bırakacaklar. Yolculuğu sağ salim bitirseler bile bu sefer kendilerini tehlikeli bir savaşın ortasında bulacaklar.”³⁷⁵

3.3.4. Diyalog

Sözlükte karşılıklı konuşma olarak ifade edilen diyalog,³⁷⁶ roman sanatında kişinin kendisi ya da başkasıyla metin içerisindeki olayı bir noktadan diğer bir noktaya taşımasıdır.³⁷⁷

Romanın kahramanı, diyalog anlatım tekniği vasıtasıyla okuyucuyla baş başa kalır ve sesini ona doğrudan duyurabilir. Öte yandan okuyucu, kahramanın iç dünyası, kültürü ve niyeti hakkındaki gerekli bilgilere bu teknik vasıtasıyla ulaşabilir.³⁷⁸

Diyalogun romanda eğreti bir şekilde durmaması için şu özelliklere sahip olması gerekmektedir:³⁷⁹

- Romana edebi bir şekilde işlenmesi gerekmektedir.
- Konuşmacılara ve arz edilen konuya uygun olmasına dikkat edilmelidir.
- Akıcı bir dille ifade edilmesine hassasiyet gösterilmelidir.

Değinen niteliklere sahip bir diyalog; konuşmacıların kimliğini daha iyi bir şekilde ortaya koyma, olaylara zenginlik ve derinlik katma, romandaki birçok durumun tasvirinde rol oynama, anlatıma dinamizm katma, romanı daha fazla gerçekçi kılma ve

³⁷³ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 11.

³⁷⁴ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 13.

³⁷⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 44.

³⁷⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a0594 (10.11.2017)

³⁷⁷ Besâm Half Süleyman, “el-Hivâr fi'r-Rivâye İ'sâr ve'l-Mi'zene li 'İmâdiddin Halîl”, *İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 2013, Sayı: 13. s. 2.

³⁷⁸ Muhammet Bilal Tolan, *Ali Ahmed Bâkesîr'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserlerindeki İslâmî Duruşu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2017, s. 184.

³⁷⁹ Süleyman, *el-Hivâr fi'r-Rivâye İ'sâr ve'l-Mi'zene li 'İmâdiddin Halîl*, s. 2.

eserin iletmek istediği mesajı okura daha açık bir şekilde anlatma hususlarında çok önemli rol oynayabilmektedir.³⁸⁰

Diyalog, kavramsal tanımında zımnen ifade edildiği gibi, dış ve iç diyalog olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

3.3.4.1. Dış Diyalog

Romanlarda yoğun bir şekilde başvurulan dış diyalog anlatım tekniği, iki veya daha fazla roman karakteri arasında gerçekleşen konuşmadır.³⁸¹

Klasik romanlarda olduğu gibi modern romanlarda da önemli anlatım tekniklerinden olan dış diyalog tekniği, roman anlatımına büyük bir zenginlik katmaktadır. Çünkü sürekli konuşmasıyla anlatımda monotonluğa sebep olan anlatıcı, dış diyalog tekniğinde yerini olayın faileri olan roman karakterlerine bırakmaktadır. Roman olaylarını daha iyi bir şekilde dramatize eden dış diyalog, okuyucunun romandan kopmasını da engellemektedir.

Bâkesîr, roman kahramanlarının fikirlerini, sosyal konulardaki duruşlarını ve gelişmeler karşısında verdikleri tepkileri okura daha açık bir şekilde iletmek için pek çok yerde dış diyalog tekniğine başvurmuştur.

Bâkesîr'in romanlarında dış diyalog anlatım tekniğine sık sık başvurmasında kendisinin roman yazarı olmanın ötesinde tiyatro yazarı oluşunun etkili olduğu düşünülmektedir.

Yazarın romanlarından hareketle söz konusu anlatım tekniği, şu örneklerle temellendirilebilir:

“— Sen eğer böyle yaparsan insanlar, senin halife olan ağabeyin ile ihtilaf içerisinde olduğunu düşünecekler. Sonrasında da meydana gelecek gelişmeler, ikinizin hayrına olmayacaktır.

— Ebû Bahr! Ben ne yapayım?

(Ahnef, biraz düşündükten sonra şöyle dedi:)

³⁸⁰ Emine Duman, *İbrahim Yıldırım'ın "Kuşevî'nin Efendisi" Romanında Dil ve Anlatım*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 42.

³⁸¹ Mâzin Nâzım Rıf'at, *Bünyetü 'ş-Şahsiyye ve 'l-Hivâr fi 'l-Kıssati 'l-Kasîre 'İnde Heysel Behnâm Berdê*, (13.03.2014), <http://www.alnaked-aliraqi.net/article/21397.php>, 05.10.2017.

- Sen yeğenin olan şu Hamza'yı nasıl görüyorsun?
- Evini bile yönetemeyen ahmak birisidir.
- Öyleyse bırak! Biraz Basra'yı yönetsin ta ki kötü yönetimi ve valilik görevindeki liyakatsizliği ortaya çıksın. İşte o zaman ağabeyin onu valilikten alıp seni vali yapmak zorunda kalacaktır.
- Peki, yapmaz ise?
- Hayır, Mus'ab! Abin hakkında bu kadar da kötü düşünme! Unutma o, hak söz konusu olunca kendisi ve en yakını için de tavizsiz bir duruşa sahip olur."³⁸²
- “ — Yeter! Bana daha fazla hakaret etmenize artık izin veremem.
- Sen yeğenimi ifsat edip geleceğini yok ettin. Hatalarımı eleştirmek için iznine ihtiyacım yoktur.
- Ne ifsadı? Be adam! Ben onu parlak bir geleceğe yönlendiriyorum. Yaptığım iyiliğin karşılığı bu mu?
- Sen gerçekten benimle alay ediyorsun. Onun sınavlarda iki defa başarısız olduğunu gördüğün halde bana hala ne diyorsun?
- Üzülme! Bahsettiğin sınavda onun başarılı olup olmamasının bir anlamı yoktur. Çünkü sen onu bir şeye, fıtratı da onu başka bir şeye hazırlıyor. Fıtratla mücadeleye girmenin bir anlamı yoktur.
- Öyleyse derslerine çalışmaması için sen onu teşvik ediyorsun. Sonra da kalkıp inkâr ediyorsun.
- Hayır, asla ben onu böyle bir şeye teşvik etmedim. Sadece onu sahip olduğu müzik yeteneğini geliştirmeye teşvik ettim.
- Ben yeğenimin şarkıcı olmasını istemiyorum.
- Öyleyse onu bundan vazgeçir.
- Sen onu buna teşvik ederken ben onu nasıl vazgeçirebilirim ki?
- Öyleyse ben ne yapıyım?
- Sana gelmesini engelle, şayet gelirse de onu kov!
- O bana bir kötülükte bulunmamış ki onu kovayım. Bana kötülükte bulunmayan bir ziyaretçimi evimden kovamam."³⁸³

³⁸² Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 48.

³⁸³ Bâkesîr, *Leyletü'n-Nehr*, s. 6.

3.3.4.2. İç Diyalog

Psikolojik romanların önemli anlatım tekniklerinden biri olan iç diyalog tekniği, roman kahramanının doğal olarak içinde bulunduğu duruma göre kendisiyle – sanki karşısında birisi varmış gibi – konuşması, tartışmasıdır. İç diyalogu şekillendiren cümleler, gramer kurallarına uygun olarak vücut bulur. Cümlelere genellikle konuşma havası hâkimdir.³⁸⁴

Diyalog çağı dediğimiz 21. yüzyılda insanın sosyal anlamda uyumsuzluk problemi içerisinde olduğu, sosyal ilişkilerin alabildiğince zayıfladığı, samimi diyalog yollarının neredeyse tıkanmış olduğu, dünyanın artan nüfusuna rağmen insanın daha da yalnızlaştığı bu asırda iletişim yollarının tıkanmasıyla beraber insanlar, artık kendisiyle konuşmaya ve sorunlarının çözümü için kendisiyle müzakereye yönelmiştir.³⁸⁵

Dünya nüfusu, teknolojik buluşlar ve iletişim imkânlarının artışına paralel bir şekilde insanlar arasında yalnızlığın arttığı bu çağda insanların içe kapandıkları ve bu travmanın ağır etkisi altında oldukları görülmektedir.

Yaradılışı itibariyle sosyal bir varlık olan insanın yaşadığı söz konusu iletişimsizlik probleminin başta edebiyat olmak üzere birçok alanda yansımaları hissedilmektedir. Bu anlamda birçok edebiyatçı, eserlerinde iç diyalog anlatım tekniğinin ürünü olan diyaloglar kullanmıştır. Edebiyatçıları bu anlatım tekniğini kullanmaya iten temel nedenler şunlardır:

- Roman kahramanlarının herhangi bir konudaki düşüncelerini açığa çıkartma ve tercihlerini yansıtmaya gibi, karanlıkta kalmış yönlerine ışık tutmak³⁸⁶
 - İletişim problemi yaşayıp içe kapanan kimi insanların sosyolojik resmini çizmek
- Romanlarında birçok anlatım tekniğini büyük bir ustalıkla kullanan Ali Ahmed Bâkesîr, aşağıdaki örnekte görüleceği üzere, iç diyalog tekniğini de kullanmıştır.

“Abdurrahman, sonra dönüp kendisine şöyle dedi: Bu olanlarda onun günahı nedir? Arkadaşının ziyaretine gidince aklını başından alıp kendisini yolundan döndüren bir ses işitti, diye kınanması doğru bir şey midir? Onu gafil bir anında yakalayan ev sahibi, kendisine yaklaştıktan sonra eve girmeye zorladı ve sonra olan oldu. Bu kaderden kaçması mümkün müdür? Sellâme onu baştan çıkarmak

³⁸⁴ Mocan, “Yalnızlık”da Anlatım Teknikleri, s. 1836.

³⁸⁵ Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, s. 167.

³⁸⁶ Zâvî Ahmed, Bünyetü'l-Lugati'l-Hivâriyye fî Rivâyati Muhammed Miflâh, Vehrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), 2015, s. 228.

istediğinde takvayla kendisine hâkim olamamış mıydı? Sellâme meselesinde büyük helâke ramak kala arzularına isyan etmemiş miydi? İçinde yanan şehvet ateşini rabbinin korkusundan dolayı ayakları altına almamış mıydı? Evet, hepsini yapmıştı. Çünkü o şeyler kudreti dâhilindeydi. Ancak onun güzel sesi ile kendisini kaybetmesi ve ona âşık olması, gücünü aşan bir durumdur. Haktır ki Allah, onu bunlarla sorumlu tutmayı affetsin...”³⁸⁷

3.3.5. Şuur Akışı

Bilinç akımı olarak isimlendirilen şuur akışı, sahneleme yöntemiyle romanın olaylarını okura aktarmayı hedefleyen bir anlatım tekniğidir. Roman oyuncusunun zihninden geçen düşüncelerin ve fikirlerin okuyucuya doğrudan aktarılmasında kullanılan bu yöntem,³⁸⁸ roman oyuncusunun zihin dünyasında oluşan düşünceleri açığa çıkarmayı önemseyen modernist kurmaca yazarları tarafından sıklıkla kullanılmıştır.³⁸⁹

Realist roman yazarlarının aksine modernist roman yazarlarını şuur akışı tekniğini daha yoğun bir şekilde kullanmaya iten temel etken, kendilerinin hakikatin bireyin dış dünyasında değil de iç dünyasında saklı olduğuna inanmalarıdır.³⁹⁰

Edebiyat dünyasına Amerikalı ünlü psikolog ve filozof William James (1842/1910) tarafından kazandırılan bilinç akışı tekniği roman oyuncusunun iç dünyasını bütün çıplaklığıyla resmetme özelliğiyle roman yazarları tarafından sıklıkla kullanılmıştır.³⁹¹

Roman yazarları, şuur akışı tekniğini kullanarak roman oyuncusunun hafızasının derinliklerine inip zamanda kronolojiye, cümle yapılarında ise gramere riayet etmeden bilinçaltını resmetmeye çalışırlar.³⁹²

³⁸⁷ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 110.

³⁸⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 180.

³⁸⁹ Adnan Arslan, *Abdurrahman Münif'in Romancılığı*, Uludağ Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 2017, s. 225.

³⁹⁰ Arslan, *Abdurrahman Münif'in Romancılığı*, s. 225.

³⁹¹ Serdar Odacı, “Ulysses ve Tutunamayanlarda Bilinç Akışı Tekniği”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkish Volume 4/1-I* Winter 2009, s. 614.

³⁹² Odacı, *Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine İşinsu'nun Romanları*, Hacettepe Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 7; Robert Hemferi, *Teyyâru'l-Va'yi fi'r-Rivâyeti'l-Hadîse*, (Çev. Mahmud er-Rebî'i), Dâru'l-Garîp, Kâhire, 2000, s.194.

Şuur akışına dayalı diyalogda nedensellik, mantıksal söz dizimi, başlangıç ve bitiş bulunmamaktadır. Söz konusu diyalog kapsamında düşünceler art arda, kendiliğinden ve sınır tanımaz bir şekilde ağızdan dökülvermektedir.³⁹³

Ali Ahmed Bâkesîr'in bu konudaki uygulamalarına bakıldığında roman olaylarını okuyucuya aktarma noktasında diğer anlatım tekniklerine nispeten bu tekniği çok sınırlı oranda kullandığı görülmektedir. Nitekim söz konusu tekniği sadece *Vâ İslâmâ* adlı romanında kızı ve yeğeni eşkıyalar tarafından kaçırılan Celâleddin Hârizmşah'ın hissettiği acıyı yansıtmaya sadedinde kullanmıştır. Moğollara karşı kendisine yardıma bulunmayan Müslüman sultanların üzerine yürüyen Celâleddin Hârizmşah, Müslüman coğrafyasında büyük kıyımlar gerçekleştirir. Daha sonra bu seferinden dönerken kızı Gülnâr ve yeğeni Kutuz eşkıyalar tarafından kaçırılır. Bu duruma çok üzülen Celâleddin, aklını yitirip şu şekilde sayıklamaya başlar:

“ — Sen tüm yaptıklarımı boşa götüren bir adamsın. Senin yanında kaldığım sırada Allah'ın bana azap göndermesinden korkuyorum.

— Hayır! Ben gariban çaresiz bir adamım. Babamın tüm mülkü yok olup gitti, kendisi de acısından öldü. Amcalarımı ve kız kardeşlerimi de Moğollar kestiler.

— Yeter! Yeter! Ne isteyeceğini anladım.

— Ey Allah'ın veli kulu, ağladığımı görüyorum ne oldu? Yoksa sen de benim gibi çilekeş misin?

— Ben senin için ağlıyorum.

— Benim için mi ağlıyorsun? Öyleyse sen beni seviyorsun.

— Evet, ben seni seviyorum, Celâl!

— Babam, Celâl! diye beni çağırıyordu. Bırak biraz yüzüne bakayım çünkü sen babam Hârizmşah'a benziyorsun.

— Celal! Ben Hârizmşah'ım.

— Öyleyse sen bizzat babamsın Baba! Baba!

— Bana yaklaşma! Yerinde dur!

— Niçin? Babacığım!

³⁹³ Nebhân Hassûn es-Sa'dûn, “el-Hivâr fî Kısasi Ali el-Fehâdî”, *Dirâse Mûsîliyye Dergisi*, Sayı: 26, 2009, s. 49; daha fazla detay için bkz. Hemferî, *Teyyâru 'l-Ve 'yî fi 'r-Rivâye Hadîse*.

— Ben baban değilim.

— Babam değil misin? Sen şimdi Hârizmşah olduğunu söylemedin mi? ...”³⁹⁴

3.3.6. Özetleme

Birçok edebi eserde olduğu gibi romanda da uygulanan anlatım tekniklerinden özetleme anlatım tekniği, figürlerin iç ve dış durumlarının, yaşantılarının ve eylemlerinin dizilişi yoğunlaştırılarak anlatılmasıdır. Diğer bir ifadeyle özetleme anlatım tekniği, mesajı detaya boğmadan ana hatlarıyla derli toplu somut bir forma kavuşturan etkili bir anlatım tekniğidir. Söz konusu teknikle olay örgüsü ve roman karakterlerinin öne çıkan bariz yönleri üzerinde durulur. Romanda verilmek istenen ana mesajı gölgeleyen, okuyucunun dikkatini dağıtan ve eserin edebi ahengini bozan gereksiz detaylar silinir. Daha çok olayları özetlemede ve karakterleri tanıtmada kullanılan bu teknik, eserin verdiği mesajı değiştirme riski taşımasına rağmen yetenekli bir romancının kalemiyle beraber doğru bir şekilde kullanıldığında estetik bir şekle kavuşabilir.³⁹⁵

Özetleme anlatım tekniği, esere edebi estetik, okuyucuya da mesajı daha iyi anlama imkânı verdiği için edebiyatçılar tarafından daha çok kullanılmaktadır. Romanlarının edebi tahlili yapıldığında bu edebi anlatım tekniğini kullanan edebiyatçılardan birinin de Ali Ahmed Bâkesîr olduğu görülmektedir. Bu teknik kapsamında kurmuş olduğu bazı cümleler şu şekildedir:

Mus‘ab, hanımlarından Âişe’nin evine gidip onun kendisi için her şeyi hazırladığını ve kendisini güzel bir şekilde karşıladığını görünce bu durumdan oldukça mutlu olur ve ona sarılıp, öper. Sonra da güzel sözler ve gülüşmelerle karşılaşma sahnelerini uzatırlar. Bâkesîr, bu karşılaşmanın ikinci sahnesini tasvir etmeden önce ilk sahnesini şu şekilde özetlemektedir:

“İkisi de ilk karşılaşmanın hakkını verdikten sonra...”³⁹⁶

³⁹⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, ss. 55-56.

³⁹⁵ Sazyek, *Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma Çabası*, www.hakansazyek.com/files/Romanda_Temel_Anlatım_Yontemleri_Uzerinde_Bir_Sınıflandırma_Ca_bası.pdf, (02.08.2016) s. 9; İbrahim Türkan, *Mihail Nu‘ayme ve öykücülüğü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s. 25.

³⁹⁶ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 43.

Bâkesîr'in, muhtelif romanlarında mezkûr teknik çerçevesinde ifade ettiği diğer bazı örnekler şunlardır:

“Efendisi İbn Za‘îm’in yanında kaldığı kısa süre içerisinde İslâm âleminde yaşanan gelişmeleri, Müslüman sultanları, makam için aralarında yaşanan çekişmeleri ve onların Haçlılara karşı olan düşmanlıkları ve dostluklarını öğrenen Kutuz, aynı zamanda Şeyh ‘İzz b. ‘Abdüsselâm ve destekçilerinin yürütmekte oldukları olumlu faaliyetlere de vakıf olmuştu.”³⁹⁷

“İkisi, davanın işlerini ve onunla ilgili yeni haberleri konuşmaya başladılar. Hamdân, bu yolculuğunda yaptığı şeyleri, ziyaret ettiği yerleri, davanın gidişatını ve müntesiplerin durumlarını ona anlattı.”³⁹⁸

“O, Celâleddin Hârizmşah’ın ailesindedir. O ve sultanın kızı, daha küçükken hırsızlar tarafından kaçırılıp Halep pazarında satılmışlar. Şeyh Gânim el-Makdisî de, onları alıp yanında büyütüştür. Hikâyelerinin devamı da daha evvel anlatıldığı gibidir.”³⁹⁹

“Geçen üç yıl içerisinde Abdurrahman’ın hayatında çok da fazla bir değişiklik meydana gelmemişti. Daha önce de anlatıldığı gibi kendisi evden camiye camiden eve, bazen ziyaret için Ebu’l-Vefa’nın evine bazen de Mekke dışındaki bahçesine gidip gelirdi. Ancak Sellâme, İbn Süheyl’e satıldıktan sonra hayatında çok şeyler değişmişti. İbn Süheyl’de yeteneklerini geliştirmek için çok iyi bir ortam bulan Sellâme, şairler, şarkıcılar ve müzisyenlerden iyi bir eğitim gördüğünden profesyonel bir şekilde şiir yazmayı ve enstrüman çalmayı öğrenmişti.”⁴⁰⁰

“Adam, kızının üç yıldan beri nasıl kaçırıldığını ve o zamandan şimdiye kadar yüzünü hala göremediğini hatta sağ mı ölü mü onu da bilemediğini Hamdân’a anlatmaya başladı.”⁴⁰¹

Bu örneklerde de açık bir şekilde görüldüğü üzere Bâkesîr, okuyucunun dikkatini diri tutmak, romanı sıkıcı bir tarih metni olmaktan uzaklaştırmak ve vermek istediği ana mesajı gereksiz detaylara boğmamak adına kaleme aldığı tarihi romanlarda özetleme tekniğini yoğun bir şekilde kullanmıştır.

³⁹⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, 97.

³⁹⁸ Bâkesîr, *es-Sâiru’l-Ahmer*, s. 94.

³⁹⁹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, 96.

⁴⁰⁰ Bâkesîr, *Sellâmetü’l-Kass*, ss. 43,44.

⁴⁰¹ Bâkesîr, *es-Sâiru’l-Ahmer*, 30.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÂKESİR'İN ROMANLARININ TEMATİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. YÖNETİCİLER

Ali Ahmed Bâkesîr, romanlarında pek çok önemli konuya temasta bulunmuş ve okuyucuya önemli mesajlar vermiştir. Ancak üzerinde önemle durduğu ve detaylıca işlediği söz konusu konuların başında idareciler teması gelmektedir.

Bâkesîr, başlıca *Vâ İslâmâ* ve *Sîretü's-Şucâ'* olmak üzere birçok romanında idarecilerin iyi ve kötü faaliyetlerini, iyi idarecilerin halkın yararı için ne tür çalışmalarda bulunduğunu, kötü idarecilerin ise saltanatlarını korumak için hangi çirkinliklerde bulunduğunu ve idarecilerin birbirlerine galip gelmek için Haçlılarla ittifak dâhil neler yaptıklarını detaylıca ele almıştır.

Bâkesîr, aynı zamanda halkı için çalışan idarecilerin nihai olarak hangi müspet sonuçlarla karşılaştıklarını, halkın rızasını gözetmeyip isteklerine cevap vermeyenlerin de ne tür kötü bir akıbetle karşılaştıklarını farklı karakterlerin şahsında etraflıca ortaya koymuştur.

Yazarın, birçok romanında idareciler temasını detaylıca işlemesinin nedeni, Müslüman idarecileri izleyecekleri politikalar noktasında uyarmak ve yaşanan ya da yaşanması muhtemel olan önemli olaylara karşı hassas olmaya çağırarak olduğu düşünülmektedir.

Bâkesîr'in, romanlarında idareciler teması ile ilgili değindiği konuların başında Müslüman idarecilerin Müslümanları tehdit eden iç ve dış sorunlarla ilgilenmeyip çıkarlarını koruma ve egolarını tatmin etme adına birbirleriyle giriştikleri amansız mücadelelerdir.

Müslüman idarecilerin birbirlerine galip gelmek adına giriştikleri mücadelelere bakıldığında söz konusu mücadelelerin; aralarındaki ilişkileri dondurma, psikolojik ve fiziki olarak birbirleriyle savaşıma, birbirlerine karşı suikast faaliyetlerinde bulunma,

İslâm düşmanları olan Haçlılar ve Moğollar dâhil herkesle ittifakta bulunma ve toplumda kargaşa çıkartma şeklinde tezahür ettiği görülmektedir.

Yazarın romanlarında değindiği mücadelelerin bazıları şunlardır: Mus‘ab b. Zübeyr ile Abdümelik b. Mervân, Celâleddin Hârizmşah ile Melik Eşref, Kutuz ile Baybars, Şâver ile Dirgâm, Âdîd Lidînillâh ile Şâver, Züreyk b. Telâi ile Şâver, İzzeddin Aybek ile Şeceretüddür ve İzzeddin Aybek ile Aktây arasında yaşanan mücadeleler.

Bâkesîr’in, romanlarında değindiği Müslüman idarecilerin kavgaları, İslâm ve Müslümanlara çok büyük zararlar vermiştir. Bu kavgaların yol açtığı olumsuz sonuçlardan birkaç tanesi, şu şekilde tezahür etmektedir:

- Fetih hareketleri duraksamıştır.
- Müslüman ülkeler, başta ekonomi ve askeri olmak üzere birçok alanda zayıflamıştır.
- İlmi ve kültürel faaliyetler ihmal edilmiştir.
- İslâm ülkeleri dış tehlikelere karşı ciddi anlamda savunmasız kalmıştır.
- Ümmetin birlik anlayışı, ciddi manada zedelenmiştir.
- Ümmetin beşeri, askeri ve ekonomik kaynakları iç savaşta yok edilmiştir.

Müslüman yöneticilerin ümmetin maslahatını unutarak birbirlerine galip gelme adına başvurdukları komplolar, ihanetler, Haçlılar ve Moğollarla yaptıkları ittifaklar, katliamlar ve benzeri bazı çirkin faaliyetler, kendilerinin İslâmî ahlaktan ve manevi değerlerden ne ölçüde uzaklaştıklarını ve Müslüman toplumun değerlerinden ne kadar yoksun olduklarını göstermesi açısından önemli bir durumdur.

Müslüman idarecilerin, birbirleriyle olan mücadelelerinde başvurdukları yöntemlerden olan komplonun, hasmı ortadan kaldırma adına sıkça başvurulan bir metot olduğu görülmektedir.

Tahtta gözü olan saltanat çevrelerinden Fârisüddin Aktây’ın rutin bir görüşme için saraya çağrıldıktan sonra Şeceretüddür’ün teşvikiyle Kutuz tarafından tuzağa düşürülerek öldürülmesi, Bâkesîr tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

“Kutuz, onunla beraber sarayın koridorunda biraz ilerledikten sonra Aktây’a Kılıcını kendisine teslim etmesi gerektiğini çünkü hiç kimsenin sultanla görüşme sırasında kılıcını yanında bulunduramayacağını, söyler. Onun bu sözüne sinirlenen Aktây, kılıcını tutarak şöyle dedi: Âdi köle! Sen beni kılıcsız mı

birakmak istiyorsun? Kutuz ise, ani bir hamleyle onun beline hançeri saplayıp aksine seni öldürüp memleketi senden temizlemek istiyorum, dedi. Hanım Sultan Şeceretüddür ve Sultan İzzeddin Aybek de, tüm bu olanları uzaktan gizlice izlemekteydiler.”⁴⁰²

Öte yandan Mısır Sultanı İzzeddin Aybek de, karısı Şeceretüddür ile aralarında yaşanan taht kavgası yüzünden karısı tarafından barış yemeği bahanesiyle çağrıldığı sarayda bir komplo sonucu öldürülmüştür.⁴⁰³

Komplo sonucu öldürülenlerden biri de, daha önce komployla Fârisüddin Aktây’ı öldüren Kutuz’dur. Şöyle ki, kendisi Aynicâlût savaşında Moğolları büyük bir hezimete uğrattıktan sonra Mısır’a dönüş yolunda iken kendisinden Halep’in valiliğini isteyen Rükneddin Baybars’a olumsuz cevap vermesi üzerine onun tarafından tuzağa düşürülerek öldürülmüştür.⁴⁰⁴

Bazı Müslüman idarecilerin birbirlerini ortadan kaldırmak için başvurdukları suikastların bir bölümü başarıyla sonuçlanırken, bazıları da başarısızlıkla neticelenmiştir. Başarısızlığa uğrayan suikast girişimlerden birisi şu şekildedir: Haçlıların işgal tehdidi altında bulunan Mısır’ı Haçlılara karşı savunmak için Sultan Nüreddin, Esedüddin komutasında Mısır’a bir ordu gönderir. Mısır’a gelen Esedüddin Mısır veziri Şâver’in Haçlılarla çeşitli gizli ittifaklara girdiğini ve devletin idaresinde kötü bir yönetim sergilediğini görür. Sultan Âdîd-Lidînillâh ve halkın isteği üzerine Esedüddin, Şâver’i vezirlik görevinden alıp kendisi vezir olur. Bu durumu hazmedemeyen Şâver, evinde bir ziyafet düzenleyip Esedüddin’i bu ziyafette öldürmeyi tasarlar. Ancak bu duruma vakıf olan oğlu Şucâ’, önceden Esedüddin’e haber vermesiyle suikast akamete uğrar.

Müslüman idarecilerin birbirlerine karşı olan mücadelelerinde dikkat çeken menfur işlerden biri de başvurdukları katliamlardır. Bu açıdan bakıldığında Müslümanlara karşı böyle bir katliama başvuranlardan birinin Celâleddin Hârizmşah olduğu görülmektedir. Şöyle ki Moğollarla büyük bir savaş içerisinde bulunan Celâleddin, Moğollara karşı başta Bağdât’taki halife olmak üzere birçok Müslüman hükümdardan yardım ister. Ancak kimsenin kendisine olumlu bir cevap vermemesine kızan Celâleddin, Müslüman hükümdarları cezalandırmaya ve Moğollarla olan savaşında kullanmak üzere Müslüman hükümdarlarda bulunan beşeri ve ekonomik kaynaklarını

⁴⁰² Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 157.

⁴⁰³ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 163.

⁴⁰⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, ss. 213-214.

zorla almaya karar verir. Ordusuyla ilk olarak Ahlat Sultanı Eşref'in üzeri yürüyen Celâleddin'in Ahlat'ta yaptığı katliamı Bâkesîr şöyle dile getirmektedir.

“Ordusuyla Ahlat'a yönelen Celâleddin, Ahlat'a saldırıp oranın halkını kılıçtan geçirir ve bütün malları talan edip köylerini yakıp yıkar. Ardından da Harrân ve Ruhâ'ya saldırıp Moğolların işgal ettikleri ülkelerde yaptıkları gibi oraları da yakıp yıkar ve halkın bir bölümünü kılıçtan geçirir, bir bölümünü de gasp ettiği mallarla beraber köle olarak alır.”⁴⁰⁵

Müslüman idareciler arasında yaşanan mücadeleler sonucunda Celâleddin gibi, pek çok Müslümanı öldüren diğer bir Müslüman idarecinin de Mus'ab b. Zübeyr olduğu ifade edilmektedir. Örneğin kendisi, Basra Valisi olduğu sırada düşmanı olan Kûfe Valisi Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in üzerine yürümüş ve onu öldürdükten sonra kendisine teslim olmuş olan 3 bin adamını kılıçtan geçirmiştir.⁴⁰⁶

4.2. MISIR'IN İSLÂM ÜLKELERİNE ÖNDER OLARAK ÖNE ÇIKARILMASI

Ali Ahmed Bâkesîr, başta *Sîretü's-Şucâ'* ve *Vâ İslâmâ* olmak üzere birçok romanında Mısır'ı İslâm ülkelerinin lideri, küffara karşı yapılan cihâdın merkezi, ilim ve ifanın mektebi, küllerinden yeniden doğmak isteyen İslâm âleminin umudu ve medeniyetin beşiği olarak tasvir etmiştir.

Mısır'ı başkaları tarafından yönetilebilecek bir ülke olarak değil de aksine başkalarını yöneten lider bir ruha sahip şeklinde betimleyen yazar, Mısır'ın İslâm âlemindeki liderliğini *Sîretü's-Şucâ'* romanının kahramanlarından Esedüddin ve Ebû'l-Fadl el-Harîrî arasında geçen şu diyalogla açıkça belirtmiştir.

“Esedüddin o sırada şöyle dedi: bizler bütün kalbimizle söylediklerinizin doğru olduğuna inanıyoruz. Ancak sizler, Mısır'ın Sultan Nûreddin'e bağlı bir vilayet olmasına ne dersiniz? Kısa bir sessizlikten sonra Necmeddîn şöyle dedi: Neden olmasın ki, Sultan Nûreddin bu Âdîd'dan bin kat daha hayırlı Müslüman bir sultan değil mi? Ebû'l-Fadl itiraz ederek şöyle dedi: Necmeddîn! Bu kesinlikle olmaz. Evet, Sultan Nûreddin Arap ve Müslüman sultanların en iyisidir; fakat Mısır çok büyük bir ülkedir. Dolayısıyla onun diğer ülkelere tabi olması değil de aksine diğer ülkelerin ona tabi olması gerekir. Bizler Mısır'ın düşmana karşı olan cihâdında ve Müslüman diğer ülkeleri özgürleştirmesinde Sultan Nûreddin'in gölgesinde değil de bağımsız bir şekilde hareket etmesini istiyoruz... Hâkimiyetine gireceği kişi, Sultan Nûreddin gibi kâmil bir insan da olsa Müslümanların maslahatı bu ülkenin başkalarının hâkimiyetine girmeyip bağımsız olmasını gerektiriyor. Bu hususta tarih en doğru şahittir. Mısır, tarih boyunca Hz. Ömer döneminde Medine'ye bağlanma dışında hiçbir yere

⁴⁰⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 52.

⁴⁰⁶ Bâkesîr, *el-Fârisü'l-Cemîl*, s. 43.

bağlanmamıştır. Mısır; Tolonoğulları, İhşidiler sonra da bu Fâtimiler döneminde her zaman bağımsız kalmıştır. Mesela İbn Tolon Mısır gibi bağımsız bir güce dayanmasaydı Şam'dan Fırat'ın kıyısına kadar ki bölgeleri alıp Rumlarla veya Bizanslarla bu denli cihâd edebilir miydi? Şayet el-Muiz-Lidînillâh, Mağrib'e dönüp Mısır'ı kendine tabi bir vilayet olarak uzaktan yönetmeye kalksaydı Mısır'daki Fâtimî Devleti ayakta kalabilir miydi? Mısır hakkında dile getirdiğim bu sözler asabiyetten değil, bu ülkede saklı bulunan gücün Arap ve Müslümanların yararına açığa çıkarılma isteğindedir.”⁴⁰⁷

Kaleme aldığı romanlarında Mısır'ı İslâm âlemi için kilit bir ülke olarak yansıtan Bâkesîr, Müslümanların kaderini Mısır'a bağlı olarak görmekte Müslümanların tekrardan ayağa kalkmalarını İslâm'ın sancaktarlığını yapma gücüne sahip Mısır'ın güçlü ve bağımsız bir ülke kalmasından geçtiğini şu cümlelerle savunmuştur:

“Onun lehine yönetimden çekilip o dönemde Müslümanların başkenti, sığınağı ve güçlerinin tecelligahı olan Mısır'ın tahtını kendisine bırakmaya niyetlendi.”⁴⁰⁸

“...Mısır, Faraskur gününde Haçlıları yenmiş, IX. Louis'i Lokman'ın evinde hapsedmiş ve İslâm'ı korumuştur.”⁴⁰⁹

“Mahmûd! Kalk! Ve Mısır'a git! Sen oranın Sultanı olup Moğolları yeneceksin.”⁴¹⁰

“Mısır ve Şam'ın Müslüman sultanları da İslâm ülkeleri için Moğollar kadar tehlike arz eden Haçlıların saldırılarını bertaraf etmekle meşguller.”⁴¹¹

“Moğolların Şam üzerindeki baskısı artınca Kutuz'un maiyetinde Moğollara karşı savaşmak isteyen Şam'ın ileri gelenleri Mısır'a sığındı. Kutuz da onlara çok iyi davranıp onlara çeşitli sorumluluklar verdi.”⁴¹²

4.3. MOĞOLLAR

Moğollar, ilk defa XII. yüzyılda Çin'in kuzeyinde bulunan Moğolistan'da Cengiz Han yönetiminde tarih sahnesine çıkmış bir toplumdur. İslâm kaynaklarında daha çok Tatâr diye isimlendirilen Moğollar, kısa bir süre içerisinde çok geniş coğrafyaya yayılmışlardır. Moğolların çok hızlı bir şekilde birçok ülkeye hâkim olmaları hızlı, sistemli, düzenli, zor doğa şartlarına karşı dayanaklı, merhametsiz ve kalabalık olma özelliklerine dayandığı düşünülmektedir.⁴¹³

⁴⁰⁷ Bâkesîr, *Sîretü 'ş-Şucâ'*, ss. 216-217.

⁴⁰⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 206.

⁴⁰⁹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 166.

⁴¹⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 104.

⁴¹¹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 6.

⁴¹² Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 182.

⁴¹³ Rağib es-Sercânî, *Kıssatü 't-Tatâr*, 1.b., Kahire, İkra yay., 2006, ss. 15-16; Muhammed es-Salâbî, *Devletü 'l-Moğûl ve 't-Tatâr*, 1.b., Dâru'l-Ma'rife yay., Beyrut, 2009, ss. 15-16; Ali Ahmed es-Salâbî, *Devletü 'l-Moğûl ve 'l-Tatâr: beyne 'l-İntişâr ve 'l-İnkisâr*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rifet, 1. b., 2009, ss. 27-28.

Şaşırtıcı bir hızla çok geniş coğrafyalara yayılan Moğollar, birçok toplumun hafızasında kontrol ettikleri coğrafyalarda yaptıkları büyük katliamlar, ırza geçmeler ve her şeyi yok etmeleriyle yer edinmişlerdir. Moğollar, ele geçirdikleri ülkelerde yaptıkları tahribatı işgal ettikleri İslâm ülkelerinde de yapmışlardır. Bu anlamda Moğolların işgal ettikleri Buhâra, Semerkant, Bağdât ve diğer şehirlerde yaptıkları vahşet Müslümanların hafızalarından silinmiş değildir. Bundan dolayı birçok tarihçi gibi edebiyatçılar da eserlerinde Moğollardan ve onların İslâm coğrafyasında yaptıklarından bahsetmişlerdir.

Çalışmalarında değinilen konuya yer veren Müslüman edebiyatçılardan birisi de Ali Ahmed Bâkesîr'dir. Nitekim *Vâ İslâmâ* adlı romanının neredeyse tamamında Moğollardan, onların Müslümanlara karşı yaptıklarından, Celâleddin ve Kutuz'un onlarla olan mücadelelerinden bahsetmiştir.

Romanının birçok yerinde Moğollardan bahsederken kendilerini vahşi, barbar, ahlakî ilkelerden yoksun, girdikleri her yeri yakıp yıkan, buldukları herkesi kılıçtan geçiren, gördükleri her şeyi talan eden, savaş ahlakına riayet etmeyen ve ilme önem vermeyen katliamcı bir topluluk olarak ifade eden Bâkesîr, onların savaşlarda takındıkları tavırla ilgili olarak şunları dile getirmektedir: Moğollar, bir ülkeyi ele geçirdiklerinde orada bulunan erkek, kadın ve çocuklardan dilediklerini öldürüp dilediklerini de köle yaparlar. Daha sonra da geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde söz konusu ülkenin bütün hazine ve değerli eşyalarını da yanlarına alıp geri dönerler. Ancak bununla da iktifa etmeyen Moğollar, belli bir süre sonra dönüp daha önce yaptıkları katliam, yağma ve talan gibi mezalimleri tekrar ederler. Onların bu vahşiliği sürekli tekrarlanır.⁴¹⁴

Bâkesîr, Moğolların saldırdıkları ülkelerde yaptıkları mezalimi anlatırken Irak'ta işledikleri büyük katliamı da şu ifadelerle dile getirmiştir.

“Moğol tehlikesi İslâm âlemini Cengiz Han dönemindekinden çok daha fazla tehdit etmeye başlamıştı. Nitekim Moğol ordusu zorba yeni komutanları Hulagu komutasında Fars'ta bulunan İsmailî Devleti'ni kasıp kavurduktan sonra Bağdât'a yönelmiş ve halifeyi çok korkunç şekilde öldürmüştü. Ardından da toplu kıyımlar yapma, kadınların ırzına geçme, evleri talan etme, cami ve okulları yıkma gibi korkunç faaliyetlere girişmişlerdi. Moğollar, Bağdât'ın kütüphanelerinde bulunan kitapları da Dicle nehrine atarak atlarının, üzerinden gelip geçtiği köprü haline getirmişlerdi. Kırk gün süren bu korkunç vahşetin ardından Hulagu, öldürdükleri Müslümanların sayılmasını emretmiş sayımın

⁴¹⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 43.

sonucunda öldürülen Müslümanların sayısının iki milyona yaklaştığı görülmüştür.”⁴¹⁵

Bâkesîr, Moğolların işgal ettikleri ülkelerde yaptıkları vahşi eylemlerinin yanı sıra söz konusu ülkelerin gelecekteki yönetimiyle ilgili izledikleri siyasete de değinmiştir. Bu anlamda yazar, onların işgal ettikleri ülkelerdeki insanlardan ağır vergiler aldıklarını, oradan çıktıklarında da ülkeyi kendilerine tabi ve zulümde onları aratmayan birine bıraktıklarını şu cümlelerle ifade etmektedir.

“Moğollar, işgal ettikleri ülkelerin insanlarıyla bazen yıllık yüksek vergiler karşılığında o ülkede yaşamaları için antlaşma yaparlardı. Ayrıca kendilerine tabi olan, siyasetlerine rıza gösteren ve makam arzusu içerisindeki bazı kişileri o ülkelere yönetici yaparlardı... Atanan o yöneticilerin mal toplamaktan başka da bir derterleri yoktu. Bu yöneticiler; insanların mallarını müsadere eder, halka ağır vergiler dayatır ve tüccarların mallarına el koyarlardı. Durumdan şikâyet edenin cezası ise ölüm ve işkenceydi.”⁴¹⁶

Yazar, dünyanın geniş bir coğrafyasını savaşlarla kontrol altına alan Moğolların sahip oldukları savaş ve benzeri bazı yeteneklerden bahsederken onların, diğer toplumlara nispetle savaş sırasında çok hızlı hareket edebilme ve düşmanlarıyla ilgili bilgi toplama noktasında büyük bir casusluk yeteneğine sahip olduklarını da belirtmektedir.⁴¹⁷

4.4. FRENKLER

Bâkesîr’in romanlarında değindiği siyasi konulardan biri de İslâm coğrafyasına saldırıda bulunan Haçlılardır. Vâ İslâmâ adlı romanında onlarla ilgili açıklamalarda bulunan Bâkesîr, Haçlıların vahşilik ve barbarlıkta Moğollarla yarıştıklarını ve büyük bir dini taassuba sahip olduklarını şu ifadelerle dile getirmiştir.

“Mısır ve Şam’da bulunan Müslüman hükümdarlar, Müslüman ülkelere karşı Moğollardan daha büyük bir tehlike arz eden Haçlılarla savaşmaktadırlar. Onlar, hem Moğollar gibi vahşi ve barbar hem de mutaassıp kimselerdi. Bir de İslâm ülkelerinin sınırlarına değil de kalbine saldırıyorlar.”⁴¹⁸

Bâkesîr’in, romanlarında Haçlılarla ilgili verdiği bilgilerin önemli bilgiler olduğu görülmektedir. Söz konusu bilgilerden Haçlıların sürekli olarak İslâm Coğrafyasını işgal edip sömürmeye çalıştıkları, bazı Müslüman yöneticilerin de halkın büyük itirazına

⁴¹⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 43.

⁴¹⁶ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 44.

⁴¹⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 58.

⁴¹⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 12.

rağmen zaman zaman kişisel çıkarları için onlarla gizli veya açık ittifaklar içerisine girdikleri anlaşılmaktadır.⁴¹⁹

4.5. FEODALİZM

İslâmî hassasiyetiyle bilenen Bâkesîr, Müslümanların sosyal, siyasal ve kültürel hayatlarında olduğu gibi ekonomik hayatlarında da İslâmî ilkelerin hâkim olması gerektiğini şiddetle savunmuştur. Yaptığı birçok edebi çalışmada Müslümanlar için en uygun ekonomik modelin İslâmî ekonomik model olduğunu savunan Bâkesîr, feodalizm gibi İslâmî ilkelerle barışık olmayan ekonomik modellerin Müslümanların kalkınmasına, aralarında sosyal adaletin sağlanmasına ve farklı sosyal sınıflar arasında barışın tesisine herhangi bir katkı sağlamadığını vurgulamıştır.

İnsanlar için en ideal ekonomik modelin İslâmî ekonomik model olduğunu ifade eden Bâkesîr, feodalizmin insanlara köle muamelesi yapıp her hangi bir değer vermediğini *es-Sâiru 'l-Ahmer* adlı romanının başkahramanı Hâmdan Karmat'ın şahsında şu şekilde açıklamaktadır.

Bazen kendi kendine şöyle soruyordu: Ben özgür müyüm? Yoksa köle miyim? Evet, İbn Hatîm, bir ücret ödeyip kendisini köle tüccarlarından satın almamıştı, dolayısıyla da insanların nazarında özgür sayılırdı, ancak fiili olarak o aslında İbn Hatîm'in kontrolü altındaydı ve dolayısıyla resmi olmasa da bir nevi onun kölesi konumundaydı. Hatta köleden de daha aşağı bir konumdaydı çünkü efendi, kölesinin maddi değeri düşmesin diye onu sıkıntılardan korur, ama amele böyle değil ki kimse ona herhangi bir değer vermez.”⁴²⁰

Feodal sistemde zenginin, fakiri hiç düşünmeyip çok kötü şartlarda çalıştırdığını ifade eden Bâkesîr, fakirin onca emeğine karşın zengin, kazancının ancak çok cüzi bir bölümünü onunla paylaştığını, bunun da çalışanda bir mutsuzluk ve zengine karşı nefret uyandırdığından bahsetmektedir.

“Çift sürerek tarlanın diğer ucuna ulaşan Hamdân, sabanı ve öküzleri çevirdikten sonra yaptığı güzel işe bakınca derin bir nefes alır. Yarın tohumları ekip tarlayı sulayacağını sonra da tarlanın yeşerip ne güzel bir cennete dönüşeceğini düşünür. Bu arada hasat gününü de hatırlar ve o sırada iliklerine kadar bir acı hisseder. Tarlada ailesiyle beraber gündüz güneşin kavurucu sıcaklığında gece de dondurucu soğukta çalışan Hamdân, yorucu bu amelelik sonucunda kazandıklarının çoğunun çalışmayıp saraylarında eğlence ile meşgul olan İbn Hatîm'in hazinelerine gideceğini ve dolayısıyla karınlarını da doyuramayacağını hatırlar.”⁴²¹

⁴¹⁹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 97.

⁴²⁰ Bâkesîr, *es-Sâiru 'l-Ahmer*, s. 7.

⁴²¹ Bâkesîr, *es-Sâiru 'l-Ahmer*, s. 5.

Feodal sistemi kapsamlı bir eleştiriye tabi tutan Bâkesîr, söz konusu sistemin insanların sadece alın terini gasp etmediğini, aslında onların mallarını da baskı, hile ve benzeri gayri meşru yollarla aldığını söylemektedir. Bâkesîr, bu iddiasını da Hamdân'ın babasından aktardığı şu hikâyeye dile getirmektedir.

“Hamdân'ın, babasından aktardığına göre Hüseyin Hatîm'in bir zamanlar o bölgede birbirinden ayrı ayrı olan beş büyük tarlası vardı. O tarlaların arasında da bazı köylülere ait araziler vardı. Köylüler, kendi arazilerinde çalışıyorlardı. Ancak Hatîm, maddi ve yetkililer nezdindeki manevi gücünü kullanarak o toprakları çeşitli hilelerle zamanla kendi topraklarına kattı. Bu anlamda köylüleri arazilerini kendisine satmaya zorlamak için bazen eşkıyalar vasıtasıyla onların su kanallarını tahrip eder, bazen tarlalarına hırsızları salar, bazen gizliden onların tarlalarını ateşe verir, bazen de devletteki nüfuzunu kullanarak vergi memurlarının kendilerinden yüksek vergiler almalarını sağlardı.”⁴²²

Feodal sistemin insanları sadece ekonomik olarak kullanmadığını aslında onları her açıdan kullandığını savunan Bâkesîr, bu kapsamda zenginlerin fakirleri kendi kirli ve gayri meşru işlerinde de kullandıklarını belirtmiştir.

“Köyde Hatîm'in yanı sıra Ebu'l-Haysem diye başka bir toprak ağası daha vardı. Bu ikisi, sürekli olarak bir çekişme içerisindeydiler... Aralarında yaşanan bu çekişme, taraftarları arasında sürekli kavgalara yol açar ve çoğu zaman bu kavgalarda kan akar ve dükkânlar talan edilirdi. Taraftarları arasında yaşanan bu kavgalar topraklarında çalıştıkları efendilerinin çıkarlarını korumak içindi... Söz konusu toprak ağalarının kendi çıkarlarını korumak için başlattıkları bu kavgalar sonunda bazı taraftarları hapse atılır bazıları da maddi cezalara çarptırılırdı. Asıl suçlu olan o iki zengin ise hiçbir şekilde yargılanmazlardı.”⁴²³

4.6. SOSYALİZM

Her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da İslâmî hükümlere uygun bir modeli savunan Bâkesîr, feodalizm gibi sosyalizmi de yerden yere vurmıştır. Bu anlamada *es-Sâiru'l-Ahmer* adlı romanının büyük bir bölümünü sosyalizm eleştirisine ayırmış ve bu modelin hiçbir şekilde insanlara fayda, huzur ve mutluluk getirmediğini belirtmiştir. Bazı çevrelerin sosyalizm sisteminin insanlar arasında her açıdan eşitliği sağlayacağı ve herkese eşit imkânlar tanıyacağı iddiaları karşısında da, insan doğası gereği herkesin farklı yetenek ve gayrete sahip olduğu bir dünyada bu sistemin insanlara huzur getirmesinin mümkün olmadığını savunmuştur.

⁴²² Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 6.

⁴²³ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 7.

Bâkesîr, sosyalizm eleştirisini Hamdân'ın kurmuş olduğu Karmatî Devleti'ne yönelik eleştirileri kapsamında yapmaktadır. İnsan doğasına uymadığı gerekçesiyle eleştirdiği bu devletin özellikle ekonomik alanda uyguladığı politikalarla sosyalizme çok benzediği görülmektedir.

Romadaki sosyalizm savunucuları, Karmatî Devleti'nde "kapsamlı adalet" sloganıyla uygulanan sosyalizm benzeri ekonomik modelini şu güzellmelerle açıklamaktadırlar.

“— Kapsamlı Adalet, toprakta tekelleşme olmaksızın herkesin onda eşit olmasıdır. Eşitliğin sağlanması durumunda da fakir ve zengin diye bir ayrım kalmayacaktır. Çünkü bu sistemde herkes kendi ve ailesinin ihtiyacı kadar gelire kolay bir şekilde sahip olabilecektir.

— Ama insanlar arasında çalışkan da var, tembel de var. Tembelin oturup çalışkanın gelirinden yemesi adil midir?

— Hayır! O sistemde insanların tümü gücü nispetinde çalışıp ihtiyacı oranında kazanacaktır. Kimseye tembellik yapma hakkı verilmeyecektir.”⁴²⁴

Kurmuş olduğu Karmatî Devleti'nde vatandaşlara sosyalizmi benimsetmek isteyen Hamdân, kendilerine birçok ekonomik haklar verip önce onların sonrada devletin çıkarlarını öncelemiştir. Yıllarca zor şartlar ve karın tokluğuna toprak ağalarının çiftliklerinde çalışmak zorunda kalan halk, bu eşitlik söylemleri karşısında çok mutlu olup samimiyetle yeni sistem için çalışmışlardır.⁴²⁵ Ancak gün geçtikçe daha fazla güçlendiğini hisseden Hamdân, bu sefer toprakların devlete ait olduğunu halkın ise sadece nafakası karşılığında bu topraklarda yetkililerin gözetiminde zorunlu olarak çalışması gerektiğine karar vermiştir. Hamdân'ın uyguladığı sosyalizm benzeri sistemin iç yüzünü gören halk, yavaş yavaş bu sistemin sözde eşitlikçi söylemlerinin büyüünden kurtulup anlatıldığı gibi bir eşitliğin olmadığını görmüşler. Çünkü alt sınıf karın tokluğuna çalışırken, üst sınıf alt sınıfın sırtında konforlu bir hayat yaşamaktaydı.”⁴²⁶

Karmatî Devleti'nin topraklarında zor şartlarla karın tokluğuna çalışan halk, kazançlarının çoğunun devletin harcamaları bahanesiyle üst tabakanın konforu için kendilerinden zorla alındığını görünce, yaptıkları işte tembelliğe yönelmişler. İşçileri

⁴²⁴ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 63

⁴²⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 148.

⁴²⁶ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 148.

kontrol etmekle yükümlü görevliler ise, herhangi bir aksamanın yaşanmaması için çok sıkı denetimler yaptılarsa da hiç bir ilerleme kaydedememişlerdir.⁴²⁷

Karmatî Devleti'nde emeklerinin karşılığını alamayan işçilerin iş yavaşlatma eylemi neticesinde devletin gelirlerinin büyük oranda azaldığı ve bundan dolayı devletin ciddi manada gerilediği görülünce yönetim, sert tedbirlere başvurmuş. Ancak bu da devleti çöküşten kurtaramamıştır.⁴²⁸

Karmatî Devleti'nde uygulanan ekonomik modelin şahsında sosyalizm sistemini ekonomik açıdan yerden yere vuran Bâkesîr, söz konusu sistemin ahlaki açıdan da oldukça sakat olduğunu ve toplumun temeli konumundaki aileyi dağıttığını şu diyalogla belirtmiştir.

“— Şehr'i benimle evlendirmiyor musun?

— Evliliğe ne gerek var ben ve Şehr kabul ettikten sonra o sana artık helaldir.

— Ama bu dine aykırı değil mi?

— Sen hala dine inanıyor musun?”⁴²⁹

“— Sen Sümâme'ye karışma o senin kızın gibi gayri meşru bir çocuk değildir.

— Sen o çocuğu, seni kandırıp sana sahip olan o el-Ahvâzî deccâlınden peydahlamadın mı?

— O durum benim isteğimle oluştuğundan dolayı o, artık gayri meşru bir çocuk değildir.

— Ne garip bir mezhebiniz de varmış. Sizler fuhşa zorlanan birini ayıplıyorsunuz ama gönüllü olarak fuhuşta bulunanı da normal karşılıyorsunuz.”⁴³⁰

4.7. KÖLELİK

Kaleme aldığı romanlarında değişik birçok sosyal temayı işleyen Bâkesîr'in, bu kapsamda kölelik temasını da işlediği görülmektedir.

Sellâmetü'l-Kass adlı romanının kahramanlarından Sellâme ve *Vâ İslâmâ* adlı romanının kahramanlarından Kutuz ve Gülnâr'ın şahsında kölelik temasını sosyal bir olgu olarak detaylı bir şekilde işleyen Bâkesîr, bu kapsamda romana konu olan olayların

⁴²⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 149.

⁴²⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 149.

⁴²⁹ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 66.

⁴³⁰ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, s. 144.

meydana geldiği dönemlerde yaşayan kölelerin sosyal statüleri, hakları, karşılaştıkları sıkıntılar ve toplumun kendilerine dönük bakış açısı gibi konulara değinmiştir.

Köleliğin ana nedeni olarak yaşanan savaşları işaret eden Bâkesîr, bu anlamda Moğolların hasımlarıyla yaptıkları savaşlar sonucunda insanları nasıl köleleştirdiklerine değinmektedir:

“Moğollar, bir ülkeyi işgal ettiklerinde her şeyi talan edip istedikleri erkek, kadın ve çocuğu öldürür ve istediklerini de köle edinirler.”⁴³¹

Bâkesîr, savaşlar sonucunda yaşanan köleleştirme durumuna Celâleddin Hârizmşah ve Melik Eşref arasında yaşanan savaşı da örnek göstermiştir. Moğollara karşı kendisine yardım etmediği gerekçesiyle Melik Eşref'in yaşadığı Ahlat'a saldıran Celâleddin, kendisine tabi birçok kişiyi öldürüp bir o kadarını da köle edinmiştir.⁴³²

Köleliğin ortaya çıkış nedenleri arasında gasbı da sayan Bâkesîr, bu manada eşkıyalar tarafından kaçırıldıktan sonra köle pazarlarında satılan Kutuz ve Gülnâr örneğine işaretle bulunmuştur.

Yazarın romanlarından kölelerin her hangi bir mal gibi satış, hibe, miras ve benzeri yollarla el değiştirebildiği ve bu durumun toplumda yaygın ticari bir sektör haline geldiği de anlaşılmaktadır.

Kölelerin satışı genellikle şu şekilde gerçekleşir: Köle sabahleyin efendisi tarafından iyi bir şekilde süslenir ve köle pazarına görülüp simsara verilir. Simsar da, köleyi herkesin görebileceği yüksek bir yere çıkarıp manilerle abartılı olarak özelliklerini anlatmaya başlar.

أَسْنَانُهُ مِثْلُ اللَّبَنِ

أَقْوَى يَدًا مِنْ الرَّمَنِ

مُدْرَبٌ عَلَى الْمَهْنِ

⁴³¹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, S. 43.

⁴³² Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 52.

Dişleri süt gibidir.

Kolları çok güçlüdür.

Mesleklerin ustasıdır.

Zayıflıktan şikâyet bilmez nedir.

Daha sonra köle açık artırım yoluyla alıcılara arz edilir. Alıcısı çıkan köle satılır alıcısı çıkmayan köle ise, daha sonra kurulacak bir diğer köle pazarına getirilmek üzere efendisi tarafından eve geri getirilir.

Bâkesîr'in romanlarından hareketle köleler, sahip oldukları haklar bağlamında incelendiğinde özgür insanlara kıyasla birçok haklardan mahrum oldukları ve köle olmadan önce hangi statüye sahip olursa olsun köle olduktan sonra her anlamda geçmişiyle bağlarını koparması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sosyal statü açısından toplumun en alt seviyesinde bulunan köleler, efendilerinin izin verdiği oranda haklara sahiptirler. Bu anlamda efendisi iyi huylu olan köle nispeten rahat olur ve bazı haklardan yararlanır.

“İbn Za‘îm, kölesi Kutuz’un durumuna çok üzüldüğü için ona çok iyi davranmaya çalıştı. Sevgilisi Gülnâr’ın Mısır’a köle olarak satılmasından dolayı çok üzülen Kutuz’a ondan daha güzel bir kız ile evlendirmeyi bile teklif etti.”⁴³⁴

“Allah senden razı olsun oğlum! Sen benim oğlum gibisin istersen seni azat edeyim sonrada özgür bir şekilde istediğin yere gidersin”⁴³⁵

Ancak efendisi kötü huylu olan köle ise; büyük sıkıntılar içerisinde olduğu, her hangi bir haktan yararlanmadığı ve eşyadan farksız olarak değerlendirildiği görülmektedir.

“Bu büyük musibet karşısında ne yapıyım? Merhum efendimin benim ve Gülnâr’ın azadına yönelik vasiyetini oğlu iptal ettirdi ve çokça sevdiğim dayımın kızı Gülnâr’ı Mısırlı bir adama sattı. Bana çok iyi davranan merhum efendim ve hayattaki tek teselli kaynağım olan Gülnâr’ın olmadığı bu saraya nasıl girebilirim? Saadet ve özgürlüğümü elimden alan, bana sürekli zulmeden ve beni aşağılayan bu alçak adama hizmet etmeye nasıl dayanırım? Cehenneme dönüşen

⁴³³ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 72.

⁴³⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 93.

⁴³⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 85.

bu sarayı görmeye bile dayanamazken nasıl orada kalabilirim ki? Hür bir insan olarak doğduğum halde beni nasıl köle yaparlar? Dünyada beni bu zulümden kurtarabilecek bir adalet yok mu?⁴³⁶

Kaçmaya çalışan veya toplumdaki kölelik düzenine uymayan köleler ise, efendileri ve toplum tarafından büyük sıkıntılara maruz kaldığını ifade eden Bâkesîr, bu anlamda Baybars'ı örnek göstermektedir. Eşkıyalar tarafından kaçırılıp Şam'da bir köle tüccarına satılan Kutuz ve Gülnar, yeni efendilerinin kendilerine gayet iyi davrandığını ve onları ezmeye gayret ettiğini ancak yanlarında bulunan Bâbars adındaki köleye ise tam tersi davrandığını görünce bu farklı muameleye ilk başlarda çok şaşırırlar. Fakat Baybars'ın efendisine karşı asiliğini, kötü huyunu ve kaçmaya dönük çabalarını görünce efendilerinin ona karşı olan kötü tavrının sebebini anlarlar.⁴³⁷

4.8. KADIN

Romanlarında işlediği diğer konular gibi kadın rolü konusunda da gerçeklikten ayrılmayan ve ona Arap toplumunda gerçek hayattaki rolüne uygun roller veren Bâkesîr, kadının gerçek hayatta birçok farklı rolü ifa ettiğini düşündüğünden romanlarındaki kadın rolünde çeşitliliğe gitmiştir.

Bâkesîr'in bu anlamda kadına verdiği başlıca roller, otoriter kadın, mücâhide kadın, ezilmiş kadın, kötü yola düşmüş kadın ve anne olan kadın gibi her biri hayatın bir tarafına ışık tutan rollerdir.

Konu biraz daha detaylandırılıp sırasıyla hangi rolün kimin şahsında daha baskın olarak hayat bulduğuna değinildiğinde otoriter kadın rolünü temsil edenlerin başında Şeceretüddür olduğu görülür. Çünkü kendisi; herkesin üzerinde nüfuz oluşturabilen, etrafındakilerini kolay bir şekilde kontrolü altına alabilen, bulunduğu ortamda odak kişi olmayı isteyen ve iktidar hırsına kapılmış bir karakteri temsil etmektedir.

Şeceretüddür'un otoriter kimliği, kocası olan Mısır Sultanı Eyyûb'un Haçlılarla olan Faraskûr savaşı sırasında hastalanıp öldükten sonra özellikle ön plana çıkmıştır. Nitekim savaş esnasında hastalanıp ölen sultanın ölümünü askerlerin morali bozulmasını diye açıklamamış ve savaş boyunca gerekli sevk ve idareyi kendisi yapmıştır.

⁴³⁶ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 89.

⁴³⁷ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 70.

“Şeceretüddür, işlerin başına geçip bir aksama meydana gelmemesi adına gerekli talimatlarda bulunur, sarayda her zamanki gibi ziyafetler düzenler ve sultanın hasta olduğunu, kimse tarafından rahatsız edilmek istemediğini söylerdi.”⁴³⁸

Bazen doğrudan bazen de perde gerisinde Mısır’ı bir süre yöneten Şeceretüddür, Mısır’ın yönetimindeki etkinliğini sürdürmek adına siyasi evlilikler, hasımlarına karşı suikastlar ve başka hükümdarlarla çeşitli ittifaklar gibi birçok entrikaya başvurmuştur.

Şeceretüddür’un, saltanatını korumak ve düşmanlarını ortadan kaldırmak için başvurduğu siyasi suikastlar kapsamında devlet ricalinden eski kocası Sultan Eyyûb’un oğlu Turan Şah, kocası Sultan ‘İzzeddin Aybek ve Rükneddin Aktây gibi birçok kişiyi öldürtmüştür.

Şeceretüddür’un, düşmanlarını etkisiz bırakmada takip ettiği metot daha çok onları birbirlerine düşürüp perde gerisinde olanları izlemesi şeklinde olmuştur.

Ali Ahmed Bâkesîr’in romanlarında çok önem atfettiği kadın rollerinden birisi de annelik rolü olmuştur. Bu manada başta *Sellâmetü’l-Kass* ve *Vâ İslâmâ* adlı romanları olmak üzere tüm romanlarında annelik rolüne yer vermiştir.

Annelik rolünü üstlenen kadınların çok yüksek ahlaki değerlere sahip oldukları, çocuklarına aşırı düşkün oldukları, çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu anlamda *Sellâmetü’l-Kass* adlı romanın başkahramanı Abdurrahman b. Ebî Âmmâr’ın annesi Ümmü Âmmâr’a bakıldığında kendisinin bir anneden beklenen görevi en güzel şekilde yaptığı görülüyor.

“Namazımı kıldıktan sonra aklına ilk olarak namazıyla yakından ilgilenen yaşlı ve salih annesi geldi. Annesinin kendisini namaz için en uygun vakitte uyandıracağını bildiğinden kendisi akşamları gönül rahatlığıyla uykuya dalıyordu. Annesi Ümmü Abdurrahman salih bir kadındı. Çocuğunu küçüklükten beri ibadet ve takva üzere yetiştirip onun kalbine fıkıh sevgisini yerleştirmişti. Bununla beraber annesi, bir taraftan ailenin geçimini temin etmekle uğraşır bir tarafta da onun dertleriyle uğraşır. Kendisi daha iki yaşında iken babası öldüğünde aileyi annesi yönetmiş ve onun eğitimiyle çok yakından ilgilenmişti.”⁴³⁹

Ali Ahmed Bâkesîr’in romanlarında kendisine geniş bir yer ayrılan kadın rollerinden bir diğeri de, dini ve vatani için gerektiğinde amansız bir şekilde mücadele eden mücâhide kadın rolüdür. Üzerinde önemle durulan bu rol, *Vâ İslâmâ* romanın

⁴³⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 129.

⁴³⁹ Bâkesîr, *Sellâmetü’l-Kass*, s. 4.

kahramanlarından Gülnâr ve *Sîretü'ş-Şucâ* 'adlı romanın kahramanlarından Sümeyye'nin şahsında daha belirgin bir şekilde hayat bulmuştur.

Moğollarla mücadelenin sembollerinden biri olan Celâleddin Hârizmşah'ın kızı Gülnâr, İslâm ve insanlığın düşmanı olan Moğollara karşı küçüklüğünden itibaren Cihâd arzusuyla büyüdüğü görülmektedir. Nitekim daha küçükken sarayda halasının oğlu Kutuz'la sürekli Moğollarla savaş konulu oyunlar oynamaktaydı.

Kalbinde İslâm düşmanlarına karşı Cihâd düşüncesini her zaman diri tutan Gülnâr, bu düşüncesini Aynicâlût savaşında fiiliyata dökmüştür. Şöyle ki savaş hukukunu hiçe sayıp vahşi bir şekilde İslâm ülkelerine saldıran Moğollar, işgal ettikleri ülkeleri yakıp yıkarak ilerlerken Mısır Sultanı Kutuz da, karısı Gülnâr ve ordusuyla onları durdurmak için harekete geçiyor ve iki ordu Aynicâlût denilen yerde çetin bir savaşa giriyorlar. Erkek elbisesini giyip yüzünü kapatmış olan Gülnâr, savaş meydanında herkesi hayrette bırakan bir mücadele örneğini ortaya koyar. Elinde kılıçla düşmana karşı savaşan Gülnâr, Kutuz'u iki Moğol savaşçısının ani saldırısından korumak isterken ağır bir şekilde yaralanıp yere düşer. Bunun üzerine Kutuz, feryatla *Vâ Eşim Vâ Sevgilim* deyip kendisine sarıldığında ona tarihe geçen "*Vâ Sevgilim deme! Vâ İslâmâ de!*" sözünü söyleyerek şehit olur.⁴⁴⁰

Bâkesîr'in romanlarındaki mücâhide kadın rolünün bir diğer temsilcisi de, *Sîretü'ş-Şucâ* 'adlı romanın kahramanlarından Sümeyye'dir. Sümeyye'nin Cihâdı, savaş meydanında düşmana kılıç sallamaktan ziyade onların aleyhine istihbarat bilgilerini toplamak şeklinde olmuştur. Nitekim Mısır'ı işgal etmek isteyen Haçlıların planlarını Haçlıların gizli adamı ve aynı zamanda kayınpederi olan Mısır veziri Şâver'den gizlice öğreniyor ve İslâm ordu komutanı Esedüddin'e ulaştırıyordu.

“— Bu kimdir? Amca!

— Gel otur! Ondan bahsedeyim o çok acayip biridir.

— O, kimdir? Ve ne için gelmişti?

— O, bana haber getiren casusumdur. Bugün bana Haçlıların gelecek ay denizden İskenderiye'ye saldıracağı haberini getirdi.”⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 194.

⁴⁴¹ Bâkesîr, *Sîretü'ş-Şucâ*, ss. 257-260.

Bâkesîr'in, romanlarında değindiği diğer bir başka kadın rolü de ezilmiş kadın rolüdür. Bu rol kapsamında kimi Arap kadınların nasıl ezildiğine, iradelerinin ne şekilde hiçe sayıldığına ve kendilerine nasıl söz hakkı tanınmadığına değinen Bâkesîr, bu rol için *Leyletü'n-Nehr* adlı romanın kahramanlarından İhsân Diyauddin'i ön plana çıkarmıştır.

İhsân, Murâd ile aynı mahallede birlikte büyürler. İkisinin arasındaki bağ ilk başlarda arkadaşlık bağı olsa da ilerleyen zamanda büyük bir aşka dönüşür. Aralarındaki aşkı evlilikle taçlandırmak isteyen ikili, evlenmeye karar verirler. Bunun üzerine Murâd, babası öldüğü için annesiyle beraber dayısında kalan İhsân'ı dayısından ister. Ancak İhsân'ın Murâd ile evlilik isteğini umursamayan dayısı, tüm itirazlarına rağmen İhsân'ı kaba, duygusuz ve sorumsuz zengin biriyle evlendirir.

Sevmediği biriyle evlendirildiği için evlilik hayatına mutsuz bir şekilde başlayan İhsân; içki, kumar ve daha birçok kötü huyları olan kocası tarafından gördüğü kötü muamele nedeniyle daha da mutsuz olmuştur. Kalbindeki acıya kocasından gördüğü kötü muamele de eklenince, bu acılara daha fazla dayanamayıp hastalanmış, bir süre sonra da hayatını kaybetmiştir.

4.9. İSLÂM AHLAKI

İslâmî hassasiyeti çok ağır basan Bâkesîr, istisnasız kaleme aldığı tüm romanlarında bu hassasiyetini yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Müslümanların karşı karşıya bulunduğu sorunların ahlak dışı anlayışlardan kaynaklandığını düşünen Bâkesîr, bu sorunların çözümü için de Müslümanların tekrardan İslâm ahlakını ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olmak üzere hayatlarının tüm alanlarına hâkim kılmaları ve Allah'ın yasakladığı her şeyden sakınmaları gerektiğini belirtmiştir.

Gelecekte faydalı bir birey olmaları için Ebeveynlerin çocuklarını doğru bir şekilde yönlendirip İslâmî iyi bir eğitim almalarını sağlamaları gerektiğine işaret eden Bâkesîr, bu anlamda *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanının başkahramanı Abdurrahman'ın annesini örnek göstermiştir. Abdurrahman'ın annesinin harâma çok dikkat eden ve ibadetlerini aksatmayan salih bir kadın olduğuna işaret eden Bâkesîr, oğlu Abdurrahman'ı da İslâmî bir terbiye ve eğitimle büyümesi için azami hassasiyet gösterdiğinden bahsetmektedir.

Sağlıklı bir eğitim alması ve küçüklükten itibaren ibadet ve takva sevgisi üzere yetişmesi için Abdurrahman'ı erken bir yaşta Kur'ân'ı öğrenmeye yönlendiren annesi, bundan dolayı onu bir akrabasının yanına vermiştir. O da, on yaşına gelmeden hafız olmuştur. Çoğu vaktini ilim öğrenmek ve itikâfa girmek için Mescid-i Harâm'da geçiren oğlu, akşam eve döndüğünde öğrendiklerini annesine öğretmiştir.”⁴⁴²

Bâkesîr, Müslümanın sahip olması gereken güzel ahlaktan bahsederken *Vâ İslâmâ* adlı romanın kahramanlarından 'İzz b. 'Abdüsselâm'ı örnek olarak ön plana çıkardığı görülmektedir. Müslümanın güzel Ahlak noktasında 'İzz b. 'Abdüsselâm gibi şahsiyetleri takip etmesi gerektiğine işaret eden Bâkesîr, onun üstün ahlakıyla ilgili şunları dile getirmektedir. 'İzz b. 'Abdüsselâm; ilmiyle amel eden, dinini ve vatanını savunan, peygamberlere gerçek manada varis olan, iyiliği emredip kötülükten men eden, hak yolda hiç kimseden korkmayan, ilmini mal kazanmaya vesile kılmayan, ümmet ve vatanın çıkarlarını her şeyden üstün tutan ve yöneticilere herhangi bir şekilde dalkavukluk yapmayan kıymetli bir âlimdir.”⁴⁴³

Bâkesîr, hayatın her alanında olduğu gibi evlilik hayatında da ahlaki ilkelere azami ehemmiyet gösterilmesi, zina ve fuhuş gibi toplumu temelinden sarsan, sağlıksız nesillerin yetişmesine ve neseplerin kaybına yol açan evlilik dışı gayri meşru birlikteliklerden uzak durulması gerektiğine de işaret etmiştir.

“—İbn 'Ammâr! Ben seni seviyorum.

Abdurrahman da heyecanlanarak ona şöyle dedi:

— Sellâme! Vallahi ben de seni seviyorum.

Sellâme ise, başını önüne eğmiş bir şekilde Abdurrahman'a şöyle dedi:

— Seni dudaktan öpmek istiyorum

Bu sırada başını önüne eğmiş olan Abdurrahman da ona şöyle cevap verdi:

— Vallahi ben de öyle bir şey istiyorum

Bunun üzerine Sellâme yerinden kalkıp ona yaklaştı ve ellerinden tutarak şöyle dedi:

— Öyleyse seni engelleyen nedir? Vallahi şu anda evde kimse yoktur.

⁴⁴² Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, s. 4.

⁴⁴³ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, 95.

Abdurrahman bir an ne söyleyeceğini bilemedi ve bir rüyada olduğunu zannetti. Ancak Sellâme'nin teklifini sessiz bir şekilde düşünmeye devam ederken Sellâme ona tekrardan şöyle dedi:

— Benim ve senin dışında evde kimse yoktur.

Bu söz üzerine Abdurrahman, aniden titredi ve kızgın bir şekilde Sellâme'nin yüzüne bakarak şöyle dedi:

— Sen Allah'ı unuttun mu? Sellâme!

Bu söz karşısında irkilen Sellâme, yanmışçasına elini Abdurrahman'ın elinden alıp geriye doğru çekildi. Abdurrahman ise şöyle devam etti:

— Hayır! Sevgilim! Hayır! Ben seni seviyorum. Ancak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar birbirine düşman olurlar.”⁴⁴⁴ Ben de Ahiret gününde aramızdaki dostluğun düşmanlığa dönmesini istemiyorum.

Abdurrahman'ın sözleri karşısında ağlayarak gözyaşlarına boğulan Sellâme, utancından başını önüne eğerek şöyle dedi:

— Özür diliyorum Abdurrahman! Umarım bana çok kızmadın.

Abdurrahman da ağlamaklı bir ses tonuyla ona şöyle cevap verdi:

— Sevgilim! Asla! Allah'a yemin olsun ki ben senden razıyım ancak Allah Teâlâ bize bir çıkış yolu gösterinceye kadar sabretmen gerekir.”⁴⁴⁵

— Şehr'i benimle evlendirmiyor musun?

— Evliliğe ne gerek var ben ve Şehr kabul ettikten sonra o sana artık helaldir.

— Ama bu dine aykırı değil mi?

— Sen hala dine inanıyor musun?

O sırada kuşluk vaktiydi. ‘Abdan, O gün güneş batmadan, insanlar arasında sosyal adaleti yaymak isteyenlerin (Karmatîler) helal gördüğü, ancak Allah'ın haram kıldığı meyveden yedi ve bir an için ahireti hatırlayıp korkuya kapıldı. Şayet biri cennetin kapısını çalsa sadece hurilerin ve bekçinin onayıyla oraya girebilir mi? Diye düşündü. Sonra kendi kendine şöyle dedi: Yarının korkusu için bugünün zevkinden vazgeçmek anlamsızdır.”⁴⁴⁶

Herkesin İslâm ahlak ilkelerine imkânlar ölçüsünde dikkat etmesi gerektiğine işarette bulunan Bâkesîr, bu manada Abdurrahman ve Sellâme'yi örnek olarak göstermektedir. Şarkıcı Sellâme'nin cariye olarak Yezîd b. Abdülmelik'e satıldığında

⁴⁴⁴ Bâkesîr, *Selâmetü'l-Kass*, s. 175; Zuhurf, 67.

⁴⁴⁵ Bâkesîr, *Selâmetü'l-Kass*, s. 96-98.

⁴⁴⁶ Bâkesîr, *es-Sâiru'l-Ahmer*, ss. 66-67.

dünyada ona artık kavuşamayacağını anlayan Abdurrahman, ikisinin ahirette birbirine kavuşabilmeleri için kölelik koşullarının el verdiği ölçüde kendini haramlardan koruması gerektiğini şu diyalogla anlatmaktadır:

“— Peki, zamanının büyük bir bölümünü müzik ve içkili ortamlarda geçiren benim gibi bir şarkıcı, nasıl ahiret hayatı için ümitli olabilir?”

— Mesela içkiyi bırakabilirsin, müzik ise mesleğin olduğu için buna mecbursun. Allah sana bir çıkış yolu gösterinceye kadar namazlarını kıldığın, oruçlarını tuttuğun ve takvalı olmaya çalıştığın sürece müzikten dolayı mesul olamayacağını ümit ediyorum. Senin için Allah’tan af dileyeceğim, kazancımın arta kalanları senin için sadaka olarak dağıtacağım ve ibadetlerimde dua edeceğim.

— Abdurrahman! Ne güzel bir kalbin var. Allah’a yemin olsun ki ben içkiden uzak duracağım, namaz ve oruçlarıma dikkat edeceğim ve takvalı olup elde ettiğim her şeyi sadaka olarak dağıtacağım. Yapamadığım diğer şeyleri de Allah affetsin.”⁴⁴⁷

4.10. CİHÂD

İslâmî hassasiyetiyle bilinen Bâkesîr, başta *Vâ İslâmâ* romanı olmak üzere birçok roman çalışmasında İslâm düşmanlarına karşı cihâd edilmesi gerektiğini bazen açıkça bazen de süpliminal mesajlar şeklinde dile getirmiştir. Müslümanların yaşadığı problemler arasında cihattan uzaklaşmayı da sayan Bâkesîr, bundan dolayı romanlarında cihâd temasını yoğun bir şekilde işlemiştir.

Yazarın cihâd temasını yoğun bir şekilde işlediği *Vâ İslâmâ* adlı romanı, İslâm coğrafyasında Batı emperyalizm etkisinin şiddetli bir şekilde hissedildiği ve İsrail Devleti’nin kurulması için yoğun bir faaliyetin sürdüğü bir döneme denk gelmektedir. İslâm âlemindeki sorunların kaynağında Batı emperyalizmi ve İsrail’i de gören Bâkesîr, Müslümanları bu konularda bilinçlendirmek ve karşı duruş almalarını sağlamak için cihâd temasına özellikle değinmiştir.

Bâkesîr’in romanlarında cihâd temasını ön plana çıkarması, *Vâ İslâmâ* adlı romanına cihâd ile ilgili bir ayetle⁴⁴⁸ başlaması ve bu romanının başından sonuna kadar

⁴⁴⁷ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, ss. 173-174.

⁴⁴⁸ *De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda Cihâd etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.*” (Tevbe, 24; Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 3.)

bu temaya değinmesi hatta roman kahramanlarından birini Cihâd olarak isimlendirmesi bu kavrama olan hassas yaklaşımını göstermektedir.

Cihâdın taşıdığı önemi okuyucuya anlatmak isteyen Bâkesîr, bu anlamda birçok yönteme başvurduğu görülmektedir. Söz konusu gaye için takip ettiği yöntemlerden birisi de, cihâda çağırın ayetlere yoğun atıfta bulunmasıdır. Bâkesîr'in, doğrudan alıntı yöntemiyle başvurduğu bu ayetlerden bazıları şunlardır:

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri katında rızıklara mazhar olmaktadır.”⁴⁴⁹

“Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihâd için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcaysanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız.”⁴⁵⁰

“Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da Allah üzerine hak bir vaattir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde Onunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.”⁴⁵¹

Bâkesîr, romanlarında cihâd temasını işlerken ayetlerden her ne kadar doğrudan alıntı yöntemini daha sık kullanıyorsa da aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere dolaylı alıntı yöntemini de azımsanmayacak oranda kullanmıştır.

“Sen, Allah için samimi bir şekilde cihâd edersen Allah da senin gönlünü açacak, belini büken yükünü üzerinden alacak ve Moğolları yendiğin için katında ve insanlar nezdinde ismini yükseltecektir.”⁴⁵²

Cihâd temasını daha fazla ön plana çıkarmak isteyen Bâkesîr, romanlarında bu temaya ağırlık verdiği görülmektedir. Celâleddin ve Kutuz'un Moğollar ve Haçlılarla olan mücadelelerini ele alan *Vâ İslâmâ* adlı romanı bu buruma açık bir örnektir.

Bâkesîr'in cihâda verdiği önemin bir diğer göstergesi de roman kahramanı için yaptığı isim tercihi olmuştur. *Vâ İslâmâ* adlı romanının önemli kahramanlarından birisi için Cihâd ismini kullanması ve o kahramanı âşık olunan, hasretle anılan ve kendisi için

⁴⁴⁹ Âli İmrân, 169; Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 200.

⁴⁵⁰ Enfâl, 60; Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 99.

⁴⁵¹ Tevbe, 111; Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 200.

⁴⁵² Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 7.

her türlü fedakârlığa girilen güzel, akıllı, fedakâr ve Allah yolunda şehit olmuş bir hanım olarak tasvir etmesi cihâda karşı olumlu tutumunu göstermektedir.

Roman karakterleri için cihâd ile özdeşleşen şahsiyetlerin isimlerini kullanan Bâkesîr, bu anlamda *Sîretü 'ş-Şucâ'* adlı romanın kahramanlarından birisi için Selahaddin Eyyûbî ismini kullanmıştır. Yazarın roman kahramanlarına Cihâd ya da Selahaddin gibi cihâd ile özdeşleşen şahsiyetlerin isimlerini tercih etmesi ve bunları olumlu rollerde oynatması okuyucuya cihâdı sevdirmeye çalıştığını göstermektedir.

Romanlarında cihâdın önemini kimi zaman açık, kimi zaman da kapalı olarak ifade etmekte olan Bâkesîr, bu çerçevede bu kavramla ilgili bazen olumlu görüşlere yer vermekte bazen de mücahitlerin olumlu vasıflarına değinmektedir.

“Şeyh ‘İzz b. ‘Abdüsselâm minbere çıktı... Allah’a hamdedip, Resûl’üne salavât getirdikten sonra cihâttan, onun faziletinden, Resûlullah ve sahâbelerin Allah’ın dinini hâkim kılmak ve İslâm davetini her yere ulaştırmak için nasıl cihâd ettiklerini anlattı. Sahâbelerin cihâd ile yükseldiği gibi günümüzdeki Müslümanlar da ancak bununla yükselebilir, diye ekledi”⁴⁵³

“Kahire ve diğer şehirlerde Allah için cihâda çağrı yapıldığında bu büyük nida, Mısır’ın her tarafında yankılandı ve insanlar, daha önce hiç hissetmedikleri manevi bir duygu içerisine girdiler. Kendilerini Peygamber’in daveti üzerine Allah’ın dinini yüceltmek için zafer kazanmak ya da şehit oluncaya kadar müşriklere karşı cihâd eden sahâbelerin yaşadığı asri saadet döneminde hissetmeye başladılar.”⁴⁵⁴

4.11. ÜMMET BİRLİĞİ

Bâkesîr, tarihsel romanlarında İslâm ümmetinin karşı karşıya bulunduğu sorunlara ve bunlara cevap olabilecek pek çok çözüm yoluna işaretle bulunmuştur.

İslâm ümmetinin; düşmanlarına karşı etkili olamaması, dış tehditler karşısında çaresiz kalması ve muhtelif alanlarda geri kalmasının sebeplerini irdeleyen Bâkesîr, bu anlamda ümmet birliğinin sağlanamaması ve Müslümanların birbirleriyle olan mücadelelerini en önemli sorun olarak görmüştür.

Vâ İslâmâ, Sîretü 'ş-Şucâ' ve *el-Fârisü 'l-Cemîl* adlı romanlarında Müslümanların bir araya gelememeleri ve sürekli olarak birbirleriyle mücadelede bulunma konularını işleyen Bâkesîr; söz konusu romanlarında Mus‘ab b. Zübeyr ile Abdülmelik b. Mervân,

⁴⁵³ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 99.

⁴⁵⁴ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 185.

Celâleddin ile Melik Eşref, Sultan İsmail ile Sultan Salih Eyyûb ve Mısır'daki saray hanedanların arasındaki mücadelelerden bahsetmiştir.

Bu parçalanmışlığın Müslümanlar için çok büyük bir tehlike oluşturduğuna ve bunun Müslümanları dış düşmanlara karşı güçsüz bıraktığına işarette bulunan Bâkesîr, Celâleddin Hârizmşah'ın diliyle bu durumu şu şekilde ifade etmiştir.

“Mısır, Şam ve Bağdât'taki sultanlar Moğolların ülkemizde yaptıkları tahribatı biliyorlar. Babam (Hârizmşah), Moğollara karşı onlardan birçok defa yardım istemesine rağmen herhangi bir yardımda bulunmadılar. Şimdi biz de bırakalım onlarda yaptıklarının cezası olarak çektiğimiz sıkıntıları çeksinler... Selahaddin Eyyûbî ve hocası Nüreddin'den sonra Şam ve Mısır'ın sultanları birbirleriyle savaşmak ve birbirlerine tuzak kurmakla meşguller. Hatta onlardan herhangi biri rakip gördüğü Müslüman diğer sultana karşı Haçlılardan da yardım almakta herhangi bir beis görmüyor. Allah'a yemin olsun ki Moğol tehlikesi olmasaydı o hain sultanların tümünün boynunu vurup o ülkeleri onlardan kurtaracaktım. Moğollara karşı babam onlardan yardım istediğinde ona yardım etmedikleri için intikamını onlardan alacaktım.”⁴⁵⁵

Romanlarında Müslümanlar arasında birlikteliğin sağlanması için oldukça gayret saf eden Bâkesîr, İslâm âlemindeki dağınıklığın, tefrikanın ve bu durumun Müslümanlar için meydana getirdiği tehlikenin farkında olan İslâm âlimlerin bu sorunu çözmesi ve Müslümanlar arasında birlikteliğin yeniden sağlanması için gayret göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır.

“Efendisi İbn Za'îm'in yanında kaldığı kısa süre içerisinde İslâm âleminde cereyan eden gelişmeleri, makam için Müslüman sultanların arasında yaşanan çekişmeleri ve onların Haçlılara karşı düşmanlıkları ve dostluklarını yakından öğrenen Kutuz, aynı zamanda şeyh 'İzz b. 'Abdüsselâm ve destekçilerinin yürütmekte oldukları olumlu faaliyetlere de vakıf olmuştu. Şeyh 'İzz b. 'Abdüsselâm'ın taraftarlarıyla beraber yürütmekte olduğu faaliyetleri; İslâm âlemini tehdit eden Moğolların saldırılarını engellemek, Şam'ı işgal etmiş olan Haçlıları kovmak ve İslâm ülkeleri arasında kuvvetli bir birlik ve Müslüman sultanlardan güçlü bir cephe oluşturmayı hedeflemekteydi.”⁴⁵⁶

Müslümanlar arasında birçok ortak nokta varken onların, siyasi anlamda bir birliktelik oluşturmaları ve uyumlu hareket etmelerinin zorunluluğunu ifade eden Bâkesîr, bu hususu Haçlılara karşı Mısır'ı savunmak maksadıyla Nüreddin'in Şam'dan gönderdiği İslâm ordu komutanı Esedüddin'in Haçlı elçiye verdiği güzel cevapla anlatmıştır. Haçlı elçinin Mısır'ın üzerinde hak iddia etmesi üzerine Esedüddin

⁴⁵⁵ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 6.

⁴⁵⁶ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 97.

kendilerinin ve Mısırlıların ırk, dil, din ve vatan gibi çok önemli ortak paydaşlara sahip olduklarını Haçlıların ancak ortak düşmanları olabileceği şeklinde cevap vermiş. Şam'dan Mısır'ı Haçlılara karşı korumak için geldiklerini söyleyerek sözlerini sürdüren Esedüddin, gittikleri tüm ülkelerde tamamen Müslümanların isteği üzerine gittiklerini söyleyerek söz konusu cevabını noktalamıştır.⁴⁵⁷

4.12. İSLÂM ÂLİMLERİ

Okuru muhtelif konularda bilgilendirmek için romanlarında pek çok temayı işleyen Bâkesîr, dini temalar kapsamında İslâm âlimleri temasını da işlemiştir. İslâm âlimlerinin sahip olduğu ahlaki değerlere, toplumda yaptıkları olumlu faaliyetlere ve hak yolda karşılaştıkları sıkıntılara değinen Bâkesîr, İslâm âlimlerinin sahip olduğu üstün ahlaki değerleri 'İzz b. 'Abdüsselâm'ın şahsında şu cümlelerle dile getirmiştir:

“O, Şeyh 'İzz b. 'Abdüsselâm'ı ilmiyle amel eden, dini ve vatanı için en ideali talep eden, insanları doğruya yönlendirmede peygamberlere gerçek varis olan, iyiliği emredip kötülükten sakındıran, Allah yolunda kimseden korkmayan, ilmini mal kazanmaya vesile kılmayan, ümmet ve vatanın çıkarlarını her şeyden üstün tutan ve yöneticilere dalkavukluk yapmayan bir âlim olarak görüyordu.”⁴⁵⁸

Âlimlerin yüksek ahlaki değerlerine değinen Bâkesîr, aynı zamanda İslâm toplumun olumsuz durumlara maruz kalmaması ve her açıdan daha ileri bir seviyeye ulaşabilmesi için âlimlerin yaptığı faaliyetlere de değinmiştir

Bâkesîr'in romanları bu açıdan incelendiğinde Müslüman toplumunu yönlendirme bağlamında özellikle *Vâ İslâmâ* adlı romanında 'İzz b. 'Abdüsselâm'a çok önemli görevler atfettiği görülmektedir. Bu anlamda 'İzz b. 'Abdüsselâm'a tevdi edilen görevlerin, diğer İslâm âlimleri tarafından da dikkate alınması gerektiği zımnen anlaşılmaktadır.

Romanda sosyal, siyasal ve ilmî birçok önemli işlerle görevlendirilen 'İzz b. 'Abdüsselâm, yeri geldiğinde medresede bir hoca, tekkede bir mürşid, savaş meydanında bir mücâhid, mahkemede bir kâdî ve toplumda bir kanaat önderi olmuştur. Nitekim ikamet ettiği Şam'da bir tarafta İlim ve irşad faaliyetleri kapsamında talebe yetiştirip birbirinden değerli eserler telif ederken, diğer taraftan da toplumu haram ve helaller konusunda aydınlatmıştır.

⁴⁵⁷ Bâkesîr, *Sîretü 'ş-Şucâ'*, s. 120.

⁴⁵⁸ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 95.

İlmi ve dini birçok çalışmada bulunan ‘İzz b. ‘Abdüsselâm, ümmetin çıkarları söz konusu olduğunda muhtelif siyasi çalışmalarda da bulunmuştur. Bu anlamda Haçlıların işgali altında bulunun Şam’ın bazı dış bölgelerini Haçlılardan, Şam’ı da onların müttefiki olan Şam Sultanı İmâdüddin İsmail’den kurtarmaya çalışmıştır.⁴⁵⁹

‘İzz b. ‘Abdüsselâm’ın siyasi nitelikli faaliyetlerinden birisi de, Haçlıların Mısır’a ani saldırıları sırasında ortaya koyduğu tavidir. Söz konusu olay şöyle gelişmiştir: Mısır sultanı Salih Necmeddîn Eyyûb hastalanınca havasının kendisine daha iyi geleceğini düşündüğü Şam tarafında bulunan bir yere gider. Sultanın Mısır’dan uzakta olmasını fırsat bilen Haçlılar Mısır’a ani bir saldırı başlatırlar. Bu durum karşısında harekete geçen ‘İzz b. ‘Abdüsselâm, Mısır’da cihâd ilan edip düşmana karşı bütün çevreleri harekete geçirir. Ayrıca Sultanla daha önceden var olan husumetini bir tarafa bırakıp onun acil bir şekilde Mısır’a dönmesi için şu mealde bir mektup yollar:

“İslâm da tehlikededir, sultanın sağlığı da tehlikededir; ancak İslâm bâkî sultan ise fanilerden bir fanidir. Bu durumda hangisi daha önemlidir?”⁴⁶⁰

‘İzz b. ‘Abdüsselâm, buna benzer bir hareketi Moğolların İslâm ülkelerini işgal edip Mısır’a doğru gelirken de göstermiştir.⁴⁶¹

Ali Ahmed Bâkesîr, romanlarında İslâm Âlimlerin toplumdaki faaliyetlerine değindiği gibi onların söz konusu faaliyetleri yerine getirirken karşılaştıkları hapis, sürgün ve benzeri sıkıntılara da değinmiştir.

4.13. AŞK

Ali Ahmed Bâkesîr’in romanlarında yoğun bir şekilde işlediği temalardan birisi de aşk temasıdır. Bu anlamda kaleme aldığı altı adet romanın tamamında aşk teması ya romanın tamamına yayılıp ana teması haline gelmiştir ya da romandaki ana temaya hizmet eden önemli bir araç haline gelmiştir. Yazarın romanlarına bu veçheden bakıldığında aşk temasının *Sellâmetü’l-Kass* ve *Leyletü’n-Nehr* adlı romanların tamamına yayılıp ana temaları haline geldiği *Vâ İslâmâ, es-Sâiru’l-Ahmer, Sîretü’ş-Şucâ’* ve *el-Fârisü’l-Cemil* adlı romanlarda ise ana temaya hizmet eden çok önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

⁴⁵⁹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 98.

⁴⁶⁰ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 127.

⁴⁶¹ Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, s. 178.

Bâkesîr'in, romanlarında aşk temasına yoğun bir şekilde yer vermesinin nedeni gençlere gerçek aşkın, iffetin ve karşı cinsle ilişkilerde uyulması gereken ahlaki değerlerin neler olabileceğini gösterme isteğidir. İslâmî bir kimliğe sahip Bâkesîr'in, romanlarında verdiği mesajlarla toplumun tüm kesimlerini İslâmî değerler hakkında bilinçlendirmek istediği gibi gençleri de İslâmî değerler doğrultusunda karşı cinsle ilgili ilişkilerde bilinçlendirmek istemesi anlaşılır bir durumdur.

Romanlarından hareketle Bâkesîr'in, aşk temasını işleyiş tarzına bakıldığında kendisinin aşkı oldukça mukaddes bir duygu olarak gördüğü, aşkı masum, tertemiz ve meşru sahnelerle yansıttığı ve duygusal betimlemelerle tasvir ettiği görülmektedir. Romanlarında aşk temasını meşru bir çizgiye oturtan Bâkesîr, aşk ile ilgili tasvir ve betimlemelerde ahlaki değerlere özenle dikkat ettiği, gayri meşru tasvirlerden oldukça uzak durduğu ve tensel ilişkilere hiçbir şekilde yer vermediği görülmektedir. Tensel ilişkinin yaşandığı sahneleri ise detaylı tasvir etmek yerine ahlaki değerlere halel getirmeyecek şekilde özetleyip geçmiştir.

Aşkı masum temiz bir duygu olarak tasvir eden Bâkesîr, romanlarının herhangi bir sahnesinde aşkın gayri meşru bir yola saptığını gördüğünde onu tekrar meşru bir çizgiye çekmek için roman kahramanlarının vasıtasıyla hemen müdahalede bulunmuştur. *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanın kahramanları Abdurrahman ve Sellâme arasında yaşanan bir olay, bu durumu desteklemektedir. Şöyle ki, Söz konusu iki kahraman, bir gün baş başa kaldıklarında Sellâme, Abdurrahman'ı öpmek istediğini söyler. Abdurrahman ise kendisinin de aslında böyle bir şeyi talep ettiğini ancak dinen caiz olmadığından bundan uzak durmaları gerektiğini söyler ve talebini reddeder.⁴⁶²

Bâkesîr'in romanlarındaki aşk temalarıyla ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise, genellikle trajediyle sonlanmalarıdır. Nitekim bu temalarının olay örgülerine bakıldığında ilk başlarda her şeyin gayet güzel bir şekilde gittiği ancak ilerleyen zamanlarda ise kötüleştiği ve en sonunda da faciayla noktalandığı görülmektedir.

Aşk serüvenleri trajediyle sonuçlananların başında *Sellâmetü'l-Kass* adlı romanın başkahramanları Abdurrahman ve Sellâme gelmektedir. Abdurrahman Mekke'de yaşayan, kendini ilme ve ibadete vermiş takvalı bir gençtir. Sellâme ise, güzel sesli bir

⁴⁶² Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, ss. 96-98.

cariyedir. Bir gün camiye giden Abdurrahman, Sellâme'nin sesini duymuş ve o günden itibaren ona bağlanmıştır. Yaşadığı bu aşktan dolayı camiden ve eski arkadaşlarından uzaklaşan Abdurrahman, Sellâme'ye sürekli şiirler dizmiştir. Ancak harcadığı maddi ve manevi onca büyük çabaya rağmen kendisine bir türlü kavuşamamış en sonunda Yezîd b. Abdülmelik'e satılmasıyla da yıkılmıştır.

Yazarın *Leyletü'n-Nahr* adlı romanındaki aşk macerası da, sonu faciayla biten romanlardan biridir. Söz konusu romanın başkahramanları Fuâd ve İhsân aynı mahallede beraber olarak büyümüşler. Aralarındaki ilişki ilk başlarda arkadaşlık ilişkisi olan bu iki samimi arkadaş, büyüdükçe aralarındaki ilişki duygusal bir hal almaya başlamıştır. Birbirleriyle evlenme planları kuran söz konusu kahramanlar, İhsân'ın velisi olan dayısının evlenmelerine karşı çıkıp İhsân'ı zengin birinin oğuluyla evlendirmesi üzerine Fuâd ve İhsân için çocukluklarından beri güzel geçen günler acı dolu günlere dönüşmüştür.

Birbirlerini bir türlü unutamayan Fuâd ve İhsân, yaşadıkları aşkın acısıyla hastalanıp yatağa düşmüşler. Dertlerine hiçbir çarenin bulunamadığı Fuâd ve İhsân, en sonunda da bu ayrılık acısına daha fazla dayanamayıp art arda ölmüşler.

Romanlarında aşk temasını temiz ve masum olarak yansıttığı gibi çok güçlü bir duygu olarak da tasvir eden Bâkesîr, aşkı peşinden sonuna kadar gidilen, uğruna her türlü sıkıntıya katlanılan ve gerektiğinde kendisi için büyük bedeller ödenmesi gereken müthiş bir his şeklinde betimlemiştir.

Sellâmetü'l-Kass adlı romanın başkahramanlarından Abdurrahman ve Sellâme'nin aşkı, bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Sellâme'nin aşkıyla büyülenen Abdurrahman, Sellâme'ye kavuşmak için her türlü çapayı sarf etmesine rağmen ona dünyada kavuşamayınca umudunu kaybetmediği ve kendisine ahirette kavuşabilme yollarını aradığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“ — Birbirimize kavuşmamızı istemez misin?

— Abdurrahman! Bu sadece bir temennidir. Halifenin beni satın aldığı ve dolayısıyla kavuşmamıza dair hiçbir ümidin kalmadığı bir durumda nasıl kavuşabiliriz ki?

— Evet, bu dünyada kavuşmamıza dair hiçbir ümit artık kalmadı. Ancak ahirette birbirimize kavuşma ümidi hala vardır ve o büyük bir ümittir. Sellâme!

— Peki, zamanının büyük bir bölümünü müzik ve içkili ortamlarda geçiren benim gibi bir şarkıcı, nasıl ahiret için ümitli olabilir ki?

— Mesela içkiyi bırakabilirsin müzik ise mesleğin olduğu için buna mecbursun. Allah sana bir çıkış yolu gösterinceye kadar namazlarını kıldığın, oruçlarını tuttuğun ve takvalı olmaya çalıştığın sürece müzikten dolayı mesul olamayacağını ümit ediyorum. Senin için Allah'tan af dileyeceğim, kazancımdan arta kalanları sadaka olarak dağıtacağım ve ibadetlerimde sürekli dua edeceğim.

— Abdurrahman! Ne güzel bir kalbin var. Allah'a yemin olsun ki ben içkiden uzak duracağım, namaz ve oruçlarıma dikkat edeceğim ve takvalı olup elde ettiğim her şeyi sadaka olarak dağıtacağım. Yapamadığım diğer şeyleri de Allah affetsin.”⁴⁶³

⁴⁶³ Bâkesîr, *Sellâmetü'l-Kass*, ss. 173-174.

SONUÇ

Ali Ahmed Bakesir'in yaşadığı dönemde Arap âleminin içinde bulunduğu siyasal ortama bakıldığında durumun oldukça vahim olduğu görülmektedir. Çünkü söz konusu dönemde Arap ülkelerinin birçoğu, doğrudan ya da dolaylı olarak batılı güçlerin sömürsü altındaydı. Bu güçler, bir taraftan bu ülkelerin iç ve dış politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirirken, bir taraftan da Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulması için yoğun bir faaliyet yürütmekteydiler. İzlenen bu olumsuz politikalara karşı Arap yöneticilerin, duyarlı bir duruş sergilemesi ve bunlara karşı çeşitli girişimlerde bulunması gerekirken aksine aralarındaki ayrılıkları daha da derinleştirme ve kişisel çıkarlarının peşinden gitme yolunu tercih etmişlerdir.

Arap âleminin içinde bulunduğu söz konusu siyasi problemlerin yanında sosyal, siyasal ve kültürel problemlerinin de gayet farkında olan Bâkesîr, bunların çözümüne dönük oldukça aktif bir rol oynadığı ve bu kapsamda ıslahat nitelikli bir dizi faaliyet içerisinde yer aldığı görülmektedir. Islahat tandanslı çalışmalarına yaşadığı Hadramevt'e yaygın bir şekilde bulunan hurafelerle mücadele etmekle başlayan Bâkesîr, bu kapsamda yöneticisi olduğu en-Nahdetü'l-İlmiyye Mederesesi'nin eğitim müfredatını bilimsel bir vizyon ile düzenlemiş, ıslahatçı görüşlerini topluma duyurmak için Cemaleddin Afgânî ve Muhammed 'Abduh'un kurmuş oldukları *el-'Urvetu'l-Vuskâ* adındaki derginin yayın politikasına yakın *Tehzîb* adında bir dergi kurmuş, çeşitli ilmî gezilerde bulunmuş ve çağdaşı olan Raşid Rıza ve Muhibuddin el-Hatîb gibi önemli ıslahatçılarla görüş alışverişinde bulunmuştur.

Gerek yaşadığı asrı, gerekse de tarihi çok iyi tahlil eden ve İslam âleminin sorunlarının çözümünü kendisine dert edinen Bâkesîr, söz konusu problemlerin çözümüne yönelik yukarıda değinilen faaliyetlerinin yanında Müslümanların sorunlarını dile getiren birçok şiir, tiyatro, opera ve romanı da kaleme almıştır.

Araştırmamızın konularından olan romanlarına bakıldığında “Sanat, sanat için değil toplum içindir” bakış açısıyla hareket ettiği görülen Bâkesîr'in zengin fikri bir alt yapıyla beslemiş olduğu romanlarını toplumu olumlu manada yönlendirme noktasında bir

platform olarak kullandığı dikkat çekmiştir. Bu anlamda romanlarında ele aldığı birçok temayla okuru siyasal, toplumsal, kültürel ve dini açıdan - özlemine çektiği hedeflere – yönlendiren Bâkesîr; tevhid, ümmet birliği, İslam ahlakı, adalet, cihâd ve benzeri değerlere karşı hassas olmaya çağırmıştır.

Romanlarını genellikle yaşadığı dönemde meydana gelmiş önemli olaylara karşı Müslümanları uyarma bağlamında yazmış olan Bâkesîr'in, bu anlamda Mısır'da İngilizlerin ciddi bir etkisinin yaşandığı ve İsrail Devleti'nin kurulması için hazırlıkların süratle ilerlediği bir dönemde *Vâ İslâmâ* adlı romanını yazdığı görülmektedir.

Öte yandan 1950'li yıllara bakıldığında Mısır'da artan sosyalizm düşüncesine karşı Müslümanları uyarmak, söz konusu düşüncenin toplumsal, kültürel ve dini anlamdaki iç yüzünü gözler önüne sermek ve uygulandığında yol açacağı tahribatlara dikkat çekmek için *es-Sâiru'l-Ahmer* adlı romanını yazmıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise Arap yöneticilerinden bazılarının birbiriyle uğraştığını bazılarının da kendi çıkarlarının peşinden gittiğini gören Bâkesîr, Arap yöneticilerin izledikleri olumsuz politikayı göz önünde bulundurarak - emareleri görülen- Arap - İsrail savaşı durumunda olayların nereye evrileceğine işaret eden *el-Fârisu'l-Cemil* adlı romanı yazmıştır. Bu romanda Mus'ab b. Zübeyr ve Abdulmelik b. Mervan arasında yaşanan gerilime değinen Bâkesîr, Mus'ab'ın müstakbel savaşa hazırlanmak yerine malayani şeylerle uğraştığını, dolayısıyla yaşanacak savaşta yenileceğine işarette bulunarak Mus'ab'ın siyasi pozisyonunda bulunan Arapların da İsrail'le yaşanacak savaşta yenileceğini ima etmiştir.

Bâkesîr'in siyasal düşüncesine bakıldığında hararetli bir şekilde İttihad-i İslam düşüncesini savunduğu görülmektedir. Bu anlamda *Vâ İslâmâ* ve *Sîretu Şucâ'* adlı romanlarının Kutuz, Cihâd, Memdûd, Celâleddin, Baybars, Esedüddin, Selâhaddin ve Nureddin gibi birçok kahramanı Arap olmayanlardan seçmesi bunun en bariz göstergesidir.

Güçlü bir İslâmî kimliğe sahip Bâkesîr, romanlarını Kur'an ve sünnet ışığında şekillendirmiştir. Romanlarının başında epigraf olarak sadece ayetleri tercih etmesi, roman olaylarını işlerken doğrudan ve dolaylı olarak birçok ayet ve hadîsten alıntı yapması, cinsellik ve kadın bedeni tasvirinden uzak durması, sosyalizm ve feodalizm gibi

İslam dışı sistemleri eleştirmesi ve romandaki olayları anlatırken gerçek müessirin Allah olduğuna işaret etmesi bu durumu örneklendirmektedir.

Romanlarında kullanmış olduğu akıcı, fasih ve şiirsel dille anlatımın bütün imkânlarını gayet ustaca kullanan Bâkesîr'in, okura vermek istediği mesajların kolay bir şekilde anlaşılması için soyut kavramlar, kapalı ifadeler ve aşına olunmayan kelime ve terkiplerden özellikle uzak durduğu, diğer bir ifadeyle döneminde yaşayan dili kullandığı görülmektedir.

Romanlarında sadece fushâ Arapçayı kullanan Bâkesîr, edebî çalışmalarda 'ammîcenin kullanılmasına şiddetle karşı çıkmış ve 'ammîceyi Arapları birbirinden uzaklaştıran, aralarındaki iletişim yollarını kapatan, tarihle olan bağlarını koparan ve birlikteliklerini imkânsızlaştıran çok olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmiştir.

Bâkesîr, roman eserlerindeki terkip ve kavramlar noktasında çeşitliliğe gittiği gibi üslûp ve anlatım tekniğinde de aynı yöneme başvurmuştur. Bu anlamda kinâye, mizâh, hiciv, mecâz ve benzeri birçok üslûp kullandığı görülen Bâkesîr'in, bu şekilde romanlarını dil-üslûp ve kurgu anlamında sağlam bir zemine oturttuğu ve değişik anlatım yöntemleriyle zenginleştirdiği görülmektedir.

Romanlarında çoğunlukla III. tekil şahıs dilini kullanan Bâkesîr, eserlerindeki anlatıma çeşitlilik kazandırmak, monotonluğu ortadan kaldırmak, olayları daha fazla somutlaştırmak ve karakterleri okuyucuya daha iyi tanıtmak için zaman zaman tasvir, diyalog, şuur akışı ve iç çözümleme gibi birçok anlatım tekniğine başvurmuştur.

Romanlarında hâkim, kahraman, çoğul ve müşahit gibi birçok bakış açısını kullanan Bâkesîr, düşünce ve mesajlarını okura daha rahat bir şekilde sunmak için çoğunlukla hâkim bakış açısını tercih etmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDURREZZÂK Muştâk Sâlim, *Tehavvul Hitâbi'r-Rivâi fi'l-İrâk*, Basra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Basra, 2011.
- AHMED Zâvî, *Bünyetü'l-Lugati'l-Hivâriyye fi Rivâyât Muhammed Miflâh*, Vehrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Vehrân, 2015.
- AKSOY Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler*, TDK Yayınları, Ankara, 1988.
- AKTAŞ Şerif, *Roman Sanatı ve Roman Sanatına Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- ARSLAN Adnan, *Abdurrahman Munif'in Romancılığı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 2017.
-, "Modern Arap Edebiyatı'nda Cezaevi Romani", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2016/2).
- AŞMÂVÎ Abdurrahman, *Vakfe ma'a Cörci Zeydân*, Riyâd, Mektebetü'l-'Abikân, 1993.
- AYTÜR Ünal, *Henry James ve Roman Sanatı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- AYYILDIZ Mustafa, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, 1.b., Ankara, Akçağ yayınları, 2011.
- 'AZÂM Muhammed, *Şe'riyyetü'l-Hitâbi's-Serdî*, Dimaşk, y.y., 2005.
- BÂBEKRÎ Ebû Bekir *Rivâyâtü Ali Ahmed Bâkesîr et-Târîhiyye: Mesâdiruhâ, Nesicuhâ'l-Fennî ve İskâtatühâ*, San'â Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), San'â, 2005.
- BÂKESÎR, Ali Ahmed, *Dîvân Ali Ahmed Bâkesîr Ezhâru'r-Rubâ fi Eş'ari's-Sabâ*, Beyrut, y.y., 1987.
-, *el-Fârisü'l-Cemîl*, Kahire, Dâru Mısır, 1965.
-, *Leyletü'n-Nehr*, Kahire, Dâru Mısır, 1946.
-, *Sellâmetü'l-Kass*, Kahire, Dâru Mısır, 1944.
-, *Sîretü'ş-Şucâ'*, Kahire, Mektebetü Mısır, 1955.
-, *Vâ İslâmâ*, Kahire, Dâru Mısır, 1945.
- BEBÂRÎ Munîre, *Binâü'ş-Şahsiyât fi Rivâyete 'Arşi Ma'şuk li Rabî'a Celtî*, Hayzar Biskra Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Biskra, 2015

- BEHRÂVÎ Hasan, *Bünyetü 'ş-Şekli 'r-Rivâi*, Beyrut, el-Merkezü's-Sekâfi'l-'Arabî, 1990.
- BELÛK Lûrânîs, *Kitâbetü 'r-Rivâye: mine'l-Hebketi ile't-Tibâ'a*, (Çev. Sabrî Muhammed Hasan), Ramses, Dâru'l-Cumhuriyye, 2009.
- BERVÎNÎ Halîl, “Binâü'ş-Şahsiyyeti fî Rivâyeti Ağustos li Sun'illâh”, *Idâatü'n-Nakdiyye Dergisi*, Sayı: 14, 2014.
- BİLGABÂT Îsâ, *Tikniyyâtü's-Serdi fî Rivâyeti'l-Beyti'l-Endelüsî li Vâsînî'l-A'rac*, Muhammed Haydar Biskra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Biskra, 2015.
- BİLGARBÎ Abdulkadir, *el-Bünyetü'z-Zamaniyye fî Rivâye Bevhi'r-Reculi'l-Kâdim*, Cezâir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- BİLGAYS Mubâreke, *Alâkatü'l-Lugati'l-'Ammiyye bi'l-Lugati'l-Fushâ*, Şehid Hama Lahdar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) el-Vâdî, 2015.
- BİLGİN Önder, “Petrus Apaelardus Skolastiği: Sic et Non”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2).
- BİRİCİK İbrahim, “Hiciv Kavramı Açısından Ahmed Mithat Efendi'nin “Felatun Bey İle Rakım Efendi” Romanında Yanlış Batılılaşma”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, 2015.
- BOLELİ Nusrettin, *Belâgat*, İstanbul, İfav Yayınları, 2006.
- BOURNEUR Roland, QUELLET Real, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev. Hüseyin Gümüş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. b., 1989.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyâd, 1998.
- BÛL Sitârkî, *el-Edebu'l-Arabîyyi'l-Hadîs*, (Çev. Hind Türkî es-Sedîrî), 1.b., Mektebetü'l-'Abîkân, Riyâd, 2012.
- CÂRÎM Ali – EMÎN Mustafa, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- CARR, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- CEVİZCİ Ahmet, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa, Asa Kitapevi, 2001.
- COŞKUN Menderes, “Kinâyenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 44, 2008.

- CÛDÎ Muhammed, *Şi 'riyyetü'ş-Şahsiyye ve 'l-Mekâni 'r-Rivâi fi 'Âid ilê Hayfâ li Gassân Kenefânî: mine 'l-Bünnye ile 'd-Delâle*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cezâir Üniversitesi II Dil ve Edebiyat Fakültesi, 2012.
- ÇETİN Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 10. b, Ankara, Öncü Kitap Yayınları, 2009.
- DUMAN Emine, *İbrahim Yıldırım'ın "Kuşevî'nin Efendisi" Romanında Dil ve Anlatım*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- DUMAN Olcay Özkaya, "Bir Orta - Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, Sayı: 5.
- EBÛ DAVÛD Süleyman b. el-Aş'as es-Sicistânî, *Sünen Ebû Davûd*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyâd,
- EHLÂM Müstegânimî, *el-Lugatü'ş-Şe'riyye fi Rivâyeti Fevda'l-Havâs*, Mentûrî Kusntînetü Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tez Eki), Mayî, 2011.
- EKİZ Tevfik, "Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2007.
- EM'ADŞÛ Ferîd, "Ali Ahmed Bâkesîr 'Allâme Bârize fi'l-Mesrahi'ş-Şi'ri'l-Arabî", *Mecelletü'-Ru'yâ*, Sayı: 15, 2015.
-, "Ali Ahmed Bâkesîr Ve Mesrahehu'ş-Şi'rî", *Mecelletü Cîli: ed-Dirâsetü'l-Edebiyye ve 'l-Fikriyye*, Sayı: 3, 2014.
- EMEKLÎ, İlknur, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berakât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, (Basılmamış Doktora tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.
- ER Rahmi, "Roman" TDV İslam Ansiklopedisi (dia), C. XXXV.
....., *Modern Mısır Romanı*, 1.b., Ankara, Hece Yayınları, 2015.
....., *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1988.
- EREN Cüneyt – UZUNOĞLU M. Vecih, "Çağdaş Arap Hikâyeciliğinde Betimleme Örnekleri", *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, İzmir, 2006.
- FEHD Dehâ Ali, *Ali Ahmed Bâkesîr Ve Edebuhu'n-Nesrî er-Rivâyetü't-Târîhiyye Dirâseten Fenniyye*, Irak Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bağdât, 2011.

- FERÎD BEG, Muhammed, *Târîhü'd-Devleti'l-Âliyyeti'l-Osmâniyye*, Beyrut, Dâru'n-Nefâis, 1.b., 1983.
- FİRÛZÂBÂDÎ Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut, Muessesetü'r-Risâle, 2005.
- GÛLGEN Jale, *Reşad Ekrem Koç'un Tarihi Romanları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar, 2006.
- GÛLŞEN Ayşegül, *Tarihî Gerçek ve Roman Gerçeği açısından Kemal Tahir'in Romanları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2012.
- GÛNDOĞDU Ayşe Eda, *Metinlerarasılık bağlamında Tahsin YÜCEL'in "Yalan" adındaki romanı*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, Ankara.
- GÛR Süleyman, "Kâdî Beyzâvî Tefsirinde Teşbih Sanatı", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, 2014.
- HAMDÂN Muhammed Sâyil, *Kadâya'n-Nakdi'l-Hadîs*, Erbed, Dâru'l-Emel, 1.b., 1991.
- HAMDÂVÎ Cemîl, *Üslûbüyyetü'r-Rivâye*, y.y., y.y., 1.b., 2016.
-, *Sîmyûtikâ'l-Unvân*, y.y., y.y., 1.b., 2015.
- HAMÎD Muhammed Ebû Bekir, *Ali Ahmed Bâkesîr fî Mirâti Asrihi*, Kahire, Dâru Mısır, t.y.
-, *Nahve Menhecîn İslâmiyyin li'r-Rivâye*, Mağrib Marâkiş Uluslararası İslâmî Edebiyat V. Sempozyumu, 2007.
-, "Edîb Ketebe Tehte Râyeti'l-Kur'ân", *Faysal Dergisi*, Riyâd, Sayı: 168, 1991.
- HATÎB Abdullah, *Rivâyâtü Ali Ahmed Bâkesîr*, Ammân, Dâru'l-Me'mun, 2003.
- HEMFERÎ Robert, *Teyâru'l-Va'yî fi'r-Rivâyeti'l-Hadîse*, (Çev. Mahmûd er-Rebî'î), Dâru'l-Garîp, Kâhire, 2000.
- HENİYE Cevâdî, *Sûretü'l-Mekân ve Delâlâtühu fî Rivâyât Vâsinî el-A'racî*, Muhammed Haydar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013.
- HİZMETLİ Sabri, (Karmatîler) TDV İslam Ansiklopedisi (dia), XXIV.

- HUVEYH Mîkâl Yân Dî, *el-Karâmite: Neş'etühüm Devletühüm ve Alakâtühüm bi'l-Fâtimiyîn*, Beyrut, Dâru İbn Haldun, 1.b., 1978.
- HUSEYİN Hâlid Hüseyin, "Sâmiyâi'l-Unvân; el-Kuvve ve'd-Delâle, "en-Numûr fi'l-Yevmi'l-Âşir" li Zekariyâ Tâmer", *Dimaşk Üniversitesi Dergisi*, C. XXI, Sayı: (4+3), 2005.
- HUSEYNÎ Abdulkavî Muhammed, *Şi'ru Ali Ahmed Bâkesîr er-Ru'ye ve'l-Fenn*, San'â Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), San'â, 1999.
- İBN ABBÂS Tednîl, Bünyetü's-Şahsiyye fi Rivâyeti't-Tibr li İbrâhîm el-Kûnî, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muhammed Bûdyâf Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, Musîla, 2015.
- İBN HALDÛN Abdurrahman, *Târîhu İbn Haldûn*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2001.
- İBN İSFİYYE İsmail, "Kınâ'ü't-Târîhi ve Kadâyâ's-Sevreti fi Mesrahiyyeti Yûğurtata li Abdurrahman Mâdevî", *Mecelletü'l-Eser Dergisi*, Sayı 13, Yıl 2012.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, (Tah: Muhammed Nâsiruddin el-El-Bânî), Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyâd, 1996.
- İBN MANZÛR Cemâleddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, 1.b., Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2005.
- İBN MUSTAFA Muhammed, *et-Târîhiyyü ve'l-Müteheyylü fi Sulâsiyyeti'l-Cezâir*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Sanyâ Üniversitesi Dil, Edebiyat ve Sanat Fakültesi, Vehrân, 2015.
- İBN SAFİYE Abdullah, *el-İstişrâf fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, el-Hâc Lehdar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cezâir, 2013.
- İBN SERRÂC Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- İBNÜ'L-CEVZÎ Abdurrahman, *el-Karâmite*, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 5.b., 1981.
- İRVEN Nurullah, *Necîb Mahmûz'un 'Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015.
- İSFEHÂNÎ Ebu'l-Ferâç, *el-Eğânî*, y.y., Mektebetü Dâri'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1993.
- KALMÂVÎ Süheyr, *Mesrah Ali Ahmed Bâkesîr*, Kâhire Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Kâhire, 1980.

- KARABELA Nevin – EKŞİ Feyzettin, “Arap edebiyatında Tarîhî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, Yıl 2015/2.
- KARABULUT Mustafa, “Yusuf Atılgan’ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages Volume 7/1*, 2012.
- KARATAŞ Duran, *Ansiklopedik Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Perşembe Kitapları Yayınları, 2001.
- KASIM Muhammed Ahmed – DÎB Muhyeddin, *Ulûmu’l-Belâga: Bedî’, Beyân ve Meânî*, Tarâblus, el-Müessetü’l-Hadîse li’l-Kitâb, 2003.
- KOMİSYON, *el-Mu‘cemu’l-Vesît*, Kahire, Mektebetü’ş-Şurûk’d-Devliyye, 2004.
- KOMİSYON, *Mevsû‘atü’l-‘Arabiyyetü’l-‘Âlemiyye*, Riyâd, 2.b., Müessesetü A‘mâl’l-Mevsû‘a, 1999.
- KOMİSYON, *Mu‘cemü’n-Nefâisi’l-Kebîr, Dâru’n-Nefâis*, Beyrut, 2007.
- KOMİSYON, *Târîhu’l-Yemen el-Mu‘âsır*, (Çev. Muhammed ‘Ala’l-Behr), Kahire, Mektebe Mebûlî, t.y.
- KÖKSAL Mehmet Semih, *Mizâhın Türk Siyasi kültüründeki Yeri ve Siyasete ilişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2013.
- LUKACS György, *Tarihsel Roman*, Ankara, Epos Yayınları, 1.b., 2010.
- MAKDÎSÎ el-Mutahher b. Tâhir, *Kitabü’l-Bedî’ ve’t-Târîh*, Mektebetü’s-Sakâfeti’d-Diniyye, y.y., t.y.
- MECDÎ Vehbe– KÂMİL Mühendis, *Mu‘cemu’l-Mustalahâti’l-‘Arabiyye fi’l-Luga ve’l-Edeb*, 2.b., Mektebetü’l-Lübnan, Beyrut, 1984.
- MEKÂLÎH Abdulazîz, *Ali Ahmed Bâkesîr Râidu’t-Tehdîs fi Şi’ri ‘Arabiyyi’l-Mu‘âsır*, San‘â, Daru’l-Kelimât, t.y..
- MELİK Huveydâ Muhammed er-Rîh, *Côrcî Zeydân ve Rivâyâti Târîhi’l-İslâm*, Hartûm Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), 2010.
- MERÎ Nûra bint Muhammed b. Nâsir, *el-Bünyetü’s-Serdiyye fi’r-Rivâyeti’s-Su‘ûdiyye*, Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi Arap Dil Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), 2008.

- MES'ÛD b. 'Îd el-'Atvî, *el-Edebü'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 2009, 1.b., y.y., y.y., 1993.
- MEŞHEDÂNÎ Mahmûd Cevâd, "el-İtticâhu'l-Kavmî fî Edebi Ali Ahmed Bâkesîr",
Mustensariyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 13, 1976.
- MEVLEVÎ Tâhir, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.
- MEYDÂNÎ Abdurrahman Hasan Habbeneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1996.
- MOCAN Ahmet, "Yalnızız'da Anlatım Teknikleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, Summer 2012.
- MUHTÂRÎ Zehra, *Hitâbu'l-'Unvân fî'l-Kasîdeti'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra*, Sâniye - Vehrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), es-Senia, 2012,
- MURÂDÎ Muhammed Hâdî - MÛNSÎ Âzâd - KÂDİRÎ Kâdir - HÂKBÛR Râhim,
"Lamha 'an Zuhûr'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye ve Tatavvurihâ", *Dirâsâtü'l-Edebi'l-Mu'âsıra Dergisi*, Sayı: 16, 1971.
- MURTÂD Abdulmelik, *fî Nazariyyeti'r-Rivâye*, Kuveyt, y.y.,1998.
- MÜRÛVVET Edîb, *es-Sahâfetü'l-'Arabiyye Neş'etühâ ve Tetavvuruhâ*, Beyrut, Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1960.
- MÛSLİM Mustafa, *Mebâhis fî İcâzi'l-Kurân*, Riyâd, 2.b., Dâru'l-Müslim, 1996.
- NAZIM Elmas, *Romana Doğru*, Konya, Çizgi Yayınları, 2011.
- NECÂTÎ Perîsâ, Ali Ahmed Bâkesîr ve Mesrahiyetü Sırrî Şehrezâd, Hür İslâm Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kereç, 2013.
- ODACI Serdar, *Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine İşinsu'nun Romanları*, Hacettepe Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
-, "Ulysses ve Tutunamayanlarda Bilinç Akışı Tekniği", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/1-I Winter 2009*.
- ÖMER Ahmed Muhtâr, *Mu'cemü'l-Lügati'l-'Arabiyye'l-Mu'âsıra*, 1.b., Kahire, 'Âlemü'l-Kütüb, 2008.
- ÖZER Salih, "Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi ya da Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 1, 2008

- ÖZTÜRK Mustafa, “Kur’ân Dilinde Örtük Anlatım Kinâye ve Tariz”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, Sayı: 2, 2003.
- PERVİN Uzra, “Hayâtü Corcî Zeydân ve Mekânetühü fi’l-Edebi’l-Arabiyyi’l-Hadîs”, *Pakistan Journal of Islamic Research Vol 15*, 2015.
- SA‘DÛN Nebhân Hasûn, “el-Hivâr fi Kısasi Ali el-Fehâdî”, *Dirâse Mûsiliyye Dergisi*, Sayı: 26, 2009.
- SALÂBÎ Ali Ahmed, *Devletü’l-Moğûl ve’l-Tatâr: Beyne’l-İntişâr ve’l-İnkisâr*, Beyrut, Dâru’l-Ma‘rifet, 1.b., 2009.
- SÂMÎ Rahmet bint Ahmed el-Hac Osman Abdulgaffâr, *Nâfize ‘Alâ Târîhi Endonezya min Hilâl Mesrahiyyeti ‘Avdeti’l-Firdevs li Bâkesîr*, y.y., y.y., t.y.
- SELMÂN Muhammed b. Abdullah, Şeyh Rıdâ ve D‘avetü Şeyh Muhammed b. Abdulvahâb, Kuveyt, Mektebü el-Mu‘alâ, 1.b., 1988.
- SERCÂNÎ Rağip, *Kıssatü’t-Tatâr*, 1.b., Kahire, İkra yay., 2006.
- SEVİNÇ Gizem, *Türk Edebiyatında İslâmî Mizâh: Ömer Faruk Dönmez Romanları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.
- STEVİCK Philip, *Roman Teorisi*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- SU‘ÂD Dehmânî, *Delâletü’l-Mekân fî Sülâsiyeti Necîb Mahfûz: Dirâse Tatbikiyye*, Cezâir Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.
- SÛMEHÎ Ahmed Abdullah, *Ali Ahmed Bâkesîr Hayatühü Şi‘ruhu’l-Vatanî ve’l-İslâmî*, Ezher Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi) Kahire, 1975.
- SUMEYRÎ Mîsâk Alî Abduzzehra, *Ebniyyetü’l-Müşakkât, fi’n-Nehci’l-Belâgat*, Basra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002.
- SÛLEYMAN Besâm Half, “el-Hivâr fi’r-Rivâye İ’sâr ve’l-Mî’zene li ‘Îmâdiddin Halîl”, *İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, 2013.
- ŞAHİN Şener, *Corcî Zeyda’nın Tarîhî Romancılığı ve “Osmanlı İnkılâbı” adlı romanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 1999.
- ŞENGÛL Mehmet Bakır, “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/11, 2010.

- TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları*, Ankara, Ötüken Neşriyat, A.Ş., 7.b., 2009.
- TERRÂZÎ Fîlib Târîhu's-Sihâfati'l-'Arabiyye, (I-II), Beyrut, y.y., 1913.
- TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevra, es-Sünen, (Tah: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996.
- TOLAN Muhammet Bilal, *Ali Ahmed Bâkesîr'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserlerindeki İslâmî Duruşu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2017.
- TÜRKAN İbrahim, *Mihail Nu'ayme ve öykücülüğü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.
- 'UDVÂNÎ Muceb, *el-Mevrûs ve Sinâ'atı'r-Rivâye*, 1.b., Cezâir, Dâru'l-Emân, 2013.
- 'UDVÂNÎ Sad 'Avde Hasan, *eş-Şahsiyye fî A'mâli Ahmed Refik 'Avad er-Revâiyye: Dirâse fî Dev'i'l-Menâhici'n-Nakdiyye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazze İslâm Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014.
- YALAR Mehmet, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Bursa, Emin Yayınları, 2009.
- YARDIMCI İsmail, "Mizâh Kavramı ve Sanattaki Yeri", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2010, Sayı: 2.
- YILMAZ Aysun Aynur, *Tarih Öğretmenlerinin Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Önerileri (Ankara İli Ortaöğretim Kurumlarında)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.
- YÛSUF Âmine, *Tıknıyyâtü's-Serdi fî'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, Beyrut, el-Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2.b., 2015.
- ZÂDEH Mehîn Hâcî, "el-Makâme fî'l-Edebi'l-'Arabi ve'l-Âdâbi'l-'Âlemîyye", *Mecelletü'l-Lugati'l-'Arabiyyeti ve Âdâbihâ*, 2002
- DAYFÎ Şevkî, *el-Edebu'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fî Mısır*, 10.b., Dâru'l-Ma'ârif, y.y., 1992.
- ZERKÎLÎ Hayreddin *el-A'lâm*, Beyrut, Dâru'l-Melâyîn, 2002.
- ZEYDÂN Corcî, *Târîhü Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, y.y., Dâru'l-Hilâl, ty.
- ZEYTÛNÎ Latîf, *Mu'cem Mustalahât Nakdi'r-Rivâye*, Beyrut, Mektebetü Lübnân, 1.b., 2002.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ‘ABBÂSÎ Muhammed Zübeyr, *Bâkesîr el-Kâtibu'l-Mesrahî ve'r-Rivâi*, 01.03.2015,
http://www.alukah.net/literature_language/0/83185/#_ftn2 , (08.05.2016).
- ‘ABDURRAHMAN Kemâl, *el-İstişrâf ve Serdiyyetü'z-Zaman fî rivâye (el-İskenderiye 2050)*, 19.11.2012, <http://www.alnaked-aliraqi.net/article/13221.php>,
 17.07.2017.
- AHMED Ümeyme Seyyid, *Matba'atu Bûlâk min Zamani't-Tenvîr ile 'Asri'l-M'arife*,
 02.05.2017, <http://sis.gov.eg/Story/137050?lang=ar>, 21,04,2018.
- ‘AMMÂR ‘Abdurrahman, *el-Mekânü'r-Rivâi beyne'l-Vâki'i ve'l-İftirâdi*, (23.12.2016),
<http://archive.tishreen.news.sy/tishreen/public/read/95370>, 09.08.2017.
- BÂKESÎR Ali Ahmed, *Nizâm'l-Burde*, http://www.bakatheer.com/poems_details.php?id=5 ,(07.05.2016).
- BÂKÎRÎ Sûsin, er-Rivâyetü'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse, (12.12.2018),
<http://www.diwanalarab.com/spip.php?article25310>, 21.04.2018.
- BAYRAKDÂR Kahtân, *el-Üslûbu'l-Edebî ve'l-Üslûbu'l-İlmî*, 24.06.2009,
http://www.alukah.net/literature_language/0/6373/, 25.01.2017.
- BÛ'ALÎ Âsiye, *Ehemmiyetü'l-Mekân fî'n-Nassi'l-'Arabiyyi*, 01.04.2002,
<http://www.nizwa.com> (19,09.2017).
- EBÛ ZEYD Mecdî, *Ravdatü'l-Medârisi'l-Mısriyye...Meşru'u Sekâfi li-Fetâhi'l-M'arife*, (10.10.2005), <https://www.albayan.ae/sports/2005-10-10-1.106275>,
 06.05.2018.
- EFÛŞTE Meryem Sâ'id Vâkifi, *el-Makâmât el-Fennü'l-'Arabiyyü'l-Asîl*, (27,02,2009)
<http://www.diwanalarab.com/spip.php?article17352>, 21,02,2018.
- DÛMEYÎ *Hâsaisu Edebi Bâkesîr*, 2008, <http://aljsad.org/showthread.php?t=148001> ,
 (09.05.2016).
- GÛRÎ Muhammed Ali Gulâm Nebî, *Ali Ahmed Bâkesîr Râidu'r-Rivâyeti't-Târîhiyyeti'l-İslâmîyye fî'l-Edebi'l-'Arabî Dirâse min Hilâli Rivâyeti Vâ İslâmâ*, http://www.bakatheer.com/upload/wa-İslâmah_dr_M.A.ghuri.pdf ,
 (08.05.2016).
- HAMÎD Muhammed Ebû Bekir, *Bâkesîr Râid Tasavvuri'l-İslâmî fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti't-Târîhiyye*, 08.05.2010,
http://www.bakatheer.com/news_details.php?id=153, (12.07.2016).
- *Ali Ahmed Bâkesîr Râidü Tenvîri'l-İslâmî fî Hadramevt*, 24.01.2010,
<http://alsheher.ahlamontada.net/t1080-topic> ,(04.05.2016).

-”, *Safahât Meçhûle min Hayâti Bâkesîr*”, *Mecelletü'l-Edebi'l-İslâmî*,
19.03.2002, <http://articles.İslâmweb.net/media/index.php?page=article&lang=A&id=10342>, (02.05.2016).
- Hatîb Abdullah, *Medhal ilâ'r-Rivâyeti't-Târîhiyye*, 30.10.2004,
<http://www.odabasham.net/%D9%86%D>, (02,06,2016)
- HEVÂRÎ 'Adlî, *el-'Arabiyye beyne'l-'Âmiye ve'l-Fushâ*,
<https://www.oudnad.net/spip.php?article583>, 18.07.2017.
- HİCÂZÎ Yusuf Hasan, *'Anâsıru'r-Rivâyeti'l-Edebiyye*,
https://ia601303.us.archive.org/28/items/y_A9.pdf, 26.06.2017.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.585ffcc99d95c7.30155804
- İSMAİL Karaca, *Tarihi Romanlar Mekân-Coğrafya*,
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/158132> (12.05.2017).
- KAVCAR Cahit, *Romanda Tasvirin Psikolojik Rolü*,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/846/10704.pdf>, (01.10.2017).
- MUSTE'İD İdris, *Filistîn fi Mesrah Ali Ahmed Bâkesîr*, 21.01.2015,
<http://www.hespress.com/opinions/281342.html> ,(05.05.2016).
- MÜTEVELLÎ Ramadân Ramadân, *Safahâtün Müdüe min Târîhi'l-Ahrâm*,
<http://www.ahram.org.eg/News/131765>, 05,05,2018.
- RIF'AT Mâzin Nâzım, *Bünyetü'ş-Şahsiyye ve'l-Hivâr fi'l-Kissati'l-Kasîre 'İnde Heysel Behnâm Berdê*, (13.03.2014), <http://www.alnaked-aliraqi.net/article/21397.php>, 05.10.2017.
- SA'ADİNÎ Ahmed, “Râidu'l-Edebi'l-İslâmî Ali Ahmed Bâkesîr”, *Mecelletü'l-Musâfi's-Sakâfiyyeti*, 19.09.2014, <https://almsbah77.wordpress.com/2014/09/19/-رائد-الأدب-الإسلامي-علي-أحمد-باكتير> (28.04.2016).
- SAZYEK Hakan, *Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma Çabası*, www.hakansazyek.com/files/Romanda_Temel_Anlatim_Yontemleri_Uzerinde_Bir_Siniflandirma_Cabasi.pdf, (02.08.2016).
- SEKÂF 'Alevî b. Abdulkadir, *Cemâleddin Afgânî*, <https://dorar.net/firq/895>, (04.04.2016).
- SEMİR Ferîd, *Ali Ahmed Bâkesîr fi Zikrâ Mevlidi Li 95 Nezârâtün fi Hayâtihi ve Defnihi*, 01.08.2016, <http://www.dar.akhbarelyom.com/issue/detailze.asp?mag=a&field=news&id=10200> , (04.05.2016).

SERBÂZ Hasan, *el-İtticâhu 'l-İslâmî fî Rivâyâti Ali Ahmed Bâkesîr et-Târîhiyye: Min Ebhâsi Mü'temer Ali Ahmed Bâkesîr ve Mekânetühü'l-Edebiyye*, 24.11.2011, http://www.alukah.net/literature_language/0/36231/, (03.05.2016).

TAHÂVÎ İmân, *Mievîyetü Bâkesîr*, 20.06.2010, http://www.bakatheer.com/news_details.php?id=170, 24.04.2017, 'UBEYDULLAH Muhammed, *er-Rivâye ve'l-Kıssatu'l-Kasîre 'İnde'l-Arab*, http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Arabic%20novel.pdf, (08.09.2016).

ZEBÎDÎ 'Abdulkakim, *Bâkesîr Ve Riyâdetü 'ş-Şe 'ri 'l-Hurr*, 16.09.2013, http://www.alukah.net/literature_language/0/60018/, (02.05.2016).

....., *Filistîn fî Şi 'ri Bâkesîr*, <http://levantmedia.com/adeeb/new/article detailes.php?id=816>, (05.05.2016).

ZEHRÂNÎ Necvet Mater, *İsti 'mâlû 'l-Lügati 'l- 'Amiyye fî 'l-Kıssati ve 'r-Rivâye*, (25.07.2012), <http://dr-aysha.com/inf/articles.php?action=show&id=2679>, 16. 06,2017.

ZEYNELÂBÎDÎN Muhammed Vefik, *Min Eimmeti'l-Islâhi el- 'Allâmetü'l-Muhakkik Muhibüddin el-Hatîb*, 20.08.2014, <https://ar.islamway.net/article/36357/>-من-أئمة-الإصلاح-العلامة-المحقق-محب-الدين-الخطيب-1305-1389هـ, (05.05.2016).

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ethem		DEMİR
Doğum Yeri ve Yılı	Baykan		01/05/1984
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
ve Düzeyi	Çok İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2002	2005	Açık Öğretim Lisesi
Lisans	2005	2009	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2014	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2014	2018	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2007	2010	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2010	2012	Milli Eğitim Bakanlığı
3.	2012		Bursa Uludağ Üniversitesi Yabancı Diller Meslek Yüksek Okulu
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	“Alî Ahmed Bâkesîr’in Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Analizi”, <i>Social Sciences Studies Journal</i> , 2018.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	ethemdemir84@gmail.com		
	Tarih	12.11.2018	
	İmza		
	Adı Soyadı	Ethem DEMİR	

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ethem DEMİR
Tez Adı	Alî Ahmed Bâkesîr ve Romancılığı
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Mehmet YALAR
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 12/11/2018

İmza :

